

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

RÜSTEM BEHRUDİ
-ŞİİRLERİ ÜZERİNDE DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ-

Hazırlayan
GÜLZAR MAMMADOVA

Danışman
PROF. DR. NERGİS BİRAY

MAYIS 2018
DENİZLİ

ÖN SÖZ

Azerbaycan dünyadaki en eski yerleşim yerlerinden biridir. XX. yüzyılda Azerbaycan’da çok acı olaylar yaşanmıştır: Rusya ve Batı emperyalizminin oyunları, Azerbaycan’ın güney ve kuzey olarak ikiye ayrılması, Ermenilerin asılsız iddiaları, Bolşevizm’in siyasi uygulamaları, II. Dünya Savaşı, 1990’daki soykırım ve nihayet Kuzey Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmesi.

1905 yılında “Kanlı Yanvar/Kanlı Ocak” olayları ile başlayan I. Rus inkılâbı, Azerbaycan’a ağır bir darbe vurur. Rus inkılâbının Azerbaycan halkına kazandırdığı en önemli gelişmelerden biri, Azerbaycan Türkçesiyle matbuata izin verilmesi olur. XX. yüzyılda Azerbaycan, 1905 Rus devrimi, 1906 İran meşrutiyet devrimi, 1905-1906 Ermeni-Müslüman münakaşası ve 1908 Jön Türk devrimi sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. XX. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Azerbaycan arazilerine yerleşme konusunda yoğun çalışmalar yapan Ermeni kuvvetlerinin, 1917-1918 yıllarında daha da arttığı görülür. Onların amaçları Azerbaycan arazilerini ele geçirmek ve bu arazilerde “Büyük Ermenistan” devleti kurmaktır. XX. yüzyıl başlarından sonlarına kadar Ermeni şovenist milliyetçilerinin Azerbaycan Türklerine karşı saldırıları vardır. Bu saldırılarda Azerbaycan toprak bütünlüğünün yanı sıra kültürüne, medeniyetine, tarihine, yaşam şekline, âdet ve geleneklerine zarar verilir.

XX. yüzyıl, Azerbaycan’ın çağdaşlaşma dönemi olarak bilinmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda Azerbaycan, her alanda büyük bir hızla gelişir. İlmî çalışmalar ve eğitim yönelik kurumlar gittikçe artar. Bunların yanı sıra tiyatro, müzik ve resim alanlarında büyük gelişmeler olur.

Millî şuurun gelişmesinde, azatlık düşüncelerinin şekillenmesinde en önemli rolü edebî eserler üstlenir. Bunu en güzel, 1930-1970 yılları arasında Azerbaycan edebiyatı vasıtasıyla halkın millî şuurunun etkilenmesinde görebiliriz. Bu yıllarda yazılan eserler, Azerbaycan Türkçesinin yanı sıra Rus dilinde de basılır. II. Dünya savaşıdan sonra Azerbaycan’da artık çağdaşlaşma dönemi başlar ve özellikle de 1970-1980 yılları arasında büyük gelişmeler yaşanır.

1980 yıllarında Azerbaycan’ın azatlık ve bağımsızlık mücadelelerinin kanlı savaşları devam etmektedir. İşte tam bu esnada Türklük bilincinin yok edilmesi ve ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Şair ve yazarlar hapsedilmekte,

öldürülmekte, işkencelere maruz kalmaktadırlar. Ne yazık ki Sovyetlerin bu siyasetinden nasibini alan Azerbaycan şairlerinden biri de Rüstem Behrudi'dir.

Behrudi, hiçbir zaman sıradan bir şair olmamıştır. O, mısralarında haykırdığı “azatlık, Türklük, bağımsızlık, vatan” unsurlarını hayata geçirmek için, halkla beraber meydanlarda omuz omuza yürümüştür. O, bir halk şairidir ve aynı zamanda Azerbaycan'da 80'li yıllarda bağımsızlık mücadelesini başlatan öncülerden birisidir. İlk önce şiirleriyle daha sonra da fikirleri ve cesaretiyle halkının sevgisini kazanmayı başarmıştır. Bu yüzden o sadece bir şair değil aynı zamanda büyük bir fikir adamı olarak tanınmaktadır.

Bu incelemede, Rüstem Behrudi'nin şiirlerindeki dil ve üslup özelliklerini bir bütün halinde ele alınmıştır.

İncelemenin en temel kaynağı şairin kendi eserleridir. İncelememizde şairin üç kitabından yüz şiir seçilmiştir. Şiirleri seçtiğimiz eserler “Yëddi Reng Bir Rengdi Daha¹”, “Din Sévdim Din Üstüne²”, “İblis Melekden Gözeldir³” adlı şiir kitaplarıdır. Araştırmamız süresince birçok yazar ve şairin Rüstem Behrudi hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı “Görmediyimiz Adam Ve Yaxud Xezellerin Tüstüsü⁴” kitabından da bilgiler alınmıştır.

Bu incelemeye Rüstem Behrudi'nin yüz adet şiiri alındı.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. İnceleme, Rüstem Behrudi'nin yaşadığı Azerbaycan toplumunun durumunu ve içinde bulunduğu şartları da belirtmek amacıyla “20. yüzyıl Azerbaycan Türkleri” ve yine o dönem edebiyatını tanıtmak sebebiyle “20. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı”nı içine alan “Giriş” bölümü yer almaktadır.

“Birinci Bölüm”, Rüstem Behrudi'nin hayatı, edebi şahsiyeti, kültürel ve edebi faaliyetleri ve eserleri”nden ibarettir.

“İkinci Bölüm”, “Rüstem Behrudi'nin Şiirlerinde Muhteva” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde şiirler konu ve temaları bakımından incelenmiştir.

“Üçüncü Bölüm”, “Rüstem Behrudi'nin Şiirlerinde Yapı” başlığı altında durulmuştur. Şiirler yapısal özellikleri açısından incelenmiştir.

¹Rüstem Behrudi. (2012). *YëddiReng Bir Rengdi Daha*, Bakı.

²Behrudi Rüstem. (2013). *Din Sevdin Din Üstüne*, Bakı.

³Rüstem Behrudi. (1997). *İblis MelekdenGözeldir*, Dünya neşriyatı, Bakı.

⁴Rüstem Behrudi. (2015). *Görmediyimiz Adam Ve YaxudXezellerinTüstüsü*, Bakı.

“Dil ve Üslup” incelemesinde ise kelime kadrosu, kelimelerin kullanım sıklıkları ve ifade ettiği anlamlar, kelime grupları, cümle, mısra yapısı, edebi sanatlar, lirizm, yalınlık, açıklık, sadelik, ritim ve ahenk unsurları üzerinde durulmuştur.

Şiirlerde karşımıza bazı anlam zorlukları çıkmıştır. Bu zorluklar şairin inanç sisteminde ele aldığı zıtlıklardır. Şiirlerinde geçen Gök Tanrı-Allah, Melek-İblis ikilemleri bizi şiirlerini yorumlamakta ve anlamakta bir hayli zorlamıştır.

“Sonuç Bölümünde”, “Rüstem Behrudi’nin üslubunu belirleyen unsurlar ve üslup özellikleri” değerlendirilmiştir.

Tezde, Rüstem Behrudi’nin şiirleri objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. İnceleme süresince Azerbaycan’da yaşanan savaşlar, ölümler, katliamlar, yoksulluk ve sürgünler beni derinden üzmüş olsa da değerlendirmelerimde objektif olmaya çabaladım.

Konu seçiminde ve çalışmanın her aşamasında bana sürekli yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Nergis Biray’a, şairi bulmam ve onunla röportaj yapmamda bana eşlik eden değerli amcam Afgan Mammadov’a, desteklerini hep yanımda hissettiğim annem ve babama, manevi desteğini hiç esirgemeyen değerli arkadaşım Gülsün Gökkaya’ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET
RÜSTEM BEHRUDİ
ŞİİRLERİ ÜZERİNDE DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ
Gülzar Mammadova
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Nergis Biray
Mayıs 2018, 310 Sayfa

XX. yüzyıl Azerbaycan tarihinin hem siyasal hem sosyal açıdan en karışık dönemi olarak bilinmektedir. Azerbaycan bu zorlu süreçte bünyesinde millî düşünceye, ülkesine ve ilkelerine sahip çıkan şair ve yazarlar yetiştirmeyi başarmıştır. Bu şairlerden birisi de Rüstem Behrudi'dir. Behrudi, XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen şairlerinden biridir. Turancılık, azat düşünce, Türkçülük onun en temel idealleridir.

Şairin kaleme aldığı “Yèddi Reng Bir Rengdi Daha”⁵ adlı şiir kitabında 175 şiir ve 31 makale yanında kitapla aynı başlığı taşıyan şiirleri, “Din Sèvdim Din Üstüne”⁶ adlı şiir kitabında, 41 şiir, 38 makale, “İblis Melekden Gözeldir”⁷ adlı şiir kitabında toplam 95 şiir 6 makale bulunmaktadır.

Araştırmamızı şairin, “Yèddi Reng Bir Rengdi Daha”, “Din Sèvdim Din Üstüne”, “İblis Melekden Gözeldir” adlı şiir kitaplarından seçtiğimiz yüz şiir üzerinde gerçekleştirdik. Bu şiirleri iki temel başlık altında ele aldık. Bunlar *Ferdi Tema ve Konular*, *Sosyal Tema ve Konulardır*. Çalışmamızda şiirlerdeki bilinmeyen kelimelerin anlamları dipnot olarak gösterildi.

Tezimiz beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Rüstem Behrudi'nin Hayatı, Rüstem Behrudi'nin Kültürel Ve Edebî Faaliyetleri ve Rüstem Behrudi'nin Eserleri, ikinci bölüm; Rüstem Behrudi'nin Şiirlerinde Muhteva, üçüncü bölüm; Rüstem Behrudi'nin Şiirlerinde Yapı, dördüncü bölümde; Dil Ve Üslup, beşinci bölümde ise; Rüstem Behrudi'nin çalışmamızda incelediğimiz şiirleri yer almaktadır.

⁵Rüstem Behrudi. (2012) *Yèddi Reng Bir Rengdi Daha*, Bakü.

⁶Behrudi Rüstem. (2013) *Din Sevdım Din Üstüne*, Bakü.

⁷Rüstem Behrudi. (1997). *İblis Melekden Gözeldir*, Dünya neşriyatı, Bakü.

Sonuç bölümünde yaptığımız değerlendirmelerden hareketle şairin üslubu konusunda bir hükme ulaşılmaya çalıştık. İncelemenin sonunda Rüstem Behrudi'den seçtiğimiz ve tezimize de kaynaklık eden yüz şiir yer almaktadır.

Çalışmamız son dönem Azerbaycan Edebiyatı'nı, bu dönemin şairlerinden Rüstem Behrudi'yi tanıtmak yanında Türk dünyası edebiyatlarının farklı alan ve konularına ışık tutması açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rüstem Behrudi, Azerbaycan Edebiyatı, Şiir Tahlili, Azerbaycan Türkçesi.

ABSTRACT**LANGUAGE AND STYLE EXAMINATION IN RUSTEM BEHHRUDI'S POEM****Gülzar Mammadova****Master's Thesis****Contemporary Turkish Dialects and Literatures****Supervisor: Prof. Nergis Biray****May 2018, 310 Pages**

It is known as the most complicated period of 20 the century Azerbaijani history both politically and socially. In this difficult process, Azerbaijan has succeeded in grow in guppoets and writers who possess national thought, country and principles. One of the sepoets is Rüstem Behruditoo. The 20 thcentury is one of the leading poets of Azerbaijan iliterature. Turanism, liberation thought, Turkism is his most basic ideals. The reare 175 poems and 31 articles in poet's "Yëddi Reng Bir Rengdi Daha 1" poetry book and also has poems bearing the same title as the book, in "Din Sévdim Din Üstüne 2" poetry book has 41 poetry, 38 articles, in "İblis Melekden Gözeldir 3" poetry book has a total of 95 poems and 6 articles. Inourre search we have performed on a hundred poems selected from poetry boks; "Yëddi Reng Bir Rengdi Daha", "Din Sévdim Din Üstüne", "İblis Melekden Gözeldir". We have studied the sepoems undert wobas icheadings. The seare Individual Themes and Topics, Social Themes and Topics. Inour work, the meanings of the unknown words in the poems were shown as footnotes. The nwe examined the subjects of poetrysuch as structure, style and language, verse format, style, vocabulary and sentenc estructure. As a result of allthe evaluations we hav emade in the conclusion section, it is tried to reach the conclusi on about the poet style. At the end of ourreview, we were chosenone hundred poem from poetry. Inour work, Inadditionto introducing the late Azerbaijan iliterature and Rüstem Behrudi of poetry of this period, is also important for the Turkish world toshed light on different fields and subjects of literature.

Key Words: Rüstem Behrudi, Azerbaijani literature, poetry, Azerbaijani Turkish.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İ
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1
A.XX. YÜZYILDA AZERBAYCAN TÜRKLERİ.....	13
B.XX. YÜZYILDA AZERBAYCAN TÜRKÇESİ.....	29

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.RÜSTEM BEHRUDİ’NİN HAYATI.....	36
1.2.RÜSTEM BEHRUDİ’NİN KÜLTÜREL VE EDEBî FAALİYETLERİ.....	42
1.3.RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ESERLERİ.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA.....	54
2.1.1. Ferdî Tema ve Konular.....	57
2.1.1.1. Rüstem Behrudi’nin Mevsim Temalı Şiirleri.....	57
2.1.1.2. Rüstem Behrudi’nin Yalnızlık Temalı Şiirleri.....	61
2.1.1.3. Rüstem Behrudi’nin Ölüm ve İnsan Temalı Şiirleri.....	66
2.1.1.4. Rüstem Behrudi’nin Ayrılık Temalı Şiirleri.....	71
2.1.1.5. Rüstem Behrudi’nin Sevgi ve Seveda Temalı Şiirleri.....	74
2.1.1.6. Rüstem Behrudi’nin İnanç Temalı Şiirleri	76
2.1.1. Sosyal Tema ve Konular.....	82
2.1.1.1.Rüstem Behrudi’nin Vatan ve Türkçülük Temalı Şiirleri.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ŞİİRLERİNDE YAPI	94
3.1.1. NAZIM ŞEKLİ	94
3.1.2. NAZIM BİRİMİ	94
Mısra Anlayışı	94
Bendlerin Eşit Sayıda Mısralarla Yazılmış Şiirler	94
Dörtlük Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	94
Üçlü Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	96
Beşli Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	96

Farklı Bendlerle Yazılmış Düzenli Şiirler	96
Farklı Bendlerle Yazılmış Düzensiz Şiirler	96
Serbest Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler	96
3.1.3. ÖLÇÜ, KAFİYE VE REDİF.....	97
Ölçü	97
Kafiye	98
Yarım Kafiye	98
Tam Kafiye	99
Zengin Kafiye	100
Tunç Kafiye	100
Kafiye Örgüsü	101
Düz Kafiye	101
Redif	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DİL VE ÜSLUP	106
4.1. DİL	106
4.1.1. KELİME KADROSU	107
1.1.1. Kelime Sıklıkları	108
1.1.2. Kelime Seçimi Ve Köken Bakımından Kelimeler	113
1.1.3. Kelime Türleri	114
1.1.3.1. Adlar	114
Şahıs Adları	114
Türk Boyları	115
Yer Adları	116
Hayvan Adları	115
Nehir ve Göl Adları	115
Dağ Adları	115
Bitki Adları	115
Kitap Adları	115
Sayılar	115
1.1.3.2. Zamirler	115
Şahıs Zamirleri	115
İşaret Zamirler	115

Belirsizlik Zamirleri	117
Soru Zamirleri	119
Dönüşlülük Zamirleri	119
1.1.3.3. Sıfatlar	120
İşaret Sıfatları	121
Sayı Sıfatları	121
Soru Sıfatları	121
Belirsizlik Sıfatları	122
Niteleme Sıfatları	123
1.1.3.4. Zarflar	123
Zaman Zarfları	123
Yer Yön Zarfları	124
Azlık Çokluk (Miktar) Zarfları	125
Soru Zarfları	125
Tarz Zarfları	126
1.1.3.5. Fiiller	127
1.1.3.5.1. Yapıları Bakımdan Fiiller	127
Basit Fiiller	127
Türemiş Fiiller	128
Birleşik Fiiller	128
1.1.3.5.2. Fiil Çekimi	129
1.1.3.5.3. Çatıları Bakımdan Fiiller	130
Etken Çatılı Fiiller	131
Edilgen Çatılı Fiiller	131
Dönüşlü Çatılı Fiiller	131
İşteş Çatılı Fiiller	131
4.1.2. CÜMLE YAPISI	134
4.1.2.1. Kelime Grupları	119
İsim Tamlaması	134
Belirtili İsim Tamlaması	134
Belirtisiz İsim Tamlaması	136
Sıfat Tamlaması	137
Niteleme Sıfatları	137

İşaret Sıfatları	138
Belgesiz Sıfatlar	138
Soru Sıfatları	139
İsim-Fiil Grubu	140
Sıfat-Fiil Grubu	140
Zarf Fiil Grubu	142
Tekrar Grubu	142
Edat Grubu	142
Bağlama Grubu	143
Ünlem Grubu	143
Birleşik İsim Grubu	144
Birleşik Fiil Grubu	144
İsim+Fiil Kuruluşunda Olan Birleşik Fiiller.....	145
İsim+İsim Kuruluşunda Olan Birleşik Fiiller.....	145
Sayı Grubu	146
Unvan Grubu	146
4.1.2.2. Cümle Yapısı	146
4.1.2.2.1.Ögeleri Açısından Cümleler.....	146
Özne	146
Yüklem	147
Nesne	148
Belirtili Nesne	148
Belirtisiz Nesne	148
Yer Tamlayıcısı	149
Zarf Tümleci	151
Zarf Tümleci	151
Cümle Dışı Unsurlar	152
4.1.2.2. 2. Anlam Bakımından Cümleler.....	153
Ünlem Ve Hitap Cümleleri	153
Soru Cümleleri	154
Emir Cümleleri	154
Olumlu Ve Olumsuz Cümleler	155
4.1.2.2.3. Yüklem Türevi Göre Cümleler.....	156

Fiil Cümleler	156
İsim Cümleleri	157
4.1.2.2.4. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	157
Devrik Cümleler	157
Kurallı Cümleler	158
4.1.2.2.5. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri.....	158
Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	159
“Ki” Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler.....	159
“Ve” Bağlama Edatıyla Bağlanan Cümleler.	159
Diğer Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler.....	160
4.2. ÜSLUP.....	160
4.2.1. Yalınlık, Açıklık Tabiiilik, Samimilik.....	160
4.2.2. Lirizm.....	162
4.2.3. Sembol/İmaj.....	163
4.2.4. Ritim, Ahenk ve Unsurları.....	165
4.2.4.1. Tekrarlar.....	166
Ses Tekrarları	166
Ek Tekrarlar	168
Ölçü-Kafiye Redif	171
Yarım Kafiye	171
Tam Kafiye	171
Zengin Kafiye	171
Tunç Kafiye	171
Redif	172
Kelime Tekrarları	172
Şiirdeki Yerine Göre Kelime Tekrarları	172
Türe Göre Kelime Tekrarları	173
Ad Tekrarları	173
Sıfat Tekrarları	173
Zarf Tekrarları	174
Fiil Tekrarları	175

Zamir Tekrarları	175
Ünlem Tekrarları	176
4.2.4.2. Edebî Sanatlar.....	176
Mecaz Ve Semboller	177
Tezat	178
Teşhis	179
Teşbih	180
İstifham	180
Nida	181
4.2.5. Şahsilik, Kendine Özgülük.....	183
5. SONUÇ.....	186
KAYNAKLAR.....	189

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ÇALIŞMADA İNCELEDİĞİMİZ ŞİİRLERİ.....	194
ÖZ GEÇMİŞ.....	310

GİRİŞ

A. XX. YÜZYILDA AZERBAYCAN TÜRKLERİ

XX. yüzyıl Azerbaycan tarihinin hem siyasal hem sosyal açıdan en karışık dönemi olarak bilinmektedir (Sultanov, 2005: 16). 1900’lü yıllardan başlayan bu zorlu süreç ardı arkası kesilmeden tam bir asır boyunca devam etmiştir.

Bu yüzyılda Ön Asya’da en eski yerleşimlerden biri olan Azerbaycan’da farklı ama bir o kadar da acı olaylar yaşanmıştır. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan’ın Rusya İmparatorluğundan ayrılması ve bağımsızlığını elde etmesini hazmedemeyen Rusya ve Batı emperyalizmi, Azerbaycan’ı rahat bırakmaz. En kısa anlatımıyla; Rusya’nın Azerbaycan üzerindeki oyunları, Azerbaycan topraklarındaki savaşlar, Azerbaycan’ın güney ve kuzey olarak ikiye ayrılması ve halkın iki ayrı devlet sistemi altında yaşayıp birbirinden uzaklaştırılması, Ermenilerin asılsız iddiaları ve onlara haksız oldukları halde haklıymış gibi desteklerini sürdüren Rusya, Bolşevizm’in siyasî uygulamaları, II. Dünya Savaşı ve bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Azerbaycan’da da bir çok vatandaşımızın katledilmesi... Bütün bu olumsuzluklardan sonra 1990’daki soykırım ve nihayet Kuzey Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmesi... Ülke, bu manevi mahkûmiyete maruz kalsa da bünyesinde şerefli, aydın evlatlar ve dâhiler yetiştirmiştir. Halk ise bu baskılara büyük bir soğukkanlılıkla yaklaşmıştır (İbrahimov, 2009: 8). Ülkedeki en büyük sıkıntı 1900’lü yıllarda başlayan ekonomik kriz ve beraberinde getirdiği işsizlik sorunudur.

XX. yüzyıl öncesinde Kuzey Azerbaycan’da kapitalizmin ilerlemesi Azerbaycan halkını derinden etkiler. Ülke güçlü bir sanayi ve ticaret merkezi haline getirilmekte, ama halk arasındaki sosyal tabakalaşma gitgide artmaktadır. Bu dönemde haksız şekilde toprak sahibi olan zenginlerin bir kısmı ülkede yaşanan “Çarizm” uygulamalarına nefretle yaklaşmış ve bundan kurtulmanın yollarını aramışlardır. Onlar, köylerde yaşayan fakirlere maddî destekte bulunarak zorlukları yenmeye çalışmışlardır. Bu yıllarda yaşanan toplumsal kriz yanında sanayi alanında da hayli büyük oranda zayıflamalar ortaya çıkmıştır. Özellikle petrol sanayinde yaşanan kriz, Azerbaycan halkının bir hayli gerilemesine sebep olmuştur. Ülkede yaşanan krizle işsizlerin sayısı gittikçe artmış, halk perişan bir hale düşmüştür. XIX. yüzyılın sonlarında, Bakü’de sosyal demokrasi harekâtı yeni ortaya çıkar ve halk tarafından desteklenmeye başlar. Bu yıllarda, RSDFP (Rusya Sosyalist Demokrat Fehle (İşçi) Partisi) teşkilatı resmileşme yolunda ilerler. 22 Temmuz 1903 yılında ilk defa işçiler siyasî bir tepki olması için

işlerine ara verirler. Bu yıllarda halk arasında sınıflar yani tabakalaşma hâlâ devam etmektedir. Bir grup insan tarafından ortaya atılan Milli Azatlık harekâtına sıradan halkın yanı sıra talebeler ve aydın kesim de katılmaya başlar. Bunların arasında Mehmet Emin Resulzade, Neriman Nerimanov ve Celil Memmedgulizade de vardır. (Nuriyeva, 2015: 219-220). Ülkedeki bağımsızlık harekâtının temeli bu dönemde atılmaya başlar.

XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan, petrol sanayisi bakımından dünyanın ilk sıralarında yer almaktadır. Bu durum maalesef 1901 yılına kadar devam eder. 1901 yılından sonra, Azerbaycan dış ülkeler tarafından iftiralara maruz kalır, bu da petrol sanayinin aksamasına ve gerilemesine neden olur. Bu gerilemeyi durdurup petrol sanayini yeniden aynı seviyeye getirebilmek için büyük uğraşlar verildiyse de bir sonuç alınamaz. Azerbaycan, petrol sanayisinde 1901 yılında sahip olduğu o kudrete bir daha ulaşamaz. Durum gittikçe kötüleşir ve geri döndürmek mümkün olmaz.

XX. yüzyıl başlarında yaşanan olaylar, Rusya- Japonya savaşı ve 1905-1907 yıllarındaki halk ayaklanması petrol sanayisinde yaşanan sıkıntıları daha da derinleştirir. Beyaz petrolün Sibiry pazarlarına gönderilmesinin durdurulması, onlarca fabrikanın kapatılmasına sebep olur. Ülkenin durumu gittikçe kötüleşir, her alanda gerilemeler yaşanır. Geçim şartları zorlaşır. Dış ülkelere borç da alınamaz. Ülkenin maddi açıdan zayıflaması, birçok felaketi de beraberinde getirir. Ülke içinde meydana gelen savaşların yanında 1905 yılında cereyan eden Ermeni- Müslüman savaşları da bu döneme rastlamaktadır (Azerbaycan Tarixi, V. Cilt: 24). Ermenilerin Azerbaycan'a karşı zaten var olan tacizlerinin bu yıllardan itibaren daha da arttığı görülür.

1905 yılında “Kanlı Yanvar” olayları ile başlayan I. Rus inkılâbı, Azerbaycan'a ağır bir darbe vurur. Bu dönemde “Hümmet” sosyal demokrat teşkilatının on kat arttığı görülür. “Hümmet” grubu, okumuş, aydın gençlerden ve şehir yoksullarından oluşmaktadır. Fakat zamanla kendi çizgisinden çıkarak maden sanayinde çalışan geniş işçi sınıfına destek vermeye başlar (Süleymanova, 2005: 253). “Hümmet” grubunun yanlıları gittikçe çoğalır ve bu grup matbaanın oluşumunda büyük rol oynar. Millileşmenin yanında alfabe konusu da girince halk arasında gruplaşmalar ve bölünmeler meydana gelir.

Rus inkılâbının Azerbaycan halkına kazandırdığı en önemli gelişmelerden biri, Azerbaycan Türkçesiyle matbuata izin verilmesi olur. 1905 yılının haziran ayında “Hayat” hemen arkasınca “İrşad” gazeteleri ile 1906 yılında “Fiyuzat ve”, “Molla Nasrettin” dergileri Azerbaycan Türkçesiyle basılır. Türkçülük düşüncesine ilk olarak açık bir şekilde “Fiyuzat” dergisinde yer verilir ve bütün Türklerin edebî dil olarak

“Osmanlı Türkçesi”ni kullanmaları gerektiği düşüncesi, bu dergide savunulur (Süleymanova, 2005: 257). Türkçülük düşüncesi bu dönemden itibaren filizlenmeye başlamıştır. Bu düşünceyi millete yaymanın tek yolu gazete ve dergilerdir.

Azerbaycan matbuatında yer alan dergi ve gazeteler zengin kesimler tarafından güçlü bir şekilde korunup desteklenir. Bu isimlerin başında Hacı Zeynalabidin Tağıyev ve Musa Nagiyev gibi tanınmış isimler gelmektedir (Hacısalihoglu, 2012: 73).

1905’ten sonra Azerbaycan’da yeni devrin başlamasıyla birlikte eğitim, sosyal ve kültürel alanların yanında musiki, güzel sanatlar ve tiyatro alanlarında da yenilikler yapılmaya başlar.

XX. yüzyılda Azerbaycan, 1905 Rus devrimi, 1906 İran meşrutiyet devrimi, 1905-1906 Ermeni-Müslüman münakaşası ve 1908 Jön Türk devrimi sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1905 tarihinde millî diriliş dönemini yaşayan Azerbaycan, siyasî hayatın yanı sıra toplumsal düşüncelerde de büyük değişiklikler yaşar. Milliyetçi düşünceler her geçen gün artar ve neredeyse toplumun her kesiminde kendisine yer bulur (Hacısalihoglu, 2012: 71). Millî değerler kavramı, her geçen gün daha fazla savunucu bulur, daha fazla insan tarafından benimsenir.

1905-1907 yıllarında I. Rus inkılâbı mağlubiyete uğrar. Bunun sonucunda Azerbaycan sosyalistlerinin büyük bir çoğunluğu millî harekâta katılır. Bu dönemde yaşanan Ermeni-Azerbaycan savaşları zamanında Rus sosyalistleri Ermenileri destekler. Bu dönemde Azerbaycan halkına “cahil, hurufatçı, vahsi” şeklinde birçok hakarete bulunulur (Süleymanova, 205: 260). Lakin bu hakaretler karşısında halk yılmadan, yorulmadan düşmana karşı direnmekten vazgeçmez aksine daha da güçlenir.

1905 yılında başlayan Ermeni savaşı 1907’de sona erer. Ermeniler bu soykırımla, halkımızı mahvetmek, topraklarımıza sahip olmak için Azerbaycan’ın birçok bölgelerine saldırırlar. Bu bölgeler Göyçay, İrevan, Zengezur, Karabağ, Kazak, Nahçıvan ve Bakü şehirleridir (Qaniyev, 2003: 11). Bu şehirlerin dışında daha birçok şehir, köy ve kasabalarda Ermeniler tarafından katliamlar yapılır. Bütün bu olaylar yazıya geçirilmediği ve unutulduğu için bugün tarih sayfasında tam olarak yerini alamamıştır.

XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan petrol sanayinin haricinde bir diğer önemli geçim kaynağı tarımdır. Halk özellikle pirinç, buğday ve arpa gibi mahsuller ekip biçerek geçimini sağlamaya çalışır (AT-V;19...36). Tarım dışındaki sanayi sadece petrolden ibaret değildir. Enerji, mekanik, dokuma vs. gibi diğer alanlarda da gelişmeler kat edilmiştir (Nuriyeva, 2015: 214).

Halk tarımla uğraşmanın yanı sıra hayvancılığa da büyük önem verir. Özellikle büyük baş hayvancılık ülkenin kırsal kesimlerinde çok yaygın bir geçim kaynağı haline gelir. 1905'ten itibaren Azerbaycan'da, Rus kökenli halkların göçleriyle “Çarizm” siyasetinin devreye girdiği kabul edilmektedir. “Çarizm”in göçürme siyaseti ilk olarak Mugan şehrinde başlar. 1908-1910 yıllarında Azerbaycan'a üç binden fazla Rus kökenli insan yerleştirilir ya da göç yoluyla gelip yerleşir. 1912 yılında ise Bakü'de 60, Gence'de 29 Rus köyü kurulur (Nuriyeva, 2015:217). Rusya'nın “böl, parçala, yönet” siyaseti Azerbaycan'da bu dönemlerde daha da güçlenir.

1911 yılında “Musavat (Beraberlik, emekçi zıyalıların, işçilerin ve köylülerin partisi)” partisi kurulur. 1912 yılından itibaren “Müslüman halkların birliği, azatlık ve devletçilik haklarının korunması” konuları esas alınır ve bu kanunlar bir vazife olarak ileri sürülür. Partinin en temel amacı “Türkleşmek, İslamlaşmak ve modernleşmektir. 1913 yılında faaliyetleri durdurulan “Musavat” partisi 1917'de tekrar faaliyetlerine devam etmeye başlar. Bu partinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasında çok büyük bir payı vardır. 1913-1914 yıllarından itibaren Azerbaycan'da “Milli Azatlık” harekâtları her geçen gün biraz daha yayılarak daha da artar. Burjuva halklarının teşekkülü; millî medeniyet kurumlarının ortaya çıkması, Azerbaycan Türkçesiyle gazete ve dergilerin basılması, halkın millî şuurunun artmasına, siyasî faaliyetlerin güçlenmesine ve millî azatlık harekâtlarının genişlemesine sebep olur (Nuriyeva, 2015: 225-226). Halk artık bu dönemlerden itibaren düşüncelerini rahatça dile getirebilir ve vatan millet kavramları insanlar arasında daha da yayılmaya başlar.

1914 yılında I. Dünya savaşı başlar. Bu savaşta Azerbaycan, Almanya ve Rusya tarafından sıkıştırılır. Çünkü Almanya ve Rusya'nın, Azerbaycan için planları vardır. Alman emperyalizmi Kafkasları ele geçirmek için adeta pusuda beklemektedir. Hedef Bakü petrollerini ele geçirmektir. Bunun haricinde Almanya'nın daha farklı planları da mevcuttur. Bu planlar Türk ordusunun yardımı ile Ön Asya ve Kafkasya'yı ele geçirmek, Hindistan ve Afganistan'a yol açmak, Rusya ve İngiltere'ye darbe vurmaktır. Almanya'nın planında, Rusya'nın mağlubiyeti ve bu mağlubiyetten sonra Kafkaslarda Rusya ile Türkiye arasında Hristiyan bir devletin kurulması vardı. Rusya'nın bu savaşta esas hedefi ise boğazlara sahip olmak ve Türkiye topraklarını bölüşmektir. Rusya'nın bu planı doğal olarak Türkiye ile Almanya'nın birbirine yakınlaşmasına sebep olur. Ekimin ayının 31'nde Rusya-Türkiye savaşı (Sarıkamış; 1914-1915) başlar. Türk ordusu hücumu geçerek Batum vilayetinden Güney Azerbaycan'a ulaşan bir başarı kazanır. Almanya'nın yetersiz planı ve yanlışları Rusların bu savaşı kazanmasına yol

açar. Bu savaş sonucunda büyük can kayıpları yaşanır ve Rusya, Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya- Macaristan büyük toprak kayıpları yaşayarak tarihe karışır (Nuriyeva, 2015: 230-231). I. Dünya savaşında yaşanan yenilgiler ve diğer etkenler, II. Dünya savaşının çıkmasına sebep olur.

1916-1917 yılları arasında Çar (Rusya’da Şubat Devriminin ardından Çar II. Nikolay’ın tahttan feragat etmesi üzerine kurulan ve ülkeyi yönetmeye çalışan hükûmet) hükümeti yıkılır (Nuriyeva, 2015: 231). I. Dünya savaşının ardından yorgun düşen ve yeni yeni toparlanmaya başlayan halk, bu sefer de 1918 yılında yaşanan Mart soykırımıyla karşı karşıya kalır.

1918 yılında Ermeniler, Azerbaycan’ın neredeyse bütün şehirlerine yerleşirler. Bu dönemde Ermeniler nüfus bakımından Azerbaycan’da üçüncü sırada yer almaktadır. Onlar bu topraklarda geçimlerini, ticaret, el zanaatları, gibi işlerde çalışarak sağlarlar. Daşnak Ermenileri Bakü’de petrol zengini olurlar ve bölgenin en iyi arazilerini ele geçirirler. Bu yıllarda “Neft Sanayicileri Şurası”nın rehberliğini de ne yazık ki Ermeniler yapmışlardır. Ermeniler, şehrin bütün önemli kurumlarında görev almışlardır. Bu dönemdeki siyasî partileri olan ‘Daşnaksütun’u kurmuşlardı. Bunun haricinde Rus siyasî partilerinin de önemli bir üyesidirler. (Rüstemova ve Tohidi, 2013: 16-17). Azerbaycan halkı, maalesef kendi ülkesinde söz sahibi olmayan, ezilen, işkence gören, küçümsenen, her türlü zorlukla karşı karşıya bırakılan bir topluluk haline getirilmiştir.

Bolşevikler ve Ermeniler, donanımı kuvvetli ve güçlü bir orduya, çok fazla silaha sahiptiler. Azerbaycan’ın hem ordusu zayıftı hem de silahı yoktu. 30 Mart 1918 katliamının en temel sebebi, Evelina gemisi Lenkeran’a gitmek üzereyken gemideki askerlerin silahlandırılması olmuştur (Amanoğlu, 2005: 101). Bolşevik ve Ermeni güçleri savaşı başlatmak için bunu bahane ederler.

O gün Ermeni ve Bolşevik birlikleri tarafından ateş açılır, gemideki silahlara el konulur. Bu olayla birlikte Bakü’de 30 Mart 1918 tarihinden itibaren Ermeni ve Bolşevik birlikleri, Azerbaycan halkını katletmeye başlarlar. Savaş üç gün sürer. Birçok yerde tek canlı kalmaz, sayısız müslüman katledilir. Bu savaşın sıradan bir çarpışma olmadığı kaynaklarda da açıkça görülmektedir. Kadınlar diri diri duvarlara mihlanmış, üç dört günlük çocuklar süngülerin ucuna takılmış, bazılarının canlı canlı kulakları kesilmiş, bazılarının burnu, bazılarının gözleri yerinden çıkarılmış, bazılarının karnıyarılmış, insanlar acı çekerek öldürülmüşlerdir. Ermeni ve Bolşevik güçleri katlettikleri insanların evlerine girmiş değerli eşyalarına el koyarak beraberlerinde götürmüşlerdir (Amanoğlu, 2005: 101-102).

XX. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Azerbaycan arazilerine yerleşme konusunda yoğun çalışmalar yapan Ermeni kuvvetlerinin, 1917-1918 yıllarında daha da arttığı görülür. Amaçları Azerbaycan arazilerini ele geçirmek ve bu arazilerde “Büyük Ermenistan” devleti kurmaktır. XX. yüzyıl başlarından sonlarına kadar Ermeni şovenist milliyetçilerinin Azerbaycan Türklerine karşı saldırıları olur. Bu saldırılarda Azerbaycan toprak bütünlüğünün yanı sıra kültürüne, medeniyetine, tarihine, yaşam şekline, âdet ve geleneklerine zarar verilir. Ermenilerin bu soykırımları kendi güçleriyle yapmadıkları apaçık ortadadır. Onların en büyük destekçileri de hiç şüphesiz ki en başta Rusya olmakla birlikte ABD, Fransa, Büyük Britanya ve başka devletlerdir. Ermeniler bu soykırımları sadece Karabağ’da değil Azerbaycan’ın Nahçıvan, Urmiya, Hoy, Güney Azerbaycan gibi muhtelif şehirlerinde de gerçekleştirirler (Abışov, 2007: 6-7).

Azerbaycan’daki 1917-18 soykırımını ancak 1991’de SSCB’nin dağılmasından sonra daha önce girilmesi mümkün olmayan devlet arşivlerinin incelenmesiyle daha gerçekçi bir şekilde değerlendirilebilmiştir. Bakü’de gerçekleşen 1918 Mart soykırımını 1991’den itibaren Azerbaycan tarihinde geniş şekilde yer alır (Abışov, 2007: 8). Günümüzde 18 Mart soykırımını Azerbaycanlılara karşı yürütülen en acımasız siyaseti ifade eder. Bu günler, ülkede ulusal yas olarak ilan edilmiştir. 1918 yılı, Azerbaycan tarihinde ve Azerbaycan halkının kaderinde birçok hadiseler ve facialarla doludur. Bu hadiselerin en büyüğü şüphesiz ki 8 Mayıs 1918 “Azerbaycan Devlet Müstakillik Günü”nün ilan edilmesidir. 1918 yılı 15 Eylülünde Bakü’nün Birleşmiş Türk-Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri tarafından azat edilmesi ve Azerbaycan Hükümetinin Bakü’ye göçmesi, 1918 yılı Aralık ayında Azerbaycan Hükümetinin Güney Kafkaslarda ittifak ordularının kumandanlığı ve İngiltere Hükümeti tarafından kanuni bir hâkimiyet gibi tanınması, doğuda ilk demokratik devletin yani “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti”nin kurulması Azerbaycan tarihinde önemli gelişmeler olarak tarihe geçmiştir (AG; 2013: 6). Bu gelişmelerden dolayı 1918 yılı, Azerbaycan tarihinde unutulması zor dönemlerdir. Bu yılda Azerbaycan halkı, savaşlarla karşı karşıya kalmış ve ancak bağımsızlığına kavuşmasıyla ayakta kalma mücadelesine tekrar başlamıştır.

Azerbaycan yer altı zenginlikleri, coğrafyası, iklimi ve konumu bakımından diğer toplumların dikkatini üzerine çeken bir ülkedir (Şükürov, 2006: 6). Bu yüzden de ülke tarih boyunca defalarca parçalanmış, bölünmüş ve her dönemde siyasî oyunlara maruz kalmıştır.

1917’de Bolşevik Devrimi’nin gerçekleşmesinden sonra özgürlüklerini daha iyi savunmaya başlarlar. 1918 yılının 1-11 Mayıs tarihleri arasında Moskova’da “Rusya

Müslümanları Kongresi” toplanır. Bu kongrede Mehmet Emin Resulzâde de bulunmaktadır. Resulzâde, “Her millet kendi kaderini kendisi çizer” cümlesiyle dikkatleri üzerine toplamayı başarır. Resulzâde başkanlığında oluşturulan “Müsavat” partisi içerisindeki müslüman grubu, “Azerbaycan Millî Şurası” ismini alarak değiştirilir ve daha sonra bu grup tarafından 28 Mayıs 1918’de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilir (Gurbanova, 2007: 48). Azerbaycan halkı Mehmet Emin Resulzâde’yi hâlâ rahmet ve minnetle anmaktadır.

“Müsavat” partisi 1919’da da Mehmet Emin Resulzâde tarafından korunarak idare edilmeye devam eder. Partinin II. Kurultayı 1919’da yapılır ve bu kurultayda, Resulzâde ilk konuşmayı yaparak, böyle önemli bir programın kendi ülkesinde yapılmasının gururunu yaşadığını belirtir (Yaqublu, 1999: 39). Yapılan bu programlardan hareketle Resulzâde’nin Azerbaycan halkı için yaptığı yenilikleri, sarf ettiği gayreti ve üstlendiği mesuliyetin önemini daha iyi fark etmek mümkündür.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyıl başından itibaren Azerbaycan halkında güçlü bir vatan ve millet idealinin doğması, halkın ayaklanması, vatana ve millete sahip çıkma ruhunun her geçen gün biraz daha artması, düşmana karşı direniş ve zaferler sonrasında Azerbaycan halkı bir millî marşa sahip olmuştur. Yazar, araştırmacı ve siyasetçi Yusuf Vezir Çemenzeminli millî istiklal savaşında halkın vatanını, topraklarını savunabilmesi için bir millî marşa ihtiyacı olduğunu söyler. Bu düşüncelerini “Zeruri Meseleler” makalesinde kaleme almıştır. Çemenzeminli’nin bu düşünceleri bestekâr Üzeyir Hacıbeyov “Milli Marş” adlı bir makaleyle onu desteklemesini de sağlar. 1917 yılının sonlarında Üzeyir Hacıbeyov millî marşı yazar ve bu güfte bestelenir. Bu millî marş, 1920 yılında gerçekleşen Nisan ayaklanmasından sonra bir daha okunmamıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin resmî organı olan “Azerbaycan Gazetesi”nde, 14 Aralık 1919’da Halk Maarif Nazirliği tarafından hükümete gönderilen bir yazıyla millî marş yazılması teklif edilir; hükümet bu teklifi kabul eder ve “Azerbaycan Gazetesi”nde müşabakanın 19 Şubat 1920’de yapılacağını ilan eder. Lakin 1920 yılının 27 Nisanında Rus-Bolşevik istilasına sebebiyle Azerbaycan devrilir ve bütün hayaller kaybolur. Bu müşabakada güftesi büyük Azerbaycan halk şairi Ehmet Cavat’a, müziği de ünlü Azerbaycan bestecisi Üzeyir Hacıbeyov’a ait marş, millî marş olarak kabul edilir (Himn: 7-8).

Azerbaycan’da ilk cumhuriyet, 1918-1920 yıllarında Mehmet Emin Resulzâde tarafından kurulmuştur. Bu sebeple Resulzâde, Azerbaycan’ın ilk kurucu başkanı olarak bilinmektedir. Resulzâde, Azerbaycan halkı için büyük bir bağımsızlık mücadelesi

vermiş ve onun direnişiyle başlatılan bağımsızlık mücadelesi halkın desteğiyle birlikte zaferle sonuçlanmıştır. O, Türkçülük fikrinin en büyük destekçilerinin başında gelir. Doğuda kurulan ilk bağımsız Türk devleti Azerbaycan'dır ve onu kurma şerefine nail olan büyük şahsiyet de Mehmet Emin Resulzâde'dir (Yaqublu, 1999: 3).

1920'nin en güzel ve önemli hadisesi Azerbaycan Cumhuriyetinin uluslararası devletler tarafından tanınmasıdır. Bu karar 12 Ocak 1920'de resmî olarak gerçekleşir (Yaqublu, 1999: 40). Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ve dış devletler tarafından tanınması ne yazık ki kısa sürer ve ülkenin düzeni tekrar, diğer güçler tarafından bozulmaya başlar.

1905-1907 ve 1914-1920 yıllarında süren Ermeni saldırıları, Azerbaycan halkının katliamlar, soykırımlar yaşamasına ve bu saldırılar sonucunda 500 bine yakın Azerbaycanlının katledilmesine sebep olur (Elçibey: 1).

Sürekli savaflara maruz kalan Azerbaycan halkı, bu sefer de Komünistler tarafından katledilmeye başlanır.

27 Nisan 1920'de sabah saatlerinde Bakü şehri, XI. Kızıl ordu ve Azerbaycan Komünist grupları tarafından silahlı kuşatmaya maruz bırakılır. Rusya'nın XI. Kızıl Ordusu Azerbaycan parlamentosuyla birlikte gece saat 23'te toplantı yapar. Toplantıda kan dökülmemesi ve kayıpların olmaması için hâkimiyetin Azerbaycan Komünistlerine iade edilmesi kararı alınır. Böylece Azerbaycan 1917-1920 arasındaki üç zor yılı geride bırakır. Bu üç yılda Azerbaycan büyük yenilikler yapmakla birlikte büyük kayıplar da verir. Lakin en güzel yenilik ise şüphesiz Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması olmuştur. Üç yıllık bir süre zarfında Azerbaycan'ın dış ülkeler tarafından tanınmasıdır. Azerbaycan Türkçesi resmî devlet dili olarak kabul edilir, okullarda yenilikler yapılır, vatandaşlık kanunları çıkartılır ve Azerbaycan Üniversitesi kurulur (Rustəmov, Tohidi, 2013: 63). Alınan bazı kararlar sonucunda Azerbaycan, bağımsızlığını kaybeder ve komünistlerin esareti altına girer. Sosyalizm yeniden bu topraklarda hâkimiyetini ilan eder.

Bu yeni devlet yönetimi ilk olarak eğitim öğretimde değişiklik yapar. Eski eğitim sistemini kaldırır, yerine yeni bir eğitim sistemi getirilir. Diğer önemli değişim de bu dönemde yaşanan nüfus artışıdır. 1920-1930 yılları arasında yani yönetimin sosyalizme verilmesinden sonra ülkede yapılan nüfus planlaması sonunda vatandaş sayısının arttığı görülür (Eliyeva, 2012: 126-127). Bu vatandaşların büyük çoğunluğunu başka milletler oluşturmaktadır. Bunların arasında en fazla sayı şüphesiz Rus ve Ermenilere aittir.

1920-1930 yılları arasında yapılan nüfus sayımı sonucunda, Azerbaycan SSR halkının millî yapısını yüze yakın farklı millet ve halkın oluşturduğu görülür (Eliyeva, 2012: 131). Bu halkın büyük çoğunluğu (Lezgiler, Avarlar, Kürtler, Talışlar, Tatlar, Ukraynalılar, Gürcüler, Ermeni, Yahudiler, Lahıçlar) bugün Azerbaycan'ın yerli halkı durumuna gelmiş bulunmaktadır.

Sovyet hâkimiyeti, Azerbaycan'da yaşayan bütün milletlerin eşit olduğunu, bütün vatandaşların dokunulmazlığı olduğunu ve onların özgür olduklarını ilan eder. Diğer yandan RSFSR (Rusya Sovyet Federal Sosyalist Respublikası (Cumhuriyeti) ile dostluk ittifakları yapmak ve diğer dış ülkelerle anlaşma yoluna gitmek gerektiğinden hareketle bunları kendine görev edinir. Azerbaycan'da bu yenilikler yapılırken Daşnak Ermenileri her zamanki gibi sinsi planlarını yapmaya devam ederler. Amaçları, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'den toprak kopararak "Büyük Ermenistan"ı kurmaktır. Bu üç ülke ile savaşmak isteyen Daşnak Ermenileri, Gürcistan ve Ermenistan'ı, Türkiye'ye karşı savaşa tahrik etmek için farklı siyaset yürütürler. Fakat Türkiye bu oyuna gelmez. Rusya ve Batı (Fransa, İtalya vs.) ülkelerinin isteklerine karşı çıkar ve Sevr Antlaşmasını (10 Ağustos 1920 - 24 Temmuz 1923) reddeder. Bunun üzerine Daşnak Ermenileri silahlı operasyonlarını biraz daha genişletir ve Türkiye- Ermenistan sınırını yeniden düzenler (AT-VI; 1941: 12).

1920-1930'lu yılları arasında Azerbaycan'da yaşanan bu baskılar on binlerce insanın ölümüne sebep olur. On binlerce Azerbaycanlı, yurtlarını terk etmek zorunda kalır bir kısmı da zorunlu sürgüne tabi tutulur. Azerbaycan halkına maddi ve manevi darbe vurulur. Bu sırada Azerbaycan sanayisinde büyük gelişmeler meydana gelir. Sanayi alanında yeni sahalar keşfedilir, yeni elektrik istasyonları dikilir. Ayrıca sulama kanalları yapılarak köy tarımı başlatılır. Ülkede yeni hastaneler ve poliklinikler açılır, okullar yaptırılır ve medeniyet binaları inşa edilir. 1938 yılında Azerbaycan'da "SSRİ İlimler Akademiyası"nın Azerbaycan merkezi kurulur. Bu tarihlerde II. Dünya (1939-1945) Savaşı'nın başlamasıyla yeni yeni güçlenmeye başlayan Azerbaycan, tekrar büyük kayıplar verir. 1941-1945 yılında Azerbaycan'da 600 bin erkek ve kız cepheye savaşmaya gider ve gidenlerin büyük çoğunluğu hayatını kaybeder veya gazi olarak savaştan döner. Savaş sonrası Azerbaycan halkı yeniden toparlanmak için çalışır. (Abdullazadə ve Ələsgərov ve Əlirzayev ve Əsədov ve Həsənov ve Xəlilov ve Qafarovve Mahmudov ve Rəhimov, 2001: 23). Savaşta yaşanan maddî ve manevî kayıpların insan gücüyle yeniden geri kazanılmaya çalışılması zor olsa da başarıya ulaştırılır.

Sanayinin artması ve yeni sanayi dallarının keşfedilmesi, Azerbaycan işçi sınıfında yoğun bir artışa sebep olur. İşçi sınıfının temelini petrol çalışanları oluşturmaktadır. İşçilerin artması doğal olarak Azerbaycan sanayi üretiminde büyük ilerlemelere zemin hazırlar. Diğer önemli gelişmeler köylerde sulama ve elektrik istasyonların kurulması tarım ve hayvancılığın gelişmesidir. Azerbaycan'ın muhtelif şehirlerinde kurulan petrol sanayisi, bu şehirlerin “Birinci Bakü, İkinci Bakü, Üçüncü Bakü, Dördüncü Bakü” olarak adlandırılmasına sebep olur (AT-VII; 2008: 228-229). Bu da Azerbaycan'daki neredeyse bütün şehirlerin sanayi bakımından geliştiğinin bir göstergesidir.

Azerbaycan edebiyat alanında, savaştan sonra da gelişmeye devam etmiştir. Ülkede yaşanan siyasi ve sosyal olaylar doğal olarak eserlere de yansır. Bu dönemlerde özellikle şiir alanında çok fazla eser verilir. Hüseyin Cavid, Ehmet Cavad, Mikail Müşvik, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Resul Rıza, Memmed Rahim ve başkaları lirik ve epik eserler kaleme alırlar. Azerbaycan romanında ise konu dairesi gittikçe genişleyerek çağdaş hayat ve geçmiş tarihi olaylar okuyucuya birçok yazar tarafından ses getirebilecek eserler halinde sunulur. Süleyman Rahimov, savaş arifesinde başladığı “Saçlı” romanını savaştan sonra bitirerek yayınlar. Bununla birlikte Mehti Hüseyin “Abşeron”, Manaf Süleymanov “Yerin Sırrı”, Mir Celal “Yaşlıtlarım”, Eli Veliyev “Gülşen” adlı eserlerini bu dönemde okuyucuya sunarlar. Yazarlar romanlarına, azatlık, millî ruh, millî direniş, birlik ve beraberlik konularını da dâhil ederek bu konulara dikkat çekerler. Bunların yanı sıra drama alanında da çağdaş hayata yönelme vardır. Bu alanda İlyas Efendiyev'in “Bahar Suları”, Enver Memmedhanlı'nın “Şarkın Seheri”, Cefer Cabbarlı'nın “Sevil ve Oktay Eloğlu” adlı eserleri okuyucunun büyük beğenisini kazanır (AT. Yeddi cildə. VII cild (1941-2002-ci illər, 2008: 132). Halkın şekillenmesinde her zaman edebiyatın büyük rolü olmuştur. Edebiyat, tarihte yaşananları tarafsız bir şekilde ortaya koyar ve günümüze kadar ulaştırır.

Millî şuurun gelişmesinde, azatlık düşüncelerinin şekillenmesinde en önemli rolü edebî eserler üstlenir. Bunu en güzel, 1930-1970 yılları arasında Azerbaycan edebiyatı vasıtasıyla halkın millî şuurunun geliştirilmesinde görebiliriz. Bu yıllarda yazılan eserler, Azerbaycan Türkçesinin yanı sıra Rus dilinde de basılır. “Voprosiliteraturı¹”, “İnostrannyayaliteratura²”, “Literaturnayaqazeta³” bu gibi gazete ve dergilerde, Azerbaycan yazarlarının eserleri Rus diline çevrilerek yayınlanır ve Rus

¹Voprosiliteraturı: Sözlük Edebiyatı.

²İnostrannyayaliteratura: Dış edebiyat.

³Literaturnayaqazeta: Edebiyat gazetesi.

okuyucularla da buluşur. Bu dönemde, Azerbaycan yazarları yeni fikirler öne sürer. Yazarların en temel amacı, eserleriyle toplumu şekillendirmek ve bilgilendirmektir. Bu sebeple eserlerinde toplumsal olayları konu edinirler (Rızayev, 2010: 13-16).

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Azerbaycan, her alanda büyük bir hızla gelişir. Edebiyat yanında kültür kuruluşlarında gelişme görülür. Kütüphanelerin sayısı gittikçe artar. Kütüphane sayısı 1946 yılında 815 iken, 1970 yılında 2922' ye çıkar. Kültürel alanda en çok gelişen ise sinema alanıdır. 1946 yılında 252 film çekilirken bu rakam 1970 yılında 2004'e kadar yükselir. 1970 yılında 27 müze inşa edilir. 1959 yılında Azerbaycan'da ilk Halk Üniversitesi açılır. 1970'te üniversitelerin sayısı 237'ye yükselir. 1946 yılında 87 gazete çıkartılırken, 1970 yılında bu sayı 118'e (93'ü Azerbaycan Türkçesiyle yazılmıştır) yükselir. Bu yıllarda Rus edebiyatı klasiklerinin yanında diğer dillerden de Azerbaycan Türkçesine çeviriler yapılarak yayımlanır. Ülkede, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilmî çalışmalar gittikçe artar. Ülkenin her yerinde okumaya yönelik kurumlar artar. Özellikle Fizik alanındaki gelişmeler çoğalır. Bunun yanında, matematik, enerji sahasında, coğrafya, jeoloji, kimya, biyoloji, tıp, tarih gibi alanlarda büyük bir gelişmeler görülür (AT-VII; 2002: 124, 125, 126).

Çok büyük bir zenginliğe sahip olan Azerbaycan müziği de, bu yıllarda boy göstermeye başlar.

1950 yıllarından itibaren Azerbaycan'da güzel sanatlar önemli gelişme gösterir. Azerbaycan bestecilerinin yaratıcılığında asıl yeri tutan müzik, senfoni müziği olur. Dönemin önde gelen bestekârları Gara Garayev, Cevdet Hacıyev, Soltan Hacıbeyov'dur. Bu yıllarda senfonilerde "Nizami" konu olarak işlenir. Daha sonra Gara Garayev "Leyla ve Mecnun" hikâyesinin motiflerinden hareketle senfonik hikâyesini yazar. Fikret Emirov, "Senfonik" mugamın ilk bestecisi olur (AT. VII; 1941-2002: 135).

II. Dünya savaşı'ndan sonra Azerbaycan'da artık çağdaşlaşma dönemi başlar ve özellikle de 1970-1980 yılları arasında büyük gelişmeler yaşanır.

XX. yüzyılın ortalarından sonra Azerbaycan, şehircilik alanında büyük başarılar imza atar. Nüfusun artışı ile şehirler büyür. Şehirlerin hızlı büyümesiyle birlikte yeni yerleşim planlamaları yapılır (Baykara ve Gurbanova, 2007:114).

Sanayi inkişafı, ilim, güzel sanatlar, edebiyat bu yıllarda ilerler. Tek eksik olan şey insanların dini özgürlüklerinin yeterli olmamasıdır.

Azerbaycan'da 1970 yıllarında 17 mescit ve 70 orta tahsilli din adamı vardır. 1988-1990 yıllarında 30'dan fazla mescit inşa edilir. 1990 yılında dindarlara Mekke'yi

ziyaret edebilme serbestliğı verilir. Din kitaplarının yazılmasına ve basılmasına izin verilir. 1990 yılında ilk “İslam” gazetesinin basılması için adım atılır (AT. VII; 1941-2002 177,178).

1991 yılına kadar Azerbaycan her açıdan mükemmel bir şekilde gelişir. Ülkede bir kaos yaşansa da gelişmelere hiçbir şey engel olamaz. Eğitime büyük önem verilir. Azerbaycan’ın gelişim açısından en güzel zamanlar, bu dönemler olur.

1920-1991 yılları arasında Azerbaycan, eğitim, ilim ve medeniyette büyük ilerlemeler kat eder. Yeni okulların açılması, kadın haklarının korunması, tiyatro merkezlerinin açılması, sinema sanatının ilerlemesi, yüzlerce gazete ve derginin basılması, Sovyet hâkimiyeti yıllarında meydana gelmiştir. (Abdullazade vd.; 2001: 25).

Sovyet hâkimiyeti yıllarında halkta maddi- manevi derin yaralar açılrsa da özellikle 1969-1982 yıllarında hayatın bütün alanlarında gelişmeler yaşanır.

Mihail Gorbaçov’un 1985’de Sovyetlerin başına geçmesiyle Azerbaycan’ın kaderi değişir. Ülkede siyasi bir değişim meydana gelir ve siyasetle hiçbir şekilde ilgisi olmayan binlerce masum insan siyasî mücadeleye girer. Azerbaycan’ın bu gün hala geçmeyen en derin yarası bu yıllarda Karabağ sorunun yavaş yavaş ortaya çıkmasıdır. 1989 yılının 16 Haziranında, AHC (Azerbaycan Halk Cephesi) de gündemde yerini almaya başlar. Bu teşkilatın amacı; ülkeye refah, huzur, demokrasiyi getirmek ve her alanda yenilikler yapmaktır. Teşkilatın başkanlığını İlimler Akademiyası üyesi Ebülfez Elçibey yapar. 1989 yılında Azerbaycan millî hareketi devreye girdikten sonra halk ayaklanır ve ülke çapında grevler başlar. Sebebi ise; yönetimin, halkın talep ve isteklerini yerine getirememesidir. Azerbaycan istiklal mücadelesi yolunda AHC ile birlikte omuz omza yürür. Sovyetler Birliğı yavaş yavaş bu topraklarda yok olmaya başlar ve neredeyse tüm yetkilerini kaybeder (Ünal, 200: 1-2-3). Bu dönemde Sovyetlerin dağılmasını istemeyenlerin ve dış güçlerin de oyunuyla, yaşanan halk ayaklanması 20 Yanvar (Ocak) katliamıyla biter.

XX. yüzyıl tarihinde insanlığa karşı yapılan en kanlı soykırımlardan biri de hiç şüphesiz 20 Yanvar (QaraYanvar) olayıdır (Qəhrəmanlıq və iftixar tariximiz, 2016: 3). Bu olayla Azerbaycan halkı bayrağını göklere çekerek düşmana karşı kendini siper eder, eğilmez.

O günlerde halk “Topraktan pay olmaz” propagandasıyla sokaklarda itiraz seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Bakü’nün kuzey girişinde Rus tanklarıyla yüz yüze gelen halk, 19 Ocak’ı 20 Ocak’a (1990) bağlayan gece düşman saldırılarıyla karşılaşır. Sokaklar kan gölüne döner o gece başkent Bakü’de tam anlamıyla bir vahşet yaşanır

(Qəhrəmanlıq və ıftixar tariximiz, 2016: 4-5). Katliamdan geriye kalanlar ise yüzlerce kaybedilen insan, birçok ağır yaralı ve geride kalan birçok engelli insandır.

20 Ocak 1920 olaylarında 137 kişi öldürülmüş, 612 kişi yaralanmış ve 700 kişi de suçsuz olmasına rağmen hapsedilmiştir. 20 Yanvar olayı, bugüne kadarki en kanlı cinayetlerden biri olarak tarihin unutulmaz sayfalarında yerini alır. SSRİ ve Azerbaycan rehberlerinin kontrolünde, 1990 yılında Azerbaycan'a sokulan silahlı kuvvetlerin hareketleri sonucunda halka birçok baskı uygulanır. Bu olayın sebebi sadece halkın uyguladığı bağımsızlık mücadelesi değil ayrıca Ermenilerin kışkırtmalarıdır. Başlangıçtan itibaren Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı kışkırtmaları, istekleri hiç bitmek bilmez. 20 Yanvar olayının yaşanmasının sebebi de yine Ermenistan'ın istek ve arzularıdır. Ermenistan, Azerbaycan halkına kütleler halinde saldırır, zoraki bir şekilde topraklarından kovar ve Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesini Gorbaçov'dan talep eder. Ermeniler farklı oyunlarla Karabağ üzerindeki oyunlarını gerçekleştirme izni alırlar. Moskova, Ermenistan'ın bu istek ve arzularına sessiz kalmaz olanlara ihanetlerle cevap verir (Mehdiyev, 2000: 1-10). Yaşananlar, katliamlar ve 20 Yanvar olayları halkın kahramanlık ve övgü günü olarak hatıralarında yer etmesine sebep olur.

20 Yanvar olaylarının hatırasına Bakü'de "Şehitler Hiyabarı" yaptırılmıştır (İbrahimov, 2015: 720).

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra bağımsızlığına kavuşsa da geçmiş dönemlerde olduğu gibi dış politikada Rusya, İran, ABD ve Türkiye'nin etkisi altında kalır. Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrasını üç dönemde ele almak mümkündür. Bunlar: Muttalibov dönemi, Elçibey dönemi, Aliyevler dönemi'dir (Yılmaz, 2010: 72).

20 Yanvar 1990 yılı olaylarından sonra devletin başına Ayaz Mutallibov getirilir. Mutallibov, KGB (Devlet Güvenlik Komitesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin İstihbarat ve Gizli Servisi) ve Bakü mafyası tarafından özel olarak korunmaktadır. Mutallibov döneminde, ülkede sıkıyönetim ve AHC (Azerbaycan Halk Cephesi Grubu)'ye de baskılar uygulanır. AHC, 2 Eylül 1990 tarihinde seçim düzenleyerek muhalefet güçleri arasında uyum ve düzeni sağlamak için Demokratik Azerbaycan Seçim Blok'unun (Demblok) kurulmasına öncülük eder. Bu Blok'a, 50'den fazla teşkilat katılır, hepsi Azerbaycan'ın bağımsızlığını, kişi haklarını ve diğer ilkeleri kabul ederler. Seçim süreci boyunca HC'ye baskı uygulanır ve üyeler tehditlere maruz kalır. 2 Şubat 1991 tarihinde, Sovyet rejiminin (Ali Sovyet) ilk toplantısında Demblok ile komünistler arasında büyük tartışmalar çıkar. Sovyet İktidarı, Sovyetler Birliği'nin yeniden yapılandırılıp düzenlenmesi, iktidarda kalmaya devam etmesinden yanadır. Bu

konuda referandum yapılır ve gerçek olmayan seçim sonucunda oyların %95'ni SSCB alır (Ünal, 2000: 2).

AHC, 1991 yılına kadar Millî Mecliste, Azerbaycan için çok önemli kararlar alınmasında büyük rol oynar. Bu dönemde Azerbaycan Devleti'nin bağımsızlığı konusunda anayasa kararları alınmasını sağlar.

AHC bağımsızlık mücadelelerine devam ederken SB artık resmi olarak da dağılmaya başlar (Ünal, 2000: 3). Azerbaycan bağımsızlığa giden yolda ilerler.

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Meclisi, Mutallibov'un başkanlığında halkın da oylaması ile bağımsızlığını alır (Ünal, 200: 1-2-3). 1991 Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'da ülkenin yeniden yapılandırılması ve inşası çalışmaları başlar. Piyasa, ekonomi ve yönetim sisteminin değişmesi işleri zorlaştırır. Ekonomik siyasi, idari ve sosyal yapı düzenlemeleri ele alınır. Bu yıllarda ülkede büyük bir boşluk ve düzensizlik hâkimdir. Eğitim merkezleri, hastane gibi kurumlarda sistem bozukluğu ve beraberinde getirdiği işsizlik, ekonomik kriz, enflasyon sorunları... Ülkede büyük bir kaos hakimdir (Elma, 2015: 2-4-9). Savaş olmasa da ekonomik kriz ve yoksulluk insanları zor durumda bırakmaktadır.

SSCB'nin dağılma sürecine girmesinden itibaren (1985 yıllarında) Ermenistan'ın siyasî planları yeniden siyaset sahnesinde görülmeye başlar. Olaylar, Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Rusya'nın desteğini alan Ermenilerin Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmesi ve başlattıkları savaşla birlikte Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozmasıyla sonuçlanır. (Yılmaz, 2010: 72). Azerbaycan'da Dağlık Karabağ'da yeni bir savaş ve soykırım yaşanır. Ülkede, bitmek bilmeyen bu savaş ortamı, ekonomik kriz, dış ülkelerin tacizleri (Ermenistan, Rusya, İran vs.) insanları mahveder ve bu yıllarda ülke tam bir mahşer yerine döner. Bütün insanlık, Azerbaycan'ın bu çılgınlıklarına sessiz kalır.

Ermeniler, 1988'den itibaren devam eden, adı konulamayan bu savaşta birçok Türk insanını katleder. Ermenilerin Dağlık Karabağ'daki soykırımları sonucu 119 Azerbaycan köyü, kasabası ve şehri yok edilir, binlerce kişi öldürülür, işkenceye maruz kalır veya esir alınır. On bine yakın ev dağıtılır. 26 Şubat 1992 yılında Rus tankları ile Hocalı'ya giren Ermeniler, 617 kişiyi katleder, yüzlerce kişiyi esir alır. Bu süreçten itibaren birçok kişi de kaybolur.

Bu soykırım 2000'li yılların başına kadar dünyada Türkiye dışında hiçbir ülke tarafından dikkate alınmaz (Elçibey: 2). Hocalı, son zamanlarda bazı dünya devletleri

tarafından da soykırım olarak kabul edilmeye başlanır. Ne yazık ki Ermeniler bu olaylarla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozmayı başarırlar.

Hiç şüphesiz ki Karabağ'da yaşanan olaylarla 20 Yanvar olaylarını ayrı düşünmek mümkün değildir (Əhmədov, 2016: 10). Çünkü 20 Yanvar olaylarının temelinde de Ermenistan'ın arzu ve istekleri vardır.

Ermeniler Azerbaycan topraklarında 1905-1906, 1918-1920, 1947-1948 ve 1988-1992 gibi farklı tarih aralıklarında defalarca soykırım gerçekleştirmişlerdir (Gurbanova, 2007: 35). Bu olaylar boyunca Azerbaycan halkının elinden alınan topraklara Ermeniler yerleştirilmiş, buralarda Ermenistan devleti kurulmuş, yer adları da Ermenice olarak değiştirilmiştir.

Azerbaycan 1991'de bağımsızlığını ilan eder, 7 Haziran 1992'de ilk demokratik seçimler yapılır ve halkın oylarıyla devlet başkanlığına Ebulfez Elçibey getirilir (Alışık: 361).

7 Haziran 1992 tarihinde Ebülfez Elçibey'in (Halk Cephesi)hâkimiyete gelmesiyle ülke az da olsa bu sıkıntılardan kurtulur. Elçibey, ülkede köklü bir değişim yaparak her anlamda yeniden modernleşme dönemini başlatır (Elma, 2015: 4-10).

Halk Cephesi iktidara geldikten sonra, dış politikada Azerbaycan, Türkiye ve İngiltere'ye yönelir. Bu süreçte Azerbaycan, Rusya'nın Karabağ olaylarına göz yumması ve Ermenistan'a destek vermesi sebebiyle Rusya'dan uzaklaşmaya başlar (Cabbarlı ve Abdullayeva, 2009: 79).

Elçibey bir Türk milliyetçisi ve aynı zamanda bir vatanseverdir. Azerbaycan dilinin, kültürünün ve edebiyatının korunmasında ve geliştirilmesinde Elçibey'in büyük hizmetleri olmuştur. O, milleti için gece gündüz çalışan, bir fikir adamı ve aydındır. Söz konusu dönem içinde AHCP'nin bir parti olarak hâkimiyette kalamamasının nedeni Elçibey ve ekibinin devlet yönetim tecrübesinin olmaması, Rusya ve İran'ın Ermenistan'ı destekleyerek Azerbaycan'a düşmanlık beslemeleri ve aynı dönemde Azerbaycan'ın uluslararası arenada Türkiye tarafından yeterince desteklenmemesi olmuştur. Her türlü baskıya ve ekibinin yanlış hareketlerine rağmen Elçibey, devleti idare edebilecek başarı ve bilgiye sahip sade ve bir o kadar da kudretli bir şahsiyet olduğunu ortaya koyar (Elma, 2015: 9- 12). Azerbaycan'ın belki de Aliyev dönemine kadar bir türlü tutunamamasının sebebi ülkede uygulanan siyasetin yetersiz olmasından kaynaklanmıştır.

Bu dönemlerde Halk Cephesi'nin, ülke üzerinde yürütmüş olduğu siyasetten Rusya pek hoşnut olmaz. Derhal Gence'deki 104. paraşütçü birliğinin ağır silahlarını Albay

Suret Hüseyinov'a devrederek Azerbaycan'da darbe yapılması emrini verir. Hüseyinov, ağır silahları alarak Bakü'nün üzerine yürür ve Elçibey'in istifa etmesini ister. İç savaşı önlemek için Başbakan Penah Hüseyinov ve Millî Meclis Başkanı İsa Gamber, derhal istifalarını vermek zorunda kalır. Elçibey zor durumda kalır. Bir tarafta hedefleri, milletin refahı diğer tarafta da Rusya'nın baskıları onu zor bir duruma sokar. Tekrar savaşa girmemek için görevinden istifa eder. Elçibey hemen Nahçıvan Ali Meclis Başkanı Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet eder ve devlet başkanlığı görevini ona devreder (Cabbarlı ve Abdullayeva, 2009: 81). Aliyev, başarılı bir siyasetçi ve Rusya'nın oyunları ile başa çıkabilecek bir kişidir.

Aliyev iktidara geldikten sonra halkın bütünlüğünün bozulmaması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi için çabalar. Büyük önderin yürüttüğü politika sonucunda, ülkenin yaşam değerleri, çağdaş ekonomi potansiyeli, sosyo-kültürel hayatın aktifleştirilmesi ve geleneksel değerlerin yaşatılması açısından büyük programlar düzenlenir ve girişimlerde bulunulur. Ekonomide de büyük ilerlemeler görülür. Yabancı yatırımcılar ekonomik performansın artırılması amacıyla teşvik edilir. Bunun yanında ülkede, modern vergi sisteminin temelinde ilk olarak Aliyev zamanında atılır (Abdullah, 2013: 47). Aliyev, Azerbaycan'ın millileşmesinde, çağdaşlaşmasında ve yükselmesinde önemli bir role sahiptir.

Haydar Aliyev, petrol sahasında da büyük gelişmelere imza atar. Onun sayesinde Azerbaycan temeli Elçibey tarafından kurulan, uluslararası enerji politikası sahasının önemli bir uzvu olmayı başarır (Abdullah, 2013: 48). Azerbaycan petrolüne sahip olmak isteyen birçok ülkenin var olduğu bir gerçektir. Bunun için de Azerbaycan her zaman dış ülkelerin siyasî oyunlarının odak noktası olmuştur.

Yazılması için çok önceden üzerinde çalışılmış olan Azerbaycan millî marşı, 1989 yılında sözleri Ehmed Cevad, müziği Üzeyir Hacıbeyli tarafından hazırlanır ve Aydın Ezimov'un güçlü bir orkestra ile seslendirmesi sonucunda halka arz edilir. 1992 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Millî Marşı hakkında Millî Meclis kararı çıkarılır. "Azerbaycan Millî Marşı" adı altında desteklenir (Himn: 7-8). Kısacası, Azerbaycan'da XX. yüzyılın başlarından bugüne kadar üç kere Cumhuriyet kurulmuştur.

* Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 28 Mayıs 1918- 27 Nisan 1920.

* Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 28 Nisan 1920- 18 Ekim 1991.

* Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991 (Zülfügarlı, 2013: 74).

XX. yüzyılda bu zorlu aşamalardan geçen Azerbaycan halkı, yaşadığı en ufak olaylardan bile ders çıkarmış ve yaşadığı bu olaylardan sonra daha da güçlenerek

uluslararası camiada kendine önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Azerbaycan'ın büyük halk şairi Memmed Araz, “Dünyam Menim” şiirinde;

“Azerbaycan! Mayası nur, gayesi nur ki...

Her taşından alev dilli ok olabilir.

Azerbaycan! Denildiğinde ayağa kalk ki,

Fuzuli'nin yüreğine dokunabilir.” diyerek Azerbaycan halkının ne kadar şanlı ve değerli bir halk olduğunu bu mısralarıyla dile getirir.

B. XX. YÜZYILDA AZERBAYCAN TÜRKÇESİ

XX. yüzyıl, Azerbaycan'ın çağdaşlaşma dönemi olarak bilinir. Bu dönemde en çok dikkat çeken olaylarından birisi dil ve alfabe tartışmalarının önemli bir sonuca ulaşmış olmasıdır.

Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmî dili Azerbaycan Türkçesidir ve yeryüzünde bu dili konuşan 50 milyondan çok insan vardır. Bunların çoğu Rusya, ABD, Türkiye ve Avrupa'da yaşamaktadırlar. Azerbaycan Türkçesi, Türk lehçelerinden Güney-Batı Türk lehçeleri grubu içinde yer alan Oğuz Türkçesi de dediğimiz batı Türkçesinin bir koludur. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ile birlikte güney- batı grubunu teşkil eder (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası Azerbaycan Dili: 3). Türklerin Kafkasya bölgesine, MÖ III. yüzyıllarda geldikleri bilinmektedir. Ülkeye, Azerbaycan halkının dışında başka halklar da göç edip yerleşmiştir. Bu halklar, Türk olmasalar da buralara yerleşerek kendilerini Azerbaycan'ın bir vatandaşı olarak görmüş ve dilini de öğrenmişlerdir. Azerbaycan halkının bu arazilere gelip yerleşmesi ve Azerbaycan Türkçesiyle konuşması uzun bir tarihi süreçten sonra mümkün olmuştur.

Azerbaycan edebî dilinin 800 yıllık bir geçmiş vardır ve iki döneme ayrılır. Birinci dönem XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadarki dönemdir. Bu dönemde Arap, Fars baskıları ve Celairler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler gibi devletlerin bu arazilerde yaşaması dili etkilemiştir. Dilde, Arapça ve Farsça kelimeler yoğun olarak kullanılmıştır. İkinci dönem XVIII. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir. Bu dönemlerde ise Osmanlı edebî dili kullanılmıştır (Azerbaycan Tarihi: 2008, 3).

XXI. yüzyılın sonlarına kadar alfabe konusunda, ülkede hiçbir tartışma olmamış fakat XX. yüzyıldan itibaren basın, azatlık ve millî mücadele konuları, beraberinde dil tartışmalarını da getirmiştir.

XX. yüzyılda Kuzey Azerbaycan kültüründe ve toplumsal yaşantısında birçok değişiklik gerçekleşir. Bu değişiklikler beraberinde dil sorununu da getirir. Bu yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan Türkçesiyle yazıma izin verilerek 1903'te Güney Kafkasya Müslümanlarının ilk gazetesi olan “Şarkı Rus” yayınlanır. Gazetenin yayımcısı Azerbaycan aydını İsmail Şahtaktinski'dir. Şahtaktinski'nin amacı, Azerbaycan Türkçesi edebî dilinin geliştirilmesine öncülük etmektir ve bunu kendi gazetesi öncülüğünde gerçekleştirmek ister. Ülkede, Azerbaycan Türkçesinin ilerlemesi gerektiğini savunan ilk aydın, Şahtaktinski'dir. 1905 yılında “Şarkı Rus” gazetesi Rusların Müslümanları gruplara ayırdığı iftirası yanında, Türkçülük çabalarının tehlikeye girdiği şeklinde bir yalan haberin de kaynağı olur (Swietochowski, 1991: 179). Bu yıllarda milliyetçilik akımının matbaaya yansıdığı ve bu akım sayesinde birçok matbaa organının ve partinin kurulduğu görülür.

1904 yılında Sosyal Demokrat Partisi ile işçiler bir araya gelerek aralarında gizli bir dernek kurarlar ve “Hümme” gazetesini çıkarırlar. Gazetenin çıkarılış amacı, diğer işçileri yönetime ve sosyal adaletsizliğe karşı mücadele etmeye çağırmaktır. Daha sonra bu grubun yoğun çabaları sonucunda “Hümme” partisi kurulur. 1905 İnkılâbından sonra Azerbaycan'da hızlı bir millîleşme hareketi başlar. Bu hareketlenme millî matbuatın yaratılmasına zemin hazırlar ve bu hareketlenmenin merkezi yine Bakü'dür (Adıgözelov: 259-260).

Dil üzerindeki tartışmalar 1905 yılı ihtilali ile yeni bir boyut kazanır. Tiyatro oyunları, basılan kitapların sayısı ve eğitim kurumlarının sayısı, gazete ve dergi sayıları çoğaltılır, yayın hayatına renk gelir. 1905-1917 yılı Azerbaycan basınının altın çağı olarak bilinir. Edebî dil tartışmaları her geçen gün büyür ve buna ek olarak halkın kimliği konusu da tartışılmaya başlar. Halk kendini Azeri, Azeri Türkü, Azerbaycan Türkü diye isimlendirir. “Fuyuzat” dergisi başyazarı Hüseyinzâde Ali Bey'in gazetesindeki bir makaleyle bu konu cevaplanır. Yazıda “Anadolu Türkleriyle Oğuz Türklerini ayrı düşünmek, Türklüğe hakarettir” denir. Ayrıca Hüseyinzâde, dergisinde bütün Türk halklarının aynı lehçeyi yani Osmanlı Türkçesini kullanmaları gerektiği düşüncesinden yana olduğunu belirtir. Kendisi yazılarında, Osmanlı Türkçesini kullanır. Lakin sıradan insanlar “Fuyuzat”ta yazılan makaleleri okumakta zorlanır. Çünkü gazete de ağır bir Osmanlı Türkçesi kullanılmaktadır. Malum gazete amacı çerçevesinde ilerler. “Fuyuzat”, 1907 yılında kapatılır ve yerine onun devamı olarak kabul edilen “Yeni Fuyuzat”, “Şelale” ve “Dirilik” dergileri çıkarılır. 1905 yılından sonra Osmanlı Türkçesine karşı olan taraflar ortaya çıkmaya başlar. Osmanlı Türkçesi'nin ağır bir dil

olmasından şikâyetçi olan taraflar, “böyle devam ederse halkın okuma yazmadan uzaklaşacağı” görüşündedirler. Derhal harekete geçerek “Molla Nasrettin” dergisini çıkarırlar. Yazarı Celil Memmedgulizâde olan “Molla Nasrettin” dergisinde anlaşılır edebî bir dil kullanılır. Dergi, sıradan halkın okuyabileceği bir şekilde kaleme alınmıştır (Swietochowski, 1991: 179-180). Bu dönemde ayrıca “Hayat” dergisi de yayınlanır.

Bu sıralarda Çarlık Rusyası, Azerbaycan’da yapılan basın ve yayına büyük engeller getirirse de halk direnmeye devam eder. Gazetecikte ilk temel Zerdabi’yle kurulsa da en önemli adımlar “Hayat” gazetesıyla atılır. Gazete 1905 yılında Ali Merdan Topçubaşı önderliğinde basılır, onun amacı halkın modernleşmesi ve dile yeniliklerin getirilmesi olur. Hayat gazetesi bütün sayılarında Türklük ve Türk kimliği üzerine yazılar yayınlar. Bu dönemlerde gazetecilik gittikçe yayılır, “Hayat”a yeni yardımcıları katılır. Bunlar; “İrşad”, “İkbal”, “Hilal” ve “İttifak” gazeteleridir. Hepsisi aynı yolda ve amaç ardında yürürler. Ortak özellikleri ise halkın destekçisi olmalarıdır. Bu sırada Rus baskıları devam eder ve bu baskılara karşı çıkan önemli isimler arasında Haşim Bey Vezirov’da yer alır. Vezirov, 1907 yılından itibaren kendini matbaaya adanır ve “Sade”, “Rusça Kafgazist”, “Mezeli” gazetelerini çıkarır. Bu yıllarda halk, millî bir direniş içine girer ve ülkede Avrupa medeniyeti rüzgârları eser. Kazan Türklerinin de yardımıyla siyasî, millî hareketlenmeler biraz daha sertleşir. Bu ayaklanmalar Rusya Müslümanlarının ilk kongresine (15 Ağustos) kadar devam eder. Tüm ülkede millî şuur adı altında gruplar oluşur. Rusya tarafından önü kesilmeye çalışılan Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri, gittikçe daha da güçlenir. Türkiye’de yazılan eserler Azerbaycan’da halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanır. Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi Türk aydınlarının bu yoldaki hizmetleri ve destekleri büyüktür (Kazan, 36).

1906 yılında Hayat gazetesi, Rus sansürünün baskısıyla halkı yanlış yönlendirdiği suçlamalarından dolayı kapatılır (Yıldırım, 2013: 150). Gazetelerin kapatılması halkı fikirlerinden ve düşüncelerinden vaz geçirmeye yetmez. Bir gazete kapatılır yerine farklı bir gazete açılır ama değişmeyen tek gerçek hepsinin amacının aynı olmasıdır.

Dil tartışması 1908 yılından sonra farklı bir boyut kazanır. Türkçülük ruhunun gittikçe yoğunlaşması İstanbul’daki bazı aydınları ayağa kaldırır. Başlatılan bu akımın adı “Yeni Lisan”dır. “Yeni Lisan” milliyetçilik hareketine Azerbaycan’dan da bazı aydınlar derhal destek olurlar. Azerbaycanlı aydınlar, Osmanlıcanın terkiğine yabancı kelimelerin girdiği, bu sebeple Türk dilinin bozulduğu ve sade bir dil olmadığı görüşündedirler. Bu şikâyetlerden ders çıkaran Osmanlıcılar derhal harekete geçerek temel yayın organları olan “Şelale”yi temiz bir Osmanlıcayla yazmaya başlar. Derginin

amacı, bütün Türk dünyasının Osmanlı Türkçesini kullanması isteğidir. Fakat Azerbaycan Türkçesini savunan grup, Osmanlı Türkçesinin bu değişiminden memnun kalmadıklarını “İkbal” gazetesinde belirtir (Swietochowski, 1991: 181).

Dil alanındaki bu siyasî çatışma Azerbaycancılığın (koyu milliyetçilik) ortaya çıkmasına sebep olur. Bu siyasî akımın önderi hiç şüphesiz ki Mehmet Emin Resulzâde’dir. Resulzâde, bütün Türk dünyasının aynı dili konuşmasından yanadır. Bu sebeple de diğer Türk dünyası ülkelerinden ayrılarak bağımsız bir Azerbaycan dilini kullanmanın Türk halklarının arasında birlik faaliyetlerine karşı bir durum sergilemek olacağını ifade eder. Bu sebeple Osmanlı Türkçesinin zorunlu hale getirilmesi ve halka kabul ettirilmesinin iyi olacağı görüşündedir (Swietochowski, 1991: 181). Resulzâde, sadece Osmanlı Türkçesini savunmaz aslında o, birlik ve bütünlüğün bozulmaması için çabalar.

I. Dünya savaşı (1914) öncesinde Bakü’de Türkçe yayınlanan iki gazete vardır. Bu gazeteler “İkbal” ile “Sedayihak (Hakkın sesi)”tır. Bu gazeteler 1905 yılında basılan “Hayat” ve “İrşad” gazetelerinin başlattıkları millî mücadeleye devam edenlerdir (Adıgözelov: 260). 1918 yılına kadar daha başka gazeteler de çıkartılır.

Lakin 18 Mart 1918 gazetelerin son günü olur. Halkı aydınlatan, her satırında Türklükten bahseden, halka Türklüğü öğreten, edebî dili halka tanıtan o gazeteler kapatılır (Adıgözelov: 263).

O gece Bolşevik orduları tarafından şehir perişan hale getirilir, viran edilir. Matbaa, dergi, gazeteler kapatılır. Fakat bu baskılar bile Azerbaycan direnişini kırmaya yetmez.

4 Şubat 1919’da yeni bir gazete “Açık Söz” ilk sayısını çıkarır. Temel konu yine Türklük ve Türkçedir. Bu yıl ülkede tam 89 gazete ve dergi çıkartılır. Bunlardan 39 tanesi Azerbaycan Türkçesiyle, 44’ü Rusça, 6 tanesi de diğer dillerde basılır. Çar Rusya’sı zamanında basılan gazetelerin yazarları, ülkeden sürgün edilirler. Ali Bey Hüseyinzâde ve Ahmet Bey Ağayev bu isimlerin başında gelir. Sebep Türklük ve Türkçenin savunulmasıdır (Adıgözelov: 263).

Matbaayla birlikte Türk kimliği ve alfabe tartışmaları ülkede sert rüzgârların esmesine sebep olur. Latin alfabesinin kabul edilmesi konusundaki çabaları ilk başlatan Türk boyu, Azerbaycan Türkleridir. Bu çabalar 1920 yılında halkın çıkardığı isyanlarla daha da artmaya başlar (Aslan, 2009: 359). Sorun 1922 yılında “Yeni Türk Elifba Komitesi”nin verdiği kararlar bir süreliğine çözülmüş olur.

Azerbaycan’daki alfabe ile ilgili tartışmalar iki gruba ayrılır. Birinci grup, Arap alfabesinin biraz daha geliştirilip kullanılmasını isterken diğer grup Latin alfabesinin

kullanılmasından yanadır. Halkın ısrarı sonucunda Latif harfli bir alfabe düzenlenmesi kabul görür ve Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti (1918-1920) yıllarında Latin alfabesine geçme kararı yürürlüğe konur. 1922 yılında “Elifba Komites” kurularak, Latin alfabesi esas alınır ve 32 harften oluşan yeni bir alfabe düzenlenir. Alfabenin içinde Slav kökenli harfler de mevcuttur. Latin alfabesi kabul edilir geriye onu halka öğretmek kalır. Bunun için de “Yeni Yol” gazetesi çıkartılır. Gazetenin ilk sayısı 21 Eylül 1922 yılında “Heftelik”, “Edebi” ve “Biteref Türk Gezeti” başlıkları altında halka sunulur. Gazetenin alfabeyi halka tanıtmasının yanında önemli bir özelliği daha vardır. O da, Türk isminin Azerbaycan’da ilk defa bir yayın organında kullanılmasıdır (Alışık: 363-364). Matbaa organları o dönemlerde halkın en önemli yayın kaynağı ve destekçileridir. Çünkü halkın bütün fikir ve düşünceleri üst tabakaya gazete ve dergiler sayesinde duyurulmakta ve aynı zamanda alınan bütün kararlar da halka, gazete ve dergiler yoluyla aktarılmaktadır.

Alfabenin kabulü ile yeni Latin alfabesi hazırlanır ve küçük kitapçıklarla halka dağıtılır. Eski alfabe ile yazılan bazı eserler de Latin alfabesiyle yayımlanır. Bunun yanında ülkede yeni kurs yerleri açılır (Aslan, 2009: 360). Bütün bu yenilikler “Yeni Yol” gazetesi başta olmak üzere diğer gazetelerle halka duyurulur.

Azerbaycan Türkçesi, 1918 yılından itibaren değişik isimlerde adlandırılmaya başlanmıştır. Bunlar “Azerice”, “Türkçe” ve “Tatarca” adlandırmalarıdır. Latin alfabesinin kabulüyle ülke dilinin Azerbaycan Türkçesi olması kararı alınır (Xelilov, 2013: 6). Bu dönemde Latin alfabesi kabul edilse de Arap alfabesi tam olarak terk edilemez. Halkın bir kısmı Arap alfabesini kullanmaya devam eder.

1924 yılından itibaren yeni alfabe okullarda da uygulanmaya başlanır. Neredeyse ülkenin bütün resmî kurumlarında yeni alfabe kullanılmaya başlar. Gazetelerin baskı sayısı gittikçe arttırılır ve 1926-1928 eğitim öğretim yılından itibaren Latin harfli eğitim zorunlu hale getirilir. 1928 yılında Türkiye’nin de Latin alfabesine geçmesiyle iki ülke arasındaki edebî ilişkiler daha da güçlenir. Azerbaycan yazarlarının çoğunun eserlerinde, Türkiye Türkçesine yakın bir dil kullandıkları görülür (Alışık: 364). Türkiye ve Azerbaycan arasındaki edebî alanda yakınlaşma, her iki ülkenin aynı alfabeyi kullanmaya başlamasıyla gerçekleşir.

Sovyet yönetimi bu yeni alfabe düzeninden hoşnut kalmaz. İlk tepkiyi 1930 yılında “Yeni Türk Alfabe Komitesi”nden “Türk” ismini kaldırarak yerine “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkez İcra Komitesinin Milletler Şurası Prezidyumuna Bağlı Yeni Alfabe Komitesi” ismini vermekle başlar. Bu dönemlerde “Yeni Alfabe Komitesi

Merkezi” Bakü’dedir fakat daha sonra Moskova’ya taşınır ve alfabe konusundaki bütün kararlar Moskova’da verilir (Aslan, 2009: 364). Rusya artık alfabe ve dil konusunda da yönetimi ele almaya başlar.

Bütün Türk ülkelerindeki yazı birliği Stalin’in Sovyet yönetiminin başına geçmesiyle birlikte bozulur (Alışık: 364). Stalin önceden alınan bütün kararları hiçe sayarak Sovyetler Birliği ülkelerine kendi kararlarını uygulatmaya başlar.

Sovyetler Azerbaycan’ı Ruslaştırma çabalarına girişir. 1937 yılında Bakü’de “Orfografiya ve Termonologiya Konferansı”nda Azerbaycan halkının Ruslaştırılması yolunda bir adım daha atılarak yeni kararlar alınır. Bu kararlar;

- * Uluslararası terimlerin Rusça’daki şekliyle kullanılması,
- * Rusça terimlerin tercüme edilmeden orijinal şekilleriyle kullanılması,
- * Diğer Türk lehçelerinden kelime alınmaması,
- * Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelimelerin, aynı anlamdaki Rusça kelimelerle değiştirilmesi kararlarıdır (Aslan, 2009: 367).

Azerbaycan’da 1939 yılında temelleri atılan Kiril alfabesi, Stalin tarafından 1940 yılı Ocak ayının 1’inden itibaren resmî olarak kullanılmaya başlar (Xelilov, 2013: 221). Stalin’in bu kararı sadece Azerbaycan için geçerli olmayıp bütün Türk dünyasını aynı şekilde etkilemiştir.

1939 yılında temelleri atılan Kiril alfabesinin 1940 yılında kabulüyle birlikte ülkede bir takım değişiklikler baş göstermeye başlar. 32 harften oluşan yeni bir alfabe düzenlenerek kurum ve kuruluşlara bu alfabenin kullanılması gerektiği emri verilir. Bunun yanında yeni Rus dili eğitim programları açılır ve okullarda Rus dili zorunlu hale getirilir. Kiril alfabesi, Latin alfabesi gibi bir geçiş dönemi yaşamadan halka zorunlu bir şekilde kabul ettirilmeye başlar (Aslan, 2009: 368). Kiril alfabesi kabul edilir ama ülkede Arap ve Latin alfabeleri de varlığını sürdürür.

Alfabe problemi ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmesi 1991’den sonra tekrar ele alınmaya başlar. Latin alfabesinin kabul edilmesi için aslında birçok sebep vardır. Halk yıllardan beri Rusya’nın entrikalarından ve çıkarlarından yorulmuştur. Karabağ sorunu da baş gösterince millet ayaklanır. Derhal hazırlıklara başlanır. 18. 12. 1991 tarihinde Latin alfabesi kabul edilir ve kullanılmaya başlanır (Kerimli, 2002: 282).

Azerbaycan’da farklı alfabelerin kullanıldığı dönemleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- * Eski Türk alfabesi (Eski dönemlerden VII. yüzyıla kadar).
- * Arap alfabesi (VII. yüzyıldan XX. yüzyılın sonlarına kadar)

* Latin alfabesi (1922-1940 yılları arasında. Bu yıllarda hem Latin hem de Arap alfabesi kullanılmıştır).

* Kril alfabesi (1940-1991).

* Yeni Latin alfabesine geçiş (1991-2001 yılının 18 Haziranına kadar). Bu dönemlerde hem Latin hem de Kiril alfabesi birlikte kullanılmıştır.

* 2001 yılının 18 Haziranında tekrar kesin olarak Latin alfabesinin kullanılması kararı alınır ve 18 Ağustosta resmîyete konulur. Azerbaycan'da hala Latin alfabesi kullanılmaktadır (Xelilov, 2013: 221).

Azerbaycan Türkçesinin gelişip ilerlemesi birçok yabancı yazar ve şairin de dikkatini çeker. Azerbaycan'a gelen bu yabancı yazar ve şairler, Azerbaycan Türkçesini öğrenerek (Lermantov, Bestujev-Marlinski) edebî eserlerden kendi dillerine çeviriler yapar. Alman şairi Friedrich Von Bodenstedt, Azerbaycan şairi Mirza Şefi Vazeh'in şiirlerini Almanca'ya çevirerek ayrı bir kitap halinde bastırır (Azerbaycan Dili: 5).

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.RÜSTEM BEHRUDİ'NİN HAYATI

Bakı! Ruhumun paytaxtı. Esirliyimin ve azadlığımın şəhəri.

Bu şəhərdə gəlməg üçün salam verməyə, çıxıb getmək üçün vidalaşmağa bir kimse yoxdu...

Rüstəm Behrudi

Asıl adı Rüstəm Almemmedov olan Rüstəm Behrudi, 1957 yılında Nahçıvan'ın Ordubad şəhri Behrudi köyünde dünyaya gelmiştir. Aydın bir ailenin dokuz çocuğundan en büyüğü olan Rüstəm Behrudi, mütevazı ve sade bir aile yapısı içerisinde büyütülmüştür. Tek geçim kaynakları babasının köy mektebinde Azerbaycan dili ve edebiyatı öğretmenliği yapması ve bunun yanı sıra da dülgerlik işiyle uğraşması olmuştur. Şair, ilk tahsilini 1964-1973 yılları arasında Behrudi köyünde almış ve dokuz, onuncu sınıfı da komşu köy olan Bilev köyünde tamamlamıştır. Tabiatın o eşsiz güzelliğinde çocukluğunu geçiren Behrudi'nin düşüncelerinin inkişafında dedesinin rolü büyüktür. Dedesi onu, hikâyeleri, destanları ve hoş sohbetleriyle büyütmüş, Türklüğü ve Türk ruhunu aşlamış, adeta bir şair olarak şekillendirmiştir (Sultanova, 2015: 5). İşte bu yüzden de o, bir Türk aşığıdır.

Şair, lise tahsilini bitirdikten sonra, hayatın zorlukları ve geçim sıkıntısı, onun farklı mesleklerde çalışmasına sebep olmuştur. O, fabrikada usta, inşaatta ve çiftliklerde da işçi olarak çalışmış, aldığı ücretle de ailesinin geçimine destek olmuştur. 1974 yılında üniversite sınavına girerek, Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nin Tarih ve Edebiyat bölümünü kazanmış ve ailesine büyük bir gurur yaşatmıştır (Sultanov, 2015: 6). Yetiştirilme tarzı ve okuduğu bölümün de etkisiyle bu dönemden itibaren şiirler kaleme almaya başlamıştır.

Üniversitenin daha ilk yıllarında “Yeni Ordubad” gazetesinde ilk şiirini, “Şark Kapısı” gazetesinde de ikinci şiirini yayımlatarak şairlik hayatına ilk adımını atan Behrudi, yazmış olduğu bu iki şiirle, büyük okuyucu kütlesi tarafından dikkatleri üzerine toplamayı başarmıştır. Behrudi, halkın bu yoğun ilgisini görünce diğer şiirlerini, “Yıldız ve Azerbaycan” dergilerinde ve “Edebiyat ve İnce Sanat” gazetesinde yayımlayarak okuyucunun ilgisini daha fazla çekmeyi sağlamıştır. Onun ilham kaynağı her zaman halk olmuştur. Öğrencilik hayatı, bu denli renkli ve başarılı geçen şairin, mezun olduktan sonra yedi yıl süreyle Keleki ve Unus köylerine tayini çıkar ve bu

köylerde öğretmenlik yapar. Türklüğün ve Türkçülüğün güçlü savunucularından biridir. Göğsünü gererek, her yerde, her mecliste, her ortamda Türklüğün mukaddesatından bahseder. Lakin bu düşüncelerinden dolayı dönem idaresinin de dikkatini çeken şair, yakalanarak nezarete atılır (Sultanov, 2015: 6).

1980 yıllarında Azerbaycan'ın azatlık ve bağımsızlık mücadelelerinin kanlı savaşları devam etmektedir. İşte tam bu esnada Türklük bilincinin yok edilmesi ve ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Şairler, yazarlar hapsedilmekte, öldürülmekte, işkencelere maruz kalmaktadırlar. Ne yazık ki Sovyetlerin bu siyasetinden nasibini alan Azerbaycan şairlerinden biri de Rüstem Behrudi'dir.

Rüstem Behrudi, üniversite hayatı boyunca şiir yazmanın yanı sıra düşünceleriyle de ön plana çıkmayı başarır. O, azatlık düşüncesi çerçevesinde konuşmalar yapar, onunla aynı fikirde olanları bir araya toplar. "Azatlık Talebe Teşkilatı"nı kurar. Yaptığı bu tür çalışmalar sebebiyle her zaman izlenir ve yakın takibe alınır. Fakat onu hiçbir güç, korku, tehdit yolundan döndürmeyi başaramaz. Şair "Ben muharibe istemiyorum, ben savaş istiyorum" cümlesiyle korkusuz olduğunu bizlere bir kez daha kanıtlar. Çünkü şair, savaşmaktan hiçbir zaman korkmamış ve direnmek gerekiyorsa sonuna kadar direnmiştir (Sultanov, 2015: 6). Onun düşüncesinde Türk korkusuzdur, her bir Türk evladı birer kahramandır ve onun bu güçlü inancı, kendini Türk olarak görmeyeni de etkileyecek derecede büyük bir kudrete sahiptir.

Behrudi, 1984 yılının bir sonbahar günü çalışmak için Bakü'ye gelir. Akrabaları, arkadaşları ve ailesinden uzak bir hayat yaşamak zorunda kalır. Bütün hayatı zorluklarla geçen şair, burada kendine yeni bir çevre edinir. Önemli şair ve yazarlarla tanışarak edebiyat dünyasının farklı konuları ile ilgili bilgiler alır, tartışmalara katılır, ufkunu genişletir. Sabir Rüstemhanlı ve Ejder Hanbabayev'in de yardımıyla işe başlar. Geçim sıkıntısı sebebiyle ilk başlarda sıradan işler yapar. Bu işlerden birisi de "Yazıcı" neşriyatında geceleri bekçilik yapması, gündüzleri işçi olarak çalışmasıdır. O, daha sonra bu işin redaktörlüğünü üstlenir. Bu sıralarda Sabir Rüstemhanlı ile "Azerbaycan" gazetesini tekrar canlandırırlar. Ejder Hanbabayev de Rüstem Behrudi'nin hayatında büyük rol oynar (Sultanov, 2015: 6-7).

Azerbaycan'ın büyük şairlerinden ve aynı zamanda milletvekillerinden biri olan Sabir Rüstemhanlı, Behrudi için; "Ezizim Rüstem! Sen benim gözümde her zaman köyden yeni gelmiş o genç, çılgın, sabırsız, haksızlığa karşı tahammülü olmayan bir dahisin. Savaşan ve aynı zamanda itibarlı, saf birisin. Zaman çoğunun gerçek yüzünü ortaya çıkardı fakat sen hiç değişmedin. Değişen ve büyüyen sözünün kesri ve

coğrafyası, sana olan sevgi oldu. Böyle devam eder inşallah.” (Sultanov, 2015: 12) cümleleriyle şairimizin adalet ve hakkaniyetli olma konularındaki hassaslığını, insanlar tarafından bu huyları sebebiyle sevilip takdir edildiğini vurgular.

Şairin çocukluktan Ebülfez Elçibey ile kurduğu arkadaşlık bağı, onun azatlık mücadelesinde büyük destekçisi olur (Sultanov, 2015: 7). Onlar, aynı düşüncelere, aynı görüşlere, aynı duygulara sahip olan ve aynı amaç uğrunda çalışan iki vatanperverdir. Aralarındaki sevgi bağı, Rüstem Behrudi’nin şairliğini canlandırır ve Elçibey için şiir yazmasına vesile olur. Şairin 1984 yılında kaleme aldığı “Geribe Adam” şiiri baştan sona kadar Elçibey’i tasvir etmektedir.

“Ne geribe adamdı;
Oxşarı yox heç kime;
Eli, saç, gözleri,
Dilinde çiçek açan
Deli deli sözleri
Ne geribe adamdı.” (YR, 2012: 38-39-40)

Elçibey’in yanı sıra Huda Memmedov, Azad Mirzeczânâde, Mireli Seyidov ve Ziya Bünyadov ile tanışması şaire çok şey katar, adeta hayatını renklendirir (Sultanov, 2015: 7). Behrudi, hiçbir zaman sıradan bir şair olmamıştır. O, mısralarında haykırdığı “azatlık, Türklük, bağımsızlık, vatan” unsurlarını hayata geçirmek için, halkla beraber meydanlarda omuz omuza yürümüştür. O, bir halk şairidir ve aynı zamanda Azerbaycan’da 80’li yıllarda bağımsızlık mücadelesini başlatan öncülerden birisidir. İlk önce şiirleriyle daha sonra da fikirleri ve cesaretiyle halkının sevgisini kazanmayı başarmıştır. Bu yüzden o sadece bir şair değil aynı zamanda geniş düşünceye sahip, büyük bir fikir adamıdır.

1988 yılında azatlık meydanında şairliğinin yanı sıra siyasetiyle de dikkatleri üzerine çekmeyi başarır (Sultanov, 2015: 7). Hayatın bütün zorluklarını yaşayan Azerbaycan halkı, kolay kolay yıkılmaz fakat halkın güce, birliğe, desteğe ve cesaretlendirilmeye ihtiyacı vardır. Behrudi, hiçbir zaman halkını yalnız bırakmaz ve bağımsızlık mücadelesinde daima halkının yanında, ön safhalarda yer alır.

Behrudi’nin şiir dünyası, sadece Azerbaycan halkının değil tüm Türk dünyasının ufkunu genişletir. Onun yaratmış olduğu eserler, 1980-1990 yıllarında Azerbaycan millî düşünce tarzının şekillenmesinde büyük rol oynar. Şairin “Salam Dar Ağacı” şiiri vatan hudutlarını aşarak tüm Türk dünyasının azatlık marşı seviyesine ulaşır. Bu şiirde Türklük ve Türkçülüğün yanı sıra (Sultanov, 2015: 7) Türklüğün tarihi de

anlatılmaktadır. Dede Korkut'tan sonra Türk tarihini en güzel ve geniş bir biçimde ele alan şairlerden biri de Rüstem Behrudi'dir. O, Dede Korkut'un izinden giden şair olarak da bilinir.

Azerbaycan Türkologlarından Tofiq Hacıyev, Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde Dede Korkut izlerini taşıdığını “Dedem Korkut kitabından sonra hiç kimse de etnik tarihimiz Rüstem Behrudi'de olduğu genişlikte sanatsal predmetine çevrilmemiştir. Bu gün Türk'ün adına sığınıp iç yüzünü saklayan gayri Türklerin ve anti Türklerin at sürdüğü, tantana yaptığı bir zamanda Rüstem Behrudi nazmı ve kelimesi, Türk'ün manevi ilacıdır.” (Hacıyev, 2015: 41) sözleriyle ifade eder.

Behrudi, “Salam Dar Ağacı” şiiriyle daha fazla tanınır ve değer görür. Bu şiir, asırlar geçse de Rüstem Behrudi'nin sadece Azerbaycan şairi değil büyük Turan şairi olduğunu tasdikleyecektir. Şair, tıpkı “Salam Dar Ağacı” gibi değer gören ve büyük okuyucu kütlesini kendisinde toplayan başka şiirler de kaleme alır. “Şaman Duası”, “Boz Kurt”, “Vatan”, “Ant Olsun”, “Ata Dili” gibi şiirleri de aynı şekilde değer görür ve şairin halk arasında tanınırlığını artırır (Sultanov, 2015: 7).

Şairin şiirlerindeki ana tema, vatanperverlik, millî duygular, Türklük ve Turancılıktır (Sultanov, 2015: 7). Behrudi'nin en önemli özelliklerinden biri şiir dilinin farklı olmasıdır. O kendini, Gök Tanrı'nın terk ettiği, unuttuğu biri gibi görür. Kimi zaman kendini yalnızlığa terk edilmiş bir kul olarak görür kimi zaman sözlerine yağmur yağın karamsar bir karakterdir. Kimi zaman çaresizliğinde Gök Tanrıya dua eder kimi zaman da duasının karşılıksız kaldığını zannedip isyan eder. Fakat her şeye rağmen o, ağzı dualı bir şaman torunudur.

Şair Gök Tanrı'ya karşı olan düşüncelerini şu şekilde dile getirir: “Mene ehtiyacı olanlar ora girsinler deye üreğimin gapısına kilid goymadım. Men ezab çekim deye, mene ehtiyacı olmayanların ora girmeyine ne ad verim, Tanrım? Tanrım, harda yanlış yaptığımı anlat mene. Heç zaman govuşa bilmeyeceğim bir adama aşig olmag geder kederli bir şeyin ağrısı var içimde. Sen yoxmuşum kimi davrana bilersen, sen ey ölümsüz sevginin belası. Bütün gelbimle acıyıram sene.” (Behrudi, 2003: 25). Şair Gök Tanrı'ya sitem eder fakat daha sonra büyük pişmanlık duyarak ondan af diler. Behrudi bazen de ruhundaki yalnızlığı son bahara benzetir. Kendini kimi zaman yaprakları dökülmüş bir ağaç kâh karanlık bir gökyüzü kâh kapkara bir bulut misali yalnız ve yapayalnız hisseder. “İblis” motifi onun yalnızlık şiirlerinin temel konusudur. “Sözlerime Yağış Yağır” cümlesiyle de bize hüznünü, çaresizliğini ve yalnızlığını anlatmak ister.

Rüstem Behrudi bir şaman torunudur. Kendini bir şaman olarak gören şairin bu inancı, düşünce dünyasına da yansır. Şiirlerinin çoğunluğunda, Gök Tanrı, ruh, gökyüzü, su, ağaç gibi şaman unsurları yer alır. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun bununla ilgili şunları söyler. “Hüseynzâde Eli, Ziya Gökalp, İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura... Bunların hepsi birer Şaman nevesi değil mi? Rüstem Behrudi, ağzı dualı bir Şaman nevesi değil midir?” (Ercilasun, 1997: 4). Şairliğin kutsal olduğunu, şairlerin Gök Tanrı tarafından mükâfatlandırılan özel insanlar olduğunu ileri sürer. Ona göre herkes şair olamaz. Eğer Gök Tanrı isterse onun şair olmasına izin verir.

Şairi daha iyi tanıyabilmek için kısa da olsa kendisiyle yapılan bir röportajı buraya almak istiyoruz.

“Gülzar Mammadova: Sizi şair éleyen nedi?”

Rüstem Behrudi: Eslinde bu bütün şairlere vèrilen bir sualdı. Tebi ki biraz istisnalar var. Hamı şair olanda eyni cür başlamır. Adeten cavanlığda ekser şairler sevdiği gıza şeirler yazarag başlayırlar. Sonra ordan başga şekillerde formalaşırlar. Menim ilk şeirim bir gıza yazılmayıb. Tebi ki men de sonradan şevgi şeirleri yazmışam. Bizim rayon Araz çayıynan birleşen bir rayundu. Men ilk şeirimi Araz çayına yazmışam. Sonradan kendden bir gız sevmişem ona yazmışam şeirlerimi. Sonra ise formalaşa formalaşa tebi ki o ilk sevgi yaddan çıxmır sadece Bakı’ya oxumaya çıxıb gelenden sonra düşünceler de deyışir. Adamların münasibeti de deyışir ve dünya görüşün artır. Bele bele bir de ayıldım ki şairem. Bu sualı mene 20 il bundan gabag yene vermişdiler ki siz nece şair olduz? Meselen benim çox sevdiym şairler vardır. Klasik edebiyattan meselen Fizuli vardı, ardından Cabiri oxumaya başladım, Nesimini oxudum, Ali mektebde oxuyanda daha çox Memmed Araz ve Bexdiyar Vahabzadeni oxuyurdum. Men bu şairlerin şeirlerini oxuyanda gördüm ki bu şairlerin şeirleri benim nefsimi ovutmur ve fikirleştim ki belke men onlardan daha yaxşı şair olaceyem. Sonra başladım hemin şeirlerin davamını yazmaya. Sonuç lap yaxşı oldu. Meselen “Görmediyimiz Adam Ve Yaxud Xezellerin Tüstüsü” kitabında Bextiyar Vahabzade, Memmed Araz benim haggımda düşüncelerini bildiribler. Menim yazdıklarım milli düşünce ile ilgilidi bir edebiyattı ve sadece Azərbaycan’ı deyil bütün Türk dünyasını yaxından elagelendirir. Azərbaycan-Türk düşüncesini edebiyata getirmekdi. Şamanizm haggında ilk kitabı men yazmışam, Bozgurt haggında dünyanın en meşhur olan şeirini men yazmışam, Bütün Türk dünyasında meşhur olan “Salam Dar Ağacı” şeirini men yazmışam. Menim yazdıklarım Türk dünyasının dünya görüşüynen baş başa olan bir edebiyattı. Menim yazdığım şeirler bütün dünya terefinden tanınır ve ezberlerdedir.

Gülzar Mammadova: İlk şeiriniz hansıdı ve hansı metbu organında çap olundu?

Rüstem Behrudi: Menim ilk yazdığım şeir “Sapan Daşı” dır. 14 yaşında yazmışdım. Bu şeir hemin vaxtı yeni Ordubad gazetinde çap olunmuşdu sonradan Şerg Gapısı gazetinde çap olunmuştu.

Gülzar Mammadova: Türk şairlerinden örnek aldığınız oldu mu hiç?

Rüstem Behrudi: Men indiye geder heçkimi örneg almamışam. Mene heçkimin tesiri olmayıb? Çünkü benim yazdıklarım Türk mitologiyasına bağlıdı ve bu şeirleri edebiyatımıza men getirmişem. Menim kimi bu meselelerde kim şeir yazır? Menim kimi şeir yazan olmadığı üçün de heç kimi örneg götürmemişem. Şamanizm meselen ilk kitabım 1989 ilinde Türkiye’de çap olunub ama Bakıda gadagan olunmuş. Şamanizm haggında ilk kitabı yazan men olmuşam. Hetta bu kitabın ön sözünde benim çox hörmət eldiyim Türk dünyasının böyüg alimi Ahmet Bican Ercilasun “Bunların heçbiri elmi kitablarda yoxdu. Pes bunları Rüstem Behrudi ne cür yazıb?” Sonradan özü etiraf eleyib ki bunlar Türklerin mitalogiyasına bağlı şeylerdi. Tebi ki benim de sevdiyim şairler var Türk edebiyatında.

Gülzar Mammadova: Hüseyin Nihal Atsız’ın sizde tesiri var mı?

Rüstem Behrudi: Xeyir kesinlikle yoxdu. Men “Şaman Duası”nı yazanda Nihal Atsız’ı oxumamışam. Sonralar oxumaya başladım ve mence o böyüg bir şair deyil böyüg bir fikir adamıdır. Türk dünyasının formalaşmasında Nihal Atsız’ın böyüg payı var. Men bele düşünürəm ki son 30-40 ilde vetenseverlik, milliyetçilignen elageli bütün düşünceler Nihal Atsız’a bağlıdır. Ne yaxşı ki o var. Eger o olmasaydı Türk dünya görüşü bu seviyede olmayacağıdı. Türk Dünyasında en çox sevdiyim şairlerden biri de Orxan Veli’di. Ancag benim edebiyatta en çox tesir aldığım adam babam olmuşdur. O mene herdem uzun türküler oxuyurdu, xalg edebiyatından danışırđı. Atam edebiyat melimiydi. Onun mene tesiri var.

Gülzar Mammadova: İlk kitabınız neçenci ildi ve hansı ad altında çap olunmuştur?

Rüstem Behrudi: İlk kitabım 1986 ilinde “Yaddaşlara yazın” şeir kitabıdır. O vaxtı Memmed Araz sonra bu kitabnan elageli “Oxudug ve yaddaşımıza da yazdığ” cümlesini gürmüşdu.

1.2.RÜSTEM BEHRUDİ’NİN KÜLTÜREL VE EDEBİ FAALİYETLERİ

Rüstem Behrudi, şairliğe üniversite yıllarında başlar. Tarih ve Edebiyat bölümü öğrencisi olan şair, aynı yıllarda şiirler yazarak “Yeni Ordubad” gazetesinde ilk şiirini ve hemen ardından da “Şerğ Ğapısı” gazetesinde ikinci şiirini yayımlar. 1980 yıllarında yazdığı şiirlerle halkın sevgisini kazanan Behrudi, bu ilginin karşılığında eserler kaleme almaya devam ederek “Azerbaycan” dergisinde ve “Edebiyyat ve İnce Senet” gazetesinde şiirlerini yayımlar.

Turancılık, azat düşünce, Türkçülük onun en temel idealleridir. Üniversitede okuduğu yıllarda “Azadlıg Telebe Teşkilatı”nı kurar, Türkçülük, Azerbaycancılık, Turancılık idealleri sebebiyle takip edilir ve defalarca nezarete atılır.

1984 yılında Bakü’ye gelerek burada hem şiirlerini yazmaya devam eder hem de farklı işlerde çalışır. Bakü’ye geldiği bu yıllarda, Sabir Rüstemxanlı ve Ejder Xanbabayev’le tanışır ve onların da yardımıyla çalışmaya başlar. Şair ilk zamanlar, “Yazıçı” neşriyatında güvenlik işçisi olarak çalışmaya başlar, daha sonra da bu neşriyatın redaktörlüğünü yapar. Sabir Rüstemxanlı ile birlikte “Azerbaycan” gazetesini yeniden canlandırarak yayın hayatına geri kazandırır.

Behrudi, Azerbaycan’ın bağımsızlık mücadelesi yıllarında vatanın istiklali için halkla birlikte meydanlarda yürümüş, azatlık savaşı vermiştir. O, hem şair hem de fikir adamı olarak tanınır. Yazmış olduğu eserlerle, 80-90’lı yıllarda Azerbaycan millî düşünce tarzının şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

1986 yılında “Yaddaşlara Yazın” şiir kitabı “Yazıçı” neşriyatında, 1989 yılında “Şaman Duası” ise “Yazıçı” ve Ankara’da “Ural-Altay Derneği” neşriyatlarında basılır.

1992 yılında yazdığı ve bütün Türk dünyasına hitap ettiği “Salam Dar Ağacı” şiiri ile ünü vatan hudutlarını aşarak bütün Türk dünyasında duyulur. Hemen arkasından yazdığı “Veten” şiiri onundehâsını bir kez daha herkese kanıtlar. Bununla birlikte “Boz Ğurd”, “And Olsun”, “Ata Dili” gibi şiirlerin müellifidir Rüstem Behrudi.

1993 yılında “Tenhalıgda Ölüm Ğorxusu Yoxdu”, 1996’da “Bitecek Her Şey Bitmelidi”, 1997’de “İblis Melekden Gözeldi”, 1999 yılında “Yer Üzü Görüş Yeridi”, 2003’te “Din Sêvdim Din Üstüne”, 2007 yılında ikinci kitabı “Göz Yaşlarından Baxan Allah” ve “Salam Dar Ağacı”, 2012 yılında iki kitabı “Yêddi Reng Bir Rengdi Daha”, “Ğanlı Kölge”, “Bir Deli Ayrılığ Kimi”, vs. Bu arada Türkiye Türkçesine çevrilen “Salam Dar Ağacı” şiir kitabı da Ankara’da basılır.

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinden seçmeler “Gören Niye Susub Allah” adı altında Almanya’da Almanca olarak yayımlanır. Bununla birlikte şairin eserleri İngilizce, Rusça, Farsça, Fransızca’ya da tercüme edilir.

1.3.RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ESERLERİ

Rüstem Behrudi, şiirler kaleme almaya öğrencilik yıllarında başlar. İlk başlarda kısa şiirler yazar ve daha sonra gittikçe bu yönünü geliştirir. Öğrencilik yıllarında yazmış olduğu ilk şiiri “XXI. Esre Xitap”tır. Şiirin içeriği yaşadığı dönemi izah eder (Habibbeyli, 2015: 14). Şair, mısralarında Sovyetler ile Ermenilerin baskı ve yalanlarının çirkinliklerini, acılarını yansıtır. Bu dönemde düşüncelerini özgürce dile getirmek yasaktı. Şairlerde aranan en belirgin özelliklerden biri de hiç şüphesiz ki ikiye bölünmüş olmaları, yönetimi, sistemi ve yöneticileri öven şiirler yazmalarıydı. Memlekette bu şartlarda huzurlu ve rahat yaşamak mümkündü. Lakin Rüstem Behrudi, hiçbir zaman böyle bir şair olmamıştır. O, gerçekleri, çirkinlikleri, baskıları, acımasızlıkları, haksızlıkları bütün çıplaklığıyla canı pahasına mısralarına yansıtmış ve sadece Türk halkına değil tüm dünyaya yaşanan olumsuzlukları duyurmaya çalışmıştır.

Rüstem Behrudi için söz, sadece edebiyattan ibaret değildir, aynı zamanda şiirleri onun tercüme-i halinin bir yansıtıcısıdır. O, artık 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren iddialı genç bir şair olarak meydanlardadır. Şairlik, hayatı boyunca onun en hassas yönü olmuştur. Üniversite yıllarında filizlenen bu aşk, yıllar geçtikçe önüne geçilemeyen bir güce dönüşür. 80’li yılların ardı arkası kesilmeyen olayları Rüstem Behrudi’yi de derinden etkiler. XX. asrın sonlarında millî azatlık hareketlerinde Rüstem Behrudi’nin hususi rolü vardır (Habibbeyli, 2015: 14-15).

Şairin kaleme aldığı “Yeddi Reng Bir Rengdi Daha” şiir kitabında 175 şiir ve 31 makale yanında kitapla aynı başlığı taşıyan şiirleri de yer almaktadır. Bu şiir kitabının ilk sayfasında şairin “Bakı! Ruhumun paytaxtı. Esirliyimin ve azaldığının şehri. Bu şehirde galmağ üçün salam vermeye, çıxıb gëtmek üçün vidalaşmağa bir kimse yoxdu...” cümlesi yer alır. Aslında bu cümle şairin kimliğini özetlemeye yeter. Çünkü o bu dünyada kendini her zaman yalnız hissetmiştir. O, kendi yalnızlığına ek olarak dünyadaki bütün insanların yalnız olduğu görüşündedir. En sevdiği şehirde bile yalnız olduğunu düşünen şair selam vermek için bile hiçbir kimsenin olmadığını ifade eder.

Şiir dünyasında Rüstem Behrudi’yi özel kılan en önemli hususlardan birisi onun, “insana insandan konuşma cehti”dir. O, insanlara kimliklerini, nereden geldiklerini, nereye gittiklerini anlatmak ister. Şairler, şiirlerinde çiçeklerden, ağaçlardan, topraktan,

kuşlardan kısacası tabiatın mükemmelliğinden bahsederken Rüstem Behrudi insana, insanla ilgili konulardan bahseder. Yalnızlığıyla bütünleştirdiği insanın yaratılış, yaşam ve ölüm sırları onun bu eserindeki temel konuları oluşturmaktadır. Kitabın içindeki şiirler ve makaleler konu olarak çok çeşitlilik göstermez. Rüstem Behrudi'nin şiir konuları, Şamanizm, şamanlıkla ilgili unsurlar, vatan, azatlık, bağımsızlık ve yalnızlıktır. Bütün hayatı boyunca ruhunu saran vatan sevgisi ve azatlığa olan hasreti ne yazık ki onu yenilgilere, güçsüzlüklere ve çaresizliklere sürüklemiştir. O, bugün de Bakü'nün yalnızlık rüzgârlarında üşüyen ağzı dualı bir şaman şairidir.

Şair, “Yèddi Reng Bir Rengdi Daha” şiir kitabında, şiirlerini ana başlıklar halinde tasnif eder. “Her Şey Ayrılığdan Başladı” başlığı altında 31 şiire yer verilir. Bu gruptaki eserler, vatan, millî duygular, azatlık, bağımsızlık, vatan aşkı, hüznün ve şairin çaresizliklerini işleyen şiirlerdir. Bu şiirler: “Veten, Salam Dar Ağacı, Bu Ne Cür Memleketdi, İncil ve Guran, Her Şey Ayrılığdan Başladı, Memleket Üstüne Ağı, Azatlık İnsanın Kefeni ve Zevvarlar, Halım Memleketin Halı”dır ve bununla birlikte “Ana yurt, Bozkurt” konulu şiirleri de mevcuttur.

Rüstem Behrudi'nin bu kitabındaki en özel şiiri hiç şüphesiz ki “Salam Dar Ağacı” şiiridir ve bu şiirinden sonra şair, “Ölüm Xoş Geldin” şiirini kaleme almıştır. Bu şiir “Salam Dar Ağacı” şiirinin devamı değil cevabı gibidir. Şiirden hareketle şairin her daim ölüme hazır olduğunu ve ölümden korkmadığını anlarız.

Zaten “Ölüm Xoş Geldin” demeye hazır olmayan şair “Salam Dar Ağacı” şiirini yazma cesaretinde bulunmazdı (Hebibbeyli, 2015: 17). Eserlerinde Behrudi'nin korkusuzluğunu ve aslında yaşamı fazla ciddiye almadığını görürüz. Çünkü şiirlerinin ana konusu haricinde içeriğinde açıkça dile getirmediği ölüm teması da yer alır. Buna sebep şairin hayatında yaşadığı birçok olumsuzluk ve insanlardan gördüğü kötülüklerdir. Şairin içinde düştüğü bu buhran, sanki onun her an her nefes alışında bin kere ölüp dirilmesine sebep olmaktadır. O, yalnızlık içindeki hayatını ölümlle yaşam arasındaki ince çizgide mısralara taşıyarak geçirir.

Rüstem Behrudi dünyaya Azerbaycan'dan bakar ve Azerbaycan onun için hususi bir yere sahiptir. Rüstem Behrudi, şiirlerinde Azerbaycan'dan bahsederken *Fuzuli*, *Göyçe* ve *Ğarayazı* gibi yer adlarına değinerek aynı zamanda Dede Korkut destanlarında görülen “ğarşı yatan ğara dağ” motifi ile morfolojik tasvirlerle de yer verir (Hebibbeyli; 2015: 21-22).

Bozkurt Türklüğün en büyük simgesidir. Rüstem Behrudi de “Yèddi Reng Bir Rengdi Daha” eserindeki şiirlerinde “Boz Ğurt” motifine geniş olarak yer vermiştir.

Tarihimizi en güzel biçimde eserlerine konu edinen şair, “Boz Ğurd” şiirinde de Türklüğün kudretinden bahseder ve her gece rüyalarına yıkık, virane bir yurt girdiğini söyler. Onun sembolik anlatımından hareketle bu yıkık ve virane yurdun tüm Türk dünyası olduğunu anlarız. Şairi en çok üzen şey, Türk dünyasının birlik içinde olmaması ve Turan’ın gerçekleşmemiş olmasıdır.

“Her gece, her gece yuxularımda
 Çadırı dağılmış, ocağı sönmüş,
 Tanrı garğışıyla⁴ talèyi⁵ dönmüş,
 Talèyi dönenden gemserheddinin
 Bir ucu günbatan, biri Gündoğan —
 Dağından, daşından, adamlarından,
 Hetta otundan da geriblik yağan;
 Ğaratorpağına ne toxum eksen,
 Yene de baharda ayrılığ biten
 Bölüne — bölüne yoxolub iten —
 Sevgili bir yurd,
 Sevgili bir yurd —
 Her gece her gece yuxularımda.” (YR, 2012: 17-18-19).

Şair, şiirlerinde genellikle Timur Şahı, Hatâî’yi, Yıldırım Beyazıt’ı, Sultan Selim’i konu ederek okuyuculara tarihi hatırlatır ve Türk halkının ne kadar güçlü bir tarihe sahip olduğunu göstermek ister. Bunun yanı sıra geçmişin acı olaylarından ders çıkararak, ileriye bakmak gerektiğini vurgular. Söz konusu kitaptaki bu grupta şairin, tarihî unsurlar taşıyan birçok şiiri vardır. Tarihin bu güçlü kahramanlarının bir kısmını bu grup altındaki, “Hağğ Sèven Bendeye Èle Dindi Türk” şiirinde toplamıştır.

“Göy Tanrı, Gara Xan, Oguz, Güntekin...
 Heresi⁶ içtiyim bir anddan gelir.
 Menim ruhumdaki bu üsyan, giyam⁷.
 Tanrığut Meteden, Gürşaddan gelir.” (YR, 2012: 24).

⁴garğış: Beddua.

⁵taley: Kader, alın yazısı.

⁶heresi: Her biri.

⁷giyam: Ayağa kalkış, bir işe girişme, kalkışma.

Behrudi'nin bu kitabında Şamanizm inancını yansıtan şiirleri de yer alır. Şiirlerinden yola çıkarak onun, diğer hayatında dünyaya kurt olarak gelme arzusunda olduğunu görürüz. Şaman inancına göre insanoğlu Gök Tanrı tarafından kendisine bir hayat bahşedilerek yeryüzüne bırakılır. Eğer onlar yaşadıkları hayatta kuralların gerektirdiği gibi yani insan olarak yaşamayı beceremezlerse, Gök Tanrı onları diğer hayatlarında başka bir canlıya dönüştürerek cezalandırır. Behrudi de bu hayatta insan olarak yaşamayı bilemediğini düşünür ve bu çaresizlik onu daha da mahveder. Şairin, “Şaman Nevesiyem Men Yurd Yérinde” şiirinde Gök Tanrıya yalvardığını görürüz. O, diğer hayatında dünyaya sadece kurt olarak değil, ağaç, taş, çiçek, toprak olarak da gelmek arzusundadır. Şiirinde;

“Ġaytar⁸ evvelki tek y n lmezliye,
Y ne evvelki tek uca⁹ baş  yle!
Bunu bacarmasan, g c n  atmasa¹⁰,
Ġaytar! Aġac yle! Torpaġ, Daş yle!
Yarpaġ ellerinle g zlerimi yum,
Ġaydım¹¹ — bu c re¹² d n m eslime,
Ġarışım torpaġa... Dincelsin ruhum...” (YR, 2012: 26).

Vatan,  m r boyu şairin en kanlı yarası olmuştur.       onun hayalindeki vatan, b yle deġildir ve bu y zden eserlerinin  oġunda vatan, yurt, Turan, Bozkurt motiflerine geniş yer vermiştir. şair Azerbaycan'ı, “ortada kalmış bir tabut”a benzetir ve bu d ş ncesini de “Memleket  st ne Aġı” şiirinde dile getirir.

R stem Behrudi bir zaman şairidir. O, T rk tarihini m kemm l bir şekilde şiirlerinde konu edinen bir şairdir. Ahmet Bican Ercilasun, R stem Behrudi hakkında; “O, milletimizin destan ve masal devrini yaşamaktadır. K h G kt rkleri t reten dokuz budaklı aġacın altında, k h Oġuz Kaġan'a oġullar veren kutsal ıřıġın i indedir. Bazen canı şişeye hapsedilen devdir, bazen kurşun  zerine atılan yılan. Kimi zaman Babek, kimi zaman Dede Korkut;  ok defa aġzı dualı bir Bozkurttur. Aslında o kopuzuyla, davuluyla, duasıyla zamanı tılsımlayan bir şaman nevesidir.¹³” (Ercilasun, 2015: 52) şeklinde tanımlamalar yapmıştır. şairin gittiġi bir yol vardır. Bu yol kimi zaman

⁸ġaytarmak: Geri vermek, geri  evirmek.

⁹uca: Y ksek.

¹⁰ atmak: Yetmek, yetişmek.

¹¹ġaydımak: D nmek.

¹²c re: şekilde.

¹³neve: Torun.

ayrılıklara, kimi zaman yalnızlıklara, kimi zaman azatlığa kimi zaman da ölüme gitmektedir.

“Bir yol başlamışam öz üreğimden
O sudan dumduru, o aydan arı.
Üz tutub el çatmaz¹⁴ arzularıma
Gèdirem, gèdirem ölüme sarı¹⁵”. (YR, 2012: 53).

Rüstem Behrudi, Ebülfez Elçibey’e karşı derin bir sevgi ve saygı beslemiştir. Onlar arasındaki bu bağlılığın temeli hiç şüphesiz ki aynı amaç uğrunda yürüdükleri o keşmekeşli yollarda atılmış olmalıdır. Bu iki dahi, azatlığa giden o zorlu yolda beraber yürümüşler ve millete önderlik etmişlerdir. Behrudi kitabında, bu eşsiz güzellikteki şiirlerinden birini de Elçibey’e hasretmiş ve “Geribe Adam” şiirinde bizlere bu ulu önderi bir kez daha tanıtmıştır.

“Bu geribe¹⁶ adamdı —
Oxşarı¹⁷ yox həc kime
Dili, saçı, gözleri,
Dil açıb danışanda —
Deli — deli sözleri —
Ne geribe adamdı.” (YR, 2012: 39- 40).

Behrudi’nin kitaptaki “Olmamağdı Bu Olmağ” başlığı altında ise 58 şiiri mevcuttur. Bu gruptaki şiirlerin ana konusu; şairin yalnızlığı, hayal kırıklıkları, ölüm arzusu, uzaklara gitmek, insanlara ve Gök Tanrıya olan inamının yitmesi, yaşadığı şehirden uzaklaşma arzusudur. Behrudi ömür sürmeyi hayat değil bir boşluk olarak görür. O, bu duygularını, “Olmamağdı Bu Olmağ”, “Yolam”, “Özümü Gèdirem”, “37 Yaş”, “Avtoportrèt”, “Yıxıldım Boşluğlara” ve “Boşuna Her Şey Boşuna” şiirlerinde dile getirmiştir.

Şairi üzen en önemli şeylerden biri de insanlara karşı, hayata karşı hissettiği hayal kırıklıklarıdır. Onun ne insanlara ne de Gök Tanrıya inancı kalmamıştır. Bu hayal kırıklıklarını yaşayan şair, artık zamanla diğer insanlar gibi olmaya başladığını,

¹⁴elçatmaz: El yetmez, uzak

¹⁵sarı: Taraf.

¹⁶geribe: Acayip, değişik.

¹⁷oxşarı: Benzeri.

vurdumduymaz bir karaktere büründüğünü “Yolam Özümü Gédirem” şiirinde yansıtmıştır.

“Men de bir vaxt adam idim,
Danışdım hağdan, baxtdan
Bir gün gördüm adamları
Gördüm çıxdım adamlıqdan.” (YR, 2012: 77).

Şair kitabında 1994 yılında kaleme aldığı “37 Yaş” şiirine de yer vermiştir. Şair, şiirde, kendisinin bir divane olduğunu ve artık 37 yaşına girmesiyle ölüme yaklaştığını yazar. Rüstem Behrudi, ölüme susamış gibi onu arzular. Şairin kitabında iki tane “37 Yaş” başlıklı şiir yer almaktadır. Şair bu şiirinde de ölümü ele almış ve ölüme sevdalı olduğunu dile getirmiştir. 37 yaşın ölüm sevdası olduğunu dile getiren Behrudi, hiçbir sevdanın ölüm sevdasına benzemediğini söyler. Bunun yanı sıra şair, ölümün bir sır olduğunu, yüz sırrı açsa bile onun sırrını açamadığını da kaleme almıştır.

“Ölüm sevdasıdı otuz yeddi yaş,
Yüz sirre açardı söz — söz bu sêvda.
Ölüm de gelecek günün bir günü,
Bu ömür bitecek, bitmez bu sêvda.” (YR, 2012: 87).

Kitapta şairin öldüğünde mezar taşına yazılacak şiiri de yer alır. Şair, ölümü ile ilgili düşüncelerini 29.09.1995 yılında “Élêgiya”¹⁸ başlığı altında kaleme almıştır. Sonbahar hiç şüphesiz ki karamsarlığın, ayrılıkların ve tenhalıkların mevsimi olarak bilinir. Hayati sorunların şaire vermiş olduğu ızdırapın yanı sıra sonbaharın da onda yarattığı karamsarlık duygusu şairin ruhunda fırtınalara, buhranlara sebep olmuştur. “Elegiya” şiirinin yanı sıra şair, birçok şiirinde ölüm arzusu temasına da yer vermiştir. Bu şiirler, “Ölümün Gözleyen Adam”, “Ölüm Ruhun Üsyanıdı”, “Tövbe” ve “37 Yaş” şiirleridir. Şair, “Elegiya” şiirinde duygularını şöyle dile getirmiştir.

“Yalgınlığım, tenhalığım, senden gopan gerib sesem,
Bir ağacam — yaprağından evvel ölen, kölgemebox.
Ruhum benim! Ölümümünden bir an evvel çiçekleşem,
Ölümüme senden özge¹⁹ bir inanan olmayacağı” (YR, 2012: 81).

¹⁸élêgiya: Mersiye tarzında yazılan kederli lirik şiir türü.

¹⁹özge: Başka.

Rüstem Behrudi'nin birçok şiirinde, yaşadığı dönemle ilgili şikâyetlerinin olduğu görülür. O, yaşadığı dönemin yanı sıra vatanından ve olduğu şehirden, insanlardan her zaman kaçmak, uzaklaşmak ister. Kimi zaman tek başına hayat sürmek, kimi zaman ölmek, kimi zaman da buralardan gitmek isteyen şair, bu duygularını, “Mêşede Darıxan Ağac”, “Ağlayan Tek Ağlayar”, “Bu Şeher Niye Bom—Boşdu”, “Men Ğem Yolçusuyam”, “Ëy Sergerdan Ulduzlar”, “Gêdirik Olmayan Yere”, “Bu Şeherde Kimse Yox”, “Apar Meni Buralardan”, “Alıb Başımı Gêtsem”, “Bir Gün Çıxıb Gêderem” şiirlerinde dile getirir. Şüphesiz bu kaçışın birçok sebebi vardır. Yaşadığı hayal kırıklıkları, güvensizlik, onu yaşadığı hayattan bezdirmiştir.

Şair, yaşadığı hayatı azap gibi görür ve kendisini hep yalnız hisseder. O, Gök Tanrıya bile güvenmeyen ve bu hayatı onun deyişiyle “yalgız” yaşayan biridir. Bu hayata, azap çekmek için gönderildiğini düşünen şair, bazı şiirlerinde yaşadığını ama bu ömrün sadece bir tekrardan ibaret olduğunu dile getirir. Bunlar; “Men Ezab Çekmeye Doğulan Adam”, “Bu Ömür Hêç Nedir Tekrardan Özge”, “Boşunadı Can Atmalar”, “Gêcê Bêşin Yarıısı”, “Bu Ne El Çağıdı Bêle”, “Mêşede Darıxan Ağac”, “Serxoş Gemi İsa Ve Buludlar”, “Ağlayan Tek Ağlayar”, “Meni Tanımadı Bu Ölüm Melek” adlı şiirleridir.

Behrudi, “Ğorxduğumuz mezar, eslindeebediyyete açılan bir ğapıdır” cümlesiyle ölümden korkmanın yersiz olduğunu ve onun ebediyete açılan bir kapı olduğunu dile getirmiştir.

Bunun yanında şair yine, tövbe ve duanın boş olduğunu, ne olursa olsun hiç kimsenin ölümden kaçamayacağını, tövbe ve duanın bile insanları kurtaramayacağını, “Mezarım Üşüdü” ve “Hamı Ğaçır Ölümüne” şiirlerinde dile getirmiştir.

Rüstem Behrudi “Yêddi Reng Bir Rengdi Daha” adlı kitabındaki diğer şiirleri “Ac—Susuz, Kimsesiz, Tanrısız Olmağ”dır. Bu gruptaki şiirlerde işlediği ana temalar, yalnızlık, kendini Gök Tanrıdan uzak hissetmek, boşluğa düşmek, Gök Tanrısız olmanın kimsesiz olmak gibi bir şey olduğu konularıdır. Şair, diğer şiirlerinden farklı olan üç şiirinde memleket konusunu işlemiştir. Bunlar “Bitecek Her Şey Bitecek”, “Yanvardaki Yağışlar” ve “Şeytan Arabası” şiirleridir. “Bitecek Her Şey Bitecek” şiirinde şair, sadece vatan kahramanlarının hatıralarıyla yaşadığını, geri kalan bütün dostlarının onu bırakıp gittiğini ve yine yalnızlığı kaleme almıştır. Bununla birlikte “Yanvardaki Yağışlar” ve “Şeytan Arabası” başlıklı şiirinde ise Azerbaycan’da 1990 yılının Yanvar (Ocak) ayında yaşanan katliamı ele almıştır. Şair, bu şiirinde katliamı bütün çıplaklığıyla ele almaz. Kara Yanvar olaylarının acı bir gerçek olduğunu haykırır.

Mısralarında o gece yaşanan kötülükleri, Yanvardaki yağmurların bir beddua ve İblis'in gözyaşından ibaret olduğunu ifade ettiği duygularıyla okuyucuya yansıtır.

“Saat dörde az ğalır.

Géce... Bakı... Yağışlar.

Yağış deyil ğarğışdı²⁰,

Yanvardaki yağışlar

Tenhaliğa hönküren²¹

Yağış değıl bağışla.

İblisin göz yaşadı

Yanvardaki yağışlar” (YR, 2012: 196).

Şair bu bölümde esas olarak İblis, Melek, Gök Tanrı, Allah, İsa, Musa, Muhammed, Kuran, İncil, yaşadığımız gerçek dünya, kıyamet ve diğer dünyayı ele almıştır. Bu konuları ele aldığı şiirleri: “Tenhaliğda Ölüm Ğorxusu Yoxdu, Cehennemden Ğalxan Duman, Allahın Êdamı, Yêr Üzü Ğörüş Yêridi, İblise Ağı, İblis, İçimde İman Êvi Var, Mene Tövbe Olmaz Daha, Ğiyamet, Melekden İblis Ğözeldi, İblisle Ğol — Boyun, Bu Tövbe Ğünaha Açılan Ğapı, Bu İş Melek İş Dêyil, Allaha Ağı, Şeytanın Doğum Ğünü”dür.

Şairin kitabında yer alan diğer grup, “Sözlerime Yağış Yağır” başlığı altında toplanmıştır ve 20 şiirden oluşmaktadır. Rüstem Behrudi kendine has bir üslupla mevsim konulu şiirler de kaleme almıştır (Hebibbeyli, 2015: 27). Genellikle sonbahar şiirleri yazan şairin bu gruptaki 20 şiirinden on üçü sonbahara hasredilmiştir. Mevsimlerle ilgili şiirlerini şöyle sıralamak mümkündür. Sonbahar şiirleri, “Sözlerime Yağış Yağır, Sonbahar Adamı, Sêvecek Her Şeyi Payız Bir Azdan, 19 Dêkabr, Ay Mene Benzemir Daha, Yabancı Çiçek, Payız Lal Keder Bir De Sen, Payız, Melekler Tanıyr Meni, Unut Meni, Sen Daha Sen Dêğılsen, Payıza Çox Ğalır Hele, 45 Yaşın Payızı, Her Şeyi Hüzne Buraxdım, Derd Öldürmür Adamı” Yaz şiirleri; “Mezarlığda Biten Yovşan, Kim Bezedi Bu yazı. Kış şiirleri; 19 Dêkabır, Ğış Da Ğeldi, Teklendi Yêne Tekler” İlkbahar şiirleri; “Men Deli Havalar Deli.”

Şairin, “Sen Rüzgar Kimisen” başlığı altında 28 şiiri vardır. Bu şiirlerin teması sevgidir. Sevip de kavuşamamanın ve sevginin ölümle aynı anlama geldiğini dile

²⁰ğarğış: Beddua.

²¹hönküren: Bağırın, ağlayan.

getiren şair, “Sêvgi ölüme ölüm de sêvgiye oxşayır biraz” cümlesiyle severken insanın öldüğünü ve sevginin ölüm ile aynı anlama geldiğini vurgulamak istemiştir. Sevgi şiirlerini kapsayan bu bölümde kimi zaman Gök Tanrıya olan sevgi ve hasret kimi zaman da sevgiliye olan sevgi, hasret ve sevip de kavuşamama duyguları ele alınmıştır.

“Yeddi Reng Bir Rengi Daha” kitabında şairin makaleleri ve bu makalelerin başlığını taşıyan şiirler de yer almaktadır. Beş ana konuya ayrılan bu bölümde “İnsana İnsandan Danışmağ Cehdi, Ölen Ebediyyet ve Tekrarlanan Dünya, Allah Da Menim Tek Deyil, Cehennem Cennetinden Gözel Allah” başlıkları altında yazılan makale ve şiirler yer almaktadır. Rüstem Behrudi, lirik ve aynı zamanda muhteşem bir felsefe şairidir. Onun şiirdeki yaratıcılığı çok farklı ve bir o kadar da zengindir. Bununla beraber şairin publisistika örnekleri de çok fazladır. Onun şiir dünyasında sevgi şiirleri çok az yer almaktadır. Behrudi’nin diğer bir özelliği ise bazen şiirleriyle aynı başlıkta makaleler yazmasıdır (Hebibbeyli, 2015: 31). Bu onu diğer şairlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu örneklerden biri “Tenhalığ” başlıklı makalesiyle aynı başlık altında yazılan şiiridir. “Teklik ve tenhalığ ruhumun sığındığı bir yêrdi benim. Men Tekliye ve tenhalığa hêçvaxt can atmadım. O özü gelib meni tapdı²². Tekliyin ve yalnızlığın adamı olmağ onu boşluğdan çıkarıb xoşbext êtmekti. Teklik ve yalnızlık mende özünü, men onlarda rahatlığımı tapdım. Teklik ve tenhalığdeyilen bu rahatlığdan sonra gelir yalğuzalığ²³.”

“Gözel, yaxınlardan uzağlar gözel...

Gözel, vüsallardan²⁴ ayrılığgözel”

“Yalğuzalığ vüsallarından ayrılığı yaxınlardan uzağları gözel olan bir şeydi.

Ve ona göre de yazdım ki;”

“Baş götürüb gëdim daha,

Unudulsun adım daha,

Seni defnêledim daha,

Allah da benimtek tek deyil” (YR, 2012:340).

Rüstem Behrudi’ye göre tövbe etmek yanlıştan dönmektir. Ona göre tövbe etmek günahı temizlemez. Çünkü her bir günahın çekilesi bir azabı vardır. Ona göre tövbe tam anlamıyla yeni bir günah işleme isteği ve yeni bir günaha yol açma hilesidir.

²²tapmak: Bulmak.

²³yalğuzalığ: Yalnızlık.

²⁴vüsâl: Hasret hicran birine kavuşmak isteği.

Rüstem Behrudi'nin, "Yèddi Reng Bir Rengdi Daha" şiir kitabında toplam 175 şiir, 31 makale yer almaktadır.

Rüstem Behrudi'nin, "Din Sèvdim Din Üstüne" eserinde, 41 şiir, 38 makale yer almaktadır. Eserlerin büyük bölümü, "Yèddi Reng Bir Rengdi Daha" şiir kitabındaki eserlerin aynısıdır. Bu kitapta farklı olarak toplam 26 makale ve şiir vardır. Bunlar konu bakımından yalnızlık, sonbahar, sevdâ, Allah, Gök Tanrı ve İblis temalı yazı ve şiirlerdir.

Rüstem Behrudi kitabındaki makalelerde birçok fikri ele alıp işlemiştir. Bu makaleleri sıralayacak olursak; "Günah, Tövbe, İsanın Musanın Mehemedin Nağlı, Delilik, Tenhalıg, Ölüme Oxşayan Sèvgi, Ve Yène İblis, Cehenneme Gèden Yol, İnsan, Ve Men Her Gèce Özümè Sual Vèirem, Vağif, Sene Dèyilesi Sözlerime Yağış Yağır, Mektub, II Mektub, PayızaÇoxGılır Hele, Paylaşılan Yalnızlıg Yalnızlıg Deyil, Mektub, Uzağların Adamı, İmtina, Xatırlatma, Yènilmek Gèrxusu, Azadlıg, Sevda Sèvgi Deyil, Bøyük Allah, Son Ümid, Ve Son, Cehennemi Cennetinden Gøzel Allah, Èy Gèrbete Gèden Gemi, Gøy Adamları, Èy Mene Kafir Søyleyen"

Şairin kitabında, İblis ve Gök Tanrıyı konu alan şiirler çoğunluk oluşturmaktadır. Gök Tanrıya olan inançsızlıgı ve kızgınlıgı şairi çok çaresiz bırakmış ve bu çaresizliğini, yalnızlıgını mısralarına yansıtmıştır. Kitabın içinde bir tane memleket şiiri vardır ve o da "Memleket Üstüne Ağı" şiiridir.

Şairin söz konusu kitabının girişinde şu dörtlük yer almaktadır.

"Men gèrib, kimsesiz, didergin ruham,

Gøylerde bilinmez gèbrim var benim.

Ölsem, tabutumu melekler tutar,

Yasımı Allahlar saxlayar²⁵ benim" (DS, 2003: 3).

Şiirde şair, öldüğünden, ruhunun kimsesiz bir şekilde dolaştığından ve kendisinin Gök Tanrı tarafından unutulduğundan bahseder. Kitabın son sayfasında ise "Ve Son" başlıklı şu yazısı yer almaktadır. "Buşeherde gálmağ üçün salam vermeye, çıxıb getmeg üçün vidalaşmağa bir kimse yoxdu. Dediğim vaxtdan uzun bir zaman keçti. Geldin... Sen mütleg gelmeliydin. Men hamı üçün efv²⁶ duaları oxuyuram Sen meni eşidirsənmi?"

²⁵saxlamağ: Tutmak.

²⁶efv: Af dilemek.

Bu kısa makalede şair bizlere, yalnızlığından bahsetmektedir. Yaşadığı şehirde ne kadar yalnız olduğunu, selam vermek ve vedalaşmak istese bile kimseyi bulamayacağını vurgulamıştır. Kitabın girişinde yer alan bu şiir ile son sayfasında yer alan kısa makale kitabının içindeki diğer eserleri özetlemeye yeter. Şair yalnızdır, Bakü gibi koca bir şehirde kimsesizdir, Gök Tanrısızdır ve tek başınadır...

“İblis Melekden Gözeldir” şiir kitabında toplam 95 şiir 6 makale bulunmaktadır. Bu şiir kitabındaki şiirlerin büyük bir bölümü diğer kitaplarda yer alan şiirlerin aynısıdır. Birkaç değişik şiir ve makale, diğer kitaplardan farklılık göstermektedir. Kitabın giriş bölümünde Ahmet Bican Ercilasun’un Rüstem Behrudi için yazmış olduğu “Zamanlar Üstünde Yaşayan Şair²⁷” başlıklı bir giriş yazısı yer almaktadır.

Ahmet Bican Ercilasun, Rüstem Behrudi’ye “Niye bu kadar ölümden bahsediyorsun” diye sormuş. Behrudi bu sorunun cevabını şu mısralara aktarmış;

“Ele bu tekliye, bu tenhalığa,
Ürekden ulamağ, ulamağ gözel...
Ulaya — ulaya varıb bir dağa
Ordan da özünü sonsuzluğlara —
Derin bir dereye tullanmağ²⁸ gözel...” (MG, 1997: 4).

Şair, yaşadığı bu yalnızlıktan dolayı hep ölümü arzular. Onun bu karamsarlığı, neredeyse bütün eserlerine yansımıştır.

Rüstem Behrudi, zamanlar üstünde yaşayan bir şairdir ve onun yaşadığı yerde dün, bu gün, yarın yoktur, kısacası zaman kavramı yoktur. Bu zamansızlığa rağmen şair eserlerinde genellikle destan ve masal devrini okuyucuya mükemmel bir şekilde tanıtır ve aktarır. Behrudi, Dede Korkut’ta olduğu gibi tarihimizi şiirlerine konu edinen muhteşem bir dâhidir. Çünkü hiç bir şair onun gibi hoşbir üslupla tarihimizin kahramanları olan Emir Timur’u, Kara Han’ı, Kürşat’ı, Güntekin’i, Mete Hanı bir şiirinde bir araya getirmemiştir ya da eserlerinde yer vermemiştir. Bununla birlikte hiç bir şair Özbek’i, Kazak’ı, Türkmen’i, Kerkük’ü, Başkurt’u bir bütün halinde düşünüp onların yaşadığı yerleri “ana yurt” diye adlandırmamıştır. Bu yüzden bizler, Rüstem Behrudi ile bin üç yüz yıl sonra tarihimizi tekrar yaşayarak bilincine varırız.

²⁷Rüstem Behrudi. (1997). İblis Melekden Gözeldir, Dünya neşriyatı, Bakü.

²⁸tullanmağ: Atmak.

Behrudi, tarihe önem veren bir şahsiyettir. Onun için Türk olmak bir ayrıcalıktır ve onu bu gün ayakta tutan yegâne teselli ise şairliği ve Türklüğün kudretidir. O, bu sevgisini mısralarına aktararak asırlar sonra Türk Tarihine yeniden hayat verir.

Ölümün güzelliği, yalnızlığın ve boşlukların acımasızlığı, Gök Tanrının sükûtu, bozkurtun çaresizliği onun mısralarında can buldu. Söz konusu kitapta yer alan Tofîğ Hacıyev'in Rüstem Behrudi için yazmış olduğu "Dede Gorgud Kitabından Salam Dar Ağacınaçan" makalesinin altında Behrudi'nin şu mısraları yer almaktadır.

"Mayası gurddan gelen
Özge bir dine gelmez...
Şamanam içim köz köz
Düşmene doğubdudan²⁹,
Bağırır bir ağızdan:
Mèteden, ya Oğuzdan
Bir de Turana gelmez"(MG, 1997: 9).

Şair bu şiirde Türkün tarihini, kökünün nereden geldiğini bizlere hatırlatır. Burada mayası kurttan gelen birinin şaman dininden başka bir dine girmeyeceğinden bahseder. Bu da hiç şüphesiz ki şairindini inancıyla bağlantılı bir tercih olarak değerlendirilebilir.

Kitabın içerisinde şairin, "Baş Daşı Çiçekden Gözeldi Deyenlerin Negmesi" makalesinde şairin şu cümlesi dikkatimizi çeker: "Baş daşının çiçekden, iblisin melekden güzel, meleklerin Tanrıdan daha çox sevildiği günler geldi, ruhum benim. Çiçeklerin leçeklerinden, ağaçların yarpağlarından evvel öldüğü gündü Azerbaycan'da." (MG, 1997: 149). O, bu makalesinde sonbaharı anlatmaktadır. Şairin yazdıklarında yine sonbahar ve ölüm duygularının baskın olduğu görülmektedir.

2.1. RÜSTEM BEHRUDİ'NİN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA

Rüstem Behrudi, farklı konularda şiirler kaleme alan bir şairdir. Vatan, millet, azatlık, Türkçülük, sevdâ, ayrılık, yalnızlık, ölüm ve inancı olarak anlattığı Şamanizm onun şiirlerini oluşturan en temel konulardır. Şairin şiirlerindeki bu konu ve temaların oluşumunda hiç şüphesiz ki yaşadığı dönemin sosyal olayları ve yaşam şartları ona derinden etki etmiştir. Bunun dışında anayurdun birlik ve bütünlük içinde olması

²⁹dan: Yeni, gün, güneş.

konusundaki istekleri ve çabaları, Turan birliğinin bir türlü kurulamaması ve bu konudaki hayalleri de şiirlerinin ana temasını oluşturur.

Rüstem Behrudi'nin neredeyse bütün hayatı, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllara denk gelmiştir. Memleketinin bu zor zamanlarında Behrudi de üniversite yıllarından itibaren azatlık meydanlarında halk ile birlikte bağımsızlık mücadelesi vermeye başlamıştır. Kimi zaman halka önderlik etmiş, kimi zaman kürsülerde halkın dilinden konuşmalar yapmış ve kimi zaman da şiirleriyle içinde bulundukları zor zamanı anlatmaya çalışmıştır. Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği baskıları altında olduğu 1980'li yıllarda Rüstem Behrudi, ilk eserlerini kaleme almaya başlamıştır. Her okunduğunda halkı ayağa kaldıran, her defasında Azerbaycan Türklerine Türk olduklarını bir kez daha hatırlatan ve güçlü tarihi mısralarına aks ettiren şiirler kaleme alarak millete, halkına kısacası tüm Türk dünyasına kendini tanıtmayı ve sevdirmeyi başarmıştır.

Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nin baskısı altında kaldığı yıllarda, halk arasında düşünce bakımından gruplaşmalar meydana gelir. Bunlardan en çok etkilenen kesim şairler olmuştur. Fikir bakımından iki gruba ayrılan şairlerin bir kısmı memleketin yönetim şeklini, yöneticileri öven şiirler yazarak hayatta kalmayı başarmışlardır. Bunları yapmayan diğer şairler ise yaşanan bütün haksızlıkları dile getiren ve Türklüğü ele alan şiirler kaleme aldıkları için zincirlenmiş, katledilmiş, hapsedilerek işkenceye uğramış ve bir şekilde öldürülmüştür. Buna, Semed Vurgun (Samet Vurgun), Ehmed Cavad (Ahmet Cevat), vb. şahsiyetleri örnek göstermek mümkündür.

Rüstem Behrudi'nin şairliğinin filizlendiği yıllarda yani 1980'li yıllarda ise halk artık kim olduğunu yani milli kimliğini sorgulayarak tanımış, güçlenmiş ve tarihine sahip çıkmaya başlamıştır. Ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun Çarlık Rusya'sının yıkılmaya başladığı açıkça görülmektedir. Halk, azatlık meydanlarında bağımsızlık mücadelesi vermektedir. Bu mücadele döneminde şair ve yazarlara yapılan baskı ve işkenceler az da olsa hafiflemiştir. Çarlık Rusya'nın baskıları hafiflemiş olsa da tamamen yok olmuş sayılmaz, Türklük ve Türkçülük kavramları bu dönemde kolay kolay telaffuz edilmeyen kelimelerdir. İşte Rüstem Behrudi bu dönemlerde halkına destek olarak söylenemeyen yasak kavramları, duyguları, güçlü kalemıyla mısralarına aks ettirmiş ve halkın sözcüsü olmuştur.

Behrudi, azatlık, Türkçülük, Turan kavramlarını meydanlarda ve şiirlerinde korkusuzca haykırdığından dolayı defalarca nezarete atılmış ve sıkı takibe alınmıştır.

Bunlara rağmen susturulamayan usta şair, her gün biraz daha güçlenerek şiirlerine Türkçülüğü simgeleyen yeni söyleyişler eklemiştir. Vatan parçalanmaktadır, yok edilmektedir. Behrudi, şairliğini konuşarak o dönemde Elçibey için “Geribe Adam” şiirini kaleme almış ve onu daha yakından tanımamıza yardımcı olmuştur. Şiirden yola çıkarak Elçibey’in anlaşılması zor, oldukça mütevazı ve sadece vatani, halkı için uğraşan bir dahi olduğunu bir kez daha anlamış oluruz.

“Bu adam ne geribe³⁰, ne geribe adamdı.

Dëdim: — Arzun, isteyin?! Bir ah çekdi derinden:

—Teze—teze doğulan gurd ağızlı körpeler

Gören ne vaxt bu yurdu Tanrı kimi görk eler³¹?!

Bu adam ne geribe, ne geribe adamdı” (YR, 2012: 38-39-40).

Rüstem Behrudi şiirlerinde, sadece vatan, millet, Turan, Türklük kavramları ve anlayışına değil, masum ve fakir kesimle ilgili konulara da geniş şekilde yer vermiştir. Onların dilinden konuşarak yoksulların, ezilen halkın umudu olmuştur. Yalnızlığa terk edilmeyi, ölüm arzusunu, ayrılıkları ve sevdâyı bu yıllarda onun kadar duygulu ve akıcı anlatan bir şaire rastlamak mümkün değildir. Şair, kimi zaman çaresizliğiyle, kimi zaman yok olma arzusuyla, kimi zaman da ya bir ağaç ya da bir yaprak olma hayaliyle tanınmıştır. Onun için ölüm, her şeyden güzel, temizlenmenin, masumiyetin ve kurtuluşun çaresidir.

Şair, memleketinde yaşanan hiçbir olaya kayıtsız kalmamış, yaşanan her bir olayı şairane bir üslupla mısralarına aks ettirmeyi başarmıştır. Vatanın ve halkın derdi her zaman onun derdi olmuştur. Fakat şairi diğer şairlerden farklı kılan önemli bir özelliği vardır ki o da inanç şeklidir. Şiirlerinin büyük bir bölümünde Gök Tanrı, İblis, Şaman, ateş, şam kavramlarına rastlamanın yanı sıra, Allah—Gök Tanrı, Melek—İblis gibi farklı inançların kelimelerini kullandığı şiirlerine de rastlamak mümkündür.

Behrudi, şiirlerini, sade bir üslup kullanarak, halkın her kesiminden insanın anlayabileceği şekilde kaleme almıştır. Kelime dağarcığını geniş tutarak, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi kısacası öz Türkçenin unutulmaması, hatta tanıtılması konularına da katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra şiirlerinde Türk tarihine geniş ölçüde yer vererek bizlere, tarihimizi bir kez daha hatırlatmıştır. Rüstem Behrudi şiirlerinde vatan sınırlarını geniş tutarak Özbekistan’ın, Kazakistan’ın Türkmenistan’ın,

³⁰ geribe: Garip.

³¹ görkêlê: Güzelleştirmek.

Kırgızistan'ın da vatan olduğunu dile getirir. Şiirlerinin çoğunda boz kurt olma hayaline rastlamak da mümkündür.

Dede Korkut'tan sonra tarihimizi şiirlerinde geniş bir şekilde ele alan yegâne şair Rüstem Behrudi'dir. O, tarihimizin güçlü kahramanları olan Mete Han, Timur Şah, Kara Han, Oğuz, Atilla, Güntekin ve Türklüğün asıl sembollerinden olan Bozkurt, ayrıca bir inanış olan Şamanizm ve şamanlıkla ilgili konuları geniş Türk coğrafyasıyla Baykal, Tanrı dağı ve Kerkük şiirlerinde birleştirmeyi başarmış ve tüm Türk dünyasına bu değerleri tanıtmıştır.

Şair, hayatı boyunca hep bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Çünkü onun hayal ettiği vatan, ana yurt bu şekilde paramparça olmamalıdır. Büyük Turanı, vatanının bütünlüğünü ve barışı arzulayan şair, hiçbir zaman bu isteğine ulaşamamıştır.

Şiirlerinin çoğunluğunu kendi hayat ve düşüncelerinden örnekler vererek kaleme alan, okuyucularına mesajlar vermeye çalışan şair, ölüm, yalnızlık, ayrılık ve hayal kırıklıklarından oldukça fazla bahsetmiştir.

Şairin şiirlerini incelerken bütün şiirlerinde doğrudan doğruya kendisini konu ettiğini gördük. O, bu tür şiirlerinde ölüm arzusu, yalnızlık, ayrılık, mevsimler, seveda, vatanın durumu ile ilgili üzüntüsünü ve inanç konularını işler. Şairin bu şiirlerde dili, oldukça sade ve anlaşılırdır.

2.1.1. Ferdî Tema ve Konular

2.1.1.1. Rüstem Behrudi'nin Mevsim Temalı Şiirleri

Şairin mevsim konulu şiirleri şunlardır: “Sözlerime Yağış Yağır, Sêvecek Her Şeyi Payız Bir Azdan, Payız, 45 Yaşın Payızı, Sonbahar Adamı, Kim Bezedi Bu Yazı, Teklendi Yene Tekler, Ğış Da Geldi, 19 Dêkabr, Ay Allah Gör Nêce Mene Oşşayır.”

Mevsim temalı şiirler, Rüstem Behrudi için özel bir yere sahiptir. Özellikle mevsimleri kendine has bir üslupla karakterize etmesi ve onları anlamlandırması okuyucuların da dikkatini çeken bir söyleyiş özelliğidir. Kendini sonbahara benzetmesi şairin, çok fazla ayrılık yaşadığı ve romantik bir karaktere sahip olduğunun bir ifadesidir. Bundan farklı olarak şaire göre her bir mevsimin özel bir anlamı vardır. Onun için, kış soğukluğu, ilkbahar uyanışı, yaz mevsimi sıcak muhiti ve sonbahar ise ayrılıkları karakterize eder. Şairin, mevsimleri konu eden birçok şiiri vardır ve bunların her birinin onun için çok özel bir anlamı olmalıdır.

Rüstem Behrudi, mevsimleri kişileştirerek onlara duygu katmış ve kendini de sonbahara benzeterek sonbahar gibi ayrılıklara alışkın, kederli, hazine, yalnız ve تنها kişiliğe sahip olduğunu dile getirmiştir.

Şair “Sözlerime Yağış Yağır” cümlesinde gözyaşlarını yağmura benzeterek çaresizliğini dile getirmiştir.

“Payız³² dı,— payıza benzedim,
Bu derdim çekilmez, ağır.
Külek³³ esir sözlerimden,
Sözlerime yağış yağır.” (YR, 2012: 216)

Bunun yanı sıra “külek esir sözlerimden”, “Sözlerim Üşüyür Gèdek” cümlelerinden de yola çıkarak şairin sonbaharı tasvir etmesinin yanında, sesini kimselere duyurmadığını, kelimelerin boğazında düğümlendiğini, çaresizliğini ve kısacası ayrılıkları dile getirdiğini görürüz.

“Sözlerim üşüyür, gèdek,
Gèdenmi, galanmı, kim hağğ?!
Bu payız, Allah, deliler
Tezeden deli olacağ.” (YR, 2012: 216).

Şair sonbaharı konu ettiğ i şiirlerinde hep bir umutsuzluğu, korkuyu, yorgunluğu ve çaresizliği ele almıştır. Bunun yanı sıra sonbaharda yaprakları dökülmüş çıplak ağaçları ve sararmış yaprakları kendine benzetmiştir.

“Öz—özünden uzağ düşmüş bu yazığ,
Çılpağ ağac ne düşünür, ne hağda?
Gör nèce de mene benzer bu payız,
Ölen yarpağ bekle menem budağda!” (YRBRD, 2012: 233).

Rüstem Behrudi’nin mevsimlerle ilgili duygu ve düşünceleri, Türk şiirinde Yahya Kemal’in mısralarını andırır. Şiirlerinde sonbaharın bir ölüm mevsimi olduğunu söyleyen Yahya Kemal bu durumu şöyle izah eder;

“Fâni ömür biter, bir uzun sonbahar olur.
Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur.

³²payız: Sonbahar.

³³külek: Rüzgar.

Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
 Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
 Yazdan kalan ne varsa olurken haşır neşir;
 Günler hazinleşir, geceler uhrevileşir;” (Tural, 1985: 22).

Tıpkı Yahya Kemal gibi Behrudi de mevsimlere değişik anlamlar yüklemiş ve mevsimlerle ilgili konuları eserlerine dâhil etmiştir. Sonbaharda ayrılıkları, ölümü ve yalnızlığı ele alan şair, 45 yaşına girince kendini sonbahara benzetmiştir ve 45 yaşında bütün hikâyelerin bittiğini, ölüme yaklaşıldığını, ağaçların solduğunu, hazan çağının geldiğini dile getirmiştir. Bunu da şiirlerinde sık sık tekrarladığı mezarlık, keder, duman, ölüm, terk edilmek, toz basmış pencereler, ayrılık ve dert kelimelerinden anlamak mümkündür.

“Bu da payız³⁴ bu da biz, bu da biten bir nağıl³⁵...
 Bu da keder, bu da gem, bu da geder ve yazı.
 Kendimizin döşünde o تنها mezarlığa,
 Çöken çendi³⁶, dumandı 45 yaşın payızı” (YR, 2012: 249)

Daha çok cemiyet olaylarını kaleme alan şair, tabiat manzaralarına da benzersiz anlamlar yüklemeyi başarmıştır. O kendi kişiliğini sonbaharın değişkenliğine benzetmiştir. Kimi zaman güneş çıkar kimi zaman yağmurlar yağar kimi zaman da kara bulutlar örter gökyüzünü. İşte sonbaharın bu değişkenliğinde şair kendi kişisel karakterini keşfetmeye ve ifade etmeye çalışır. Bu şiirinde de 45 yaşına girmesiyle ölüme yaklaştığını, ayrılıkların olacağını, terk edildiğini, ölümü beklediğini ve tıpkı bir son bahar gibi yapayalnız ve çırılçıplak kaldığını dile getirmiştir.

“Payız dèyil ölümdü, ölümden de o yana,
 Terk edilen şaire son baharın axşamı.
 Ruhuma ayna tutan, toz basmış pencereler,
 Sizden baxan adam da daha mene oxşamır³⁷.” (YR, 2012:249).

O, şiirlerinde tabiatı bir ressam gibi resmeder ve ona canlılık katar. Ona göre yaprakları dökülmüş bir ağacın da, solmuş çiçeklerin de, kurumuş göllerin de doğada

³⁴payız: Sonbahar.

³⁵nağıl: Hikaye.

³⁶çendi: Sis.

³⁷oxşama-: Benzemek.

özel bir yeri vardır. Okuyucu onun şiirlerini okuduğunda doğanın o eşsiz güzelliği ve şairin anlatmak istediği o bütünlüğü hayal etmekte hiç zorlanmaz.

Şair, sonbaharın yanı sıra yaz mevsimini de şiirlerinde konu edinmiştir. Yaz aylarını cehennem sıcaklarına benzeterek, dertlerinin bu mevsimde çiçek gibi açtığından bahsetmiş yapraklarıkefene, çiçekleri ise tabuta benzetmiştir. Rüstem Behrudi yaz mevsiminde kendini yorgun ve halsiz hissettiğinden bu mevsimi hiç sevmez ve sonbaharın gelmesini arzular. Şair, ilkbahar yağmurlarını ise yalnızlığın ve korkunun gözyaşlarına benzetir.

“Bu da, bu da ilk bahar, esdi yène rüzgarı.
Tanrı yène sirr açır, açmağa sirrim de yox,
Çiçek kimi açılır, bax derdimin açarı³⁸
Bu bedende yoruldum, getmeye yerim de yox.

Gëtmeye yërim de yox kim bezedi bu yazı?
Yarpağlar kefen kimi, çiçekler de tabut tek³⁹...
Yazığ, yazığ her şeye; bu çiçeyin en azı,
Son baharda ölmeyi yadına düşmeyecek.” (YR, 2012:231).

Şair, sonbaharda ayrılıkların, derdin, kederin ve bitmeyen ıstırapların bir an son bulduğu zamanın, beklenmeden çakan şimşekte gizli olduğunu dile getirmiştir. Şimşek kederin, derdin, ızdırabın karanlıklarını bir anlık aydınlatan yegâne ışıktır. Bu şimşek ışığının ise aralık ayında çıkmadığını söyleyen Behrudi, bu ayı, tükenmez kederlere, ayrılıklara, ıstıraplara dönüşen bir ay olarak değerlendirmektedir. O, mısralarda aralık ayının uzun süren ıstıraplara açılan soğuk bir kapı olduğunu söyler.

“Bu ay Tanrının bir ayı...
Gelib këcer ağrın—ağrın⁴⁰.
Gelib meni senden alar,
Atar ağzına soyuğun.

Yër tapmaram⁴¹ çıxam, gëdem,
Dönüb baxmaz birce⁴² adam.

³⁸açar: Anahtar

³⁹tek: Gibi.

⁴⁰ağrın-ağrın: Yavaş yavaş.

⁴¹tapma-: Bulmamak.

Baxar tekce o cehennem

Melekleri oğrun—oğrun” (YR, 2012: 221).

Rüstem Behrudi, tüm mevsim şiirlerinde mevsimleri kendi duygu ve ruh durumuna benzeterek, kendini kimi zaman kış aylarında açan gilenar⁴³ ağacına, kimi zaman sonbahardaki görkemli, çıplak ve garip ağaçlara ve kimi zaman da yaz aylarında çıkan güneşe benzetmiştir. Behrudi bütün mevsimlerde kendine benzer bir şey bulmayı başarmıştır.

“Ğışda yer üzüne elenib yağan
Mezar daşlarını itiren ilk ğar,
Bir yaz gècesinde sehere kimi
Tepeden dırnağa açan gilenar
Ay Allah, gör nece⁴⁴ mene oxşayır⁴⁵...

Dağda bizim kend⁴⁶ de, ğardaş payız da
Bar tutmaz telesib⁴⁷ ikinci defe
Açan almaların o çiçek ğemi;
Payız geceleri ay ışığında
Çılpağ ağacların ğerib görkemi,
Ay Allah, gör nece mene oxşayır...

Yağış yağmayan yaz⁴⁸ axşamları
Leçek⁴⁹leri ğurusa, arı azandı⁵⁰...
Saralar — sarala sozalıb⁵¹ batan
Güneş de üfüge tale⁵² yazandı...
Nedi bu oxşayış⁵³ mennen ne bilim,

⁴²birce: Bir tek

⁴³gilenar: Vişne ağacı.

⁴⁴nece: Nasıl

⁴⁵oxşa-: Benzemek.

⁴⁶kend: Köy.

⁴⁷teles-: Acele etmek.

⁴⁸yay: Yaz mevsimi

⁴⁹leçek: Baş örtüsü.

⁵⁰arı az-: Yolunu kaybetmek, namusunu arını kaybetmek.

⁵¹sozal-: Sararıp solmak.

⁵²tale: Kader.

⁵³oxşayış: Benzeyiş.

Bu güneş gör néce mene oxşayır,
Ay Allah, o tale benim taleyim...

... Bélece⁵⁴ çox şeyde özümü tapdım⁵⁵,
İçimde baş — başa sévinc... gem... keder...
Bu cüre⁵⁶ oxşayış inan, ne vaxtsa
Deli éyleyecek meni belke de..." (YR, 2012: 215).

2.1.1.2. Rüstem Behrudi'nin Yalnızlık Temalı Şiirleri

Rüstem Behrudi'nin yalnızlık temalı şiirleri şunlardır: "Tenhalıgda Ölüm Gırxusu Yoxdu, Avtoportret, Boşunadı Can Atmalar, Ey İçimde Gezen Bulud, Men Gem Yolçusuyam, Şair Tövbeye Sığmaz, Yetişib Giyamet Vaxtı, Tanrıya Gapı Açıram, Meni Tanımadı Bu Ölüm Melek, İblis"

Şairin "Din Sevdim Din Üstüne" adlı şiir ve makale kitabında şu yazı yer almaktadır: "Tövbe gayıtmağdı⁵⁷. Tövbe günahı yumaz⁵⁸, Her bir günahın çekilesi bir azabı var. Tövbe gayıtmağdısa, işlenmiş bir günahdan ne cür⁵⁹ gayıtmağ olar? Tövbe yeni bir günah işlemek isteyi, yeni bir günaha yol goymağ hiylesidi. Tövbe günahı zaman ölçüsüne sığdıрмаğdı. Menim üçün "dünen", "bu gün", "sabah" birdi. Bu günden sabaha gėtdiyim kimi "sabah"dan da bu güne gele bilirem. Ancağ işlenmiş günah, zaman deyil ki! Ve ona göre de men tenhalıgıma⁶⁰ çekildim ki, sözlerimden boylan tenhalıgım ruhumun önünde sonuncu tövbem olsun. Yalnızlıg ve tenhalıg en büyük tövbedi. Tenhalıgına çekilen adamın andları duaya, hönkürtüsü⁶¹ pıçılıya⁶² çevrilir. Dua nadan⁶³, pıçılı hönkürtüden ucadı⁶⁴" (DS, 2003: 7). Şair bu makalesinde, yalnızlıgının sebebini okuyucuya açık bir şekilde ifade etmiştir. Onun, yalnızlıga geçişinin sebebi ise tövbe ettikten sonra bir daha hata yapmamaktır.

Behrudi "Frans Kafka kadar yalnızım" demiştir. Evet, şair kendini bu dünyada hep yalnız hissetmiştir. Ona göre insanlar yeryüzüne yalnız gelir, yalnız yaşarlar ve

⁵⁴bélece: Böylece.

⁵⁵tap-: Bulmak.

⁵⁶cüre: Bu şekilde.

⁵⁷gayıt-: Geri dönmek.

⁵⁸yuma-: Yıkamamak.

⁵⁹cür: Şekil, tür.

⁶⁰tenhalıg: Yalnızlık.

⁶¹hönkürtü: Bağırış.

⁶²pıçılı: Kısık sesle konuşma.

⁶³nadan: Bilgisiz, cahil.

⁶⁴uca: Yüksek.

yalnız da ölürlər. Her insan yalnızdır fakat o kendini Gök Tanrı tarafından yalnızlığa itilmiş ve terk edilmiş hisseder. Şairin, yalnızlıkla ve ölüm arzusuyla bu kadar iç içe olması onun hayatı boyunca uğradığı hayal kırıklıklarından ve yaptığı yanlışlardan ileri gelmiştir. Bütün şiirlerinde karamsar olan şairin, hayatta hiçbir konuda ve hiçbir şeyde umudunun olmadığını görüyoruz.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında yalnızlığı en güzel işleyen şairlerden birisi de Bedri Rahmi Eyüboğlu olmuştur. Yalnızlık Bedri Rahmi'nin sıkça kaleme aldığı en önemli temalardan biridir. Bedri Rahmi yalnızlığı, tıpkı bir ressam gibi süsler ve onu hayatında en güzel yere koyar. Ona göre yalnızlık bir şair için önemli, değerli ve faydalı bir kavramdır. Yalnızlık, insanın olgunlaşması için gerekli olan en yararlı şeydir (Erzen, 2008: 211). Şiirinde de:

“Yalnızlık dediğin büyük bir zindan
Dünyanın en kalabalık zindanı
Dinden imandan çıkarır
Ama öyle bir adam eder ki insanı” (Erzen, 2008: 211).

Rüstem Behrudi de Bedri Rahmi gibi yalnızlıktan korkmadığını belirtir. Çünkü o düşüncelerinde, yalnızlığa girdiği anda zaten öldüğünü dile getirir ve ölmüş birinin yalnızlıktan korkmasının söz konusu dahi olamayacağı düşüncesindedir. O, bu yalnızlığa Gök Tanrı tarafından atılsa da bu durumu benimsemeye çalışmıştır. Şairin de dediği gibi, yalnızlık tövbe ettikten sonra bir daha yanlış yapmamanın tek yoludur...

“Sene sirrin açmışam Tanrıdan gelen sesin.
Bes⁶⁵ ne oldu, yalnızlığ seni bèle⁶⁶ tez yıxdı?
Pıçılıtım⁶⁷ çatsa sene bu son bahar gecesi,
Bilirsən, tenhalıgda ölüm gırxusu yoxdu.” (YRBRD, 2012: 163).

Halit Ziya Uşaklıgil'in dediği ve Behrudi'nin de kabul ettiği gibi “aslında yalnızlık bir mahrumiyet değil, lükstür.” (Şancı, 2014: 13).

Rüstem Behrudi, bulunduğu şehirde kendini yalnız hisseder. Zor zamanlarında onu yalnız bırakıp giden herkese kırgındır. Bu şehirden çıkıp gitmek isteyen şair,

⁶⁵ bes: Peki.

⁶⁶ bèle: Böyle.

⁶⁷ pıçılıt: Ses, fısıltı.

aslında buna bir türlü cesaret edemez. Şairin de dediği gibi “Bakı! Ruhumun paytaxtı. Esirliyimin ve azaldığının şehri. Bu şehirde ğalmağ için salam vermeye, çıkıp gétmek için vıdalaşmağ a bir kimse yoxdu...” (Behrudi, 2003; 128). Behrudi bu şehre mahkûmdur, bu şehre esirdir bu şehir onun hem kurtuluşu hem de yok olduğı yerdir...

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde yalnızlık temasının yanı sıra kaçış temasına da oldukça sık rastlanır. İçine düştüğü bu buhrandan kurtulmak isteyen şair, Yunus Emre ve Fuzuli gibi fikrinde bulunduğı yerden uzaklaşmadüşüncesi yer almıştır.

Yunus Emre “Bunca varlık var iken gitmez gönül darlığa” (Erzen, 2008: 205) der.

Rüstem Behrudi de şiirinde aynı temayı ele alarak içinde bulunduğı yalnızlıktan kurtulmak için “gitmeyi” seçer.

“Bu ğosğoca şehirde, ruhum,
Hêç kim bizimtek tek dèyil.
İblis—Melek davasıdı
Davamız bitecek dèyil.

Hêç duydun mu niye, hardan
Ruhumuza yağ an ğardan
Bir ses gelir: buralardan
Baş götürüb ğedek —dèyir.” (YR, 2012: 88).

Behrudi yalnızlığı, ruhunda sığdırdığı bir yer olarak görür. O yalnızlığı değil, yalnızlık onu gelip bulur ve asıl insanlık yalnızlıkta kaybolan birini oradan çıkarıp mutlu etmekte yatar. Şair, teklik ve yalnızlığın onda kendisini, kendisinin de onlarda özünü bulunduğunu dile getirir. Behrudi, şu mısraları kaleme alarak bizlere yalnızlığından bahsetmek ister.

“Baş götürüb ğedim daha,
Unudulsun adım daha,
Seni defn èledim daha,
Allah da benim tek dèyil.” (YRB, 2012: 88).

Rüstem Behrudi yalnızlık temalı şiirlerinde, yaşadığını fakat bir ölüden farkı olmadığını dile getirir. Sadece ruhunun var olduğunu söyleyen şair, beden ölmeden ruhu

var olmanın ne demek olduğunu mısralarında, bu duyguyu ancak bunu yaşayan bilir diyerek ifade eder.

“Ruhuma g ydirib beden,
Men neye  ndim? Neden?
Ruh nedi? Beden  lmeden
 zbe z⁶⁸  alan bilecek.

Y z defe  y⁶⁹ y z defe dan⁷⁰,
Mene gelen gelir ha dan.
Sen de geldin ucalı dan⁷¹,
 al, g tme,  alan bilecek.” (YRBRD, 2012:128).

Yalnızlık temasını en g zel i leyen  airlerimizden birisi Fuzuli’dir. Fuzuli, a ağıdaki mısralarında yalnızlı ı kapısını a acak kimsenin olmaması ile ifade eder.

“Ne yanar kimse mana  te ti dilden  zge
Ne a ar kimse kapum b d-ı sab dan gayrı” (Bıldırkı, 1988: 26).
Behrudi de Fuzuli gibi  alacak bir kapı bulamaz ve tekrar yalnızlı ına sı ınır.
“A , yalnız, kimsesiz, Tanrısız olma ...
A , yalnız, kimsesiz, Tanrısız olub
Yalnız bir kimsenin ruhuna dolma ..
Bu ge e ruhumda bu deli s vda,
Bu ge e dilimde bu deli s zler.
Bu ge e yazdı ım s ze  o ulub⁷²
D ymmeye⁷³ bir  apı, a ma a bir  v tapmadım.” (YR, 2012:186).

R stem Behrudi di er bir  iirinde, yalnızlıktan kurtulmanın hi bir  aresinin olmadı ını, t vbe etmenin bile bunun i in yersiz bir  aba oldu unu dile getirir.  air, yalnız kalmasında  evresindeki insanları ve G k Tanrıyı su lar.

“ air t vbeye sı maz, bu da axır g nahım.
Tanrım, senden  a mı am, en a ır cezayı v r.

⁶⁸  zbe z: Y z y ze.

⁶⁹  y-:  ymek.

⁷⁰ dan-: Azarlamak, s ylenmek.

⁷¹ ucalı dan: Y kseklikten.

⁷²  o ul-: Birle mek.

⁷³ d yme-: Vurmamak,  almamak.

Ğoy bu günden açılsın tenhaliğa sabahım.
Ah yalnızlığ, yalnızlığ, ruhumun sığdığı yer.

“Men” den kaçıp sığındım «Men» adlı bir ğeleme⁷⁴;
Yalnızlığı ovudub hönkürdürse o, dil—dil,
Demek Tanrı ğarğıyıp⁷⁵, mene dua eleme⁷⁶!
Men boşluğdan ğorxuram, tenhalığ boşluğ dèyil” (YR, 2012: 121).

Oyhan Hasan Bildırkı, “Tarancı’da Yalnızlık ve Ölüm” başlıklı makalesinde söyle der; “Şiirimizde yalnızlık temi; A. Haşım’i insandan kaçmaya, Y. Kemal’i millî hasrete, Tarancı’yı korkuya, daha doğrusu ölüme götürmüştür. Tarancı, Fuzuli’nin yalnızlığını almış, zamanımıza kadar getirmiştir. Tabii, bu alıp getiriş, bir kopya veya taklit değil, iki şairin duyuş benzerliğinden ileri gelir. Tarancı, «Ömrümde Sükût» adını verdiği şiirinde şöyle der: (Bildırkı, 1988: 26).

“Çıngıraksız, rehbersiz deve kervanı nasıl,
İpekli mallarım kimseye göstermeden,
Sonu gelmez kumlara uzanırsa muttasıl,
Ömrüm öyle esrarlı geçecek ses vermeden.

Ve böylece bu ömür, bu ömür her dakika,
Bir buz parçası gibi kendinden eriyecek.
Semada yıldızlardan, yerde kurtlardan başka,
Yaşayıp öldüğümü kimseler bilmeyecek” (Bildırkı, 1988: 26).

Bildırkı’nın makalesinde ele aldığı özelliklerin hepsinin tek bir şairde, Behrudi’de toplandığını söyler. Yalnızlık onu insanlardan kaçmaya, hasrete, korkuya ve ölüm düşüncesine götürecektir.

Şair, yalnızlık temalı şiirlerinde dört mevsime sığmayan ruh halini ele almıştır. Yalnızlığın vermiş olduğu çaresizlikle şair, kendi kapısını çalarak, her an ölümü arzular. Onun şiirlerinde, “Gök Tanrının yalnızlığı” kavramı sıkça rastladığımız bir durumdur. O, kendi yalnızlığını, Gök Tanrının yalnızlığıyla özleştirerek, kendini gökyüzünde arar.

⁷⁴ ğeleme: Kaleme.

⁷⁵ ğarğıy-: Beddua etmek.

⁷⁶ eleme-: Yapmamek, etmemek.

Kendini Gök Tanrı kadar yapayalnız hisseder. Yirmi ve yirmi birinci asrın zorlu yaşamına dayanamayan şairin, bu asrın dışına çıkıp özüne dönmek istediğini “Giblemiz Altaydan — İlk yurddan gelir” motifini yani bu duygu ve düşünceyi neredeyse bütün şiirlerinde tekrarladığını görüyoruz.

Şair, hep bir kaçıp gitme arzusundadır. Şiirlerinde sıklıkla “uzaklar” diye belirttiği mekân ise aslında “mezarı” ifade eder. Onun hayatta ihtiyacı olan tek şey, sevilme ve güven duygusudur. Kimi şairi aşk ve sevdâ yalnızlığa iter fakat Rüstem Behrudi’yi yalnızlığa iten sebep ise onun insanlara karşı olan hayal kırıklıkları ve Gök Tanrının uzaklığı olmuştur.

“Yaz ötdü⁷⁷, yay⁷⁸ gètdi, payız⁷⁹ ötüşdü...

Bu da göy üzüne oxşayanların,

Soyuğ ulduzların sevgilisi gış...

Menim dört fesile⁸⁰ sığmaz bu halım.

Yüz ildi⁸¹, min ildi görür o Tanrı

Gözlerim sonsuzluğa, göllerim boşluğlara...” (MG, 1997: 162-163-164).

2.1.1.3. Rüstem Behrudi’nin Ölüm ve İnsan Temalı Şiirleri

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde yaşamdan bıkkınlık ve gelecekte herhangi bir şey ummayan, sürekli öteki dünyayı hayal eden ve orada mutlu olabileceğini düşünen bir karakter görürüz. “Onun şiirlerinde “ölüm ve diğer hayat” yeniden doğuşu ve yeni hayatı işaret eder. Şaire göre ölüm, bir kurtuluş ve Tanrıya kavuşmadır. Bu yüzden ölmeyi arzulayan şair, bu hayattan kurtulmayı ve Tanrı’nın yanına varacağı günü umut ederek yaşar. O, eserlerinde çoğu zaman Tanrıya ulaşamadığı için isyan eder ve “Mene ihtiyaç olanlar ora girsinler dèye üreyimin gâpısına kilid goymadım. Men ezab çekim dèye, mene ihtiyaç olmayanların ora girmeyime ne ad vèrim, Tanrım? Tanrım, harda⁸² yanlış yaptığımı anlat mene. Hèç zaman gâvuşabilmeyeceğim bir adama aşığ olmağ geder kederli bir şeyin ağrısı var içimde. Sen yoxmuşum kimi davrana bilersen, sen èy ölümsüz sevginin belası. Bütün gelbimle acıyıram sene.” (DSDÜ, 2003: 25). Şair bu yazısında Gök Tanrıya isyan ediyor ve kendisini Gök Tanrıyla mukayese ederek yazısında “eğer ben Tanrı olsaydım senin gibi acımasız ve kullarımdan uzak

⁷⁷öt-: Geçmek.

⁷⁸yay: Yaz mevsimi.

⁷⁹payız: Sonbahar.

⁸⁰fesil: Mevsim.

⁸¹il: Yıl.

⁸²harda: Nerede.

yaşamazdım” diyor. Şairin bu isyanı yalnızlığa düşmesinden kaynaklanan bir şikâyet ve bıkkınlıktır denilebilir. Lakin Gök Tanrıya kimi zaman bu şekilde isyan eden şair, sonra yaptığı bu davranıştan pişman olur ve af diler.

“Tanrım, bağışla, efv èle⁸³,

Din sevdim din üstüne.

İlk bahar yağışı yağdı,

Yağdı derdimin üstüne.” (YR, 2012: 274-275).

Türk şiirinde ölüm teması oldukça sık rastlanan bir konudur. Ölüm temasına genellikle 1940 yıllarından sonra daha sık rastlanılır. Ölüm yeniden var olmaktır aslında. Zira şairlerin bu yeniden var olma isteği, gerçek hayattaki yaşamlarını bir azaba dönüştürmüştür (Örgen, 2008: 159). Gönü olgunluğa eren her insan için ölüm, korkulacak bir şey değil, aksine sevgiliye kavuşma ve ebedî bir rahatlama olarak bilinir. Rüstem Behrudi ise şiirlerinde, öteki dünyada sevgiliye değil Gök Tanrıya kavuşmayı arzular.

Rüstem Behrudi’nin ölüm temalı şiirlerinde “son menzil” motifine sıklıkla rastlamak mümkündür. Şairin “son menzil” motifi bize Azerbaycan edebiyatında nam salmış Anar Rızayev’i hatırlatır. Hiç şüphesiz ki her iki şairin de son menzil olarak adlandırdığı yer öteki dünyadır.

Ölmeden önce mezar taşına yazılacak olan şiiri kaleme alan Behrudi, bu şiirinde kendini bir ağaç olarak ele almış ve yaprağından önce ölen gölge olduğunu dile getirmiştir. O, yaprağından önce ölen bir ağaç olduğunu söyleyerek, yaşarken öldüğünü ve sadece bir ruhtan ibaret olduğunu dile getirmek istemiştir.

“Yalnızlığım, tenhalığım, senden göpan gerib sesem,

Bir ağacam— yaprağından evvel ölen, kölgeme bax.

Ruhum benim ölümünden bir an evvel çiçeklesem,

Ölümüne senden özge bir inanan olmayacağ.

Men ruhumu cehennem alovundan⁸⁴ gurtarıb bax,

Bir alova salmışam ki, ateşleri daha derin.

Yerde ne var, göyde her şey, sözlerimden gel ganad tax

Men Tanrıdan çox istedim, bil, Tanrının meleklerin.” (YR, 2012: 81).

⁸³ efv èle-: Affetmek.

⁸⁴ alov: Alev.

Oyhan Hasan Bildirki, Tarancı'da “Yalnızlık ve Ölüm” başlıklı makalesinde şöyle der; “Ona göre yalnızlık, ölüme açılan bir kapıdır. Ölüm kurtuluştur, ölüm korkulu düştür, ölüm vazgeçilmez bir kaderdir. Ölüm asla dönüşün, Tanrı'ya erişin o güzel türküsüdür. Ölümden sonra ise yalnızlık Tanrı'da devam edecek ve böylece şairin yalnızlığı, Tanrı'da baki kalacaktır. Yalnızlık ve ölüm temisi, Cahit Sıtkı'da iç içe girmiş birer temidir.” (Bildirki, 1988: 27). Bildirki'nin makalesinde de görüldüğü gibi Cahit Sıtkı ile Rüstem Behrudi'nin ölüm konusunda düşünceleri aynıdır. Her iki şair de, ölümü bir kurtuluş ve Tanrıya kavuşma olarak algılar. Cahit Sıtkı ölüm hakkında düşüncelerini şöyle dile getirmiştir.

“Ne vefasız geçmişten hayır var,
Ne gelecekler imdada koşar,
Çoktandır tekneyi aldı sular;
Çoktandır ümitler sende ölüm.” (Bildirki, 1988: 27).

Rüstem Behrudi'de ölüm hakkında aynı şekilde düşünür ve şu mısraları kaleme alır.

“Gel, ey tövbe gulu, gel, gel,
Mezar heğiget işdir
Ölüme tövbe yaraşmır⁸⁵,
O, ebediyet işidi.

Son—sonu yox ebediyyet,
Ne gıyam var, ne gıyamet.
Ebediyyet — ulu niyyet,
Ölüm de niyet işdi.” (YR, 2012: 104).

Rüstem Behrudi'nin “37 Yaş” şiirinde de ölüm temasıyla karşılaşırız. Bu şiirin, Cahit Sıtkı Tarancı'nın “Otuz Beş Yaş” şiiri ile aynı fikir içerisinde olduğunu görürüz. Cahit Sıtkı şiirinde;

“Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün.
Delikanlı çağımızdaki cevher,

⁸⁵yaraşma-: Yakışmamak.

Yalvarmak, yakarmak nafile bugün,
 Gözünün yaşına bakmadan gider.” (C.S. Tarancı, Otuz Beş Yaş).
 Rüstem Behrudi de ölümü, “37 Yaş” şiirinde şöyle ele alır.
 “Ölüm sevdasıdı otuz yeddi yaş,
 Yüz sirre açardı söz—söz bu sevdâ.
 Ölüm de gelecek günün bir günü,
 Bu ömür bitecek, bitmez bu sevdâ.

“Ölüm yüz sirr açar, öz sirrin açmaz,
 Efsunlar⁸⁶ özünü neçe min ildi.
 Sığınb ruhuna, yaşayıb öler
 Kim ki ebediyyet nağılı bildi.” (YR, 2012: 87).

Sadık Tural, “Yahya Kemal’in Şiirinde Duygular: Yaşlılık ve Ölüm” başlıklı makalesinde, Yahya Kemal’in dilinden ölümü şöyle izah etmiştir: “İnsan hayatında kaçınılmaz bir devre olan yaşlılık, birçok marazi değişikliklerle birçok kayıpları beraberinde getirir. Böylece apayrı bir psişik manzara ortaya çıkar ki, bu da elbette bir ölçüde esere tesir eder.” (Tural, 1985: 21-22). Biz de Rüstem Behrudi’nin “37 Yaş” şiirinde, şairin yaşlanmaktan yana olan şikâyetini ele aldığını görüyoruz.

Şiirin “Ölüm sevdasıdı otuz yeddi yaş/Yüz sirre açardı söz—söz bu sevdâ” mısralarda ölümün yüz tane sebebi olduğunu, fakat bunları kimsenin bilmediğini, bunun yanı sıra 37 yaşın ölüm yaşı olduğunu, insanın bu yaşta ölüme yaklaştığını ve bu yaşın ölümü arzulama yaşı olduğunu dile getirmiştir.

Rüstem Behrudi için ölüm, bir saplantı haline gelmiştir. O, her an ölmeyi bekleyerek yaşar. Behrudi’nin hayatı iki dünya arasında geçer. Birisi gerçek yaşadığı hayat, diğeri ise öldükten sonra yaşayacağı dünyadır. Şair, eserlerinde bu dünyada mutlu olmadığını ve acılı bir hayat geçirdiğini anlatır. Gerçek hayatta mutlu olmayı başaramayan şair, adeta öteki dünyaya kavuşmak için sabırsızlanır. Ölümün bir sır olduğunu söyler. Zira bu sırrın ne olduğunu hayatı boyunca bilmez, merak eder. Şair, şiirlerinde ölümden ve ölüm arzusundan açık bir şekilde bahsetmekten hiç çekinmez. Onun için ölüm sevdası, mezar, mezar taşı ve ruh günlük yaşamında sıradan kavramlar haline gelmiştir.

⁸⁶ efsunla-: Görüntüsüyle büyülemek.

Kalabalık bir şehir hayatı, sahte yüzler, tenhalık, başarısızlık ve yenilgiler. Hepsisi de şairi ölüme iten sebepler olarak görülmektedir. Şair, yalnızlığı arzular. O, boş bir mezara girmek ve oradan sonsuzluğa doğru yol almak ve ebediyete karışmak ister. Çünkü o, manasız, lüzumsuz, boş bir hayat yaşamaktansa ölmeyi tercih eder. Behrudi, “ölüm de, olum da birdir dünyada” düşüncesiyle bizlere Yunus Emre’yi hatırlatır. Büyük ozan da “Ten geçici, can ise ölümsüzdür” demişti.

“Alçağ da sen, uca da sen,
Cavan da sen, göca da sen.
Sen, her şeyden ucadasan,
Ölüm, hoş geldin, hoş geldin.” (YR, 2012: 61).

Behrudi’nin bu şekildeki ifadelerinde Yunus Emre çizgisinde tasavvufi bir yaklaşım sezilir.

Behrudi, “Mezarlığda Biten Yovşan” şiirinde, yovşan kokusunun ölümü ve mezarlığı hatırlattığını dile getirmiştir. Yovşan genellikle mezarlıklarda yetişen bir çiçektir. Şair de yovşan kokusunun ayrılıklardan, kederden ve hüzünden ibaret olduğunu söyleyerek mısralarında yovşan kokusunu hissedince yine ölümü hatırladığı düşüncesini dile getirmiştir.

“Etrin⁸⁷ öldürdü meni,
Bağrım oldu yène şan—şan.
Gördüm ki, boş bir mezara,
Yène menden danışırsan⁸⁸,
Mezarlıkta biten yovşan⁸⁹.” (YR, 2012:213).

Behrudi kimi zaman Gök Tanrıyla inatlaşma cesareti de bulmuştur kendisinde. Kimi zaman Gök Tanrıya isyan eder, kimi zaman onu umursamaz ve kimi zaman da kendisini Gök Tanrıyla özleştirir.

“Tanrı yazdığın pozaram⁹⁰,
Durub bir mezar ğazaram.
Ğazıb üstüne yazaram:
—Ölümün gözleyen adam!” (YR, 2012: 98).

⁸⁷ etir: Güzel koku.

⁸⁸ danış-: Konuşmak, bahsetmek.

⁸⁹ yovşan: Bir tür kokulu çiçek.

⁹⁰ poz-: Silmek.

Şair söz konusu şiirinde “bu son bahar da ölmedim” dizesiyle, ölmek için sabırsızlandığını, hayattan bıktığını ve bu sürecin bir an önce bitmesini ister. Ona göre ömrün en zor işi ölmek değil, aksine yaşamaktır. Yaşamak şair için adeta bir ıstıraba dönüşmüş ve o aslında ölmeden evvel ölmüştür. Çünkü o, yaşadığı her anın, her günün günah olduğunu düşünür ve ölmek arzusu onun aslında hayata karşı bir meydan okuma şeklidir.

“Bu son bahar da ölmedim,
Ölmedim yaz, yaz, günaha.
Men öz tabutundan tutub,
Dönen bir ölüyem daha
Mezarlığda biten yovşan.” (YR, 2012: 213).

Şairin “Allahın Ėdamı” şiirinde, ölüm ve saat motiflerinin aynı mısralarda kullanıldığını görürüz. O, zamanın öldüğünü, yaşarken ölmüş birine saatin gerekmeceğini dile getirir. Bunların hepsi, ruhen ölen bir insanı canlandırmaktadır aslında. Bu da şairin istese de bir türlü ölemediğini, yaşadığı yalnızlığı hiç olmazsa sarhoş olarak unutmak istediğini anlarız.

“Öldürür bu hava öldürür meni,
Havalar tek dolmağ isteyir adam.
Hava serxoş, deniz serxoş, men ayığ
İçib serxoş olmağ isteyir adam.

Vaxt ölüb nêyneyirsen, “Saat meydanı”n
Saatı nêynir ki, ölen bir adam?
Zamanı adlayıb⁹¹, vaxtı⁹² öldürüb
İçib serxoş olmağ isteyir adam.” (YR, 2012: 169).

2.1.1.4. Rüstem Behrudi’nin Ayrılık Temalı Şiirleri

Şairin ayrılık temalı şiirleri şunlardır; “Ėoy Ayrılığlar Sêvinsin, Bizi Bir Yêre Ėoymazlar, Ėatilim Olacağsan, Men Ayrılığlara Yandım, Meni Sözlerime Büküb Defn Ėle, Sen Bir Şebi—Hicransan, Ėoşul Mene Çıxağ Ėêdek, Biz Bir Yêrde Yalnızığ, Ne Sen Menimkisen Ne Men Seninki, Bir Mektup Yaz Son Defe”

⁹¹adla-: Geçmek.

⁹²vaxt: Zaman.

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde ele aldığı konulardan birisi de ayrılık temasıdır. Şair, ayrılık temasına geniş ölçüde yer vererek neredeyse hayatının büyük bir bölümünü, gitmek, uzaklaşmak ve ayrılmak gibi hazin duygularla geçirmiştir. Şairin ayrılık temalı şiirleri okunduğunda derin bir üzüntüye kapılmamak mümkün değildir. Çünkü onun şiirlerinde kırgınlıklar, küskünlükler, yaşamaktan yorulma ve hayal kırıklıkları büyük bir kederle ele alınmış ve bir nakış gibi işlenmiştir.

“Bu ayrılığı derd dèyil ki,
Uduzduğ⁹³, udan⁹⁴ ayırdı
Derd odur senden ayrılan
Ruhun Tanrıdan ayırdı.” (YR, 2012: 261).

Şair, ayrılık temalı şiirlerinde bulunduğu şhirden başka bir şehre, köye veya kasabaya değil öteki dünyaya gitmeyi kastetmektedir. Onun için azaplardan tek kurtuluş yeri öteki dünyadır. Onun yaşadığı ayrılıkların tek sebebi insanlar ve Gök Tanrıdır. Şair ayrılık temalı eserlerinde sevgiliye, dostlarına ve Gök Tanrıya olan ayrılığını ele almıştır.

“Milyon ildir torpağ göye boylanır, çiçekler güneşe.
Milyon ildir aşigler oda yanar, pervaneler ateşe.
Men ayrılığlara yandım yarattığına Allah dèyib
Yèndi ucalığdan⁹⁵ insan; men sene yendim.
Yèndi ucalığdan insan— èle⁹⁶ bildi ki, dualarıyla
Melekler çiyinde⁹⁷ gelir seadet. Milyon il bu günahla
Bendeler Tanrıya hesret... Bendeler Tanrıya hesret, men sene.
Ömrümüz —an kimi, rüzgar kimi, ötüşüb⁹⁸ kêçib gèder.
Ömrümüz— sonsuzluğ ölçüsünde bir gözel, alabezek⁹⁹ öz kiçik ömründe
Kepenekler¹⁰⁰ çiçeklere can atdı, men sene.” (YR, 2012: 281).

Şair, “Bizi Bir Yere Göymazlar” şiirinde cennetle cehennem arasında yaşadığı ayrılığı ele almıştır. Kendisinin cehennemde sevdiğinin ise cennette olduğunu dile

⁹³uduz-: Yenilmek.

⁹⁴ud-: Yenmek.

⁹⁵ucalığdan: Yüksekten.

⁹⁶èle: Öyle.

⁹⁷çiyinde: Omzunda.

⁹⁸ötüş-: Geçip gitmek.

⁹⁹alabezek: Hafif süslü.

¹⁰⁰kepenek: Kelebek.

getiren şair, mısralarında yaşadığı ayrılıktan duyduğu üzüntüyü ve sevgiliyle bir daha kavuşamamanın derin üzüntüsünü anlatmak istemiştir. Şair, ayrılık temalı şiirlerinde bulunduğu şehirden başka bir şehre, köye veya kasabaya değil de öteki dünyaya gitmeyi kast eder.

“Min ildi cehennemdeyem,
Aldandığım bir cennet var.
Sen bura gelmezsen hêç vaxt,
Meni de ora goymazlar.” (YR, 2012: 269).

Şair şiirlerinde, “min ildi (bin yıldır)” ifadesini sık sık kullanır. O şiirlerini, sadece kendinin değil ondan önce yaşayan tüm insanların da aynı buhranlı hayatı yaşadığını farz ederek kaleme alır. Bin yıldır cehennemde olduğunu söyleyerek, yaşadığı hayatın ona ne kadar acı verdiğini dile getirmek isteyen şair, şiirlerinde cehennem gibi bir hayat yaşadığını söylemekten hiç çekinmez.

“Söndürdü cehennemi, Allah,
Ruhumda ağır bir günah var
Men girdim ora bir sabah;
Daha sönmez bax, yüzü var.” (YR, 2012: 269).

Şairin kaleme aldığı ayrılık şiirlerinin her mısraında sonbaharda ölmeyi arzuladığını görürüz. Gitgide kendisini esir alan yaşlılığın verdiği yalnızlık duygusundan kurtulmak isteyen Behrudi’nin çaresizliği mısralarında dikkat çekici şekilde gözümüze çarpar.

“Ğatilim olacağsan! Bêleymiş Tanrı yazan,
Yox! Ğaçmağ istemirem, men bu ğeza— ğederden¹⁰¹.
Men ölüme hazıram, dua, tövbe o azan¹⁰²,
Çox kiçikmiş çekdiyim bu ilahi kederden.

Çılpağ ağac kimiyem¹⁰³, 34 yaşında men,
Ğapımı ne têt döydü¹⁰⁴, bu keder, ayrılığ, ğem?!
Budağından üzülüb ruhu didergin¹⁰⁵ gezen

¹⁰¹ ğeza— ğeder: Kader.

¹⁰² azan: Ezan.

¹⁰³ kimiyem: Gibiyim.

¹⁰⁴ döy-: Vurmak, çalmak.

Yarpağlara goşulub¹⁰⁶ payızda öleceyem.” (YR, 2012: 273).

Şair, “Sen Bir Şebi—Hicransan” başlıklı şiirinde, Gök Tanrıyla olan ayrılığını ele alarak ona olan hasret ve özlemini anlatmaya çalışmıştır. Gök Tanrısı, Şebi—hicrana benzeterek ona kavuşamadığı için sitemde bulunmuş ve bu ayrılığın sonsuz olduğunu dile getirmiştir.

“Öldüm, bitdim nesen sen,
Sende itdim. Sen... Sen... Sen...
Sen bir «şebi—hicransan»
Bitmezsen, sabahın yox.” (YR, 2012: 268).

Gök Tanrıya sitemde bulunan şair bazen de ruhuyla konuşur ve ona buralardan çıkıp gitmeleri gerektiğini söyler.

“Ëy ruhum gëtmek vaxtıdır,
Goşul mene çıxağ gëdek.
Gel, önde Tanrı Taxtıdır,
Goşul mene, çıxağ gëdek.” (YR, 2012: 285).

Onun bazı şiirlerindeki bir diğer tema, sevdiği insanla yan yana olsa da şairin kendini yalnız hissetmesidir. Yalnızlık şairin ruhunun derinliklerine kadar işlemiş, onun hayatla olan bütün bağlarını koparmasına yol açmıştır

“Biz bir yerde yalgızığ.
Yıx tekliyi¹⁰⁷, yıxıb gët.
Tekliyinde gözelsen,
Tekliyinle çıxıb gët.

Tekliyinle gët, adım
Yalgüzağ olsun dedim.
Gördün, gëtdin ölmedim,
Ölsem yëne çıxıb gët.” (YR, 2012: 289).

¹⁰⁵ didergin: Evinden, yurdundan ayrı olmak, perişan.

¹⁰⁶ goşul-: Takılmak.

¹⁰⁷ teklik: Yalnızlık.

2.1.1.5. Rüstem Behrudi'nin Sevgi ve Sevda Temalı Şiirleri

Şairin sevda temalı şiirleri şunlardır: “Tanrımı Gönderdi, Sen Rüzgar Kimisen, Bu Sêvda Bir Duaydı, Derd Ğayıdıb Derman Olur, İlahi Dinclik, En Böyük Sêvgi, Bu Ğara Sêvdadı Tanrım, Bitmelidi Bu Sêvda, Men Payızdan Gelmişem, Cehennemden Mektub”.

Şairin sevda temalı şiirleri çok değildir. Hayatı boyunca her an ölmeyi arzulayan şairin, sevgiye dair hiçbir umudu kalmamıştır. Bu konuda da oldukça karamsardır. Behrudi “Tanrımı Gönderdi” şiirinde, sevdaya düşmekten üzgün olduğu kadar da pişmandır. Gök Tanrının onu cezalandırdığını düşünen şair, bu üzüntüsünü şöyle dile getirmiştir.

“Hardasan¹⁰⁸ ğarışdı bextimin başı,
Geldi otuz yaşda ömrün ğar—ğış.
Géciken her bir şey talê¹⁰⁹ ğarğış¹¹⁰.—
Tanrımı gönderdi, özünmü geldin?

Vardığım bu yolun son ucu ğemdir,
Kederi neşedir, sêvinci ğemdir.
Ëy zalım, çekdiyim sonuncu ğemdir—
Tanrımı gönderdi, özünmü geldin?” (YR, 2012: 257).

Rüstem Behrudi, “Sen Rüzgar Kimisen” başlıklı şiirinde şunları yazmıştır: “Tanrım, en büyük isteyimdi—meni deli olmağa goyma. Meni İblisin od ve ateşden ucalan möhteşemliğine sığınmağdan görü. Tanrım, bir ğara sêvda dolandır başımda. Onu sene gelen yola çevir, uçurumlara körpü ële.” Bu cümlelerin hemen altında şu mısraları kaleme almıştır.

“Ëşidirsənmi ruhum benim, eşidirsənmi?
Bir son var, evveli yox,
Gèdeceyim bir deyeceyim¹¹¹ bir yêr var, yolu yox.
Delixana var, deliler var deli yox.

...Yaşanmamış bir ğara sêvda

¹⁰⁸ hardasan: Neredesin.

¹⁰⁹ talê: Kader.

¹¹⁰ ğarğış: Beddua.

¹¹¹ bir deyeceyim: Bir sözüm.

Bir yol var g dilmemiş.
 Sen, Sen
 R zgar kimisen...
 Bir deli r zgar kimisen,
 Ruhum sene sığın b delidi,
 Bu ġara s vda yaşanmalı,
 Bu yol g dilmelidi,
 G dilmelidi, ruhum benim.” (YR, 2012: 263).

şair bu t r şiirlerinde, sevdayı “kara sevda” olarak tanımlar. Bu adlandırmayla sevdaya d şmenin  l mden bir farkının olmadığını dile getirmiştir.

Behrudi, “S vgi  l m Kimidi” başlıklı şiirinde ise insanın sevdaya d şt kten sonraki hallerini anlatmıştır.

“S vgi  l m kimidi—
 Ancaġ ilk bahar kimi gelir hemişe
 Evvel tepeden— dırnaġa   ekleyirsen.
 Xezel¹¹² kimi t k l rsen sonradan.
 Tenha bir aġaca   vrilirsen aġacların i inde;
 Yarpaġlardan evvel g vden  l r, sonra yarpaġların.
 Evvel kirpiklerin titreyir, sonra barmaġların.
  l m kimidi s vgi
 Bir de g r rsen ki:
 Sudan  ıxmış balıġ kimi¹¹³ unutduġun xaliġ¹¹⁴ kimi,
 Bir deli ayrılıġ kimi,
 Adamlar unudur seni.” (YR, 2012: 300).

şiirde de g r ld ġu gibi şair, sevginin insanı nasıl deġiřtirdiġini ve ne gibi izler bıraktıġını anlatır. Bu y zden o, sevdadan korkar ve onu bir işkence olarak g r r.

“Bitmelidi Bu S vda” başlıklı şiirinde şair, kendisini terk edilmiş bir limana, sevdiġini ise yelkensiz gemiye benzetmektedir. şairin bu mısralarından bir ok anlam

¹¹² xezel: Sonbahar.

¹¹³ kimi: Gibi.

¹¹⁴ xaliġ: Yarat n.

çıkarmak mümkündür fakat şairin kastettiği duygu onun sevgilisi tarafından terk edilişi ve yalnız kalışıdır.

“Men terk edilmiş bir liman,
Sen yêlkensiz bir gemi.
Gülecek üstümüze
Ayrılığların gemi.

Sêvinecek körpüsüz,
Uçurumlar, dereler,
Eksimizi¹¹⁵ udacağ¹¹⁶
Toz basmış pencereler.” (DS, 2003: 54-55).

2.1.1.6. Rüstem Behrudi’nin İnanç Temalı Şiirleri

Behrudi’nin bu gruptaki şiirleri içinde şunları saymak mümkündür: “Bir Şam Da Tapmadım, İçimde İman Êvi Var, Tanrının Êlçisiyim, Bu İş Melek İş Değil, Melekden İblis Gözeldi, Tanrıdan Gelen Sesler, Bu Könlüm Allah Êvidi, Êtiraf, Men Adam Dêyilem, And İçsem İnanma, Mene Tövbe Olmaz Daha, Men Bir Sözün İçinde, Bu Gêce Kimdi Ölen, Edebiyyet Gêrxusu, Tövbe, Bu Tövbe Günaha Açılan Ğapı, Tanrım Senin Ğapını Mene Bir Melek Açdı, Tanrıya Ğapı Açıram, Men İblise Söz Vêrsem De, İblis, İblisle Ğol Boyun, Ölüm Bilmir, Allaha Ağı, Ölüm Ruhun Üsyanıdı, Ğul Oldum Şahdan Gelirem, Meniynen Gêtmesen Meni De Ğoyma, Son Yolun Menden Kêçecek, Söz Tanrının Merhemeti, Ölmezem Öle Bilsem, İlahi”.

Azerbaycan edebiyatında Türkçülük ideallerine yeni şekiller veren ve Şamanizm motiflerini eserlerine cesaretle konu edinen, şiirlerdeki fikirlerden ders alınması gereken, kimi zaman üstü kapalı kimi zaman açık bir şekilde mesajlar veren, düşünceleri, fikirleriyle halkı aydınlatan ve 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatına yenilikler getiren usta şairlerden birisi Rüstem Behrudi’dir. Şairi, diğer şairlerden farklı kılan birçok özelliği vardır. Lakin onun Şaman inancını benimsemesi ve şiirlerinde bu inancı ele alması onu herkesten daha farklı ve özel bir yere getirmiştir. Şairin şiirlerinin neredeyse yarısından çoğunda Gök Tanrı, İblis, Şaman motiflerine rastlanmak mümkündür.

¹¹⁵eks: Gölge.

¹¹⁶uda-: Yutmak.

Şamanizm ata ruhuna ve doğa varlıklarına inanan, eski bir Asya inancıdır. Ne zaman ortaya çıktığına dair ise kesin bir yargıya varılmamıştır. Fakat Çin kaynaklarında bu dinin, ilk önce Orta Asya Türkleri arasında yayıldığı ve daha sonra da Türklere geçtiği bilgileri yer almaktadır (Pamir, 2003: 157). Bu konuyla ilgili farklı görüşler de mevcuttur.

“Göyden gelen ne varsa, Tanrım mene tanışdı.

Niye yaddı ruhuma gönderdiyin dört kitab?

Tanrım senin gapını mene bir melek açdı.

Menden hesab istesen: — ona vèrdiyim ezab.

Ey Tanrım, poz¹¹⁷ yazdığın yazını birce kere.” (MG, 1997: 139-140-141).

Behrudi’nin şiirlerinde görülen “İblis” motifi onun yalnızlık şiirlerinin önemli bir parçası sayılmaktadır. O kendini İblis gibi Gök Tanrının dergâhından kovulmuş, yalnızlıklara itilmiş görmektedir. Bütün derdini, yalnızlığını, içindeki buhranı şair, İblise söyler gibi anlatır.

“Ne ayağda, ne başdayam,

İblisiylen bir yaşdayam,

Tanrı ile savaşdayam

Bil o geder göca meni.” (MG, 1997: 144-145).

Şaman sözü, diğer Türk lehçelerinde ya aynı kelimeyle ya da farklı kelimelerle karşılanmaktadır. Haluk Berkmen bunu “Asya toplumlarından Altay, Tuva, Teleüt, Telengit ve Kuman Türkleri bu tür görev yapan kişilere Kam, Kırgızlar ve Kazaklar Baksı, Tunguzlar, Nanaylar ve Mançular Sam veya Sama adını vermişlerdir. Saman sözünün de bunlardan türediği bilinmektedir” (Berkmen, 2007: 1-2) şeklinde açıklamıştır. Diğer bir görüş ise Şamanizm kelimesinin Rusçadan geldiği fikridir.

Şair, herkesin şeytanla ortak anıları olduğunu ifade etmekle birlikte bazen de insanın yarı şeytan yarı melek bir yaratık olduğunu ileri sürer. Ona göre insan, hayatı boyunca şeytanla yaşar fakat öldüğünde cennet veya cehenneme yalnız girer. İblis konulu şiirlerinde şair, genelde “cehennemden kovulmuş iblis” motifini kullanır ve kendini de cehennemden kovulan iblise benzeter.

“Cehennemden men bu axşam,

¹¹⁷poz:- Silmek.

Govulub teze çıxmışam.
 Söz vèrib söze çıxmışam,
 Tezeden yaxmağ ne gerek?” (MG, 1997: 91- 92).

İkinci olarak şair eserlerinde, iblis motifinin yanı sıra “şam (mum)” motifini de sıklıkla kullanmıştır. Burada “şam”ı kendisiyle özleştirerek hayatının da bir mum gibi eridiğini dile getirmiştir.

“Tekce¹¹⁸ sen bilirsən söyle bu neğmen
 Giyamet gününden gelen sesdimi?
 Bir şam¹¹⁹ da tapmadım adına yansın
 Sözbesöz yolunda yansam besdimi¹²⁰?” (MG, 1997: 57).

Şair, eserlerinde “iblis melekten güzeldir” motifini, haksızlık yapan insanları kast ederek kullanmıştır. Melek gibi görünen insanlardan kötülük beklenmez. Ama şüphesiz ki bu insanların hiç beklenmeyen tam tersi hareketlerini görünce insan hayal kırıklığına uğrar. Şairin iblisi güzelleştirmesinin sebebini şöyle açıklamak mümkündür: Kötü huylu insanlarda nasıl olsa iyilik, doğruluk ve dürüstlük gibi özellikler yoktur, o ne yaparsa yapsın insan şaşırmaz vebu tür insanlarda adalet de yoktur. Hatta Behrudi, cemiyet olaylarını dile getirdiğinde “men iblise gardaş”, “iblise gøl—boyun” ve “ğanadlarından süzülen gan” motifleriyle iblisin varlığını ele almış ve bunu halka kabul ettirme çabasına girmiştir. Şair vatan söz konusu olduğunda o vatan evlatlarının iyisiyle kötüsüyle bir araya geleceği anlamını vererek iblis gibi insanlarla aynı kaderi paylaştığını vurgulamıştır.

“Hağg özü bir yoldu, bir oyun—
 Kim dèse hağğa yol geyun.
 Mende iblise gølboyun¹²¹
 Bedende candan danışım.

Mene gūlağ asan¹²² yoxdu
 Dedim ne hağg, ne nahağdı.

¹¹⁸ tekce: Bir tek.

¹¹⁹ şam: Mum.

¹²⁰ besdimi: Yeterli mi?

¹²¹ gøl-boyun: Kolkola.

¹²² gūlağ a-: Dinlemek.

Sözlerimden Allah baxdı,
Duyan yoxdu, göy danışım.” (MG, 1997: 201-201).

Behrudi, Gök Tanrıya ve iblise sığınmanın yanında içinde gizli bir Allah sevgiside barındırmaktadır. Şair, bu duygularını şöyle dile getirir:

“Ey mene kafir söyleyen,
Ağır, göy görsün her kesi;
İçimde iman evi var,
Kederdendi minaresi.” (MG, 1997: 31-32).

Şair, eserlerinde Allah’ın da Gök Tanrının da insanlara bir çiçek, yaprak, toprak ve ağaç kadar yakın olduğunu ele alır. Behrudi eserlerinde Şamanizmi sanki sıradan bir düşünce metoduymuş gibi işlemiştir.

“Göyden gelen ne varsa, Tanrım mene tanışdı.
Niye yaddı ruhuma gönderdiyin dört kitab?
Tanrım senin ğapını mene bir melek açdı.
Menden hêsab istesen: — ona vèrdiyim ezab.

Ey Tanrım, poz yazdığın yazını birce kere.
Bendelikden çıkarıb özge tale yaz, Allah!
Dervişlik istemirem, dervişe xirge¹²³ gerek,
Çılpağ ruhum ebaya, xirgeye cıgmaz, Allah!” (MG, 1997: 139-140-141).

Behrudi, “Başdaşı gözel çiçekden” cümlesinden yola çıkıp mezar taşını çiçeğe benzeterek ölümün güzel bir şey olduğunu söylemeye çalışmıştır.

“İblis gözeldi melekden,
Başdaşı gözel çiçekden.
Gözel şey yoxdu ölmekden
Ölüb; yaşamağ ne gerek?” (MG, 1997: 91- 92).

Radlof: “Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar ("yer-su") hep canlı nesnelerdir. Takdis ettikleri Alaş, Tannau, Hangay, Altay

¹²³ xirge: Çuval bezi.

dağları, Abakan, Kem (Yenisey), Katun, Bey, Sütgöl ırmak ve gölleri Şamanistler için yalnız coğrafi isimler değil, konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır. Bir Şamanistin dağlardan ve ırmaklardan bahsettiğini dinlerken bunun gözle görülen dağlardan ve sulardan mı, yoksa bu coğrafi isimleri taşıyan insanoğullarından mı bahsettiğini fark etmek güçtür; ruh -bizzat dağdır, dağ bizzat ruhtur. Şamanistlerin bu inanmalarında çok eski ve iptidai animizm devrinin hatıraları yaşamaktadır” (Radloff, 1893: 252) der. Dağı, ağacı, ışığı, ateşi ve ruhu kutsallaştırma özelliği Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde de görülmektedir.

“Ëy Tanrım sal nurunu,
Ruhum hüzün içinde.
Besdi¹²⁴ daha gizlendin
Özün, özün içinde.

Gel özüne çevir üz¹²⁵.
Özüne genim¹²⁶ Oğuz.
Yalana sığınıp düz¹²⁷
Yalan düzün içinde.

Ocağda od¹²⁸ közlenir¹²⁹,
Köz üstüne kül yenir.
Yüz min ocağ gizlenir
Birce közün içinde.” (MG, 1997: 110-111).

Şairin şiirlerinde inancıyla ilgili birbiriyle zıt düşüncelere rastlamak da mümkündür. O, “ölüm—ruh—hayat, iblis —melek ve Gök Tanrı—Allah” motiflerini şiirinde bir arada kullanarak farklı bir şiir dili ortaya çıkarır. Bu düşünce şeklinin şiire yansıtılması Rüstem Behrudi’ye has bir özellik olmakla birlikte aynı zamanda Azerbaycan edebiyatında yeni uygulanan bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir.

“Ruhum, perdeler çekildi,
Ruhumuz ruh tek görüner.

¹²⁴besdi:Yeter.

¹²⁵üz: Yüz.

¹²⁶genim: Etkili, kendi etkisini gösteren.

¹²⁷düz: Doğru.

¹²⁸od: Ateş.

¹²⁹közlen-: Ateşin köz olması.

Derviş libasına бүkdüm¹³⁰,
Ahımız günah görünür.

Kim çekdi bu perdeni kim,
Dua olsun ruhuna sevgin.
Kim meni sevsen, meni kim,
Neş'eleri ah görünür.

Ah dedim, ahda Tanrı var.
Ahdan Tanrıya yol olar.
Yoldu, döner şah gül olar,
Gül da var ki şah görünür.

Men tek şairin ümidi,
Cehennemde çiçek kimidi¹³¹.
Günahkar melek kimidi,
Kah yox olar, kah görünür.

Allahdan sonra söz idi,
Söz de ki bir ah evidi.
Bu könlüm Allah evidi,
Gir de bax Allah görünür.” (MG, 1997: 95-96).

2.1.1. Sosyal Tema ve Konular

2.1.1.1. Rüstem Behrudi'nin Vatan ve Türkçülük Temalı Şiirleri

Şairin vatan temalı şiirleri şunlardır: “Veten, Bu Ne Cür Memleketdi, İncil Ve Ğuran, Memleket Üstüne Ağı, Halım Memleketin Halı, Yolçuluğ, Olmamışdan, Hara Çıxım Gëdim Bu Yër Üzünden, Yol, And Olsun, Salam Dar Ağacı, Her Şey Ayrılığdan Başladı, Boz Ğurd, Hağğ Sëven Bendeye Èle Dindi Türk, Turan Ğalxıb Ayağa, Zaman Meni Öldürecek, Sizi Çağırırım, Bir Derdim Var Çëşid—Çëşid, Vida Türküsü, Şaman Duası”

¹³⁰bük-: Sarmak.

¹³¹ kimidi: Gibidir.

Vatan şairin en hassas ve hassas olduğu kadar yaralı tarafıdır. Onu ölüme gönderen, yalnızlığa iten, ayrılıkları yaşatan ve sevdalardan uzaklaştıran yine vatanına olan bağlılığıdır. Çünkü onun vatanının ezilmesi, başkaları tarafından yönetilmesi ve geri bırakılması şairi derinden üzmüş ve hayattan soğumasına sebep olmuştur. O, vatanına bağlı bir Türk evladıdır. Hayalindeki vatan ve yurt bu şekilde değildir. Bu yüzden şair, hayatındaki en büyük hayal kırıklıklarını önce vatanından dolayı yaşamıştır.

Şairin şiirlerinde vatan teması biraz farklı ele alınır. Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi onun en büyük üzüntüsü olmakla birlikte o aynı zamanda Türk yurtlarının birleşip bütünleşmesinin de hayalini kurar. O, mısralarında 20. yüzyılda Azerbaycan topraklarında yaşanan ıstırapların yanı sıra 21. yüzyılda da gidişatın hala düzelmediğini haykırır. Vatanın virane bırakılmasını ve yönetimini eleştiren Behrudi, şiirinde şunları söyler.

“Ğan ağlayır, ğızıl ğan,
Yolunda göyduğum can.
Bes¹³² niye Azerbaycan
Sahibin yandan çıkar.

Memleketim axı¹³³ sen,
Ne cüre¹³⁴ viranesen?
Belke de divanesen
Taxtına duran çıkar.

Kendiri boynuma tax,
Bu iş sonda olacağı.
Bu boyda meddah¹³⁵, yaltağ¹³⁶,
Bilmirem hardan¹³⁷ çıkar.” (YR, 2012: 12-13).

Şairi çileden çıkaran, isyan ettiren şeyler, Azerbaycan'ın elinden alınan topraklar, Rus emperyalizminin baskısı altında ezilen halkın durumu, buna ilave olarak bütün bu haksızlıklara sessiz kalan insanlardır. O derdini şiirlere aktarır dermanını

¹³² bes: Peki.

¹³³ axı: İşte.

¹³⁴ cür: Çeşit.

¹³⁵ meddah: Oyuncu

¹³⁶ yaltağ: İkiyüzlü.

¹³⁷ hardan: Nereden.

mısralarında arar. Vatan, onun gözünde bin yıldır can çekişen koca bir çınar ağacıdır. Hiç şüphesiz ki dönemin sosyal olayları Azerbaycan'ı boynu bükük bir çınar ağacı haline getirmiştir. Bu üzüntüsünü şair, “Memleket Üstüne Ağrı” şiirinde şöyle dile getirir.

“Bilirsən ruhumdasan,
Şəhər, küçə¹³⁸ kəndbəkənd
Ürəğimdən içimə
Gəni axan memləket.

Çox yənenlər yənildi,
Növbe yəne senindi
Can vərirsən min ildi
Min ildi can memləket.” (YR, 2012: 33).

Rüstəm Behrudi'nin şairliği vatan şiirleri etrafında döner. O, şiirlerinin büyük bir kısmında farklı konular çerçevesinde işlediği vatan kavramını ele alır. Vatan bir anadır onun için. Şairin vatani duygularının güçlü oluşu onu, Mehmet Emin Yurdakul'a, Tevfik Fikret'e ve Namık Kemal'e yaklaştırır. Tevfik Fikret şiirinde:

“Bak, ağlıyor vatan yine bak, anne ağlıyor!
“Bağrım” diyor vatan: “Acıyın, bir yılan dişi
“Bağrımda saplı; karhaların en muharrişi
“ Yorgun ciğerlerimde; medîd öksürüklerim,
“ Hummâlarım la ben yine sînemde beslerim,
“Besler ve saklarım sizi sînemde bî-fütûr;
“Lakin biraz nefes bana, bir parçacık huzûr!” (Uludağ, 2013: 2689).

Behrudi de şiirinde aynı tema doğrultusunda hareket ederek vatanının yok oluşuna veyabancılar tarafından yönetilmesine isyan etmiştir. Şair, şiirlerinde bütün bu acıların da eşliğinde vatanın bir türlü sızısı dinmeyen yaralarına üzülür, bir gün düşmanlardan bunların intikamını alacağına dair ant içer.

“And olsun gecenin gündüzle görüşdüyü ana,
And olsun Tanrının İblise giyamet gününedek vər diyi amana!

¹³⁸ küçe: Sokak.

And olsun göy üzünü direk kimi saxlayan yəriyen dağlara,
 And olsun Şuşada minaresi yıxılmış
 Sahibsiz Allah évinin düşen daşlarının sinesindeki dağlara!
 And olsun yèddi oğul böyüdüb ortada galan ana tabutuna.
 Zalım dost! Bu gèce könlümden ne kèçir?!
 Yènilmek gòrxusu... Kül olmağ, gərişmağ
 Tanırının atəşgahda oduna.
 And olsun! And olsun!” (YRBRD, 2012: 63-64-65).

Rüstəm Behrudi vatanına, milletine, milli dəyərlərə və azatlığa tapan bir şairdir. Onun için vatanın, milletin və azatlığın önünə hiçbir dəyər keçəmez. O, bu milli dəyərlərə olan zaafını şiirlerine de yansıtmış və halka şiirleriyle azatlığı, bağımsızlığı, vatan ve millet sevgisini aşılamağa çalışmışdır. Bunun yanı sıra Türklerin ilk ana yurdu olan Altaylardan bahsederek bizlere tarihimizi hatırlatmışdır. Rüstəm Behrudi, şiirlerinde etnik tarihimize geniş ölçüde yer verir. Vatanını “eğilməyən çinar”lara benzəterek onu yüceltir. Söz konusu duygularını şair “Veten” şiirinde şöyle ele almıştır.

“Gərsı yatan gəra dağın — yaylağım,
 Düzenləri, ormanların — oylağım¹³⁹
 Eyilməyən çinarların — bayrağım —
 VETEN!
 Bax, gör, sevgim tezedimi, terdimi?
 Her doğulan oğuldumu, erdimi?!
 Daşlarına yazdım min il¹⁴⁰ derdimi —
 VETEN!

Ağ alnıma Araz gəra yazıdı,
 Varağ¹⁴¹, yol uzağdı — gəra ayazıdı,
 Kerkükdü, Göyçedi, Gərayazıdı
 VETEN!” (YR, 2012: 7).

¹³⁹ oylak: Yayla.

¹⁴⁰ min il: Bin yıl.

¹⁴¹ varağ: Varıp.

Rüstem Behrudi, lirik bir şair olmasının yanında bir felsefe şairidir de. O şair olmakla birlikte çok iyi bir düşünürdür. Şiirlerinde imalar, uyarılar ve ders çıkarılması gereken derin manalı konular mevcuttur. Şair, yaralı bir kuşa benzer ve vatanında vatansız kalmış yaralı bir kuş gibidir. O, kimi zaman bir boz kurt, kimi zaman eli silahsız bir yiğit kimi zaman da şiirleriyle içindeki hüznü anlatan çaresiz bir şairdir. Onu üzen kaybettiği topraklar, binlerce canın ve vatanın parçalanmasıdır. Şair, bu şehirde yalnız ve yapayalnızdır aslında. Yakınlarına eli yetmez, mezarlar kendine çağırır onu, yanlışları ise onu yalnızlığa iter...

“Göy üzü—çadırım, güneş— bayrağım,
Yolunda div duran bir yolçuyam men.
Goymurlar özümtek görünüm, Allah,
Hara¹⁴² çıkıp gëdim bu yër üzünden.

Nëce kükremişdi o mëydan nëce
Bilmedik èy Vetën, gurtuluş nede.
Sen gızıl almasan divler elinde,
Niye dönemedik¹⁴³ Melikmemmede?!

Niye dönemmedik? De, kim goymadı,
Ağladım, göz yaşım sêvgimden gelir.
Tanrının işidir “olum”, “ölüm”ler
Bes¹⁴⁴ bizim yazımız dë kimden gelir?!” (YR, 2012: 47-48).

Şair, “Halım Memleketin Halı” şiirinde kendini memleketine benzetir. Kendini, memleketi gibi yumuşak huylu, tenhaliğin ve yalnızlığın yavrusu, Şuşa’da minaresi dağılmış sahipsiz Allah evi ve Gök Tanrıya meleklerinden de yakın bir kimse olarak görmektedir.

“Halım memleketin halı...
Halım memleketin halı, Şahin
Men sadelövh,¹⁴⁵ adamlar fendgir¹⁴⁶,

¹⁴²hara: Nere.

¹⁴³döneme-: Dönememek.

¹⁴⁴bes: Peki

¹⁴⁵sadelövh: Yumuşak huylu.

¹⁴⁶fendgir: Çıkarcı.

Ayrılığlar füsunkar¹⁴⁷, keder usta;
 Halım memleketin halı, Şahin
 Ruhumun üstüne ğar yağır...
 Fahişeler fahişesi Bakıda avğustda¹⁴⁸
 Men — tenhalığım, yalğızlığın balası,
 Sen nağılların¹⁴⁹ ğosğoca dèvi.
 Sen —tövbe adamı...
 Men Şuşada minaresi dağılmış sahipsiz— Allah evi...
 Göy üzü ulduzların, yèr üzü de senindi.
 Mene yer yox buralarda, baş götürüb¹⁵⁰ ğedem gerek,
 Ğedem, her şey gedenindi.
 Halım memleketin halı, Şahin
 Sahibsiz Allah éviyem.” (YR, 2012: 71).

O, kimi zaman da vatana sevdasını kaleme almıştır. Şiirinde “sevda yolcusu” benzetmesini kullanarak, vatana, birlik bütünlüğe düşmandan öç almaya hasret kaldığını, bu yolda çaresiz ilerlediğini ve artık bu yükün omuzlarına ağır geldiğini dile getirerek vatanından özür diler. “Yolçuluğ” şiirinde.

“Men sèvda yolçusuyam, delilik var aşımda,
 Ona göre sözlerim kederlidir, ğem dadır¹⁵¹.
 Gözlemekden yoruldum, son sebri var daşın da,
 Duydum daha dözmerem¹⁵², dözüm meni aldadır.

Tanrı baxır, yol vèrmez, sèvda ekim ğem yèyim,
 Menim zamanım gelir... Bax tarix seksekede¹⁵³!
 Men seni ğedeceyem, èy yol! —Menim talèyim!!—
 Zalım dostlar arxamca ğelse de, ğelmese de!” (YR, 2012: 31-32).

¹⁴⁷ füsunkar: Büyüleyici, sihirli.

¹⁴⁸ avğustda: Ağustos.

¹⁴⁹ nağıl: Hikaye.

¹⁵⁰ baş götür-: Baş alıp gitmek.

¹⁵¹ ğem dat-: Keder tatmak.

¹⁵² dözme-: Dayanamamak.

¹⁵³ seksekede: Hazır durumda beklemek.

Behrudi, son dönemlerde yapılan haksızlıklara sessiz kalmayı tercih eder. Çünkü o yıllarca sesini kimselere duyuramaz. Şiirleriyle şikâyetlerini, çaresizliklerini dile getirirse de eskisi gibi meydanlarda konuşmalar yapmaz ve halka öncülük etmez yani kısacası susmayı tercih eder. Şair halkına da, sevdiklerine de vatanına da, Gök Tanrıya da küser.

“Bu ne cür memleketdi,
Bendesı hağğ istemir.
Torpağ da bizden bözib,
Veten olmağ istemir.

Ulaşmır daha ğurdlar,
Öldü bitdi umudlar.
Bu boşalan buludlar,
Tezden dolmağ istemir.

Üst — başım tilit ğandı,
Dur¹⁵⁴ sönen şam¹⁵⁵ yandır,
Niye zülmet¹⁵⁶ bu andır,
Sabah olmağ istemir.” (YR, 2012: 10).

Rüstem Behrudi, şiirlerinde Azerbaycan’ın görkemli tarihinden sıklıkla bahseder. “Olmamışdan” başlıklı şiirinde Azerbaycan’ın bölünmeden önceki o büyük tarihini hatırlatır. Lakin şair bilir ki hiçbir düşman evladının Azerbaycan tarihini anlatmaya gücü yetmez. Aslında bu sadece Azerbaycan için geçerli değildir. Hiçbir düşman evladının gücü yetmez Türk’ün o kudretli tarihini anlatmaya dersek Behrudi’nin anlatmak istediği duyguyu, daha da derinlere inerek tamamlamış oluruz. Bunun yanı sıra şair şiirinde “keşke ayrılıklar olmadan önce öleydim” diyerek üzüntüsünü dile getirir. Çünkü o bir bozkurt ve ağzı dualı bir Şaman torunudur.

“Bölündüm—uduldum¹⁵⁷ men ölke—ölke,
Ah bu daTanrının işidi belke.
Kimdim? Tarix desin kişidi belke—

¹⁵⁴dur: Kalk.

¹⁵⁵şam: Mum.

¹⁵⁶zülmet: Karanlık.

¹⁵⁷udul-: Yenilmek.

Gelib ayrılığa tuş ol¹⁵⁸ amışdan.
 Ğardaş, ayrılığa min ildir tuşuğ,
 Ğefese salınmış bir ğızıl ğuşuğ.
 Ğoy dèyim, ğoy dèyim biz kim olmuşuğ
 Ruhumuz ğefesde ğus olmamışdan.” (YR, 2012: 37).

Rüstem Behrudi, genellikle millî değerleri konu ettiği şiirlerinde, Türklüğün temellerini oluşturan Oğuzhan, Kültekin, Metehan, Kürşad ve Kara Han gibi önderleri konu edinir. Tarihe isimlerini altın harflerle yazdıran bu kişilerin hepsinin amacının ortak olduğunu yani Türkçülük, millet ve yurt olduğunu söyler. Bu tür hatırlatmalardan sonra halkına, kendi insanına seslenerek tarihteki olaylardan ders çıkarmalarını, sürekli geleceğe bakmalarını öğütler. Şair, her an yurdun birlik ve bütünlüğünü arzu eder. Bu yolda can vermeye hazır olduğunu özellikle vurgular. Elde ettiği başarılarından hareketle Mete Han ve Kürşat’a ders bile verebileceğini dile getirir. Şair, Hun Türklerinin kudretli hükümdarı Atilla’dan örnekler verir ve tarihin bu büyük şahsiyetinin gerçekleştirdiği birlik ve bütünlüğü şiirlerine konu olarak seçer. Şairin hayatında Turan motifi farklı bir değere sahiptir. Turan onun için tarihin ibret kitabı, ortak köklerin bütünlüğü ve Türklerin etnik tarihi ve coğrafi genişliğinin bir göstergesidir. Behrudi dünyaya Azerbaycan’ın gözüyle bakar. O bütün Tük dünyasına Azerbaycan’dan bakar. Onun bu düşüncesi bize Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Memmed Araz’ın “Dünyam Menim” şiirini hatırlatır.

“Azerbaycan ğayalarda biten bir çiçek,
 Azerbaycan çiçeklerin içinde ğaya.
 Menim könlüm bu torpağı vesf eleyerek,
 Azerbaycan dünyasından baxar dünyaya”. (M. Araz, Dünyam Menim).

Şair, şiirlerinde dini değerleri de ele alır. Kiblemizin yani yönümüzü belirleyen rotanın Altaylardan geldiğini ifade ederken Türklerin ilk ata yurdundan da söz eder. Ek olarak savaşlarda yiğitlerin bir elinde Kur’an bir elinde kılıç olduğunu özellikle vurgular.

“Göy Tanrı, Ğara Xan, Oğuz, Güntekin...
 Heresi¹⁵⁹ içdiyim bir andan gelir.

¹⁵⁸tuş ol-: Karşı karşıya kalmak.

¹⁵⁹ heresi: Her biri.

Menim ruhumdaki bu üsyan¹⁶⁰, ğiyam¹⁶¹
Tanrığut Mèteden, Gürşaddan gelir.

Yène de ğılınclar çıxıbdı ğından,
Ġisas¹⁶² almalıyam dar ağacından.
Başıma bu sêvda Tanrı dağından—
—Ġiblemiz Altaydan— İlk yurddan gelir.” (YR, 2012: 24-25).

Türkçülük ve Turancılık Rüstem Behrudi’nin şairliğinin en önemli temalarıdır. Öğrencilik yıllarında başlayan bu alevli duygu şairin yüreğinde adeta kök salmış ve günümüze kadar da devam ettirmiştir. Bu düşüncelerinden dolayı öğrencilik yıllarında hapisanelere atılan Behrudi, hiçbir zaman Türklüğünden ve Turan fikrinden vaz geçmemiştir.

“Düşmene doğubdu dan¹⁶³,
Bağırır min ağızdan!
—Meteden, ya Oğuzdan
Bir de Turana gelmez.

Bayrağına ğurd yapan,
Turan adlı yurd yapan,—
Min ildir gözleyen can,
Sebrden cana gelmez?” (YR, 2012: 41-42).

Türk şiirinde Türkçülük duygusuyla karşılaşmamak mümkün değildir. Çünkü bu duygu Türk olan her bir vatan evladının kanında vardır. Zira bizler bu duyguya ilk Mehmet Emin Yurdakul’un “Cenge Giderken” şiirinde karşılaştık. Rüstem Behrudi’nin şiirlerini okurken, “Cenge Giderken” şiirini okuduğumuzda hissettiğimiz o eşsiz Türklük duygusunu hissetmemek mümkün değildir.

“Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur
Sinem, özüm ateş ile doludur
İnsan olan vatanının kuludur

¹⁶⁰ üsyan: İsyan.

¹⁶¹ ğiyam: Kıyamet.

¹⁶² Ġisas: Öç.

¹⁶³ dan: Sabah güneşi, aydınlık.

Türk evlâdı evde durmaz, giderim.

Bu topraklar ecdâdımın ocağı
Evim köyüm hep bu yurdun bucağı
İşte vatan! İşte Tanrı kucağı!
Ata yurdun evlât bulmaz, giderim.

Yaradanın kitabını kaldırtmam
Osmancığın bayrağını aldirtmam
Düşmanımı vatanıma saldirtmam
Tanrı evi viran olmaz giderim.”

(http://www.siir.gen.tr/siir/m/mehmet_emin_yurdakul/cege_giderken.htm:
03.12.2017, 22.53).

Rüstem Behrudi'nin şiirleri, Mehmet Emin Yurdakul'un şiirinin etkisinde kaleme alınmış gibidir.

“Göy Tanrı, Ğara Xan, Oğuz, Güntekin...
Heresi içdiyim bir andan gelir.
Menim ruhumdaki bu üsyan, ğıyam.
Tanrığut Mèteden, Gürşaddan gelir.

Yène de ğılınclar çıxıbdı ğından,
Ğisas almalıyam dar ağacından.
Başıma bu sêvda Tanrı dağından—
—Ğiblemiz Altaydan— İlk yurddan gelir.

Tanrıdan savayı kime yendi Türk?!
Ne vaxtsa ruh kimi göyden êndi türk.
Hağğ sêven bendeyi êle dindi türk.
İnam da, iman da bu andan gelir.” (YR, 2012: 24-25).

“Salam Dar Ağacı” ile kendini dünyaya tanıtan şair, o eşsiz duygularını Özbekistan'da Emir Timur'un mezarı başında kaleme almıştır. Şair bu şiirinde, vatan hudutlarını geniş tutarak Özbekistan'ın da, Kazakistan'ın da, Türkmenistan'ın da,

Kerkük'ün de vatan olduğunu dile getirir. Şiirinde, “Dar Ağacı” diye belirttiği unsur bir bakıma onun hayattan bıkmışlığını da göstermektedir. Anayurdunun paramparça edilmesi, vatan topraklarının yitirilmesi onun hayatından bile vazgeçmesinin en önemli sebebidir. Bununla birlikte Kırgız'ın da, Özbek'in de, Kazak'ın da, Kerkük'ün de aynı kökten geldiğini ve derdimizin onlarla ortak olduğunu, ana yurdumuza ve bütünlüğümüze hasret kaldığımızı dile getirmekten bir an bile vazgeçmez.

“Danış, Emir Teymur, bu son neydi be?
Boynumda — ağ kefen, dilimde — tövbe...
Dersini ters bilen, benimdi növbe¹⁶⁴
Salam, Dar ağacı. Eleyküm— salam.

Ğırğızam, özbeyem, ğazax, türkmenem,
Başğırdam, kerkükem éle görk¹⁶⁵ menem.
Senin gözlediyin¹⁶⁶ ğerib türk menem,
Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam”. (YR, 2012: 8-9).

Şiirin, “éle ğürrenme... her yanın menem” mısrasında kendisi gibi vatan uğruna can veren yiğitlerin çok olduğunu, ölümden korkmadığını ve vatan için canından geçebileceğini vurgular.

“Ėbul ét, növbeti ğurbanın menem,
Menim canım sende, bil, canın menem
Éle ğürrenme... her yanın menem,
Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam” (YR, 2012: 8-9).

Şair, hürriyete çok önem verir. Hürriyet onun en önemli değerleri arasında yer almaktadır. Diğer kavramlar, vatan ve Türkçülük kavramlarıdır. Bu kavramlar onun için bir aşktır ve ulaşılmayan bir sevgi gibi çok yücelerdir. Vatan, bayrak ve millet onun için namus ve şeref gibidir ve o, bu duygular uğruna canını dahi vermekten çekinmez. Şair, diğer bir şiirinde her şeyin ayrılıkla başladığını söyler. Şiirinde geçmişimizden uzaklaştığımızı, parçalandığımızı ve bu ayrılık yüzünden çekmediğimiz zulmün kalmadığını dile getir. Bu kadar bedbin ve üzgün görünmesine rağmen şairin hala

¹⁶⁴ növbe: Sıra.

¹⁶⁵ görk: Göz alıcılık, alım, gösterişli.

¹⁶⁶ gözle-: Beklemek.

umutlu olduğunu görürüz. Ona göre ne olursa olsun bu ocak kolay kolay yıkılmayacaktır ve sönmeyecektir.

“Çağırısam, eşidersinizmi?

Bilersinizmi ne çekir

Bir igid ğılıncı ğında?

Sonra ağlasam, duyarsınızmi,

Üreyimi göre bilersinizmi

Göz yaşlaımın parıltısında?!

... Başımda —elçatmazlığdan doğan delilik,

Dilimde — delilikden doğan sözlerim.

Ve bir pencere şüşesinde

Payız yaprağına benzer benizim...

Bextim—gözlerimin renginde, gözlerim denizin.

Ve men bu denizin içinde

Yêlkensiz gemi kimi— ayrılığlar elinde.

...êle bu ayrılığdan başladı- ” (YR, 2012: 14-15-16).

Rüstem Behrudi şiirlerinde, Türk tarihinin yanı sıra Türk coğrafyasını da ele alır. Türklerin ilk yurdu olan Baykal, Tanrı dağları, Kara deniz, Kerkük, Altaylar onun sanatında bütünlük kazanır. Şair eserlerinde, Türk’ün eski tarihini yâd ederek okuyucularını kederlendirmeyi başarır. Behrudi’nin şiirlerinde Nesimi havasını da hissetmek mümkündür. Nesimi “Mende sığar iki cahan, men bu cahana sığmazam” dizesinde dünya ve ahreti ele alarak “Bu iki dünya benim içime sığar fakat ben bu iki dünyaya da sığmam” demiştir. Rüstem Behrudi de tıpkı Nesimi gibi bu iki cihana sığamaz fakat o, yüreğinde her iki cihanı da taşıyabilme gücüne sahiptir. Şair, “Dar Ağacı” şiirinde “Êle gürrelenme... her yanın menem” dizesiyle, dar ağacına asılacak Nesimilerin bolluğundan bahsetmektedir. Ve Nesimi tipi, hiç şüphesiz ki vatan uğrunda asılacak kahraman Türk evlatlarını ifade etmek için kullanılmıştır.

Rüstem Behrudi, kimi zaman Nesimi, kimi zaman Fuzuli, kimi zaman Babek, kimi zaman da Dede Korkut ve çoğu zaman da ağzı dualı bir bozkurttur. O milleti için Gök Tanrıya sığınan, ona dualar eden bir şaman torunudur. Onu her yerde hissetmek mümkündür. Kâh Oğuz Kağan’a oğullar veren kutsal bir ışığın içinde, kâh onlarca yiğit kanyla beslenen dar ağacında, kâh Göktürkleri türeten dokuz budaklı ağacın altında kâh

da yalnızlıklarına terk edilmiş karanlık bir sokakta. Behrudi, bu mısralarıyla Atsız'ı andırırken söyledikleriyle Atsız'ın ifade tarzını hatırlatır. Onun gibi gerçekleri kaleme alan, yazdığı her kelimedden Türklük duygusu dökülen ve onun gibi şiirlerinde, bozkurt ruhunu seslendiren bir edibi andırır.

“Arkadaşlar, haydi artık saflar dizilsin!

Uzak, yakın ufuklardan koşup gelerek

Belde çelik kılıç, içte çelikten yürek

Taşıyanlar saflardaki yerini bilsin!” (N.Atsız).

Rüstem'in şiirlerinde Atsız havası sezilmiyor değil. Birisi “Arkadaşlar” diye sesleniyor tüm Türk dünyasına, diğeri de “Gardaşlar” diye. Her iki şairinşiirlerinde aynı düşünce, aynı his, aynı duyguyu hissetmemek mümkün. Behrudi, söz konusu şiirde eşine, dostuna ve diğer Türk yurtlarındaki kardeşlerine seslenerek onlara sabrının bittiğini, artık ayağa kalkmanın ve düşmandan hesap sormanın zamanının geldiğini söyleyerek şu dizeleri dile getirir.

“Ėardaşlar, ğurtardı min il daha,

Ėurtardı, sebrimiz bax dolmamışdan.

İtir yurd yerimiz, könül, haray sal¹⁶⁷

Sinemde üreyim daş olmamışdan.” (YR, 2012: 37).

Atsızın “arkadaşlar” Rüstem'in “Ėardaşlar” diye hitap ettiği kimseler ise Azerbaycan gibi yaralı bırakılan Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Uygurlar ve diğer Türk boylarıdır. Şair, onları birlik içinde olup birleşmeye, düşmana karşı beraber direnmeye davet eder. O, “Dar Ağacı” şiirinde de bu Türk boylarını sayarak “Garip Türk” adlandırmasını yapıyor.

“ĖırĖızam, özbeyem, Ėazax, türkmenem,

BaşĖırdam, kerkükem ële Ėörk menem.

Senin Ėözlediyyin Ėerib türk menem,

Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam.” (YR, 2012: 8-9).

Rüstem milleti için dualar eden ağzı tövbeli bir şaman torunudur. O Türklüğün vermiş olduğı duyguyla, geceleri rahat uyuyamadığını, rüyasında şehitlerin sesini

¹⁶⁷ haray sal-: Herkese duyurmak.

duyduğunu ve onların ruhunu hissettiğini dile getirir. Her geçen güne üzüntüyle bakan şair, çaresizliğini aktarmış “Şaman Duası” adlı şiirinde çaresizliğini dile getirmiştir.

“Bu günümde bélece ötüşüb kêçib, gèder,
Bu yaşımda nèyledim, èy Tanrım, ömür yarı.
Meni rahat bıraxmır içimdeki gem—keder,
Bir de ki, şehidlerin gèce gezen ruhları.” (YR, 2012: 29-30)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ŞİİRLERİNDE YAPI

3.1.1. NAZIM ŞEKLİ

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinin çoğu dördlük şeklinde yazılmıştır. Bunun yanı sıra beş, altı, sekiz ve hatta on bir dizeden oluşan şiirleri de mevcuttur. O, daha çok serbest nazım şeklini kullanır. Şairin kısa şiirleri sadece makalelerin altına yazdığı bir iki dördlük yapısındaki şiirlerden ibarettir. Şair, genelde uzun şiirler kaleme almayı tercih etmiştir. Oldukça sade bir dil kullanan Behrudi, bu sadeliği şiirlerinde hem içyapıya hem de dış yapıya yansıtmıştır.

3.1.2. NAZIM BİRİMİ

Mısra Anlayışı

Behrudi şiirlerinde uzun mısraları tercih eder. Ama bazı şiirlerinde kısa mısralar da kullanmıştır. Şairin kısa ve uzun mısralara başvurması konunun akışına ve anlattığı olaya bağlıdır. Genellikle vatan ve Türkçülük gibi kahramanlık konulu şiirlerde serbest nazım şeklini tercih etmiştir. Şiirlerinde bazen ayrıntıya başvurmuş bazen de duygularını üstü kapalı şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Şair, şiirlerinde sadece hece ölçüsünü kullanmıştır. Bazı şiirler serbest nazım şekliyle yazılmış gibi görünse de aslında cümlelerin ikiye bölünmesi ve farklı mısralara yerleştirilmesi söz konusudur. Bölünen cümleler tek cümle haline getirilince şairin şiirlerinde uzun cümleler kurmayı tercih ettiğini fark edilir. Behrudi şiirde kullandığı bu değişik nazım şekliyle, Azerbaycan edebiyatı şiir alanına yenilikler getirmiştir. O, genellikle geleneksel şiir türünü tercih eder.

Bendleri Eşit Sayıda Mısralarla Yazılmış Şiirler

Dördlük nazım birimiyle yazılmış şiirler:

Behrudi şiirlerinde genellikle dördlük nazım birimini kullanmıştır. İncelediğimiz şiirlerin 80 tanesinde dörder mısralık bentler, 18 tanesinde serbest nazım birimleri, 1 tanesinde beşli, 1 tanesinde üçlü nazım birimleri kullanılmıştır. Bu şiirler bend sayısına göre şu şekilde sıralanabilir.

3 x 4 uzunluğunda olanlar: “Ėatilim Olacağsan”, “Bir Şam da Tapmadım”.

4 x 4 uzunluğunda olanlar: “Cehennemden Mektub”.

5 x 4 uzunluğunda olanlar: “Yetişib Ğiyamet Vaxtı”, “Èlègiya”, “Hamı Ğaçır Ölümüne”, “Tanrını Èlçisiyem”, “Bu Könüm Allah Èvidi”, “Men Adam Dèyilem”, “Ölüm Ruhun Üsyanıdı”.

6 x 4 uzunluğunda olanlar: “Payız”, “45 Yaşın Payızı”, “Sonbahar Adamı”, “Kim Bezedi Bu Yazı”, “Ğış Da Geldi”, “19 Dèkabır”, “Avtoportret”, “Boşunadı Can Atmalar”, “Tanrıya Ğapı Açıram”, “Meni Tanımadı Bu Ölüm Melek”, “Ölümün Gözleyen Adam”, “Mezarım Üşüdü”, “37 Yaş”, “Allahın Èdamı”, “Baş Daşına Yazılacag Şer”, “Bizi Bir Yèrde Ğoymazlar”, “Sen Bir Şebi—Hicransan”, “Bir Mektub Yaz Son Defe”, “Bu Ne Cür Memleketdi”, “Yolçuluğ”, “Olmamışdan”, “Şaman Duası”, “Bu İş Melek İşi Dèyil”, “Tanrının Önünde”, “Tanrıdan Gelen Sesler”, “Mene Tövbe Olmaz Daha”, “Men Bir Sözün İçinde”, “Ebediyyet Ğorxusu”, “Bu Tövbe Günaha Açılan Ğapı”, “Tanrım Senin Ğapını Mene Bir Melek Açdı”, “Tanrıya Ğapı Açıram”, “Men İblise Söz Vèrsem De”, “Ölüm Bilmir”, “Ğul Oldum Şahdan Gelirem”, “Son Yolun Menden Kèçecek”, “Söz Tanrının Merhemeti”, “Ölmezem Öle Bilsen”, “Derd Ğayıdıb Derman Olur”.

7x4 uzunluğunda olanlar: “Sözlerime Yağış Yağır”, “Teklendi Yène Tekler”, “Şair Tövbeye Sığmaz”, “Ğoy Ayrılığlar Sèvinsin”, “Ğoşul Mene Çıxağ Gèdek”, “Bizi Bir Yère Ğoymazlar”, “Ne Sen Menimkisen Ne Men Seninki”, “İncil Ve Ğuran”, “Yol”, “Hağğ Sèven Bendeye Èle Dindi Türk”, “Bir Derdim Var Çeşid—Çeşid”, “Vida Türküsü”, “İçimde İman Èvi Var”, “Melekden İblis Gözeldi”, “Bu Gèce Kimdi Ölen”, “İblisle Ğol—Boyun”, “Bu Sèvda Bir Duaydı”, “Bu Ğara Sèvdadı Tanrım”, “Bitmelidi Bu Sèvda”, “Men Payızdan Gelmişdim”.

8x4 uzunluğunda olanlar: “Ölüm Xoş Geldin”, “Mèşede Darıxan Ağaç”, “Hara Çıxım Gèdim Bu Yèr Üzünden”, “Zaman Meni Öldürecek”, “Allahın Ağı”, “Meniynen Gètmesen Meni De Ğoyma”.

9x4 uzunluğunda olanlar: “Meni Sözlerime Büküb Defn Èle”.

10x4 uzunluğunda olanlar: “Turan Ğalxıb Ayağa”, “Èy İçimde Gezen Bulud”, “Memleket Üstüne Ağı”, “And İçsem İnanma”, “Tanrımı Gönderdi”.

Şiirlerde en çok 8’li hece ölçüsü kullanılmıştır. Dörtlüklerle yazılmış 81şiirin 38 tanesi 8’li, 18 tanesi 7’li, 1 tane 16’lı (Èlègiya), 16 tanesi 11’li ve 7 tanesi 14’lü ve bir tanesi de hem 7’li hem 8’li hem de 9’lu hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Kafiye ölçüsü bakımından bütün dörtlükler birbiriyle uyumludur.

Üçlü nazım birimiyle yazılmış şiirler

Rüstem Behrudi üçlü nazım birimiyle bir tane şiir yazmıştır bu da “Veten” şiiridir. 6 x 3 uzunluğundadır. 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Beşli nazım birimiyle yazılan şiirler

Rüstem Behrudi beşli nazım birimiyle bir tane şiir yazmıştır. Bu da “Mezarlığda Biten Yovşan” şiiridir ve 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Farklı Bendlerle Yazılmış Düzenli Şiirler

Sêvecek Her Şeyi Payız Bir Azdan: Bu şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirdeki düzen şu şekildedir: 6x4 + 1x7.

Ay Allah Gör Nêce Mene Oxşayır: Bu şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirdeki düzen şu şekildedir: 5x1 + 6x1+ 7x1+ 4x1.

Tenhalığda Ölüm Ğorxusu Yoxdu: Bu şiir 14’lü hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirdeki düzen şu şekildedir: 4x2+ 8x1 + 3x1 + 5x1.

Sizi Çağırıram: Bu şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirdeki düzen şu şekildedir: 9x4 + 6x1.

İlahi Dinclik: Bu şiir 14’lü hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirdeki düzen şu şekildedir: 4x1 + 20x1

Farklı Bendlerle Yazılmış Düzensiz Şiirler

Şairin farklı bentlerle yazdığı bir tane düzensiz şiiri vardır. O da “Boz Ğurd” şiiridir. Şiirin düzeni şu şekildedir: 6x4 + 13x1 + 10x1 + 3x1+ 8x1.

Serbest Nazım Birimiyle Yazılmış Şiirler

“Men Ğem Yolçusuyam”, “Men Ayrılığlara Yandım”, “Halım Memleketin Halı”, “And Olsun”, “Her Şey Ayrılığdan Başladı”, “Ëtiraf”, “İblis”, “İlahi Sêvdiyim Adamı Gönder”, “Sen Rüzgar Kimisen”, “En Böyük Sêvgi”, “İblis”, “Salam Dar Ağacı”.

3.1.3. ÖLÇÜ, KAFİYE, REDİF

Ölçü

Rüstem Behrudi şiirlerinde sadece hece ölçüsü kullanmıştır. Onun bazı şiirlerinde aynı dördlük içerisinde farklı hece ölçüleri kullandığı da görülmektedir.

Şairin şiirlerini incelediğimizde bazı şiirlerin farklı hece ölçüleriyle yazıldığını gördük. Bu durum dördlüklerin ilk mısrasında görülür. Normalde 8’li hece ölçüsüyle yazılan bir şiirin ilk dördlüğündeki ilk dizinin 9’lu hece ölçüsüyle yazıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak aşağıdaki dördlük verilebilir.

“Payızdı, — payıza benzedim,
Bu derdim çekilmez ağır.
Külek esir sözlerimden,
Sözlerime yağış yağır.” (YR, 2012: 216-217).

Şiirlerden bir tanesinde üç ayrı hece ölçüsü kullanılmıştır.

“Bu ğara sêvdadı, Tanrım,
Sen meni özüne bağışla,
Yêr de senin, göy de senin
Yêri göy üzüne bağışla.

Bu sêvda meni yıxacağ
Yıxacağ, gülüb baxacağ.
Gızlarım var onların bax,
Gül üzüne bağışla.” (DS, 2003, 63-64).

8’li ölçüyle yazılmış şiirler şunlardır: Ölüm Xoş Geldin, Ölümün Gözleyen Adam, Mezarım Üşüdü, Hamı Gâçır Ölümüne, Baş Daşına Yazılacağ Şêir, Goy Ayrılığlar Sêvinsin, Bizi Bir Yêrde Goymazlar, Sözlerime Yağış Yağır, Ğış Da Geldi, 19 Dekabr, Avtoportret, Boşunadı Can Atmalar, Yêtişib Ğiyamet Vaxtı, Tanrıya Ğapı Açıram, Bir Derdim Var Çêşid—Çêşid, Vida Türküsü, İçimde İman Êvi Var, Bu İş Melek İş Dêyil, Tanrının Önünde, Melekden İblis Gözeldi, Tanrıdan Gelen Sesler, Bu Könlüm Allah Êvidi, Men Adam Dêyilem, Mene Tövbe Olmaz Daha, Ebediyyet Ğorxusu, Tanrıya Ğapı Açıram, Men İblise Söz Vêrsem De, İblisle Ğol Boyun, Ölüm Bilmir, Allaha Ağı, Ölüm Ruhun Üsyanıdı, Ğul, Oldum Şahdan Gelirem, Son Yolun

Menden Kêçeceg, Söz Tanrının Merhemeti, Derd Ğayıdıb Derman Olur, Ğoşul Mene Çıxağ Gêdek, Zaman Meni Öldürecek, Bu Gêce Kimdi Ölen

7’li ölçüyle yazılmış şiirler şunlardır: Meşede DarıxanAğac, Sen Bir Şebi—Hicransan, Biz Bir YêrdeYalnızığ, Bir Mektub Yaz, Son Baharın Adamı, Teklendi Yêne Tekler, Êy İçimde Gezen Bulud, Bu Ne Cür Memleketdi, İncil Ve Ğuran, Memleket Üstüne Ağı, Turan Ğalxıb Ayağa, Tanrının Êlçisiyem, Men bir Sözün İçinde, Ölemezem Öle Bilsen, Bu Sêvda Bir Duaydı, Bitmelidi Bu Sêvda, Men Payızdan Gelmişem, Cehennemden Mektub.

11’li hece ölçüsüyle yazılan şiirlerşunlardır: Ne Sen Menimkisen Ne Men Seninki, Sevecek Her Şeyi Payız Bir Azdan, Payız, Meni Tanımadı Bu ölüm Melek, Allahın Êdamı, 37 Yaş, Meni Sözlerime Büküb Defn Êle, Olmamışdan, Hara ÇıxımGêdim Bu Yêr Üzünden, Hağg Sêven Bendeye Êle Dindi Türk, Bir Şam Da Tapmadım, And İçsem İnanma, Bu Tövbe Günha Açılan Ğapı, Meniynen Gêtmesen Meni De Ğoyma, Tanrımı Gönderdi.

14’lü hece ölçüsüyle yazılan şiirlerşunlardır: Ğatilim Olacağsan, 45 Yaşın Payızı, Kim Bezedi Bu yazı, Şair Tövbeye Sığmaz, Yolçuluğ, Şaman Duası, Tanrım Senin Ğapını Mene Bir Melek Açdı.

16’lı (4+4+4) hece ölçüsüyle yazılan şiirleşunlardır: Êlêgiya.

Kafiye

Behrudi şiirlerinde tüm kafiye çeşitlerini kullanmıştır.

. Yarım Kafiye

“Ğelem derdi söze köçür

Söze köçür, candan kêçir,

Ebediyyet andan kêçir,

Zaman sığan o an, menem.” (YR, 2012: 79).

“Min ildir mene diğilen

Dênêyleyim gözlerime?!

Ruhumun üste söğülen

O da meni öldürecek.” (YR, 2012: 49-50).

Tam Kafiye

Rüstem Behrudi şiirlerinde tam kafiye geniş ölçüde yer vermiş. Tam kafiye mısra sonlarında bir sesli bir sessiz harfin benzerliğine dayanan kafiye çeşididir. Örnekler aşağıdaki gibidir:

“Özüm olammıram, olammıram men,
Ruhum da bedende —gefesde **guşdu**
Deyirler, sözümünden delilik yağır,—
Bu ömrüm bir gefil ölüme **tuşdu**.” (YR, 2012: 51-52).

“Ayrılığ fesli çatdı,
Çiçek tabutlarda **gem**...
Men seni çiçeklere
Tapşırıb gèdecey**em**.” (YR, 2012: 218).

“Sözlerim üşüyür, gèdek,
Gèdenmi, galanmı, kim **hağğ**?!
Bu payız, Allah, deliler
Tezeden deli olaca**ğ**.” (YR, 2012: 216-217).

“Yèr tapmaram çıxam gèd**em**,
Dönüb baxmaz birce adam.
Baxar tekce o cehenn**em**
Melekleri oğrun oğrun” (YR, 2012: 221- 222).

“Divane sorsan, mene **bax**,
Men tek deli olmayacağ.
Burax gèdim, meni bur**ax**,
Mensiz mezarım üşüdü.” (YR, 2012: 104).

“Şair tövbeye sığmaz, bu da axır günahım,
Tanrım, senden kaçmışam, en ağır cezanı **vèr**
Goy bu günden açılsın tenhaliğa sabahım.
Ay yalnızlığ, yalnızlığ, ruhumun sığdığı **yer**.” (YR, 2012: 121-122).

“Ay beyler, ay efendiler,
 Ğaldım özümle tekbet**ek**.
 Menimki tövbeden kêçib,
 Ne dësen, yalan bilece**ek**.” (YR, 2012: 128).

Zengin Kafiye

İkiden fazla sesin benzerliğine dayayan kafiyeeye denir.

“Sığındığ ona — **buna**
 Biz utana — utana.
 Uzağdan tabut**una**
 Durub baxan memleket.” (YR, 2012: 33).
 “Özüm özüme **sirrem**.
 Cennete çetin **girem**;
 Dëyirler ki, ka**firem**
 Hağğ nuru mene gelmez.” (YR, 2012: 41-42).

“Nëce kükremişdi o mëydan nëce
 Bilmedik ëy Vetën, ğurtuluş **nede**.
 Sen ğızıl almasan divler elinde,
 Niye dönemedik Melikmemme**de**?!” (YR, 2012: 47-48).

“Bu Turan yoludur—gerek bu yurdun
 Bir kiçik daşı da veten **sayıla**.
 Bu yolun sonunda ders vërmeliyem
 Sultan Selim ile Şah İsmay**ıla**.” (YR, 2012: 53-54).

Tunç Kafiye

Kafiyeeyi oluşturan sözcüklerden birinin diğërinin içinde yer almasına denir.

“Can pervane, ömür bir **şam**,
 Eriyirem seher—ax**şam**.
 Men, olandan ğulolmuş**am**
 İçimdeki bir niyete.” (YR, 2012: 55-56).

“Bax, gör, sevgim tezedimi, **terdimi**?

Her doğulan oğuldumu, **erdimi**?!

Daşlarına yazdım min il **derdimi**.”

VETEN! (YR, 2012: 7).

“Eli yağmalanan, bölünen, **bölen**,

Çayları guruyan, gölleri **ölen**,

Hağğ—hêsab çekmeye gelen menem, men,

Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam.” (YR, 2012: 8-9).

“Men تنها, ğurdyalgz, o Tanrı **tekdi**,

Yalgızlyg içimde bir sêvda**ekdi**.

Tekce men bilirem, Boz Ğurd ne çekdi

Ne yaxşı, yazdığım umuddan gelir.” (YR, 2012: 24-25).

“Yarama duz tek basır sêvdalar öz odunu

Bu gün, sabah kül ollam... Ğalmışam yana—**yana**:

Tövbe duası kimi pıçıldadım adını,

Sesim sene çatdımı, eşitdinmi, ay **ana**?!” (YR, 2012: 29-30).

Kafiye Örgüsü

Behrudinin şiirleri kafiye bakımından farklılık gösterir.

Düz Kafiye

Dizelerin kendi arasındaki kafiye uyumuna denir. Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde çapraz kafiye sıklıkla tercih edilen bir kafiye türü olmuştur. Şairin “Veten” şiiri bu kafiye örgüsüyle yazılmıştır.

_____ a	_____ a	_____ a
_____ a	_____ a	_____ a
_____ a	_____ a	_____ a
_____ b	_____ b	_____ b
_____ a	_____ a	_____ a
_____ a	_____ a	_____ a

_____ a	_____ a	_____ a
_____ b	_____ b	_____ b

Şair, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’a yazdığı “Yol” şiirinde bu kafiye örgüsünü kullanmıştır.

_____ a	_____ c	_____ e
_____ a	_____ c	_____ e
_____ a	_____ c	_____ e
_____ b	_____ b	_____ b
_____ f	_____ g	_____ h
_____ f	_____ g	_____ h
_____ f	_____ g	_____ h
_____ b	_____ b	_____ b
_____ ı	_____ i	_____ k
_____ ı	_____ i	_____ k
_____ ı	_____ i	_____ k
_____ b	_____ b	_____ b
	_____ l	
	_____ l	
	_____ l	
	_____ b	

Çapraz kafiye örgüsüyle yazılmış şiirler: Behrudi bu kafiye örgüsünü de sıklıkla kullanmıştır şiirlerinde. Bunlardan birisi de “Şaman Duası”dır.

_____ a	_____ c	_____ c
_____ b	_____ d	_____ e
_____ a	_____ c	_____ c
_____ b	_____ d	_____ d
_____ f	_____ h	_____ d
_____ g	_____ ı	_____ ı

_____ f	_____ h	_____ d
_____ g	_____ ı	_____ ı

Şairin “Yolçuluğ” adlı şiiri de bu kafiye örgüsüyle yazılmıştır.

_____ a	_____ c	_____ e
_____ b	_____ d	_____ f
_____ a	_____ c	_____ e
_____ b	_____ d	_____ f

_____ e	_____ h	_____ i
_____ g	_____ ı	_____ k
_____ e	_____ h	_____ i
_____ g	_____ ı	_____ k

“Şair Tövbeye Sığmaz”:

_____ a	_____ c	_____ e
_____ b	_____ d	_____ f
_____ a	_____ c	_____ e
_____ b	_____ d	_____ f

_____ g	_____ ı	_____ j
_____ h	_____ i	_____ k
_____ g	_____ ı	_____ j
_____ h	_____ i	_____ k

_____ l
_____ m
_____ l
_____ m

Kafiye düzensizliklerinin yaşandığı şiirler: Şairin kimi şiirlerinin ilk dördlüğünde farklı kafiye düzenini kullandığı görülmektedir. Bu şiirlerinden birisi de “Son Yolun Menden Kècecek” şiiridir. Şiire çapraz kafiyeyle başlanılmış fakat daha sonraki dörtlüklere düz kafiye ile devam edilmiştir.

_____ a	_____ c	_____ d
_____ b	_____ c	_____ d

_____ a	_____ c	_____ d
_____ b	_____ b	_____ b
_____ e	_____ f	_____ g
_____ e	_____ f	_____ g
_____ e	_____ f	_____ g
_____ b	_____ b	_____ b

Bu kafiye örgüsünün kullanıldığı şiirlerden birisi de “Hamı Ğaçır Ölümüne” şiiridir.

_____ a	_____ c	_____ d
_____ a	_____ c	_____ d
_____ b	_____ c	_____ d
_____ a	_____ a	_____ a
	_____ f	
	_____ f	
	_____ f	
	_____ a	

Redif

Rüstem Behrudi, şiirlerinde redifi oldukça fazla kullanmıştır.

“Men göyden, yerden **ğaçıram**,

Ğaçıram, bax, men **ğaçıram**.

Tanrıya ğapı açıram,

Sen kêçen, bilecek.” (YR, 2012: 128).

“Ğebrime gèdirdim; — 37 yaş—

Deli şair ömrü besim**di belke**?

Bu sese ğayıtdım, tenhalığında

Üşündüm, hiçğıran sesin**di, belke**?” (YR, 2012: 128).

“Ğeciken sevdala rgöz yaşı, **ahdı**,

Her eşğin evveli, son başı **ahdı**,

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DİL VE ÜSLUP

4.1. DİL

Edebî dilin kullanımı, dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisidir. Edebî dili geniş ölçüde ele almak mümkündür. Bunlardan birisi de edebiyat eserlerinde kullanılan dildir. Edebî bir eserin oluşması için üç önemli unsur göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar anlatım, edebî dil ve üsluptur. Edebî dil bir milletin konuşma ve yazı dilini yansıtan en önemli etkidir. Bunun yanında kültür de edebî dilin oluşmasında büyük rol alır ve hayatın gerçek değerlerini yansıtır. Edebî dil ile konuşma dilinin arasında bir takım farklar vardır. Bunlardan en önemlisi, edebî dilin hayatî gerçekleri yansıtması ve dilin bütün gerçekçi yapısını içinde barındırmasıdır. Günlük dildeki kelime kadrosu edebî dilinki kadar geniş değildir ve edebî dil kadar içerisinde benzetme ve mecazları barındırmaz. Deyim ve atasözleri ve söz sanatlarının kullanımı günlük konuşmada oldukça azdır (Önal, 2008: 23-24-25). Edebî dilin mükemmel kullanılması, edebiyatçıların başarabildiği bir husustur. Azerbaycan'ın 20/21. yüzyıl edebiyatlarında edebî dili mükemmel kullanan şairlerden birisi de Rüstem Behrudi'dir.

Rüstem Behrudi hem kullandığı edebi dile hem kültürel alanda Azerbaycan edebiyatına yenilikler katan şahsiyetlerden biridir. Azerbaycan Türkçesini mükemmel bir şekilde kullanan şair, geniş kelime dağarcığıyla farklı içerikte eserler ortaya koymayı başarmıştır. O, korkusuzluğu ve açık sözlü oluşuyla dikkatleri üzerine çekmiş ve Azerbaycan tarihinin en kanlı zamanlarında Türklüğü haykırmış, Turanı adeta bir nakış gibi şiirlerinde işlemiştir. Bu açıdan farklı bir duruş sergileyen şair, şiirlerinde edebi sanatlara, atasözlerine ve deyimlere geniş ölçüde yer vermiştir. Azerbaycan gelenek ve göreneklerini, örf adetlerini, tarihini, vatan sınırlarının önemini ve millet sevgisini gururla şiirlerine aktarmış ve Azerbaycan Türklerini dünyaya tanıtmıştır. Rüstem, vatan olarak sadece Azerbaycan'ı görmez. Ona göre vatanın sınırları Altaylara kadar uzanmaktadır. Bu onun savunduğu "Turan" anlayışının şiirlerine yansımasıdır. Behrudi, şiirlerinde Azerbaycan Türkçesini işlerken onu sıradan bir dil olarak ele almaz kelimelere yeni anlamlar katarak, mecazlar yükleyerek ve sembolleştirerek kullanır. Türklük ve Türkçülük onun şiirlerinde ana tema olmakla birlikte o, ölümün, yalnızlığın mükemmelliğinden ve bunların korkulacak bir şey olmadığından sıklıkla bahsederek, her insanın muhakkak bu duyguları tatması gerektiğini dile getirir. O, yalnızlık içindeki haykırış ve hayal kırıklıklarını, ümitsizlikleri şiirlerinde sık sık dile getirir. Ne kadar

kaçmak istese de kurtulamadığı yalnızlığını sonbahara benzetir. Behrudi'nin mevsimleri anlatırken bir ressam gibi davrandığını ve kelimelerle resim çizdiğini de söylemek hata olmayacaktır. Aslında onun tek bir isteği vardır: O da bu hayatta bütün Türk yurtlarının birleşmesi ve “Turan”ın kurulmasıdır. Bunun için şiirlerinde Türk Tarihini ele alarak aslında “Turan”ın geçmişten beri getirilen Türk birliği olduğunu, bütün Türk yurtlarında yaşayan halkların birbiriyle kardeş olduğunu dile getirir.

Rüstem'in şiirlerini her kesimden insan anlayıp yorumlayabilir. Çünkü o, Azerbaycan Türkçesini en sade haliyle kullanır. Şair şiirlerinde ana diline ana dili değil de ata dili denmesi gerektiğinin üzerinde de durur. Ona göre ana dili millî manevî bütünlük fikri ve ülküsüne uymamaktadır. Tarih boyunca padişahların yabancı eşler aldığını, bu sebeple soyumuza, kökümüze ecnebi milletlerin karıştığını da ekleyerek “ana dili”mize “ata dili” denilmesi gerektiğini vurgular. Behrudi, bu konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini “Ata Dili” şiirinde açıkça ele alır.

O, şiirlerini insanları uyandıran, gerçekleri görmeyi sağlayan öğretici bir üslupla kaleme almıştır. Onun amacı kendi halkının tarihten ders alması ve tarihte yapılan yanlışların tekrarlanmamasıdır. Bunun yanında o, Şaman inancını da şiirlerine konu edinmiş. Bu inancı çok sade ve açık bir dille izah etmeye çalışmıştır. Bazen Gök Tanrıya ve iblise sığınan şair, hiçbir zaman Allah'ı ve meleklerini unutmamış, bu iki inancı aynı eserde ele almış ve birbirleriyle bağlantılı olduklarını dile getirmiştir.

Şiirlerinde kullandığı benzetmeler dönemin sosyal ve siyasal olaylarını da yansıtır. İblis motifi şairin sıklıkla kullandığı bir benzetmedir. Aslında bu kullanımıyla kötü karakterdeki insanların da Azerbaycan halkıyla birlikte aynı çatı altında bulunduğunu ve onlarla birlikte zorluklara direndiklerini vurgulamak amacını gütmektedir. Payız (sonbahar) benzetmesiyle ise romantik ve yalnız insanı karakterize etmiştir.

4.1.1. KELİME KADROSU

Kelime dağarcığı bir şairin ve yazarın edebî sanatını edebî dili kullanımdaki başarısını ortaya koyan en önemli unsurdur. Kelimelerin hangi sıklıkta ve hangi anlamda kullanılacağı, hangi söz sanatlarının nerede, ne zaman ve hangi anlamıyla yer alacağı dilini iyi kullanan şair ve yazarların kaleminde güçlü bir üslup haline gelmekte ve okuyucuya görkemli eserler sunmalarına hizmet etmektedir.

1.1.1. Kelime Sıklıkları

MEN: Behrudi şiirlerinde en çok “men” kelimesini kullanmıştır (1060). Men’in çok kullanılmasının sebebi, kendi varlığını ispatlamaktır. Yaşanan dönem ve olaylar düşünüldüğünde bir “varlık” mücadelesinin yaşandığı açık olarak görülecektir. “Men” kelimesi şairin kendini ifade etmesinden çok milletini, Türklüğü ve geniş anlamıyla Türk milletini ifade etmek için seçtiği bir kelimedir. Şairin “men” kelimesini bu şekilde sık olarak kullanmasının asıl amacı bütün Türk milletini bir bayrak altında birleştirmektir. Bu hitap bir haykırışı, uyanışı ve bütünlüğü karşılar.

SEN: “Men” kelimesini tamamlayan ama çoğunlukla da karşısında olandığer bir kelime ise “sen”dir (552). Şair “sen” kelimesiyle kimi zaman sevgilisine, kimi zaman Gök Tanrıya kimi zaman iblise (düşman) ve kimi zaman da uyuyan halkına işaret eder. “Sen” şairin karşısında yer alan ve zarar veren taraftır. Bunlar sevgili, Gök Tanrı, iblis ve uyuyan halktır. Sevgili, şaire acı çektirmektedir. Gök Tanrı, onu unutmuştur. İblis, onu kandırarak sürekli kötülüğe sevk etmeye çalışmaktadır ya da başka “sen”lerin içinde kötülükler yaparak onun karşısına çıkmaktadır. Halk ise onu anlamamakta ısrar etmekte ve bir türlü uyuduğu derin uykudan uyanamamaktadır. Bu kimseler şairi yalnızlığa, ayrılıklara, ölüme iten, varlıkları belli olmayan fakat onu sürekli üzüntüye gark ederek zarar veren ve onun canını acıtan kimselerdir. Uyuyan halk da şaire zarar vermiştir. Halkının sessizliği, ülkesinin gerilemesine, düşmana yenilmesine ve birlik bütünlüğün bozulmasına sebep olmuştur.

“Bu da bu da ilk bahar,

Sene, mene oxşamaz.

Men payızı gözleyen

Esir — yèsir buluddum.

Çiçeklerin yuxusun

Sözlerime baxıb yoz; —

Çiçekler son baharı,

Men de **seni** unuttum.” (YR, 2012: 231).

“**Sen** iblisdin, melekdin?

Ruhuma şübhe ekdin.

Tanrıya olan ehdi

Kim pozubdu? Kim?! Adı?!” (YR, 2012: 234).

“**RUHUM**”: Behrudi’nin kelime kadrosunda sık kullandığı bir diğer kelime “ruhum” kelimesidir (164). Şairin bu kelimeyi sıklıkla kullanması, sürekli kendisiyle konuşması sebebiyledir. Bu, bize, şairin yalnız olduğunu gösterir. Zaten şiirlerinin neredeyse yarısından çoğunda yalnızlıktan bahseden şair, çevresinde konuşacak kimseyi bulamadığı için ruhuyla diğer bir anlamla söyleyecek olursak kendisiyle konuşur. Şairin ruhuna sığınmasının sebebi, insanlara ve Gök Tanrıya olan güvenini kaybetmesiyle doğrudan ilgilidir. Ona göre en zararsız ve onu asla yalnız bırakmayacak tek varlık ruhudur.

“Bu ömür deyilen şeyin,
Sonu teklik, tenhalıgdı.

Ruhum, bax, benim heç kimim,
Seninse hêç neyin yoxdu.” (YR, 2012: 93).

“Şair tövbeye sığmaz, bu da axır günahım,
Tanrım, senden kaçmışam, en ağır cezanı vèr
Göy bu günden açılsın **tenhalığa** sabahım.

Ay **yalnızlıg, yalnızlıg, ruhumun** sığdığı yer.” (YR, 2012: 121-122).

Şair bu dizelerde “ruhum” kelimesiyle yalnızlığını dile getirir ve kendi gibi ruhunun da yalnız olduğunu söyler.

“**GÖK TANRI**”: Şairin şiirlerinde sıklıkla ele aldığı diğer bir kelime ise “Gök Tanrı” kelimesidir (163). Şamanizmin bir unsuru olan “Gök Tanrı”, şair tarafından kutsanmakta ve ona dualar edilmektedir. Behrudi’nin Gök Tanrıya yaklaşımında tezatlarla rastlanır. Bazen onu lanetler daha sonra af diler, bazen dualar eder, bazen de varlığından şüphe ederek isyan eder.

“**SÖZ**”: Behrudi’nin şiirlerinde sıklıkla kullandığı kelimelerden birisi de “söz” kelimesidir (116). Şair için “söz”ün büyük bir önemi vardır. Onun için sözler kimi zaman kederli, kimi zaman sessiz, kimi zaman da yağmurlu, bulutlu ve üzgündür. “Söz” insanın kimliğidir. Bir şeyleri kimi zaman “söz”lerle bezeyebilir kimi zaman da silebiliriz. Şaire göre “söz”, bazen bir ölüm bazen de yaşamak için yeterli bir sebeptir. “Söz”lerle karşımızdakini öldüre de biliriz, yaşata da biliriz.

“Payızdı, — payıza benzedim.

Bu derdim çekilmez, ağır.

Külek esir **söz**lerimden

Sözlerime yağış yağır.” (YR, 2012: 216-217).

“TEK”: Şairin sıklıkla kullandığı diğer bir kelime ise “tek”lik kelimesidir (106). Bu duygu, şair için, sonu gelmeyen bir yalnızlık, kalp kırıklığı, hüsrana ve ölüm arzusudur. Kendinin Gök Tanrı tarafından terk edildiğini, “tek”liğe sürüklenip cehenneme atıldığını düşünür. O, bu hayatta kendisini bazen ormanda kalan yalnız bir ağaca, bezen boş bir mezara, bazen sararmış yapraklara bazen de iblise benzetir.

“Dékabr... ğış da geldi,

Teklendi yönetekler.

Üreyimde üzüntü

Penceremde külekler...” (YR, 2012: 251).

“YOK”: Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde sıklıkla kullandığı kelimelerden birisi de “yok” (94) kelimesidir. Bu kelimenin şair tarafından sıklıkla kullanmasındaki sebep ise onun hayatta çektiği zorluklar, çaresizlikler ve umutsuzlukları olmuştur. Şair Türklüğün, milletin ve vatanının uğrunda kendini feda etmeye başladığı günden bu yana yokluk onun peşini hiç bırakmamış. Bütün imkânsızlıklara göğüs geren Behrudi, zamanla yaşadığı hüsrandan ve çaresizlikten dolayı “var” olan şeylere doğru yönelmiş. Şairin incelemiş olduğumuz şiirlerinde “var” kelimesine “var” (87) sıklıkta yer verdiği görülür.

“Ëyhêç neyim **yoxdu** dëyen,

Bir gün ğebrane baş çeksen,” (YR, 2012: 88).

“Boşunadı can atmalar,

Çünkü talê—ğeder **var**.

Ruhumda derd — keder **var**,

Şeriat, teriğët, din **yoxdu**.” (YR, 2012: 93).

“Tabım **yoxdu** daha derdine, ezabına, acına.

And olsun, **yoxdu** daha

Min ildi üz tutub geldiyim dar ağacına.

And olsun! Gücsüz, yorğün Allaha.” (YR, 2012: 63-64-65).

“**ÖLÜM**”: Behrudi, “ölüm” kelimesini şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır (87). “Ölüm” onun için bir kurtuluş ve Gök Tanrıya kavuşmadır. Şair, “mezar” (23) ve “ölüm” kavramlarını aynı anlam içerisinde ele alarak bu yolla kurtuluşu hayal eder. Gök Tanrıdan ayrıldığı günden beri bir ölüden farksız olduğunu dile getiren Behrudi, mısralarında buna daha fazla dayanamadığını ve diri diri mezara gireceğini vurgular.

“Söz — başdaşım, senden mene **mezar** olmaz, çıkım gëdim,
Men ruhumun tabutuna gëdim, özge **mezar** gëzım.” (YR, 2012: 81).

Şair, “ölüm” ve “mezar” kavramlarıyla aynı anlamı veren “baştaşı” (10) ve “tabut” (17) kavramlarını da şiirlerinde sık sık ele alır. Bu dört kavramın hepsi anlamca diğer dünyayı karşılar.

“Ayrılığ fesli çatdı,
Çiçek tabutlarda gëm...
Men seni çiçeklere
Tapşırıb gëdeceyem.” (YR, 2012: 218).

“**GÖY**”: Şairin sıklıkla kullandığı bir diğer kelime ise “göy” kelimesidir (72). Şamanizme olan inancından dolayı şair gökyüzünü kutsar ve göklere çıkmak için Gök Tanrıya dualar eder, ölmeyi arzular. Bir zamanlar göklerde yaşadığını düşünen Behrudi, mısralarında, yeryüzüne gönderildiği için çok mutsuz olduğunu da dile getirir. Bu durumda Gök Tanrıyı suçlar ve kendini iblise benzetir. Lanetlendiğini düşünen Behrudi, yeryüzünü cehennem olarak bilir ve cehennem ateşinden kurtulmak, gökyüzüne kavuşmak için adeta sabırsızlanır.

“Dönecekdım **göye**, geldim.
Seni öye — öye geldim.
Bu da sonum, niye geldim,
Gidi dünya, gidi, gidi...” (YR, 2012: 234).

“Men yerden, **göyden** kaçıb, günlerin bir gününde
İki elli gápını serxoş tek döysem senin.
Açma benim üzüm. Anla ki tekliyinde
Tanrı kimi xoşbextem, men deli, sersem senin.” (YR, 2012: 163-164).

“ALLAH”: Şair inancını ne kadar yitirse de şiirlerinde “Allah”ı sık sık ele alır (63). O, “Allah”ın sessizliğinden şikayetlenir ve isyan eder. Allah’tan kaçıp Gök Tanrıya sığınan şair, oradan da yalnızlığa itilir. Kimi şiirlerinde Allah’ın zalim olduğundan bahseder kimi zaman da kendini yalnızlığıyla “Allah”’a benzetir.

“...Ruhumun hoşulub ağac olmağa

Allahlar zalımdı. Goymayacağlar.

Goymaz oğlum, gızım, gadınım meni

Goymazlar hoşulub durnalar ile

Bu yerden köçeri guş olub gëdim...” (YR, 2012: 219-220).

“MELEK”: Sık kullanılan diğer bir kelime de “melek” kelimesidir (51). Şair, şiirlerinde “melek” temasıyla iyiliği, güzelliği ele alır. Aslında “iblis” kelimesinin karşısına biraz da “melek”i koyar. Her şey zıddıyla vardır.

“Bil, Tanrının **melek**lerin men Tanrıdan çok istedim,

Meleklerin ganadıyla döyülesi bir gün gapım.

Söz — başdaşım, senden mene mezar olmaz, çıxım gëdim,

Men ruhumun tabutuna gëdim, özge mezar gazım.” (YR, 2012: 81).

“AYRILIK”: Şairin sıklıkla ele aldığı diğer bir kelime ise “ayrılık” kelimesidir (50). Onun ayrılık felsefesi diğer şairlerden oldukça farklıdır. Birçok şair sevgiliden ayrı düştüğüne üzülüp bu üzüntülerini eserlerinde süslü kelimelerle ifade eder. Behrudi ise Gök Tanrıyla olan ayrılığını çok sade bir dille ifade eder. Bu konuda oldukça kırılğan olan şair, Gök Tanrıdan ayrı düştüğü günden beri yalnız kaldığını dile getirir. Bu ayrılıktan dolayı hayattan zevk almadığını, buralardan çekip gitmek gerektiğini vurgular.

“BİZ”: Şair şiirlerinde “biz” (30) kelimesini genellikle “Türk milleti”ni ifade etmek için kullanır. Onun için Kazak, Kırgız, Uygur ve diğer Türk yurtları bir bütündür ve o hepsini “biz” diyerek bir çatı altına toplar.

“Bu ne cür memleketdi,

Bendesi hağg istemir.

Torpağ da **biz**den bëzib,

Veten olmağ istemir.” (YR, 2012: 10).

Şairin şiirlerinde sıklıkla kullandığı diğer kelimeleri şöyle sıralamak mümkündür. “ağac” (40), “payız” (29), “tenhalığ” (28), “yalguzağ” (28), “gedek” (22), “özüm” (21), “yarpağ” (18), “yağış” (18), “gurd” (16), “yalnızlıg” (12), “iblis” (6).

Şairin şiirlerinde sıklıkla kullandığı “tenhalığ” (28), “payız” (29), “yalguzağ” (28), “yalnızlıg” (12), kelimelerden yola çıkarak Rüstem Behrudi’nin zor, sıkıntılı, yalnızlıklar içinde bir hayat geçirdiğini görürüz. Hayal kırıklıklarının da sıkıntılarının üstüne eklediğinde şairin bu hayatta azap dolu günler geçirdiğini anlamak zor olmayacaktır. O, Turanın kurulmadığı her gün ölmeyi arzular. Çünkü onun en büyük hayali Türk birliğinin kurulması ve diğer Türk kardeşleriyle aynı yurdu paylaşmaktır. Bu hayallerine ulaşamayan şair, yalnız, kimsesiz ve Gök Tanrısızdır...

“Ağac” kelimesi şiirde sıklıkla kullanılan kelimeler arasında yer almaktadır. Şair bu kelimeyi özellikle son baharı tasvir ettiği şiirlerde ele almıştır. “Ağac”onun gözünde tıpkı kendisi gibi çıplak, تنها ve yapayalnızdır.

“Bir **ağacam** — yaprağından evvel ölen, kölgeme bax.

Ruhum benim! Ölümümünden bir an evvel çiçeklesem.”(YR, 2012: 81).

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde sıklıkla geçen “yarpak” kelimesi de tıpkı “ağac” kelimesi gibi yalnızlığı simgelemektedir. Şair kendisini, tıpkı sararıp solan bir yaprağa benzetir.

“Ölen **yarpağlar** sevinisin;

Biz sevine bilmedik gedek,” (YR, 2012: 261-262).

Şair “özüm”dönüşlülük zamirinde de yine “men” şahıs zamiri gibi kendini ele alır. Kimi zaman yaşanan olayları kendi açısından değerlendirir kimi zaman da içindeki buhranı dile getirir. “Özüm” kelimesiyle şair, kendine dikkat yetirmektedir. Kendi duygu ve düşüncelerini ele alarak, şahsi konuları ve hislerini yansıtmak ister.

“**Özüm öz** gapımı döydüm, ilahi!

İstedim indiden o son menzili—

Soyuğ göy üzüne ruhum öyreşe.” (MG, 1997: 162-163-164).

Behrudi’nin şiirlerindeki “kurt” motifi, gücün, cesaretin simgesidir. O, bazen kurt olmayı arzular, bazen de bir kurt gibi güçlü olup tüm Türk yurtlarını korkusuzca dolaşmak ister. Bu sebeple de şiirlerinde “kurt” kelimesini sıklıkla kullanır.

“Turan — dèyib **Boz gurd** kimi durana.

Sonun yoxdu, çevrilmesen Turana — ” (YR, 2012: 7).

Şairin şiirlerinde sıklıkla bahsettiği kelimelerden birisi de “gedek (gidelim)” kelimesidir. Yaşadığı ortamdan sıkılan Behrudi, ana yurduna, doğulduğu topraklara gitmeyi arzular. Bu yüzden şiirlerinde sıklıkla bu kelimeyi kullanır.

“**Gedek** buralardan **gedek**.

Gedek yağışlar yağacağı.

Biz vaxtsiz açan çiçeyik,

Üstümüze ğar yağacağı.” (YR, 2012: 216-217).

1.1.2. Kelime Seçimi ve Köken Bakımından Kelimeler

Rüstem Behrudi kelime seçiminde oldukça titiz davranır. Şiirlerinde her kesimden insanın okuyup anlayabileceği şekilde ele alır. Dili sade ve akıcı kullanmaya özen gösterir. Rusça kelimelerden uzak duran şairin şiirlerinde Arapça ve Farsça (payız, mezar, misravs) kelimelere rastlamak mümkündür. Fakat bu kelimeler Azerbaycan Türkçesinin içine yerleşerek zamanla bu dil içerisinde yer edinmiştir. Rüstem’in eserleri okunduğunda bu kelimeler köken bakımından incelenmeye alınırsa eğer göze çarpar. Bunun haricinde okuyucunun anlayamayacağı veya anlamının bulunmasında zorlanacağı bir durumla karşılaşamaz.

Behrudi’nin incelemiş olduğumuz 100 şiiri 14.020 kelimedenden oluşmaktadır. Şairin bu şiirlerinde kullandığı Arapça ve Farsça yabancı kelimelerin dışında Türkçede kullanılan kelime kadrosu da oldukça fazla olduğu görülmektedir.

1.1.3. Kelime Türleri

1.1.3.1. Adlar

Şahıs Adları: Rüstem Behrudi şiirlerinde Türk tarihinin kahramanlarına geniş yer verir. Bu kahramanları şöyle sıralamak mümkündür: Emir Teymur (Timur Şah, 1336-1405)¹⁶⁸; Ğara Xan (Kara Han)¹⁶⁹; Oğuz¹⁷⁰; Tanrığut (Tanrıkut)¹⁷¹; Gürşad

¹⁶⁸Şehr-i-Sebz, Özbekistan da doğdu. Otırar’da öldü. Timur, Maveraünnehirli Türk kökenli veya Türkleşmiş Moğol olan bir komutan ve hükümdardır. Timur İmparatorluğu’nun kurucusudur. (<http://www.tarihkomplo.com/2015/08/timurlenk-aksak-timur-kimdir.html>, 03.06.2017, 15:50).

¹⁶⁹Kara Han, Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel hakan. Kara Ulus’un yani sıradan insanların önderidir. On oğlu ve dokuz kızı vardır. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=Kara+Han>, 03.06.2017, 16.03).

¹⁷⁰Oğuz Kağan ya da Oğuz Han, Türk ve Altay mitolojisinde Türklerin atası olarak bilinmektedir. Uğuz Han, Uz Han veya Oğur Han olarak da bilinir. Annesi Ay Kağan, babası Kara Han’dır. (http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.cokbilgi.com/yazi/turkun-ulu-atasi-oguz-kagan-tanrikut-mete-han/&gws_rd=cr&ei=PrQyWbG9EIGVsgH6tILYBw,03.06.2017, 16.08).

¹⁷¹Tanrı/Kut Tanrısı, Tanrıdan gelen, Tanrının Kutunu üzerinde bulunduran, haşmetli, Hun imparatoru Mete Han’ın unvanı. (<https://eksisozluk.com/tanrikut--1199966>, 03.06.2017, 16.12).

(Kürşad)¹⁷²; Sultan Selim¹⁷³; Şah İsmayıl¹⁷⁴; Şahin Rüstemova¹⁷⁵; Füzuli¹⁷⁶; Mehmed (Hz. Muhammed)¹⁷⁷; Nesimi¹⁷⁸; Sabir (Sabir Rüstemhanlı)¹⁷⁹; Atilla¹⁸⁰; Musa¹⁸¹; Mete¹⁸²; İsa (Hz. İsa)¹⁸³; Settarhan (Settar Han)¹⁸⁴.

Türk Boy Adları: Uygur, Azerbaycan, Altay, Türk, Gırğız (Kırgız), Özbek, Ğazax (Kazak), Türkmen, Başgurd (Başkurt),

Yer Adları: Erzurum, Kerkük, Göyçe, Taşkent, Buhara, Hemedan, Aşkabad (Aşkabat), Urmiya, Çaldıran, Şuşa, Erdebil, İran, Çin, Bakü,

Hayvan Adları: Boz Ğurt (Bozkurt) Boz Atlar, Ğarguş (Karakuş), Ejdaha (Ejderha),

Nehir ve Göl Adları: Araz, Xezer (Hazar denizi (gölü), Aral, Baykal, Bay göl

DağAdları: Altay dağları, Ağrı dağı, Tanrı dağı, Savalan, Hira dağı.

Bitki Adları: yovşan, gilenar, gül, çiçek, yaprak.

¹⁷²Kürşad, 621 senesinde Çinli eşi İçingKatun tarafından zehirlenerek öldürülen Doğu Göktürk Devleti kağanı Çuluk Kağan'ın küçük oğludur. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=k%C3%BCr%C5%9Fad>, 03.06.2017, 21. 42).

¹⁷³(10 Ekim 1470Amasya—22 Eylül 1520, Tekirdağ):I. Selim adıyla bilinen Yavuz Sultan Selim, Dokuzuncu Osmanlı padişahı ve 88. İslam halifesidir. Aynı zamanda ilk Türk İslam halifesi ve Hâdim'ul-Haremeyn'uş-Şerifeyn unvanına sahiptir. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=sultan+selim>, 03.06.2017, 21.46).

¹⁷⁴(Şah İsmayıl,17 Temmuz 1487, Erdebil—İran 23 Mayıs 1524, Tebriz, İran): I. İsmail veya Şah İsmail, Safevî Tarikatı'nın lideri ve Safevi Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı. Kurduğu devlette Azerbaycan Türkçesi saray ve ordu dili olarak Farsça bürokrasi dili olarak kullanılmıştır. 03.06.2017, (https://www.turkcebilgi.com/%C5%9Fah_ismail, 21. 47).

¹⁷⁵Şiirde geçen bir arkadaşının adıdır.

¹⁷⁶1483, Kerbela, Irak—1556, Kerbela, Irak. Azeri Türk divan şâiridir. Asıl adı Mehmed bin Süleyman'dır. Türk Bayat boyundan olduğu aktarılmaktadır. Türk şiirini önemli ölçüde etkilemiştir. (<http://www.bilgiustam.com/fuzuli-kimdir/>, 03.06.2017, 21. 54).

¹⁷⁷Muhammed, İslam'ın kurucusu ve merkezindeki kişi. MS 8 Haziran 632, Medine, Suudi Arabistan. (<http://www.hzmuhammedinhayati.gen.tr/>, 03.06.2017, 21.59).

¹⁷⁸1370, Şamahı, Azerbaycan—1417, Halep, Suriye.İmadeddinNesimî veya uzun olarak Seyid Ali İmadeddinNesimî mahlası ile tanınan, 14. yüzyılda yaşamış Azerbaycanlı ya da Iraklı Hurûfî meşrep Türk divan şairi. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=nesimi>, 03.06.2017, 22.02).

¹⁷⁹20 Mayıs 1946 (71 yaşında), Yardımlı Rayonu Vatandaş Hamraylığı Partisinin başkanı, Azerbaycan'ın halk şairi, içtimâî-siyasi devlet adamı, milletvekili. (<https://www.uludagsozluk.com/k/sabir-r%C3%BCstemhan%C4%B1/>, 03.06.2017, 22.05).

¹⁸⁰Attila, Avrupa Hun İmparatorluğu hükümdarı. MS Mart 453, Macaristan'da ölmüştür. (<http://www.bilgiustam.com/attila-kimdir/>, 03.06.2017, 22.08).

¹⁸¹İbrani peygamber, öğretmen ve liderdir. İslam, Hristiyanlık, Yahudilik ve Bahailikte peygamber kabul edilir. MÖ 1300 yılında halkını Mısır'daki esaretten kurtardığına inanılır. (<https://sorularlailamiyet.com/hz-musanin-hayati-hakkinda-bilgi-verir-misiniz>, 03.06.2017, 22.13).

¹⁸²MÖ 234, Moğolistan —MÖ 174. Mete veya Mao-tun, MÖ 209 - MÖ 174 arasındaki Türk-Hun hükümdarıdır. Oğuz Kağan Destanı'ndaki Oğuz Kağan ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir. Babası Teoman'dır. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=mete+han>, 03.06.2017, 22.16).

¹⁸³Kur'an-i Kerîm'de adı geçen ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=hz.+isa>, 03.06.2017, 22.19)

¹⁸⁴Settar Han, ona verilen sıfatıyla İran Anayasa Devrimi'nde kilit bir rol oynadığından İran'da önemli bir ulusal simgedir. 20 Ekim 1866, Tebriz, İran—9 Kasım 1914, Tahran, İran. (https://www.turkcebilgi.com/settar_han, 03.06.2017, 22.22).

Kitap Adları: İncil, Guran (Kur'an-ı Kerîm).

Sayılar: dokuz, on, otuz yedi.

1.1.3.2. Zamirler

Şahıs Zamirleri

Rüstem Behrudi şiirlerinde şahıs zamirlerini sıklıkla kullanır. Behrudi, şiirlerinde “men, sen, o, biz, siz ve onlar” şahıs zamirleri ile şahıslar arasında birlik ve bütünlüğü vurgular. Turanı ele aldığı şiirlerinde bütün Türk yurtlarının isimlerini yazmayıp da “biz” kelimesiyle hepsini bütünleştirir. Behrudi'nin şahıs zamirlerini şiirlerinde kullandığı sıklıklar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

ŞAHIS ZAMİRLERİ										
TEKLİK			Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Ayrılma	Eşitlik	Vasıta
	1	Men 1060	men 194	menim 72	meni 125	Mene 68	mende 8	menden 17	mence —	menimle —
	2	Sen 552	sen 129	Senin 22	seni 50	sene 39	sende 12	senden 19	sence —	seninle —
	3	O 133	o 59	Onun 2	onu 2	ona 2	onda 6	ondan 3	onca —	onuynan —

Behrudi'nin şiirlerinde sıklıkla kullandığı “Men” şahıs zamiri Türk birliğini ifade etmektedir. Şairin şiirlerinde “men”i çok fazla kullanmasındaki bir diğer sebep ise hayatın her yönünde, her acısında kendini görmesidir. O şiirlerinde bütün olaylı, kendinden yola çıkarak ele alır. Hayattaki acı yaşanmışlıkları, geçmişi, tarihi “men” kavramı içinde ele alan Behrudi'nin bu kadar zorlukları yaşaması, gerçek hayatta da güçlü bir karaktere sahip olduğunu gösterir.

Behrudi'nin ikinci olarak “sen” şahıs zamirinin sıklığı göze çarpmaktadır. Bu şahıs zamirini kullanmasındaki amaç ise hayal kırıklıkları, suçlu arama ve yenilgileridir. Şair, “sen” kavramı içerisinde Gök Tanrıyı, İblisi ve kimi zaman da sevgiliyi ele almıştır. Behrudi yaşadığı olumsuzluklarda hiçbir zaman kendini suçlamaz. Onun gözünde yegâne suçlu Gök Tanrıdır.

“**Menem, men,** ruhum **menim,**
Menem varken, yox olan.” (YR, 2012: 218).

“Men **seni** çiçeklere
Tapşırıb gèdeceyem.” (YR, 2012: 218)

ŞAHIS ZAMİRLERİ										
			Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Ayrılma	Eşitlik	Vasıta
Çokluk	1	Biz 43	biz 15	bizim 6	bizi 7	bize —	bizde —	bizden 1	bizce —	bizimle —
	2	Siz 6	siz 1	sizin —	sizi 2	size 1	sizde —	sizden 1	sizce —	siziynen —
	3	Onlar 3	onlar 3	onların 1	onları 1	onlara 1	onlarda —	onlardan —	onlarca —	onlarnan —

“O” gibi “onlar” da karşıtlık ve ötekilik bildirir ve toplamda 3 defa kullanılmıştır. O ve Onlar Rüstəm Behrudi’nin şiirlerinde “ötekileşme”yi temsil eder.

“Torgovı,, Boş cibim bir de ki, boşluğ,
Adamlar; **onlara** ne gederyadam.
Onlar meni görmür, men de **onları**,
İçib serxoşo lmağ isteyir adam.” (YR, 2012: 169).

İşaret Zamirleri

Muharrem Ergin Türk Dili kitabında işaret zamirlerini; “Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesneleri karşılayan kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelerin yerini işaret eder. Onları yerlerini göstererek belirtirler.” (Ergin, 2005: 288) şeklinde tanımlamıştır. Azerbaycan Türkçesindeki işaret zamirleri “bu, o, bunlar, onlar ve hemin”dir. İncelediğimiz şiirlerde işaret zamirlerinin kullanım sıklıkları şu şekildedir: bu (36), o (12), onlar (2). Şairin şiirlerinde “hemin” işaret zamiri de yer almamaktadır.

“**Bu** çiçeyin en azı,
Sonbaharda ölmeyi
Yadına düşmeyecek.” (YR, 2012: 231).

“Adamlar; **onlara** ne gederyadam.

Onlar meni görmür, men de **onları**,” (YR, 2012: 169).

“Bu” zaiminin çok fazla kullanılması Azerbaycan Türkçesinin bu ve şu işaret zaimlerini “bu” zaiminde birleştirmesinden kaynaklanmaktadır.

İŞARET ZAMİRLERİ									
		Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Ayrılma	Eşitlik	Vasıta
TEKLİK	Bu 36	Bu 36	bunun —	bunu 4	buna 2	bunda —	bundan —	—	—
	O 11	O 11	onun —	Onu 2	ona 12	onda 6	ondan 3	—	onunla/onlarnan —

Belirsizlik Zamirleri

Muharrem Ergin belirsizlik zaimlerini “Bunlar nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zaimlerdir. Asıl belirsizlik zaimlerinin bugün sayısı çok azdır.” (Ergin, 2005: 291) şeklinde tanımlamıştır.

Azerbaycan Türkçesinde işlek olarak kullanılan belirsizlik zaimlerini şöyle sıralamak mümkündür: “ne isê, kim isê (kimse), kimi, kimisi, kiminsê, her kim, her ne, ne geder, biri, birisi, her biri, her kes, filankes, here, heresi, bezi, bezisi, bezileri, heç kes, heç ne, heç biri, heç bir.” (TLG, 2012: 202).

Rüstem Behrudi şiirlerinde belirsizlik zaimlerine bir kaç hariç fazla yer vermemiştir. Kullanılan belirsizlik zaimleri şunlardır: “hamı (herkes)” (14), “heresi (her biri)” (1), “birisi” (1), “kimsê” (15), “nedênsê” (1), “ne geder” (1), “biri” (1), “her kes” (3), “here” (2), “heresi” (1).

Şair belirsizlik zaimlerini, karşısındakilerle ve bilinmeyen insanlarla probleminin veya tartışacağı bir şeyin olmadığı durumlarda kullanmıştır. Behrudi kimseyi suçlamıyor. Bu tür durumlarda problemin kendisinde gördüğünü düşünmek mümkündür.

“Göy Tanrı, Ğara Xan, Oğuz, Güntekin...

Heresi içdiyim bir andan gelir.” (YR, 2012: 24-25).

“Küleklere goşulan
Yarpağıdı **hamı** gétđi.” (YR, 2012: 249-250).

“Tanrım, bu boyda adam var
Birisi de melek dèyil.” (YR, 2012: 88).

“Kölge tek çekilib gèdek,
Gèdek bir **kimse** duymasın.” (YR, 2012; 216-217).

Soru Zamirleri

Muharrem Ergin soru zamirlerini “Bunlar nesneleri soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan zamirlerdir. Nesneleri sormak için kullanılırlar.” (Ergin, 2005: 290) şeklinde tanımlamıştır. Türkiye Türkçesinde iki soru zamiri vardır ve bunlar “kim, ne, (kimler, neler)” (Ergin, 2005: 290) soru zamirleridir. Azerbaycan Türkçesinde de bu soru zamirleri değişmemektedir. Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde kullanılan soru zamirlei ve kullanım sıklıkları “kim” (38), ne (46) şeklindedir.

“Bes mene **kim** yas tutar.” (YR, 2012; 99).

“Derd meni öldürecek,
Kime anladım, Allah,
Bu payız çiçek açan” (YR, 2012; 249-250).

“**Kim ne** çekir, niye çekir
Neden ruhum göye çekir. (YR, 2012; 61-62).

Yèrde **ne** var, göyde her şey, sözlerimden gel ğanad tax.” (YR, 2012; 81).

a. Dönüştürülük Zamirleri:

DÖNÜŞTÜRÜLÜK ZAMİRLERİ (ÖZ)								
	Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Ayrıla	Eşitlik	Vasıta
Öz	öz 14	özün —	özü 1	öze	özde	özden	—	—
1.tk. şah. iye. eki ile	özüm 1	özümün	özümü 3	özüme 5	özümde 2	özümden 1	—	—
2.Tk.şah. iye. eki ile	özün 13	özünün —	özünü 4	özüne 4	özünde —	özünden 1	—	—
3.Tk şahıs iyelik eki ile	özü 1	özünün —	özünü 1	özüne —	özünde —	özünden 1	—	—

Şiirlerde, “öz” dönüştürülük zahirinin iyelik ekli şekillerinin çokluk çekimleri kullanılmamıştır.

Şair “özüm” dönüştürülük zahirini yine “men” şahıs zahirii gibi kendini ele aldığı konularda sıklıkla kullanır. Behrudî, Bu dönüştürülük zahirii ile kimi zaman yaşanan olayları kendi açısından değerlendirir kimi zaman da içindeki buhranı dile getirir. “Özüm” kelimesiyle şair, kendine dikkat yetirmektedir. Kendi duygu ve düşüncelerini ele alarak, şahsi konuları ve hislerini yansıtmak ister.

“Mendünen **özümü** öldürdüm daha

Üstümde hönkürüb, fikir eleme.” (YR, 2012; 283-284).

“Gebrime gédirem günahlarımla,

Özüm öz duamı oxudum bele.” (YR, 2012; 129).

“**Özünü** de górxudur,

Yazdığın axır, senin.” (YR, 2012; 99).

“Men sene **özünden** yaxınam, ancağ,

Ne sen benimkisen, ne men seninki.” (YR, 2012; 291-292).

1.1.3.1.3. Sıfatlar

Muharrem Ergin belirtme sıfatlarını “Belirtme sıfatları nesnelerin dış vasıflarını belirten sıfatlardır. Bunlar nesnelerin bünyesinde olan bir vasfı göstermez, sadece nesneye yapışık olmayan dış vasıfları belirtir. Kısacası vasıflandırma sıfatları nesneyi vasıflandıran, belirtme sıfatları da nesneyi belirten sıfatlardır.” (Ergin, 2005: 274) şeklinde tanımlamıştır.

Zeynep Korkmaz da “Belirtme sıfatları niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil, belirtme işlevi yüklenmiş sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme, ya sorma yahut da belirsizlik gösterme biçiminde karşılır.” (Korkmaz, 2009: 385) şeklinde tanım yapmıştır.

İşaret Sıfatları

Zeynep Korkmaz işaret sıfatlarını “Varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır.” (Korkmaz, 2009: 385) şeklinde tanımlamıştır.

Azerbaycan Türkçesindeki işaret sıfatları “bu, o, hemin” dir (TLG, 2012: 199).

Behrudi şiirlerinde sadece “o (43), bu (272)” işaret sıfatlarını kullanılmış fakat “hemin” işaret sıfatına yer verilmemiştir.

“Senden mene **o ses** baxdı:

Ağılıdan deli hağdı;” (MG, 1997: 31-32).

“**O şairi** at başından.

Atıb da gör baş daşından” (MG, 1997: 93-94).

“Payızdı, — payıza benzedim.

Bu derdim çekilmez, ağır.” (YR, 2012: 216-217).

“Sonuncu xeberdi **bu ilk xezeller,**

Sonuncu xeberdi solan çiçekler” (YR, 2012: 219-220).

Sayı Sıfatları

Rüstem Behrudi’nin şiirlerindeki sayı sıfatları: otuz yeddi (1), doğguz (1), on, min üç yüz il (2), dörd fesil (1) , min il (23), milyon il (4), üç yüz il (2), yüz il (1).

Doğguz ve on sadece Türk boylarında geçmiştir. Sayı sıfatlarından yeddi, doğguz, ve on toplamda beş defa kullanılmıştır.

“Ölüm sevdasıdı **otuz yeddi** yaş,” (YR, 2012: 109).

“**On** uyğur, **doğğuz** Oğuz,

İçinde menem yalğız.”(YRBRD, 2012: 41-42).

Soru Sıfatları

“Varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır. Sıfatın bu işlevi, ismin önüne getirilen soru sözleri ile karşılanır.” (TLG, 2012; 200).

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan soru sıfatları “neçe” ve “hansı” dır (TLG, 2012). Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde “neçe (2)”, “hansı (11)” soru sıfatının kullanıldığına rastlanılır.

“Ölüm yüz sir açar, öz sirrin açmaz,

Efsunlar özünü **nêçe** min ildi.” (YR, 2012: 160).

“Arılığ ayrılığa,

Derd de derde oxşamır,

Hansı sözle bezeyim?

“Kederlerin ilini.” (YR, 2012: 249-250).

“Bu **nêçe din—imandı**,

Birce mebedgahı yox?” (YR, 2012:268).

Belirsizlik Sıfatları

Şiirlerde en sık kullanılan sıfatlardan biri de belirsizlik sıfatlarıdır. Kullanım sıklıkları şu şekildedir: “az (4)”, “bir az (1)”, “başğa (2)”, “bütün (3)”, “çox (8)”, “her (72)”, “heç (2)”, “heçbir (1)”, “bele (1)”.

“Ne eşğ delisiyem, ne sêvda ğulu,

Üreyim **başğa** bir hiss ile dolu.” (YR, 2012: 257-258).

“**Bütün** yollar tükenib,

Yollar, sene elvida.”(YR,2012: 99).

“Sêvecek **her** şeyi payız birazdan,

Nöylesin bahardan yarımamışlar?” (YR, 2012: 219-220).

“Bir mektub yaz, **her** şeyi
Yaz unuda—unuda.” (YR, 2012:293).

“Şaman nevesiyem men yurd yerinde,
Hele ki, **heçbir** şey ağılıma gelmir
İlk yurd yerindeki ocağdan önce...” (YR, 2012: 26-27-28).

Niteleme Sıfatları

“Varlıkların kendi niteliklerini ifade eden sıfatlara niteleme sıfatları denir. Genellikle varlıkların, renk, hacim, boy, biçim, ağırlık gibi özelliklerini bildiren sıfatlardır.” (TLG, 2012; 198).

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde niteleme sıfatlarının sıklık oranı (123)’ tür. Bunun sebebi okuyucuların hafızasında olayları canlandırmayı ve hayal kurdurmayı sağlamaktır.

“Gözümde gem yağar, sözümde keder,
Boylanar misramdan **çılpağ ağaçlar**.” (YR, 2012: 219-220).

“Yene payız — penceremde külekler...
Ölen yarpağ sapsarı bir gemdadır.” (YR, 2012: 233).

“Ey mēşede darıxan
Tenha ağac, nēcesen?” (YR, 2012: 109).

1.1.3.1.4. Zarflar

Zeynep Korkmaz, zarfları “Zarflar, fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum azlık-çokluk bildirme pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir.” (Korkmaz, 2009; 451) şeklinde tanımlar.

Zaman Zarfları

Azerbaycan Türkçesinde tanım olarak “Fiillerin anlamını zaman bakımından etkileyen, iş, hal ve hareketin ne zaman yapıldığını bildiren bu zarflar, *ne vaxt, haçan, ne vaxtdan, ne vaxta geder* sorularından birine cevap verir.” (TLG, 2012: 202).

Azerbaycan Türkçesindeki zaman zarflarını şöyle sıralamak mümkündür: “*indi* (şimdi), *hemişe* (daima), *bayağ* (demin), *hele* (daha, henüz), *sonra*, *gec*, *tez*, *axşam*, *sabah*, *dünen*, *daima*, *evvel*, *bezen*, *gündüz*, *seher*, *günorta* (öğleyin), *indilik* (şimdilik), *helelik* (şimdilik, henüz), *hemişe* (ebedi), *bayağdan* (deminden), *sonradan*, *evvelden*, *evvelceden*, *tezden*, *ğabağcadan* (önceden), *çoxdan*, *herden* (bazen), *axşamlar*, *axşamları*, *sonralar*, *sonraları*, *evveller*, *evvelleri*, *seherler*, *gündüzler*, *geceler*, *indiler*, *indi-indi* (şimdi)” (TLG, 2012: 202).

Şairin, şiirlerinde yer verdiği zaman zarfları şunlardır: *indi* (6), *hemşe* (4), *hele* (8), *sonra* (9), *axşam* (6), *sabah* (20), *dünen* (5), *evvel* (15), *bezen* (1), *seher* (6), *hemişe* (4), *sonradan* (5), *tezden* (2), *çoxdan* (2)

“Ğuşlar köçer gerib éle **bu gece**

Yağış yağar **bu gecenin** üstüne.” (YR, 2012: 233).

“Cehennem yükünden titreyen melek!

Bu gün **sabah**, başğa bir sabah ya da...” (MG, 1997: 99-100).

“Nedense **hemişe** yuxularımdan

Önünde gurd duran ordular kèçer.” (YR, 2012: 17-18-19).

“Men **dünen** özümü öldürdüm daha

Üstümde hönkürüb, fikir eleme.” (YR, 2012: 283-284).

Yer-yön Zarfları

Muharrem Ergin’in tanımına göre yer-yön zarfları “Bu zarflar boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Daha çok yön ifade ederek fiilin yönünü gösterirler.” (Ergin, 2005: 80) şeklindedir.

Leyla Karahan da yer-yön zarflarını “Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır. Zarf genellikle cümlelerin yardımcı

ögesidir. Seyrek olarak bazı cümlelerde sorunlu öge olabilir.” (Karahan, 2011; 32) şeklinde tanımlar.

Azerbaycan Türkçesindeki yer-yön zarflarını şöyle sıralamak mümkündür: “içeri, ireli (ileri), geri, yuxarı, aşağı, beri, sağa-sola, yuxarı-aşağı, ora-bura, orada-burada, her yere, her yerden, her yana, her yanda, her yandan, heç yere, heç yerde, heç yerden, heç yana, heç yanda, heç yandan”.

Rüstem Behrudi şiirlerinde kullandığı yer yön zarfları ve kullanım sıklıkları şöyledir: beri (2), aşağı (1), ora (5), bura (2), burada (1).

“Bil çekemez bu dağı,
Eteyinden **aşağı**
Hirayla Tanrıdağı.
Ğalib yaxan memleket.” (YR, 2012: 33).

“İsadan, Musadan, Mehemmeden üzü **beri**” (YR, 2012: 300-301-302).

“Yonum, gëdim **ora** gonum,” (MG, 1997: 47-48).

Azlık—Çokluk (Miktar) Zarfları

“Hareketin miktarını, ölçüsünü vb. ifade eden bu zarfların sayıları çok değildir.” (TLG, 2012; 202) şeklinde tanımlanır. Azerbaycan Türkçesinde azlık-çokluk zarflarını bulmak için “ne gëder” sorusunu sorarız.

Azerbaycan Türkçesindeki azlık-çokluk zarfları şunlardır: “az, çox, daha, xeyli (epey), doyunca (doyana kadar), hedden artıg (sınırsız), bir xeyli, çox az, xeyli, azca, az-çok, bir gëder (biraz), azdan-çoxdan, az-maz, bir kere, bir defe”.

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerindeki azlık-çokluk zarfları: az (4), çox (8), daha (55), bir kere (1), bir defe (1).

“Bil, Tanrının meleklerin
Men Tanrıdan **çok** istedim,” (YR, 2012: 81).

“Yüz ildi, min ildi üzüm göylere...
Göy üzüb **bir defe** üzüm baxmır” (MG, 1997: 88).

“Unut meni, unut **daha**,
 Öldü son ümid **daha**.
 Bu ocağ, tabut **daha**,
 Külü közüne bağışla.” (DS, 2003, 63-64).

Soru Zarfları

Zeynep Korkmaz soru zarflarını “Fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır.” (Korkmaz, 2009: 523) şeklinde tanımlar.

Azerbaycan Türkçesindeki soru zarfları: “nece (nasıl), neçenci (kaçıncı), hansı, haçan, kime göre, kim üçün, niye, niye göre, neden ötrü, ne sebebe, kimden ötrü, ne geder, ne vaxt vb.” (TLG, 2012: 203) şeklinde sıralamak mümkündür.

Rüstem Behrudi şiirlerinde soru zarflarını şu sıklıklarda kullanmıştır: “nece (4), hansı (11), niye (26), ne üçün (1), ne geder (26)”.

“**Niye** dönemmedik?
 “De, kim goymadı,” (YR, 2012: 47-48).

“**Nece** yaşamışam min il bèlece?!
 Ancağ ölmemişem —bu da ki... Bir sirr.
 Bu, **ne cür** gisasdır, nece imtahan?
 Belke, nèylediğin Tanrı da bilmir?!” (YR, 2012: 26-27-28).

“Ay Allah, gör **nece** mene **oxşayır**...” (YR, 2012: 215).

“**Ne geder** üz tutum sebrime, Allah!?” (YR, 2012: 51-52).

Tarz Zarfları

Zeynep Korkmaz tarz zarflarını “Zarfların büyük bir bölümünü tarz zarfları oluşturur. Tarz zarfları bir oluş ve kılış niteliğini nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu bildiren zarflardır.” (Korkmaz, 2009: 499) şeklinde tanımlar.

Azerbaycan Türkçesindeki tarz zarfları: yavaş, celd, dürüst, serrast (düzgün, doğru), serbest, derhal, telesik (aceleyle), sakit (yavaşça), yeyin (acele ederek), sakitce (sakince), astaca (yavaşça), gizlice, açığcasına, dostyana, yavaşdan, yavaş-yavaş, tez-tez (hızlı-hızlı), asta-asta (yavaş-yavaş),

Rüstem Behrudi şiirlerinde tarz zarflarına fazla yer vermemiştir. Kullandığı tarz zarfları ve kullanım sıklıkları şunlardır: yavaş (4), sakit (1).

“Men anladım **yavaş** — **yavaş**.

Boşunaymış üsyan, savaş,” (YR, 2012: 98).

“Bir **sakit** ölüm var garşıda,

Garşıda bir hüznün, bir hüznün var.” (YR, 2012: 263-264-265).

1.1.3.1.5. Fiiller

Fiiller yapıları bakımında basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üçe ayrılır.

Zeynep Korkmaz fiilleri “Şekil bilgisinin addan sonra en önemli ögesi olan fiiller iş ve hareket bildiren en önemli sözlerdir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekan kapsamı içinde somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler.” (Korkmaz, 2009: 527) şeklinde tanımlar.

1.1.3.1.5.1.Yapıları Bakımından Fiiller

Basit Filler

Bu konu hakkında birçok tanım vardır. Zeynep Korkmaz basit fiilleri “Kendi içlerinde daha basit anlamlı öğelere ayrılamayan kök fiillerdir.” (Korkmaz, 2009: 528) tanımını yapar.

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde toplam 185 tane basit fiile rastlanmıştır. Yüz şiirin içerisinde basit fiillerin bu kadar az bir kullanım sıklığına sahip olmasının sebebi ise şairin aynı kelimeleri sıklıkla tekrar etmesinden kaynaklanmaktadır.

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde yer alan basit fiillerin bir kaçını şöyle sıralamak mümkündür. “Eşit (duy), gal (kal), gel (kal), sal, apar (götür), bil, çıx (çık).”

“Tanrım, **uduza**—**uduza**,

Apar bir soyuğ ulduza

Çevirdin meni yalgıza.

Bir kes dalımca **gelmesin**.” (MG, 1997: 31-32).

“Men seni **unutsam**... Bu da talêdi...

Güneşi **unudar** doğan dan bèle...

Çiynimde gül olan melekler **bilir**,

Sen mene yaxınsan Tanrıdan bèle.” (MG, 1997: 57).

Türemiş Filler

Zeynep Korkmaz türemiş fiilleri “Adlara ya da fiil kök ve gövdelerine çeşitli türetme ekleri getirilerek kurulmuş olan fiillerdir.” (Korkmaz, 2009: 529) şeklinde tanımlar.

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde türemiş fiiller rastlamak mümkündür. Bu kelimelere örnek olarak: “Öy-reş, öl-ç, aş-an, boy-lan, ov-un, ad-la, üz-ül, ox-u, düş-ün, at-ar, it-ir”

“Mezar daşlarını **itiren** ilk ğar,” (YR, 2012: 215).

“Ëy Veten, **öyreşme** xoş ğılığlara.

Men nêce dözecem ayrılığlara?

Öleydim ayrılığ kaş olmamışdan” (YR, 2012: 37).

“**Boylanır** ğerib—ğerib geceler başım üstən,—

Sonsuzluğ— Tanrı kimi ayıynan, ulduzuynan.” (YR, 2012: 29-30).

Birleşik Filler

Birleşik fiiller tanımını Leyla Karahan: “Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur.” (Karahan, 2001: 73) şeklinde tanımlar.

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde birleşik fiillere çok yer verilmediği görülmüştür.

İsim+yardımcı fiil: serxoş ol-, veten ol-, Allah ol-, kul ol-, Tanrı ol-, sahil ol-, Tanrısız ol-, yalgız ol-, sabah ol-, şah ol-, yox ol- vb.

Fiil+fiil eki: yaşaya bil-, tapa bil-, öle bil-, gözlede bil-, bile bil-, terk edil- vb.

Deyimleşmiş birleşik fiiller: ğulağ as, üz tut, üz çevir vb.

“Bir taxt ğurdum söze sende,

Tanrı oldun, men de bende:

Ğalsın Tanrının önünde

Ğayıdıb mene dönmeyin” (MG, 1997: 49-50).

“Men dünən özümü öldürdüm daha

Üstümde hönkürüb, **fikir eleme.**” (YR, 2012: 283-284).

“Ölsem, **öle bilsem**, ne gem...

Söze çevrilib ölürem.” (YR, 2012: 179).

“Men **terk edilmiş** bir liman,

Sen yêlkensiz bir gemi.” (DS, 2003: 54-55).

“Ne geder sebrime **üz tutub** benim

Ağrıtek ruhumu incideceksen?!” (YR, 2012: 26-27-28).

1.1.3.1.5.2.Fiil Çekimi

Rüstəm Behrudî'nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde bütün bildirme kiplerini kullandığı görülür. Şair şiirlerinde şimdiki zaman bildirme kiplerini toplamda 17 kez kullanmıştır. Bu kelimelere örnek: “deyir, isteyir, ağlayır, oxuyur, yeriir, uyuyur, üşüyür.”

“Tanrımız **deyir** ki, döz.

Neden, Türk hağda bir söz

Görklü Ğurana gelmez?!” (YR, 2012: 41-42).

“Tanrımız Ğurban **isteyir**,

Kim görek candan kègecek?” (MG, 1997: 222-223).

Geçmiş zaman bildirim kiplerini toplamda 58 defa kullanıldığı görülmektedir. Bunlara “uzağlaşmış, zorlanmış, salınmış, olmamış, yaşanmamış, ölmeyib, kişneyib, durmuş, koruymuş vb” örnekler verilebilir.

“Ğardaş, ayrılığa min ildir tuşuğ,

Ğefeses **alınmış** bir ğızıl ğuşuğ.” (YR, 2012: 37).

“Men senin **olmamışam**, Veten həc vaxt sen dème,

Sene deyen zerbeler adlayıb menden k  ib.” (YR, 2012: 31-32).

“Tanrıya sen menden yaxınsan min il,

Koruymuş o nuru axtaran g  z  m.” (MG, 1997: 105-106-107).

  air   iirlerinde gelecek zaman ekini toplamda 17 kez kullanmı tır. Bunları: “asılaca , ox  ayaca , ya aca , olaca , goymayaca , duymayaca vb” gibi kelimelerle   rneklendirmek m  mk  nd  r.

“Bir deli   i    r “Passaj” boyunca:

Allah **asılaca **,   dam var,   dam...” (YR, 2012: 169).

“Tanrım, mene s  z d  nen

Bir kimse **duymayaca **.” (YR, 2012: 94-95).

R  stem Behrudi’nin incelemi  oldu umuz   iirlerinde   o unlukla ge mi  zamanı ele aldı ı g  r  l  r. Bundan   airin, ge mi e duydu u   zlemi,   u anki durumundan ho nut olmadı ını ve gelece e umutsuz baktı ı sonucunu   ıkarmak m  mk  nd  r.

  airin   iirlerinde ge mi i, kimi zaman   zlemle kimi zaman ise pi manlıklarla y  d etti i g  r  l  r.   iirlerinde sıklıkla tekrarladı ı “eslime   aytar” kelimesiyle   airin,   nceden bir hayat ya adı ını ve   imdi ise o hayatı   zlemle andı ını g  rmekteyiz. Usta   air, gelece e dair hi bir umudunun kalmadı ını ve bunu b  y  k bir   z  nt  yle dile getirdi ini   iirlerinde bizlere a ık bir   ekilde ifade etmektedir.

“  aytar “Bay g  l  ”ne temizlenmeye,

Meni Urmiyada, Savalandakı

Ulu Altaydakı k  rk  me   aytar.

K    r k  yneyinden, a     ret, meni,

  aytar birdefelik ilkime,   aytar.” (YR, 2012: 26-27-28).

“  az, mezar  ı, derin   az,

Gelib y  rden — y  re d    d  m.

Men bu c  re **bilmemi **dim,

Zalım yoxmu  Allah kimi.” (YR, 2012: 179).

“...**Ya anmamı ** bir   aras  vda

Bir yol var **  dilmemi **.” (YR, 2012: 263-264-265).

1.1.3.1.5.3.Çatıları Bakımdan Fiiller

Behrudi'nin şiirlerinde sıklıkla karşılaştığımız bir kullanımdır. Zeynep Korkmaz “Çatı, fiil kök veya gövdesinin sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir.” (Korkmaz, 2009: 538).

Etken Çatılı Fiiller

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde sıklıkla rastladığımız bir durumdur. Şair etken çatılı fiillerde genellikle kendini (1. Tekil şahıs) çoğunluklu olarak ele aldığı görülmektedir.

“Payızdı — payıza **benzedim**.

Bu derdim çekilmez, ağır.” (YR, 2012: 216-217).

“**Men** yerden, göyden **ğaçıb**, günlerin bir gününde

İki elli ğapını serxoş tek **döysem senin**.” (YR, 2012: 163-164).

Edilgen Çatılı fiiller

Rüstem Behrudi şiirlerinde edilgen çatılı fiillere de yer vermiştir. Bunlara “çekil, edil, ğırıl, oyul, çevril, yènil vb.

“Ruhum, perdeler **çekildi**,

Ruhumuz ruh tek görüner.” (MG, 1997: 95-96).

“Derddenölmerembilirem,

Dirilirem günah kimi...”(YR, 2012: 179).

Dönüşlü Çatılı Fiiller

Behrudi'nin şiirlerinde dönüşlü fiillere pek rastlanılmamaktadır. Ele aldığı kelimelere örnek: sevin-, sığın- vb.

“Senden kaçıp **sığın**mağa

Bir yêr yoxdu buralarda, ruhum benim.” (YR, 2012: 263-264-265).

İşteş Çatılı Fiiller

Behrudi’nin şiirlerinde yer verdiği işteş çatılı fiil kelimelerine şunları örnek göstermek mümkündür: yetiş-, ğarış-, danış-, barış-, tanış-, alış-, sığış-, soruş-, ğovuş-vb.

“Hağğ **soruş**sa: “kimem, neyem?”

Tanrı ğulu divaneyem.” (MG, 1997: 209-210).

“Tanrı tek o ğeder uzağdasan ki,

Yanında oxusam, **yetiş**mez sesim.” (MG, 1997: 57).

1.1.3.1.5.4. Edatlar

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde edatlara sıklıkla rastlamak mümkündür. Muharrem Ergin edatları “Edatlar vazifeli kelimelerdir. İsimler ve filler dilin mânâlı, edatlar ise dilin vazifeli kelimeleridir. Edatların mânâları yoktur, sadece gramer vazifeleri vardır. Tek başlarına bir mânâ ifade etmez, fakat diğer kelimelerle münasebet sırasında mânâlanırlar.” (Ergin, 2005: 313) şeklinde tanımlamıştır. Edatlar; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üçe ayrılır (Ergin, 2005: 313).

Ünlem edatları

His ve heyecan gibi durumlarda kullanılır (Ergin, 2005: 314). Rüstem Behrud’nin şiirlerinde sıklıkla kullandığı ünlem edatlarını şöyle sıralamak mümkündür: “ëy” (53), “ah” (30), “ay” (10).

“**Ah**, senin o gözlerin —

Ruhumun penceresi.” (YR, 2012: 231).

“Bu güneş gör nêce mene oxşayır,

Ay Allah, o tale benim taleyim...” (YR, 2012: 215).

“**Ah** çekdim, ğardaş, ruhumda,
Göy de, yer de, bu ah kimi.” (YR, 2012: 179).

“**Ėy** meşede darıxan,
Tenha ağac, nécesen?” (YR, 2012: 109).

“Tenhalığı yaşadığı, ölüm bizi ğorxutmaz.
Özüne mi benzetdi bizi, تنها, tek Allah?
Ėy yalnızlığı, sorğumu üz tutub göylere yaz.” (YR, 2012: 163-164).

Bağlama Edatları

Muharrem Ergin bağlama edatlarını “Bunlar dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve mânâ bakımından birbirine bağlayan edatlardır.” (Ergin, 2005: 314) şeklinde tanımlamıştır. Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde kullandığı bağlama edatları ise şunlardır: ve (10), ile (1), ne... ne de (8), gah (1), ancak (12), eğer (3), çünkü (7), hatta (1), hele (8).

“İblisin de cibinden
İncil **ve** Ğuran çıkar.” (YR, 2012: 12-13).

“Bu yolun sonunda ders vermeliyim
Sultan Selim **ile** Şah İsmayla.” (YR, 2012: 53-54).

“**Ne** axır bilinir, **ne de** ki ezel...
Oturub bir ğerib çölün düzündə” (YR, 2012:118).

“**Gah** türk oldum, **gah** da acem.
Bele ğetse, ne bilecem?” (YR, 2012: 55-56).

“Anam ol, bacım ol, **ancak** sen ‘sen’ ol.
Tek sevdiğim ğız, bilim birce yol.” (YR, 2012: 24-25).

“**Eğer** bu ruh temizdise,

Bu bedende ölümü ne?” (YR, 2012: 105).

“Mende duran ana gel çık,
Çünkü andan keçmeliyem.” (MG, 1997: 118-119).

“**Hetta** otundan da geriblik yağan;
Ğara torpağına ne toxum eksen” (YR, 2012: 17-18-19).

“Sen her şeyle barışdın, men **hele** de savaşda.” (YR, 2012: 71).

Son Çekim Edatları

Bunlar cümlelerin sonuna gelen edatlardır (Ergin, 2005: 317). Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde kullanılan son çekim edatları şunlardır: “ile” (6), “için” (1), “kimi (gibi)” (21), “geder (kadar)” (1), “göre” (1), “evvel” (7), “yana” (3).

“Ğoymazlar ğoşulub durnalar **ile**
Bu yerden köçeri ğuş olub ğedim...” (YR, 2012: 219-220).

“Ğörürem ki, köz — köz **için**.
Alov köyneyin yoxdu.” (YR, 2012: 93).

“İçim boş bir mezar **kimi**
Ölen sevdalara açığ.” (YR, 2012: 216-217).

“Ne **geder** üz tutum sebrime, Allah!?” (YR, 2012: 51-52).

“Artığ göz göre—göre.
Men tükendiyim bir ana” (DS, 2003: 54-55).

“Bu da son — sondan **evvel**,
Bu da sonranın sonu.” (YR, 2012: 218).

“Ölümünden de o **yana**,

Terk edilen şaire” (YR, 2012: 249-250).

4.1.2. CÜMLE YAPISI

4.1.2.1. Kelime Grupları

Rüstem Behrudi’nin kaleminin kelime dağarcığının ne kadar güçlü olduğunu şiirlerinden anlamak mümkündür. Dil yapısının sağlam kullanan şair, kullandığı benzetmeleri ve kelime gruplarını orijinal bir şekilde şiirlerine yansıtmayı başarmıştır.

Muharrem Ergin kelime gruplarını “Kelime gurubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir. Kelime gurubu için birden fazla kelime birtakım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Böylece belirli bir düzenle kurulduğu için kelime gurubunun yapısında bir bütünlük bulunur.” (Ergin, 2005: 342) şeklinde tanımlar.

Leyla Karahan’a göre kelime grupları “Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek veya nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.” (Karahan, 2010: 39) tanımını yapar.

Vecihe Hatiboğlu kelime gruplarını “Kelime gruplarının en küçüğü iki kelime ile kurulan, en büyüğü ise, on kelimeye kadar çıkan deyiş veya cümlelerdir.” (Hatiboğlu, 2009: 203).

Bazen bir kavramı, bir varlığı, bir eylemi tek bir kelimeyle anlatamayız. Bir kavramı, varlığı, eylemi birden fazla sözcük ve ekler yardımıyla oluşturulan gruplar halinde anlatırız. Bu da en az iki ögeden oluşur. Dilbilgisel açıdan baktığımızda bir ad vermek gerekirse Türkiye Türkçesinde bunakelime grupları ya da söz öbekleri şeklinde bir karşılık vermek doğru olacaktır.

İsim Tamlaması

İsim Tamlamasını bazı dilciler şöyle tanımlar

Leyla Karahan isim tamlaması için “İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır.” (Karahan, 2011: 42) şeklinde tanımlamıştır.

Muharrem Ergin ise isim tamlamasını “Bu grup iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime gurubudur. Bir ismin mânâsının iyelik sistemi içinde başka bir isimle

tamamlanması esasına dayanır. Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye ait bulunduğunu veya bir nesnenin başka bir nesne ile tamamlandığını ifade etmek için bu kelime gurubuna başvurulur. Gurubu meydana getiren iki isim unsurundan biri tamlayan, biri tamlanan unsurdur. Tamlayan önce, tamlanan sonra gelir. İki unsur iyelik sistemiyle birbirine bağlanır ve gurubun temelini iyelik ifadesi teşkil eder. Bu grup ekli bir birleşmedir. Tamlanan unsur dâima iyelik eki taşır. Tamlayan unsur ise dâima genitif hâlinde bulunur, fakat bu genitif bazen ekli, bazen eksiz olur. Demek ki iyelik gurubu iyelik ekli bir isim unsuru ile genitif hâlinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime gurubudur.” (Ergin, 2009: 381).

Dr. Efrasiyap Gemalmaz da “Belirtisiz isim tamlamaları birçok dilde olduğu gibi Türkçede de isim yapma yollarının başında gelir. Bir isim tamlaması en az iki isimle kurulur. Bu isimlerden en az biri tamlanan diğer[ler]i tamlayan durumundadır. Alışılmış ifadesiyle “belirtisiz isim tamlamaları” niteleme, “belirtili isim tamlamaları” ise – adlandırmadan da anlaşılacağı gibi – belirtme grubu oluşturur. Yani, tamlayan öge durumundaki isim, belirtisiz isim tamlamalarında bir niteleme sıfatı (S2), belirtili isim tamlamalarında ise bir belirtme sıfatı (S1) görevi yüklenmiştir.” (Gemalmaz, 1996: 165) şeklindedir.

Rüstem Behrudi’nin şiirlerindeki isim tamlamalarının kullanımı 1883 cümlede toplamda 1031’dir.

İsim Tamlaması iki grupta değerlendirilir. Bunlar Belirtili İsim Tamlaması ve Belirtisiz İsim Tamlamasıdır.

Belirtili İsim Tamlaması

Leyla Karahan “Birinci unsuru ilgi hali eki taşıyan isim tamlaması belirtili isim tamlamasıdır.” (Karahan, 2010: 43).

“Belirtili İsim Tamlaması isim unsuru (+ ilgi hal eki) + isim unsuru + iyelik eki = isim tamlaması” (Karahan, 2010: 42).

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde geçen belirtili isim tamlamalarına örnekleri şöyle sıralamak mümkündür.

Sapsarı yarpağlar **ağaçların ruhudu**,— sen benim. (YR, 2012:281-282).

Göz yaşlarının parıltısında?! (YR, 2012: 14).

Fesillerin birinde: (YR, 2012: 109).

Divane **könlümün payızı** başlar. (YR, 2012: 219-220).

Ağaçların — o — sergerdan ruhudu. (YR, 2012: 233).

Yalnızlığın, görxunun

Bitmeyen **göz yaşları.** (YR, 2012: 231).

Ellerinde tutub **odu**

Onlar meni ister, **odu...** (YR, 2012: 221- 222).

Yalnızlığın anası, keder balan ayağda... (YR, 2012: 163-164).

Belirtisiz İsim Tamlaması

“Birinci unsurda ilgi hali eki bulunmayan isim tamlaması, belirtisiz isim tamlamasıdır” (Karahana, 2010: 44).

“Bir şeyin bir diğer şey için olması, belirtisiz isim tamlamasında, tamlayanı, genel olarak amaca yönelik bir niteleyen durumuna koyarak, diğer oluş bildiren niteleme sıfatlarından ayırır. Bu hal bir şeyin en kalıcı niteliği olduğu için, belirtisiz isim tamlamaları, tamlamalar arasında en kalıcı kuruluşları oluştururlar.” (Gemalmaz, 1996: 167).

Géciken sévdalar **göz yaşı,** ahdı, (YR, 2012: 257-258).

Bu ne cür ayrılığdı,

Bir kesin günahı yox. (YR, 2012: 268).

Ğulağların çınlasa **göz yaşımın** sesine (YR, 2012: 121-122).

Ğışda yér üzüne elenib yağın

Mezar daşlarını itiren ilk ğar, (YR, 2012: 215).

Sıfat Tamlaması

Behrudi'nin, şiirlerinde sıfat tamlamalarını oldukça sık kullandığını görüyoruz. Şiirlerde sıfat tamlamalarının kullanımı, tasvirlerle fazla yer verildiğini gösterir.

Behrudi'nin de şiirlerinde tasvirlerle geniş yer verdiği görülür. Özellikle mevsim temalı şiirlerinde Behrudi kış, yaz, ilkbahar ve sonbahar öyle bir anlatmıştır ki okuyucunun gözünde canlanmaması mümkün değildir.

“Gışda yèrüzüne elenib yağan
Mezar daşlarını itiren **ilk ğar**,
Bir yaz gècesinde sehere kimi
Tepeden dırnağa açan gilenar,
Ay Allah, gör nèce mene oxşayır.” (YR, 2012: 215).

Şairin tasviri en mükemmel şekilde kullandığı şiirlerinden birisi de “Ay Allah Gör Nèce Mene Oxşayır” şiiridir. Behrudi bu şiirinde, vişne ağacının dört mevsimde aldığı değişimi ele almıştır.

Leyla Karahan Sıfat tamlamalarını “Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” (Karahan, 2011: 48) şeklinde tanımlar.

Muharrem Ergin de “Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsuru vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir. Sıfat tamlayan, yardımcı, isim tamlanan, asıl unsurdur. Sıfat tamlaması, eksiz bir birleşmedir. Her iki unsur da ek almadan doğrudan doğruya yan yana getirilir.” (Ergin, 2009: 380) şeklinde tanım yapmıştır.

Şairin incelemiş olduğumuz yüz şiirinde toplamda 872 sıfat tamlamasına rastlanılmıştır.

Niteleme Sıfatları

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde geçen niteleme sıfatlarına örnek:

Payızdı, — payıza benzedim.

Bu **derdim** çekilmez, **ağır**. (YR, 2012: 216-217).

Sahibsiz Allah évinin düşen daşlarının sinesindeki dağlara! (YR, 2012: 63-64-65).

Yêlkensiz gemi kimi— ayrılığlar elinde. (YR, 2012: 14-15-16).

İşaret Sıfatları

Behrudi'nin şiirlerinde geçen işaret sıfatlarına örnek

Bezdim yer üzünde... **O göyler** niye
Eşitmir? Sökülüb üstüme axır? (MG, 1997: 88).

Bu yolun sonu yox, gayıt **bu yoldan**

Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin? (YR, 2012: 257-258).

Sayı Sıfatları

Milyon ildir torpağ göye boylanır, çiçekler güneşe.
Milyon ildir aşigler oda yanar, pervaneler ateşe.
Men ayrılığlara yandım yaratdığına Allah dèyib
Yèndi ucalıgdan insan; men sene yendim.
Yèndi ucalıgdan insan— èle bildi ki, dualarıyla
Melekler çiyinde geler seadet. **Milyon il** bu gümanla. (YR, 2012:281-282).

Belgisiz Sıfatlar

Bu **nece** ömürdü, **nece** taledi?
Men seni çağırıram... Cavab — Öz sesim... (MG, 1997: 57).

Bütün yollar tükenib,
Yollar, sene elvida.
İtirmişem, ilahi,
Sene gelen yolu da. (YR,2012: 99).

Yalnızlığ açar **her** müşkülü,
Gör xirgeme gonan külü. (YR, 2012: 128).

Soru Sıfatları

Geldim baxım boyuna,
Görüm **nèçe** haçadı.

Geldim görüm nəynirsən,
Görüm ölüm **nəcedi?** (YR, 2012: 109).

İlahi, içimde gizlenen “men” im
Görünen benimden **ne geder** güzel!.. (YR, 2012: 118).

İsim-Fiil Grubu

Behrudi'nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde isim-fiil grubuna toplamda 28 kez rastlanılmıştır. Şair şiirlerinde isim-fiil grubunun bütün eklerine (-ma, -Iş, -mAk) geniş yer verdiği görülmektedir.

Leyla Karahan ad-fiil grubunu “Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 2011: 55) şeklinde tanımlamıştır.

Zeynep Korkmaz “Ad-fiiller, yerlerinde açıklandığı üzere fiildeki oluş, kılış ve durumun yani hareketin geçici adlarıdır.” (Korkmaz, 209:171).

Şairin şiirlerinde ad-fiil örnekleri şunları göstermek mümkündür.

Derin bir dereye tullağa güzel... (YR, 2012:118).

Bu cüre oxşayış inan, ne vaxtsa

Deli eyleyecek meni belke de... (YR, 2012: 215).

Son menzile aparmağa,

İlim, xoş geldin, xoş geldin. (YR, 2012: 61-62).

Sıfat-Fiil Grubu

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde Sıfat-fiil grubuna toplamda 172 kez rastlanılmıştır. Sıfat-fiil grubunun isim-fiil grubuna nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da bizlere şairin şiirlerindeki hareketliliğin fazla olduğu sonucunu verir. Behrudi, heyecanlı ve hareketli yapısını şiirlerine de aksettirebilen usta bir şairdir. O, mısralarında geniş zamanı kullanarak olayları her zaman canlı tutmayı ve hareketliliği ön plana çıkarmayı başarmıştır.

Şairin şiirlerindeki sıfat-fiil örneklerini şöyle göstermek mümkündür.

Tepeden dırnağa açan gilenar, (YR, 2012: 215).

Gécikib payızda açan güllere

Sonuncu xeberdi köçeri guşlar. (YR, 2012: 219-220).

Toz basmış pencereler,

Sizden baxan adam da

Daha mene oxşamır. (YR, 2012: 249-250).

Biz sêvine bilmedik gèdek,

Ğoy ayrılığlar sêvinsin (YR, 2012: 261-262).

Zarf-Fiil Grubu

Behrudi şiirlerinde zarf-fiil grubunu 82 kez kullanmıştır. Bu grup da Zarf-fiil ekli kullanımlar da tıpkı sıfat fiil grubu gibi şiire bir hareketlilik ve canlılık katar. Behrudi'nin şiirlerinde de bu hareketliliği kolayca hissedebiliyoruz.

Leyla Karahan “Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 2011: 57).

Zeynep Korkmaz “Bunlar, -A, -(y)ArAk, -(y)ArAktAn, -DlkÇA, -(y)lncA, -İ-kenl-ken gibi türlü eklerle kurulmuş zarf-fiililerin oluşturduğu gruplardır” (Korkmaz, 2009: 483).

Leyla Karahan zarf-fiil grubunu “Söz dizimi içinde zaman, tarz, sebep, şart, bağlama, karşılaştırma vb. işlevlerle zarf görevi yapar.” (Karahan, 2011: 59). Bizde bu tanımdan yola çıkarak Behrudi'nin şiirlerindeki zarf-fiil gruplarını sınıflandırma yoluna girdik.

Gözlerime baxa — baxa,

Menden ömür goparmağa, (YR, 2012: 61-62).

Oturub bir ğerib çölün düzündə

Ele, bu tekliye, bu tehalığa

Ürekden ğurd kimi ulamağ gözel... (YR, 2012:118).

Sıgınıb ruhuna, yaşayıb öler

Kim ki ebediyet nağılı bildi. (YR, 2012: 160).

Baxıb Tanrının baxtına,

Bu yazını baxt élesin. (YR, 2012: 127).

Ruh nedi? **Beden ölmeden** (MG, 1997: 142-143).

Tekrar Grupları

Behrudi şiirlerinde tekrar gruplarını toplamda 66 kez kullanmıştır. Şairin anlamı kuvvetlendirmek için tekrar gruplarını sıklıkla kullanmayı tercih ettiği görülür.

Bunlara şu örnekleri vermek mümkündür:

Menim de üreyim **bölüm—bölümdü**. (YR, 2012: 53-54).

Solun — sağın nécedi? (YR, 2012: 109).

Menden “meni” **uma— uma**,

Gelib girdim tabutuma. (YR, 1997: 108-109).

Ağac ile bir kere, men her gün **puçu—puçur** (MG, 1997: 139-140-141).

O göy üzü — sonsuzluğ— **ğorxa—ğorxa** baxdığım. (MG, 1997: 139-140-141).

Dê, ne sirdi **güle—güle**

Baş kesirsen dua ile. (MG, 1997: 144-145).

Edat Grubu

Behrudi'nin şiirlerinde edat grubunu toplamda 153 kez kullandığı görülür. Şairin edat grubuna çok fazla yer vermesi benzerlik, aitlik, ilgili olma, beraberlik, vasıta, miktar ve derece gibi konuları çok kullandığının bir göstergesidir. Behrudi'nin şiirlerinde kendisini sıklıkla “Allah, Tanrı, İblis, Melek, Bozkurt ve mevsim” unsurlarına benzettiği görülmektedir.

Leyla Karahan edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur.” (Karahan: 2011, 62) şeklinde tanımlamıştır.

Muharrem Ergin’e göre edat grubu “Bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur. İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra getirilir.” (Ergin, 2009: 392).

Tek ğaldım, tek **Allah kimi!** (YR, 2012: 179).

Bar tutmaz telesib **ikinci defe**

Açan almaların o çiçek ğemi; (YR, 2012: 215).

Hağğ evidi çölüm — içim,

Bir meleyin ruhu için.

Görürem ki, köz — köz için.

Alov köyneyin yoxdu. (YR, 2012: 93).

Üreyim başğa bir hiss ile dolu.

Men nece anladım ğetdiyim yolu, (YR, 2012: 257-258).

Bağlama grubu

Muharrem Ergin bağlama grubunu “Sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur.” (Ergin, 2009: 379).

Leyla Karahan’a göre “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” (Karahan, 2011: 65).

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde bağlama gruplarına 57 kez rastlanılmıştır.

Ne doğru var, ne de yalan,

İlim bilir, zalım bilmir. (MG, 1997: 209-210).

Bu da keder, bu da ğem,

Bu da ğeder ve yazı. (YR, 2012: 249-250).

Ünlem Grubu

Behrudi’nin şiirlerinde ünlem gruplarının kullanım sıklığı 45’tir. Şair şiirlerinde kimi zaman feryat eder. Bazen Tanrı’ya bazen Allah’a bazen de halkına seslenir. Onu görmelerini ister. Fakat kimse sesini duymaz. İçindeki acıyı, buhranı mısralarına

yansıtır. Behrudi'nin şiirlerindeki ünlem gruplarına örnek olarak şunları göstermek mümkündür.

Êy mene kafir söyleyen, (MG, 1997: 31-32).

Gel êy meni özü bilen

Meni Tanrı sözü bilen (MG, 1997: 49-50).

Ay beyler, ay efendiler,

Ğaldım özümle tekbetek. (YR, 2012: 128).

Ruhum, ruhum benim, **êy tenhalığım!**

Can vèrdin, borçluyam sene can, **Allah!**

Ne sesdi, **İlahi**, ğéybden gelen?

Kim meni çağırdı arxamca, **Allah?** (YR, 2012: 129).

Dinime gir, sen **êy senem**, (MG, 1997: 35-36).

Tepeden dırnağa açan gilenar,

Ay Allah, gör néce mene oxşayır... (YR, 2012: 215).

Birleşik İsim Grubu

Behrudi'nin şiirlerinde birleşik isim gruplarının kullanım sıklıkları 15'tir.

Leyla Karahan “isim+isim+... = birleşik isim grubu” (Karahan, 2011: 69) şeklinde açıklamıştır.

Bunlara şu örnekleri vermek mümkündür

Danış, **Emir Teymur**, bu son neydi be? (YR, 2012: 8-9).

Göy Tanrı, **Ğara Xan**, Oğuz, Güntekin... (YR, 2012: 24-25).

Bu da, bu da **ilk bahar**, (YR, 2012: 231).

Birleşik Fiil Grubu

Zeynep Korkmaz birleşik fiilleri “Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiilşeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilinbirleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir.” (Korkmaz, 2009: 150).

Leyla Karahan da “Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur. Bu işlevlerinden dolayı birleşik fiiller **“bir hareketi karşılayan birleşik fiiller”** ve **“bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller”** olmak üzere iki grupta incelenebilir.” (Karahan, 2011: 73).

Muharrem Ergin birleşik fiilleri “Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir. Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiiller ikiye ayrılır. Bu iki çeşit birleşik fiilin yardımcı fiilleri de ayrı ayrıdır.” (Ergin, 2009: 386).

Behrudi’nin şiirlerinde birleşik fiillerin kullanım sıklıkları 103’tür.

İsim+Fiil Kuruluşunda Olan Birleşik Fiil

Sene **üz tutan** sözlerim

Oxunmaz oldu tütsüne (YR, 2012: 261-262).

Son sözünü **dağ élesin**. (YR, 2012: 127).

Gışda yêr üzüne elenib yağan

Mezar daşlarını itiren ilk ğar, (YR, 2012: 215).

İsim+İsim Kuruluşunda Olan Birleşik Fiiller

Çiçekler bu gün — sabah,

Solacağ, bilir hamı.

Gözlemesin, neylesin,

Sonbaharın adamı. (YR, 2012: 218).

Gerek yênsin ayrılığa,

Son sözünü dağ élesin. (YR, 2012: 127).

Sèvecek her şeyi payız **birazdan**,
Nèylesin bahardan yarımamışlar? (YR, 2012: 219-220).

Sayı Grubu

Leyla Karahan sayı grubunu “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.” (Karahan, 2011: 72) şeklinde tanımlar.

Muharrem Ergin “Sayı grubu büyük sayı, küçük sayı olmak üzere iki unsurdan yapılır. Büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilir. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler, herhangi bir ek almazlar.” (Ergin, 2009: 391) şeklinde tanımlar.

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde en az kullanılan kelime grubudur. Kullanım sıklığı 12’dir.

Ölüm sevdasıdı **otuz yeddi** yaş, (YR, 2012: 160).

Min ildi cehennemdeyem,
Aldandığım bir cennet var. (YR, 2012:269).

Unvan Grubu

Muharrem Ergin “Bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur. Şahıs ismi önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir. Her iki unsur da hiç bir ek almaz. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler.” (Ergin, 2009: 389).

Leyla Karahan “Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 2011: 68).

Dünen **Setterxanı** bada vèren kes,
Yène kürsüdeydin, ordan düş daha. (YR, 2012: 47-48).

Danış, **Emir Teymur**, bu son neydi be?
Boynumda — ağ kefen, dilimde — tövbe... (YR, 2012: 8-9).

4.1.2.1.2. Öğeleri Açısından Cümleler

Özne

Muharrem Ergin özneyi “Cümlenin fiilden sonra ikinci unsurudur. Fail fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın, fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur. Ayrıca zikredilmese bile fiilin içinde umumi olarak şahıs halinde hissedilmek suretiyle varlığı cümlede daima hissedilir. Failin isim cinsinden bir kelime veya bir kelime grubu olur. Daima yalın halde bulunur; cümlenin çekimsiz bir unsurudur. Fiile yalın halde eksiz bağlanır.” (Ergin, 2009: 399).

Leyla Karahan da “Cümlede yapanı veya olanı karşılayan öge, öznedir. Özne, yüklemün gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır.” (Karahn, 2010: 18) tanımını yapar.

Sen göyden **gelmişen**, göy adamısan. (MG, 1997: 88).

Men gerib, fağır **dervişem** (MG, 1997: 222-223).

Men öz tabutundan **tutub**, (YR, 2012: 213).

Yüklem

Muharrem Ergin “Cümlenin en esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru, cümlenin direğidir. Cümlenin bütün yapısı onun üzerine kurulur. Diğer bütün unsurlar fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Türkçede asıl unsurun taili unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, cümlenin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur.” (Ergin, 2009: 398, 399).

H. İbrahim Delice *Yüklemün Özne Ve Nesne İlişkisi* başlıklı makalesinde yüklemi “Yüklem, cümle kurucusudur ve kurgulanacak cümlenin türüne göre üç değişik yapıda ortaya çıkar: Kılış, oluş ve durum bildiren cümleler.” (Delice, 2007: 143) şeklinde tanımlamıştır.

Özne ve yüklem cümlenin en temel iki ögesidir. Rüstem Behrud’nin neredeyse bütün şiirlerinde özne veya yükleme rastlamak mümkündür. Özne genellikle kullanılmış olsa da bazı cümlelerde açıkça belirtilmez. Bu durum, yüklemden hareketle çözülebilecek bir kullanım örneğidir. Ya da öznesi açık şekilde ifade edilmeyen cümlelerin anlam bütünlüğünü ondan önceki ya da sonraki cümlelerle kurmak

mümkündür. Özne genellikle şahıs ekleriyle belirtilmiştir. Yükleme ise emir cümleleri fazla görülmektedir.

Öznenin yüklemde yola çıkarak anlaşıldığı cümlelere örnek şunları gösterilebilir.

(Men) Tanrı dağından gelmişem. (MG, 1997: 222-223).

(Men) Bu son bahar da ölmedim. (YR, 2012: 213).

(Sen) Durub günah, günah dédin. (YR, 2012: 261-262).

(Men) Ğucağladım günahı. (YR, 2012: 218).

Nesne

Leyla Karahan nesneyi “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir. Nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişli fiiller nesneye yönelerek onu etkiler. Nesne, geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ogesidir. Yani geçişli fiilin gösterdiği hareketin nesne olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Geçişsiz fiillerde ise kılış ve oluş öznenin üstündedir. Böyle fiiller nesne istemez.” (Karahan, 2011: 25) şeklinde tanımlar.

Muharrem Ergin “Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan, cümle unsurudur.” (Ergin, 2009: 399).

Belirtili Nesne

Leyla Karahan “Yükleme hali eki taşıyan nesneler belirtili nesnedir; bilinen bir varlığı karşılar.” (Karahan, 2011: 25).

Muharrem Ergin de belirtili nesneyi “Ekli nesneye belirtili nesne denir” (Ergin, 2005: 375) şeklinde tanımlar.

Ğoymaz oğlum, gızım, ğadınım meni (YR, 2012: 219-220).

Deli sevdam, meni yıxdı ayrılığ. (YR, 2012: 233).

Men seni çiçeklere

Tapşırıp ğedeceyem.” (YR, 2012: 218).

Ruhumu köçürüm sözüme bir de.” (YR, 2012: 219-220).

Belirtisiz Nesne

Muharrem Ergin belirtisiz nesneyi “Eksiz nesne” (Ergin, 2005: 375) şeklinde tanımlar.

Leyla Karahan “Yükleme hali eki taşımayan nesneler” (Karahan, 2011: 25) şeklinde tanımlar.

Pıçılıynan puçur — puçur

Ağac **yarpağ, çiçek** açır. (YR, 2012: 105).

Tanrım, **mene söz dēnen**

Bir kimse duymayacağ. (YR, 2012: 94-95).

Kim **ne** çekir, niye çekir (YR, 2012: 61-62).

Çıxıb gēdirsen, **ne** dēyim

Ayrılgılarım üstüne. (YR, 2012: 261-262).

Rüstem Behrudi şiirlerinde nesneyi, sıklıkla kullanmayı tercih etmiştir. Şairin genellikle belirtili nesneye yer verdiği görülmektedir. Belirtisiz nesne ise diğerine nazaran daha az kullanılmıştır. Şairin, nesneyi fazla kullanışı onun yaptığı ya da yapacağı işlerin kesin ve net oluşundan kaynaklanmaktadır.

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde “meni” şahıs zamirini, belirtili nesne görevinde 126 kez kullanıldığına rastlanılmıştır. Bunun karşılığı olan “seni” şahıs zamiri ise 50 kez kullanılmış. Şair kendini nesne olarak şiirlerine konu etmiştir. “Seni” diye işaret ettiği nesne ise “Gök Tanrı ve Sevgili”dir. Bu kelime, canını acıtan, onu her daim hayal kırıklığına uğratan kimseler için de kullanılmıştır.

Yer Tamlayıcısı

Leyla Karahan yer tamlayıcısını şu şekilde tanımlar: “Cümlede yönelme, bulunma, uzaklaşma bildirerek yüklemi tanımlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bu öge, bazı cümlelerin zorunlu, bazılarının da yardımcı ögeleridir.” (Karahan, 2011: 29).

Muharrem Ergin de yer tamlayıcısını: “Fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsurudur.” (Ergin, 2005, 375) şeklinde tanımlar.

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde yer tamlayıcısına sık sık rastlamak mümkündür. Behrudi şiirlerinde yer tamlayıcısını belirtmek için “+dAn” ekini 210 kez, “+dA” ekini 147 kez kullanmıştır.

Şairin bu ekleri kullanım sıklıklarına bakacak olursak “+dAn” ekini diğerlerine nazaran daha fazla kullanıldığını görürüz. Bu da bizi, şairin bulunduğu yerden gitmek ve ayrılmak istediği sonucunu verir. Zaten şiirlerinin neredeyse çoğunu yalnızlık ve ayrılık üzerine kaleme alan usta şairin hayatının hep ayrılıklar, hüsrânlar ve yalnızlıklar üzerine kurulduğunu daha önce de söylemiştik. “+dA” ekinin kullanma sıklığına bakacak olursak buradan da yaşadığı şehirden şikâyet ettiğini, bulunduğu yeri şiirlerine konu ettiğini bazen Azerbaycan’ı kimi zaman da Bakü’yü ele aldığını görürüz. Bu yüzden Behrudi’nin şiirlerinde yer tamlayıcısına çok fazla yer verdiğini görmüş oluyoruz.

“Gedek **buralardan** gedek.

Gedek yağışlar yağacağ.

Yaşıl yosun denizden, mavi deniz **balıgdan**.

Yalnızlığ ölen deniz, ölüm de تنها yosun.

Biz ölümden gırxuruğ, ölüm de **tenhaliğdan**.” (YR, 2012: 163-164).

“Hêç duydunmu niye, **hardan**

Ruhumuza yağan **ğardan**

Bir ses gelir: **buralardan**

Baş götürüb gedek — dèyir.” (YR, 2012: 88).

“Ne vaxtsa yox olan yoxmuş **dünyada**,

Beden ruhumuzun kölgesi, Allah!” (YR, 2012: 160).

Behrudi’nin şiirlerindeki “-A” eki de yine kullanım sıklığı bakımından yoğun olduğu görülmektedir. Bu da şairin nesnelere yoğun olarak işaret ettiğini, bir şeylerin artık değişmesi gerektiğini ifade ediyor.

Biz vaxtsız açan çiçeyik,

Üstümüze gar yağacağ.” (YR, 2012: 216-217).

“Payızdı, — **pavıza** benzedim.

Bu derdim çekilmez, ağır.

Külek esir **sözlerimden**

Sözlerime yağış yağır.” (YR, 2012: 216-217).

Zarf Tümleci

Leyla Karahan zarf tümlecini: “Zaman, tarz, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır. Zarf cümlelerin genellikle yardımcı ögesidir. Seyrek olarak bazı cümlelerde zorunlu öge olabilir.” (Karahan, 2011: 32) şeklinde tanımlamıştır.

Muharrem Ergin Zarf Tümlecini “Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur.” (Ergin, 2009: 400) şeklinde tanımlamıştır.

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde zarflara sık sık rastlamak mümkündür. Şair, eserlerine hissettiklerini zaman bakımından bire bir yansıtmaktan kaçınmamıştır. Şairin şiirlerinde geçen zarf tümleçlerine örnek olarak şunları vermek mümkündür.

“Düzde çaylar dağ hesretli ağıdır.

Çöller onu **yana — yana** oxuyar.” (YR, 2012: 233).

“Men bextsiz bir dervişem,—

Deyişirem **başa — baş**

Olanla olmayanı.” (YR, 2012: 249-250).

“Dönecekdım göye, geldi.

Seni **öye — öye** geldim.” (YR, 2012: 234).

“Bu ay Tanrının bir ayı...

Gelib keçer **ağrın— ağrın.**” (YR, 2012: 221- 222).

Şair şiirlerinde “zaman” kavramına geniş yer vermiştir. Özellikle ele aldığı mevsim konulu şiirleri onun “zaman” kavramını en iyi ifade eden temalardır.

“Yolumu gözledin her **seher—axşam,**

Salam, Dar ağacı. Eleyküm —salam.” (YR, 2012: 8-9).

“Sabir olduğ—**günbegün**

İçimizde oyulduğ bu ayrılığ ucundan.” (YR, 2012: 14-15-16).

“-A, -dA, -dAn” ekleri aslında yer tamlayıcısı yaparken bazen, özellikle zaman ifadesi olan kelimelere eklendiklerinde zaman ifadeleriyle zarf görevinde kullanılmaktadır.

“**Pavızda** çiçekleyen ağaçları, **gışda** buludu, **yayda** garı,” (DS, 2001: 80).

“Dağda bizim kendde, gardaş **pavızda**

Bar tutmaz telesib ikinci defe” (YR, 2012: 215).

“Cehennemden men **bu axşam**,

Govulub **teze** çıxmışam.” (MG, 1997: 91-92).

“Harda gerar tutum, hara varım men?

Men **nêce** sıgışım gebrime, Allah?

Bu sönen ocağa **nêce** köz göyüm?

Ne gider üz tutum sebrime, Allah!?” (YR, 2012: 51-52).

Cümle Dışı Unsurlar

Muharrem Ergin cümle dışı unsurları şöyle tanımlar “Cümlede bu unsurlardan başka bir de bağlama ve ünlem edatları veya grupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece ilave edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunur. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.” (Ergin, 2009: 401).

Leyla Karahan ise bunlara cümle dışı ögeler ismini vererek şu tanıımı yapmıştır “Cümlelerin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olan ögelerdir. Cümle dışı ögeler, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi yüklem tamamlayıcısı değildirler. Bu ögeler, yüklem tamamlayıcısı olan ögelerin aksine açıklama, pekiştirme vb. işlevlerle cümle yardım

eder ve cümleleri çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde birbirine bağlar.” (Karahn, 2011: 36).

Behrudi’nin şiirlerindeki cümle dışı unsurlara şunları örnek vermek mümkündür.

Yêr göye ğavuşar ğiyamet günü

Men sene ğavuşa bilmerem **ancağ** (YR, 2012:281-282).

Men dün en özümü öldürdüm **daha**

Üstümde hönkürüb, fikir eleme. (YRBRD, 2012: 283-284).

Bu yêrde Allah **bêle**

Allah olmağ istemir (YRBRD, 2012: 10).

Ölümsüzem bu ğemle, yolum üste duran **hêy**...

Ğoy işlesin bu yaram gündengüne **lap** derin (YR, 2012: 31-32).

4.1.2.2.2. Anlam Bakımından Cümleler

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde soru ve emir cümlelerine oldukça sık rastlamak mümkündür. Şairin bu tür cümleleri sık sık kullanmasının sebebi anlamı kuvvetlendirmek halkı düşündürmek, harekete geçirmektir. Şiir üzerinde söz dizimi çalışma amacımızın cümle bilgisiyle ilgili belirlemelerden çok şairin üslubunu belirlemektir.

Ünlem ve Hitap cümleleri

Şiirlerde ünlem ve hitap cümleleri oldukça sık kullanılmıştır. Tanrıya olan isyanında, Allah’ı konu aldığı şiirlerde ve günlük olaylarda kullanım sıklığı artar. Şair en çok, Gök Tanrıya, Allaha ve uyuyan halka sesleniyor. Çünkü şair bu hayattan ve olduğu yerden memnun değil ve bunu da şiirlerinde onlara seslenerek dile getirmeye çalışıyor.

“Şair tövbeye sığmaz, bu da axır günahım...

Tanrım, senden kaçmışam, en ağır cezayı vêr.

Ğoy, bu günden açılın tenhalığa sabahım.

Ah! Yalnızlığ, tenhalığ! Ruhumun sığıdığı yêr!” (YR, 2012: 121-122) .

“Men” de ğaçıb sığındım “Men” adlı bir ğeleme;

Yalnızlığı ovudub hönkürdürse o dil, dil,
Demek, Tanrı ğarğıyıb mene dua éleme!” (YR, 2012: 121-122).

“Ruhum, ruhum benim, **èy tenhalığım!**
 Can vèrdin, borçluyam sene can, **Allah!”** (YR, 2012: 129).

“Tanrı baxır, yol vèrmez, sèvda ekim ğem yèyim,
 Menim zamanım gelir... **Bax tarix seksekede!**
Men seni ğedeceyem, èy yol! —Menim talèyim!!—
 Zalım dostlar arxamca gelse de, gelmese de!” (YR, 2012: 31-32).

Soru Cümlesi

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde sıklıkla kullandığı cümle çeşitlerinden birisi de soru cümleleridir. Şairin soru cümlelerini sık kullanmasındaki amaç karşındaki kişinin düşünmesini sağlamak ve cevap almaktır. Bu tarz cümlelerinin kullanılma sebebi halkı uyarmak, bir konu üzerinde düşünülmesini sağlamak, etki yaratmak, hesap sormak gibi durumlardır.

“Ġiyamet gününe anbaan,
Niye hazırlanmır bu çan?
 O ne gündü mezarından
Ölüler durub oxuyur?” (MG, 1997: 114-115).

“Ruhuma ğeydirib beden,
Men neye èndim? Neden?
Ruh nedi? Beden ölmeden
 Üzbeüz ğalan bilecek.” (MG, 1997: 142-143).

Emir Cümleleri

Behrudi’nin şiirlerinde emir cümlelerine sık rastlanılır. Şairin, ele aldığı emir cümlelerine her konuda rastlamak mümkündür. Emir cümlelerinin sıklıkla kullanılmasındaki sebeplerden birisi de şairin mizacıyla alakalıdır. Normal hayatta da sert bir kişiliğe sahip olan Behrudi, bu sert üslubunu şiirlerine de yansıtmıştır ve bu yüzden kesin yargı bildiren cümleleri şiirlerinde sıklıkla kullanmayı tercih eder. Şair,

kimi zaman Gök Tanrıya kimi zaman Allah’a kimi zaman uyuyan halka ve kimi zaman da sevgiliye emir vererek onları uyandırmaya çalışıyor. Şairin bir diğer özelliği ise emir cümlelerinde çoğunlukla “sen” sözcüğünü kullanmasıdır. Emrettiği kişilere “sen” diye hitap eder.

“Bizi hansı sevda tuş èyledi tuş,
Diline gelmeyen sözünden **soruş**.
Ğayıt, birce defe özünden **soruş**:
Tanrımı gönderdi, özün mü geldin?” (YR, 2012: 257-258).

“Bu sêvda meni yıxacağ,
Yıxacağ, gülüb baxacağ.
Gızlarım var **onların bax**,
Gül üzüne bağışla.” (DS, 2003, 63-64).

“Sen ki meni “men” èyledin,
Soruş: Nedi bu ênmeyin?
Derviş yapdın meni, ğayıt
Sen de xirge, eba **ğeyin.**” (MG, 1997: 49-50).

“Döndüm yalnız bir ağaca,
Çare yoxdu olacağa.
Men ölmüşem, **ğalx ayağa**,
Mezarımı **dur ğaz** daha.” (YR, 1997: 108-109).

Olumlu ve Olumsuz Cümleler

Galip Güner *Şekil, İçerik Ve Anlam Bağlantısı Bakımından Türkiye Türkçesi Gramerciliği* makalesinde olumsuz cümleler için “Olumsuzluk dil bilgisinde bir kategoridir. Dil bilgisindeki olumluluk ve olumsuzluk değerler sistemindeki durumdan farklıdır. Olumsuzluk bir fiilin, bir hareketin gerçekleşmediğini ya da herhangi bir şeyin “o şey” olmadığını ifade eder. Olumluluk ise isim cümlelerinde herhangi bir şeyin şöyle ya da böyle “o” olduğunu, fiil cümlelerinde ise işin, oluşun veya hareketin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Türkçede fiillerin morfolojik olarak olumsuz şekli – mA- ekiyle yapılır. Bu ek, ek-fiilin olumsuz şeklinin yapımı için

kullanılmaz. “i-” ekfiilinin olumsuzu “değil” sözcüğüyle yapılır. “var”lı cümlelerin olumsuzu Türkiye Türkçesinde “yok” kelimesiyle yapılır.” (Güner,2008: 6).

Leyla Karahan “Yargının gerçekleşeceğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir” (Karahan, 2011: 103) tanımını yapmıştır.

Şairin şiirlerinde olumsuz cümlelerdeki konu hayal kırıklıkları, öfke ve sitemdir. Kimi zaman halkına, kimi zaman milletine kimi zaman da Gök Tanrıya olan öfkesini, kızgınlığını belli edecek olumsuz cümlelere başvurmuştur. Olumsuz cümleler olumlu cümlelere nispeten daha azdır. Behrudi, hayal kırıklıklarına uğramış olsa da o, hiçbir zaman umudunu yitirmemiştir. Bu yüzden şiirlerini de hep olumlu yönde kaleme almıştır.

Şairin olumlu ve olumsuz yöndeki cümlelerine aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür.

“İlahi ruhuna barmağlarınla
Toxuna bildiyim adamı **gönder**.
O adam yoxdusa melekleriynen
“Seni and vèrirem içilen anda,
Girmişem tabuta ruhumu **soyma**.
Meni gözleyen var Tanrı dağında,
Meniynen **gétmesen**, meni de **goyma**.” (MİG; 1997: 217-218-219).

“Bu gış da hêç gış olmadı,
Ğar yağmadı ğarın üstüne.
Çıxıb gèdirsən, ne dèyim
Ayrılığların üstüne.” (YR, 2012: 261-262).

4.1.2.2.3. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde daha çok fiil cümlelerini tercih ettiğini görüyoruz. İsim cümleleri fiil cümlelerine nispeten daha az kullanılmıştır. Bunun sebebi ise şairin olumsuz fikirlerinin fazla oluşudur.

Fiil Cümleleri

Şairin şiirlerindeki fiil cümleleri, genelde çekimli fiillerden oluşmaktadır.

“Sen ki meni “men” **ëyledin**,

Soruş: Nedi bu **ënmeysin?**

Derviş **yapdın** meni, **ğayıt**

Sen de xirge, eba **gëyin.**” (MG, 1997: 49-50).

“Ruhum, perdeler **çekildi**,

Ruhumuz ruh tek **görünür.**

Derviş libasına **bükdüm**,

Ahımız günah **görünür.**” (MG, 1997: 95-96).

“Ruhunu **yaşatdım** ruhumda **bilsen...**

Bilsen, başdaşımı bir gün **döyersen**,

Hönkürüb — hönkürüb özün **dëyersen**

Ne sen benimkisen, ne men seninki.” (YR, 2012: 291-292).

İsim Cümlesi

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde isim cümleleri fiil cümlelerine nispeten daha az kullanılmıştır. Bunlara örnek olarak aşağıdaki dörtlükleri göstermek mümkündür.

“Üreğimde bir tükenmez keder **var**,

Deli sêvdam, meni yıxdı ayrılığ.

Allah, bu il payız — payız deyil ki,

Ayrılığdı ayrılığdı, ayrılığ” (YR, 2012: 233).

“Bu da, bu da ilk bahar,

Esdi yêne rüzgarı.

Tanrı yêne sîrr açır,

Açmağa sirrim de **yox**,

Çiçek kimi açılır,

Bax derdimin açarı,

Bu bedende yoruldum,

Getmeye yërim de **yox.**” (YR, 2012: 231).

4.1.2.2.4. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Devrik Cümle

Azerbaycan Türkçesinden çok incelediğimiz metinlerin şiir olması devrik cümle sayısını artırmaktadır. Rüstem Behrudi de şiirlerinde devrik cümleleri kullanmaktan çekinmemiştir. Onun şiirlerinde özne kimi zaman cümlenin sonunda bulunabilir.

“Tanrıdan savayı kime **yèndi** Türk?!

Ne vaxtsa ruh kimi göyden **èndi** Türk.

Hağğ sèven bendeyi èle **dindi** Türk.

İnam da, iman da bu andan gelir.” (YR, 2012: 24-25).

“Size **oxşayıram**, èle sizem men;—

Bu elim, bu saçım, bu da gözlerim.

Ne vaxt ki yalnızam, ümitsizem men

Yandırır dilimi deli sözlerim.” (YR, 2012: 51-52).

Kurallı Cümle

Şair şiirlerinde devrik cümlelerin yanı sıra çok rastlanmayan kurallı cümleleri de tercih etmiştir.

“Min ildir mene **dikilen**,

Dè nèyleyim gözlerime?!

Ruhumun üste **sökülen**

O da meni **öldürecek**.” (YR, 2012: 49-50).

“Bu sèvda meni **yıxacağ**,

Yıxacağ, gülüb **baxacağ**.

Ğızlarım var onların **bax**,

Gül üzüne **bağışla**.” (DS, 2003, 63-64).

“Sen ki meni “men” **èyledin**,

Soruş: Nedi bu **ènmeysin?**

Derviş yaptın meni, **ğayıt**

Sen de xirge, eba **gèyin**.” (MG, 1997: 49-50).

4.1.2.2.5. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde farklı cümle türlerine rastlamak mümkündür. Behrudi duygularını daha rahat ifade edebilmek için genellikle bağlaçlara bazen de kip ve şahıs eklerine başvurmuştur. Bu yüzden şiirlerinde bağlama edatları, kip/shahıs ekleri oldukça fazla kullanmıştır.

Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

Bu konuda birçok tanım vardır. Zeynep Korkmaz bağlama edatları ile ilgili “Türkçede cümleler arasında bağlantıyı sağlayan çok sayıda bağlama edatı vardır. Bu edatlar yardımıyla aralarında anlam ilişkisi olan iki veya daha fazla cümleyi birbirine bağlamak mümkündür. Edatların görevi, sıralama, karşılaştırma, beraberlik vb. anlamlarla cümleleri birbirine bağlamak, aralarında ilişkiyi vurgulamak ve ilişkinin yönünü belirlemektir.” (Korkmaz, 2011: 85) tanımını yapmıştır.

“Ki” Bağlama Edatı İle Bağlanan Cümleler

Rüstem Behrudi şiirlerinde bağlama edatlarına çok geniş her vermiştir. Bunlardan biri de “ki” bağlama edatıdır. Şairin incelemiş olduğumuz şiirlerinde 1883 cümle içerisinde “ki”nin kullanım sıklığının 55 olduğu görülür. “ki”li cümleler hem Azerbaycan Türkçesi cümle yapısından hem de Rüstem Behrudi'nin tercih ettiği bir kullanım türü olduğundan şiirlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Şairin “ki” edatını kullanmasındaki amaç ise anlamı kuvvetlendirmek ve şiirde değişik bir ahenk yaratmaktır. Bunu da mükemmel bir şekilde başardığı görülür.

“Gör mene Tanrı nêyledi?

Yol vèrib yoldan eyledi.

Ëyleyib, derviş ëyledi;

Bu yol **ki** gandan kêçecek.” (MG, 1997: 222-223).

“Ve” Bağlama Edatı İle Bağlanan Cümleler

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde çok sık tercih etmediği bir bağlama edatıdır. İncelemiş olduğumuz şiirlerinde 1883 cümle içerisinde kullanma sıklığının 10 olduğu görülür.

“Payızda çiçekleyen ağaçları, gışda buludu, yayda ğarı,

Ve bir de ruhuna barmağlarımla toxunabildiğim adamları sevdım.” (DS, 2001: 80).

“...Hava ğaranlıĝ, sahil kimsesiz...

Denizin üstünde bir deste çiçek

Ve bir de arxamca ölüme yüyüren melek.” (YR, 2012: 263-264-265).

“Her ğeçe, her ğeçe yuxularımda,

Üzü mavi, gözü göyden daha mavi,

Aĝzı ateş kimi bir ğurd **ve** sevgili bir yurd—

Her ğeçe, her ğeçe yuxularımda” (YR, 2012: 17-18-19).

Diğer Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz şiirlerinde bağlama edatları sıklığı “ya (21)”, “ne de (8)”, “yoxsa (8)”, “ancaĝ (7)”, “ĝah (2)”, şeklindedir. Şairin şiirlerinde “ki” ve “ya” bağlama edatlarını daha sık kullandığı görülür. “Ya” bağlama edatını ise genellikle kararsız kaldığı konularda kullanmayı tercih etmiştir.

“Meni haĝĝa gel yol эле,

Ya efendi, **ya** ĝul эле.

Bu da yoldu, ĝebul эле

Ğoşul mene, çıxaĝ ĝedek” (YR, 2012: 285- 286).

“**Ğah** türk oldum, **ĝah** da acem.

Bele ĝetse, ne bilecem?—

Yox oluram ite—ite.” (YR, 2012: 55-56).

4.2. ÜSLUP

4.2.1. Yalnlık, Açıklık Tabilık, Samimilik

Rüstem Behrudi'nin şiirlerindeki en temel özellik dilin açık, sade, samimi ve anlaşılır olmasıdır. Şiirleri belki de bu yüzden herkes tarafından sevilerek okunmuş ve ezberlenmiştir. Duygularında samimi olması onun karakterini yansıtır. Neredeyse bütün hayatını şiirlerine yansıtan Behrudi, yaşadığı zorlukları, hayal kırıklıklarını, üzüntüsünü, sevincini kısacası bütün duygu ve düşüncelerini şiirlerine konu etmeyi başarmıştır. Hayatı boyu onu en çok üzen konu ise Turanın kurulmamasıdır. Bu yüzden neredeyse tüm şiirlerinde bu üzüntüsünü dile getirmiş ve tek suçluyu da Tanrı olarak görmüştür.

Behrudi'nin şiirlerinde kullandığı bu açıklık ve anlaşılabilirliğin iki temel sebebi vardır. Birisi Azerbaycan Türkçesini temiz kullanması, ikincisi de ele aldığı konuların tüm Türk dünyası tarafından kolay anlaşılabilir olmasıdır. Kısacası o, şiirlerinde herkesin anlayabileceği her kesimin anlayabileceği bir dili tercih etmiştir.

“Men terk édilmiş bir liman,
Sen yèlkensiz bir gemi.
Gülecek üstümüze
Ayrılığlarınğemi.” (DS, 2003: 54-55).

Rüstem Behrudi, hayatın her zorluğunda, farklı mevsimlerde, tüm Türk coğrafyasında kendisini keşfetmeye çalışan ve bunu başaran usta bir şairdir. Şiirlerinde kimi zaman vatana olan üzüntüsünü, kimi zaman ana yurdun ayrılığı, kimi zaman Tanrıya olan uzaklığı ve kimi zaman da yalnızlığını ele almıştır. O, zamanlar üstünde yaşayan usta bir şairdir.

Rüstem Behrudi'nin, Cumhuriyet dönemi Türk şairlerinden biri olan Orhan Veli Kınık'dan da etkilendiği görülmektedir. Behrudi'nin kaleme aldığı “Her Şey Ayrılığdan Başladı” şiiri bizlere Orhan Veli Kanık'ın “Anlatamıyorum” şiirini hatırlatmaktadır.

“Çağırısam, eşidersininizmi?
Bilersinizmi ne çekir
Bir igidğılncığında?
Sonra ağlasam, duyarsınızmi,
Üreyimi göre bilersinizmi
Göz yaşlaımın parıltısında?!” (YR, 2012: 14-15-16).

“Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısrararımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce

Bir yer var; biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.”

(http://www.siiir.gen.tr/siir/o/orhan_veli_kanik/anlatamiyorum.htm,10,2017)

Şairin kullanmış olduğu kelime kadrosundan yola çıkarak onun vatanına ve diline ne kadar bağlı bir şahsiyet olduğunu bir kez anlamak mümkündür. Onun kelime kadrosu günlük konuşmalardan seçilmiş ve sade bir üslupla dile getirilmiştir.

“Söz Tanrının merhemeti,
Ahı, daşidelibdise.
Gerek yënem men gulolam
Söze, göydengelibdise.” (MG, 1997: 25-26).

4.2.2. Lirizm

Rüstem Behrudi tam anlamıyla lirik bir şairdir. Çünkü o, şiirlerinin hepsinde kendini konu almıştır. Sosyal konuları ele alsa da o, bu konuları kendinden örnekler vererek anlatmıştır. Şiirleri bu şekilde ele almasındaki sebep memleketinin, vatanının, halkının derdini, üzüntüsünü kendi derdi, üzüntüsü olarak bilmesidir. Bunun yanı sıra şiirlerindeki sosyal konuları kendini konu ederek ele almasındaki diğer sebep ise yaşadığı dönemdeki yasaklarla ilgilidir. Sovyetlerin sert tutumu, duygu ve düşünce özgürlüklerinin kısıtlanması ne yazık ki şairleri dürüstlükten uzaklaştıran en önemli sebeplerden birisi olmuştur. Bu yüzden Behrudi, şiirlerini kendini örnek göstererek ele almıştır. Bu yüzden o mükemmel bir lirizm şairidir demek mümkündür.

“Görek men de hağğa gelem,
Söze yënem, sîrrin bilem

Bes men kimem? kağız—gelem
Sözü Tanrı bilibdisel?!” (MİG, 1997: 25-26).

“İçimdeki pıçılıtım
Düşecek dile, bilsem...
Men yazardım özümü,
Özümde bula bilsem...” (MG, 1997: 29-30).

Şairin ele aldığı yalnızlık aslında vatanın yalnızlığıdır. O, şiirlerinde halkının yok oluşunu mecazî bir üslupla kendi derdiymiş gibi işler.

Şairin şiirlerinde çoğunlukla “men” şahıs zamirini görürüz. “men”in olmadığı yerlerde de “sen” vardır. O, dünyaya kendi penceresinden bakar ve bu yüzden olaylarda kendini örnek göstererek bir birlik, bütünlük ve samimi bir şekilde ele alır.

“Gëdim, **men** üz tutum olacağlara,
Ruhumu köçürüm sözüme bir de.
Men kaçım özümnden, görüm, ilahi
Mene ne doğmadı, sevincmi, gemmi?
Çılpağ ağaclara üz tutum, desin:
Sözümnden özüm tek görünüremmi?” (YR, 2012: 219-220).

“Ölüm de var, ölümü **sen**
Derd éleme, éleme **sen**.
Tabutumdan **sen** tutarsan,
Bir de bir melek çağırın.” (YR, 2012: 221- 222).

Behrudi’nin şiirlerindeki “men” şahıs eki kimi zaman kendini kimi zaman da tüm Türk dünyasını karşılar. Şiirlerinde Türklerin hayatları boyunca acılarını yenilgilerini ve zor yaşam şartlarını ele alan şair “biz” yerine “men” kelimesini kullanarak milletini bir bütün halinde değerlendirir. “Sen” şahıs eki ise acımasızlığı ve kötülüğü temsil eder. Onu yalnızlığa ve ölüme terk eden Gök Tanrı için de şair “sen” şahıs zamirini kullanır.

“Bu gara sevdadı, Tanrım,
Sen meni özüne bağışla.
Yer de **senin**, göy de **senin**,

Yeri göy özüne bağışla.” (DS, 2003, 63-64).

“Ya men gètmeliyem,
Sen gètmelisen ya da.
 Bitmelidi bu eşğ,
 Bitmelidi bu sèvda.” (DS, 2003: 54-55).

4.2.3. Sembol/İmaj

Sembol, “Duyu organlarıyla idrakı imkânsız herhangi bir şeyi, tabiî bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işarettir” (Atasagun, 1997: 369) der.

Rüstem Behrudi şiirlerinde imaj ve sembollere sıklıkla yer verir. Bu şairin hayata bakış açısını ortaya koyar. Behrudi, olayları gözlemleyen, kendince yorumlayan, değerlendiren ve bunları sembollerle dile getiren renkli bir kişiliğe sahiptir. Şaire göre yaşadığımız dünyada her bir olayı, duygu ve düşüncüyü karşılayan semboller var ve o, kullandığı bu semboller sayesinde yaşanan birçok olayı şiirlerinde daha teferruatlı anlatmayı başarır.

“Gèdek buralardan, gèdek,
 Gèyib ayrılığ libasın
Kölge tek çekilibgèdek,
 Gèdek bir kimse duymasın.” (YR, 2012: 216-217).

“**Çiçek kimi** açılır,
 Bax derdimin açarı
 Bu bedende yoruldu,
 Getmeye yèrim de yox.” (YR, 2012: 231).

“... Başımda —elçatmazlığdan doğan delilik,
 Dilimde — delilikden doğan sözlerim.
 Ve bir pencere şüşesinde
Payız yaprağına benzer benizim...
Bextim—gözlerimin renginde, gözlerim denizin.
 Ve men bu denizin içinde

Y lkensiz gemi kimi— ayrılığlar elinde.” (YR, 2012: 14-15-16).

  irdeki g r nt  betimlemelerle birlikte imgelerle de elde edilebilir. Bu sebeple   irin en temel unsurlarından birisi de imge (hayal) unsurudur diyebiliriz.   irlerdeki bu imgeler,   airlerin  ok g     hayal d nyasının olup olmadığıyla bağlantılıdır. Imge anlatılmak isteneni daha canlı bir  ekilde anlatabilmek i in onunla ba ka  eyler arasında kurulan bir bağlantı y ntemidir (Ge gel, 2007: 1-2).

“Her ge e, her ge e yuxularımda,
    mavi, g    g yden daha mavi,
Ağzı ate  kimi bir  urd ve s vgili bir yurd—
Her ge e, her ge e yuxularımda.” (YR, 2012: 17-18-19).

Behrudi kurt sembol n    irlerinde sık kullanır. Bazen kendini bir kurt olarak hayal eder bazen ise y z  mavi, g    g ky z nden daha mavi ve ağzı ate  gibi bir kurt g r r r yasında. Kurt motifi g c n simgesidir ve T rk destanlarında da sık kar ıla tığımız bir motif t r d r.

Oğuzlar kurdu, b y k sava larda kendilerine yol g steren bir  nc  olarak g rm  lerdir. Bozkurt destanı, Ergenekon destanı ve Uygur T reyi  destanında T rklerin kurt soyundan t rediği ele alınmı tır (G   en, 2013). R stem Behrudi de eski T rk tarihinden yola  ıkararak   irlerinde sıklıkla kurt motifini ele almaktan ka ınmamı tır.

“Mene  z tut — yurda ocağ urana,
“Turan” — d yib **Boz  urd** kimi durana.
Sonun yoxdu,  evrilmesen Turana —
VETEN!” (YR, 2012: 7).

“**Div kimi** min ildir bu yurdun ruhu,
Uyuyur    ede  zge bir bağın
Sarı   eyinin le eyi  ste.
 aman nevesiyem men yurd yerinde—
Ruhum bu tilsimi sındırmağ ister.” (YR, 2012: 26-27-28).

4.2.4. Ritim, Ahenk ve Unsurları

Ahenk kelimesi uyum anlamına gelmektedir. Şiirde ahenk ise ustaca bir kullanıma bağlıdır ve bir takım ahenk unsurları vardır. Şiirde ahenk ustaca kullanılan ses akışı, söyleyiş, ölçü, her türlü ses benzerliği ve ritim ile sağlanır. (http://www.edebiyatbilgihanesi.com/FileUpload/bs835355/File/siirde_ahenk.pdf, 11.06.2017; 13.38).

Rüstem Behrudi'nin şiirlerini ritim, ahenk ve unsurlarını sıklıkla aldığı görülmektedir.

“Bizi hansı sevda tuş èyledi tuş,
Diline gelmeyen sözünden soruş.
Gayıt, birce defe özünden soruş:
Tanrımı gönderdi, özün mü geldin?” (YR, 2012: 257-258).

“Sene gelen yolun adı;
Sözüm üste od ğaladı
Bu ne cür eşğ, ne sévdadı,
Derdğayıdır derman olur.” (YR, 2012: 287).

4.2.4.1. Tekrarlar

Ses Tekrarları

Anlatımı etkileyen unsurlardan biri de ses tekrarlarıdır. Ünlü ünsüz ilişkileri olarak bilinen asonans ve aliterasyon, şiirlerde ahengi sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Asonans ve aliterasyon sonraki dönemlerde armoni diye adlandırılmaya başlansa da bu çok yaygın bir kullanım haline gelmez (Selçuk, 2010; 484).

Ünsüz Tekrarları (Aliterasyon): Aynı mısra içerisinde belirli seslerin tekrarlanmasına denilmektedir.

“M, G ve X” ünsüzü ile

“GèdiM, Men üz tutuM olacağlara,
RuhuMu köçürüM sözüMe bir de.
Men ğacıM özüMden, görüM, ilahi
Mene ne doğMadı, sévincMi, ğeMMi?
Çılpağ ağaclara üz tutuM, dèsin:
SözüMden özüM tek görünüreMMi?” (YR, 2012: 219-220).

“Bil, Tanrının **Meleklerin Men** Tanrıdan çox istedi**M**,
Meleklerin ğanadıyla döyülesi bir gün ğapı**M**.
 Söz — başdaşı**M**, sendən **Mene Mezar olMaz**, çıxı**M** gèdi**M**,
Men ruhuMun tabutuna gèdi**M**, özge **Mezar ğazıM**.” (YR, 2012: 81).

“Eyleşib derdin ta**X**tına,
 Gètsin giyamet va**X**tına...
 Ba**X**ıb Tanrının ba**X**tına,
 Bu yazını ba**X**t élesin.” (YR, 2012: 127).

“**Ğ**arşı dağdan esib **G**elen
 Yèlim, **Xoş Geldin, Xoş Geldin**.
Gelmisen, **ğoyğem** — sèvinci
 Bölüm, **Xoş Geldin, Xoş Geldin**.” (YR, 2012: 61-62).

“**Y**” ünsüzü ile
 “Men bir menem, “mende” itdim,
 Yox olub men **Y**ene bitdim.
 Yolcu**Y**am, baş alıb gètdim,
 Yol, **Y**ol daşına ğalacağ.” (MG, 1997:211-212).

“**D**” ünsüzü ile
 “Ne **D**erviş, ne sufî, ne **DeDe**,
 Hağğı bulma**D**ı hêçbe’**De**.
 Musa, İsa, Mehemme**De**
 Sırr ğalan **DinDen Danışib**.” (MG, 1997: 201-201).

Ünlü Tekrarları (Asonans): Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde ünlü tekrarlarına da rastlanmaktadır. Nadiren rastlanılan ünlü tekrarlarında daha çok “a, ə ve ü” bu tekrarlar vardır. Şiirlerde “ə” harfi “e” şeklinde ele alınmıştır.

“Vüsal — h**E**sret, s**E**vinc — k**E**der ğarışığ,
 Ėy xatir**E**m, ğoy kor olum tüstün**E**...”

Ğuşlar köçEr ğErib ElE bu ğecE
Yağış yağar bu ğecEnin üstünE.” (YR, 2012: 233).

“Ay bEylEr, ay EfEndilEr,
Ğaldım özümlE tEkbEtEk.
Menimki tövbEdEn kèçib,
NE dèsen, yalan bilEcEk.” (YR, 2012: 128).

“Men ağac, yarpağ, çiçEyEm,
Bir çiçEk üste lEçeyEm.
Bir kEpEnEk tEk ölEcEm,
Gülüm, mEn adam dèyilEm.” (MG, 1997: 101-102).

“Gel özÜne çevir Üz.
ÖzÜne ğenim Oğuz.
Yalana sığınıb dÜz,
Yalan dÜzÜn içinde” (MG, 1997: 110-111).

“Döndüm yAlnız bir AğAcA,
ÇAre yoxdu olAcAğA.
Men ölmüşem, ğAlx AyAğA,
MezArımı dur ğAz dAhA.” (YR, 1997: 108-109).

Ek Tekrarlar

Behrudi şiirlerinde ahengi oluşturmak için tekrarlar geniş yer vermiştir. Bu tekrarlar şiirde hem ritmi hem de tempoyu sağlamak için tercih edilen bir kullanım türüdür.

Mısra sonlarında yapılan tekrarlar: : Behrudi’nin şiirlerinde kullanılan bir tekrar türüdür. Şairin mısra sonlarında kullandığı bu tekrarlar aynı zamanda kafiye ve redifi de kapsamaktadır.

“Cehennemden men bu axş**am**,
Govulub teze çıxmış**am**.

Söz vèrib söze çıxmı**şam**,
Tezeden yaxmağ ne gerek?" (MG, 1997: 91- 92).

Enine ve dikine dağınık ek tekrarlar: İncelediğimiz şiirleri de sık kullanılan bir tekrar unsurudur.

"Ruhum, perdeler çekildi,
Ruhum**uz** ruh tek görüner.
Derviş libasına бүkdüm,
Ahım**ız** günah görüner." (MG, 1997: 95-96).

"Mende zaman, vaxt ölecek,
Sende olan baxt ölecek.
O şairi bir yana çek,
Ondan mene yol görsenir." (MG, 1997: 93-94).

Zarf-Fiil eklerinin tekrarı: Behrudi şiirlerinde zarf-fiil eklerine çok fazla yer vermemiştir. Bu konuyla ilgili tek bir örneğe rastlanılmıştır.

"Kêçirib hağğ eleyinden,
Tanrı alı**b** meni "menden".
Çıxarib bendliyinden,
Gülüm, men adam dèyilim." (MG, 1997: 101-102).

Emir eklerinin tekrarı: Bu da Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde az kullanılan bir tekrar türüdür.

"Güneşin dalınca kişneyib, gèden...
Gèriye dönmeyen ulu yurd è**le**.
Vèroxu, gøy çekim bu yayı bir de—
Ğaytar öz eslime meni gurd è**le**!" (YR, 2012: 26-27-28).

"Men yalğızam bir gurd kimi,
Mennen birge galan gelsin." (YR, 2012: 59-60).

"Bêş lèçek benövşe dèyil ki talè
Arayım tapmayım... meni bağışla," (MG, 1997: 137-138).

“Zalım dost! Goy **deyim**,
 Görxdüğüm gün de geldi; İblis kimi tek başına
 Giyameti gizletmek meleklerin xorunda.” (YR, 2012: 63-64-65).

Soru eklerinin tekrarı: Bu tekrar türü Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde sıklıkla kullanılan bir tekrar türüdür. Bu tekrar türünü sıklıkla kullanmasının sebebi anlamı kuvvetlendirmek ve konu üzerinde düşündürmektir.

“Ömrüm yolculuğa bir bahanedi,
 Biz hardan bileydik bu istek **nedi**?
 Seni gözleyirdim, gözleme **nedi**...
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin?” (YR, 2012: 257-258).

“Ruhum! Meni hağğ bildinse,
 Sene özge hağğ ne **gerek**?!
 Eger sözüm Tanrıdansa,
 Dalında durmağ ne **gerek**?” (MG, 1997: 91-92).

“Derdiynen barışıb bu yêrüzünde ğalıb unutul**mağ**,
 Yoxsa ki, yêrden başını götürüb ğedib unut**mağ**?
 Söyle, en gözeli nedi dünyada:
 —Ğalıb unutul**mağ**, yoxsa ki yêrden
 Başını götürüb ğedib unut**mağ**?” (MG, 1997: 162-163-164).

Zaman ekleri ve şahıs eklerinin tekrarı: Behrudi, şiirlerinde neredeyse Azerbaycan Türkçesindeki bütün zaman eklerini kullanmıştır. Şahıs olarak aynı “men” şahıs zamirinde olduğu gibi en çok birinci teklik şahıs ekli çekimlere yer vermiştir.

“Ğış da geldi... Vaxtı gels**in**,
 Geldi yaşıl yarpağ als**ın**.
 Menim kimi şair öls**ün**,
 Çiçekleri tanımadı.” (YR, 2012: 234).

“Sêvdim, sevib canı at**dım**.

Başımdan sevdanı at**dım**.
 Öldüm, ölümden ğayı**t**dım
 Ölüm meni tanımadı” (YR, 2012: 234).

“Men göyden, yerden ğa**çı**ram,
 Ğa**çı**ram, bax, men ğa**çı**ram.
 Tanrıya ğapı a**çı**ram,
 Sen kēçme, kēçen bilecek” (YR, 2012: 128).

Sıfat-Fiil eklerinin tekrarı: Şair, şiirlerde bu eklerin tekrarına çok fazla yer vermemiştir. Behrudi’nin şiirlerinde yer alan sıfat-fiil tekrarlarına şunları örnek göstermek mümkündür.

“Yağış ya**ğ**mayan yay axşamları
 Leçekleri ğurusa, arı az**and**ı...
 Saralar — sarala sozal**ı**b bat**an**
 Güneş de üf**ü**ğde tale yaz**and**ı.” (YR, 2012: 215).
 “Ğoy**maz** oğlum, ğızım, ğadınım meni
 Ğoy**maz**lar ğoşulub durnalar ile.” (YR, 2012: 219-220).

Ölçü, Kafiye ve Redif

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde kafiye çeşitlerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Şair şiirlerinde tüm kafiye çeşitlerine yer vermiştir ve en fazla 7’li (18) ve 8’li (38) hece ölçülerini kullanmıştır. 7’li olanlar “4+3=7 ve 3+4=7” olarak sınıflandırılabilir.

Yarım kafiye

“Ğe**l**em derdi söze kö**ç**ür
 Söze kö**ç**ür, candan kē**ç**ir,
 Ebediyyet andan kē**ç**ir,
 Zaman sığan o an, menem.” (YR, 2012: 79).

Tam kafiye

“Ayrılığ fesli çatdı,
 Çiçek tabutlarda ğ**em**...
 Men seni çiçeklere
 Tapşırıb gēdecey**em**.” (YR, 2012: 218).

Zengin kafiye

“Sığındıg ona — **buna**
 Biz utana — utana.
 Uzağdan tabut**una**
 Durub baxan memleket.” (YR, 2012: 33).

Tunç kafiye

“Ëli yağmalanan, bölünen, **bölen**,
 Çayları guruyan, gölleri **ölen**,
 Hağğ—hêsab çekmeye gelen menem, men,
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam.” (YR, 2012: 8-9).

Redif

“Géciken sevdalar göz yaşı, **ahdı**,
 Her eşgin evveli, son başı **ahdı**,
 Biz nece görüşek axı, günahdı!...
 Tanrımı gönderdi özün mü geldin?” (YR, 2012: 257-258).

“Men Allaha gēden yoldum,
 Sırr idim, sevdım faş **oldum**.
 Ële bir eşge tuş **oldum**,
 Derviş Yunus yalan olur.” (YR, 2012: 287).

Kelime Tekrarları:

Rüstem Behrudi şiirlerinde ahengi sağlamak ve anlamı kuvvetlendirmek için kelime tekrarlarına sıklıkla yer vermiştir.

Şiirdeki Yerine Göre Kelime Tekrarları

Mısraların başlarında yapılan kelime tekrarları: Mısra başında yapılan kelime tekrarları daha çok duygu ve düşünceleri geliştirmek için yapılmaktadır. Behrudi'nin şiirlerinde bu kelime tekrarlarına sık sık rastlanılmaktadır.

“**Gèdek** buralardan **gèdek**.

Gèdek yağışlar yağacağ.” (YR, 2012: 216-217).

“**Sonuncu** xeberdi bu ilk xezeller,

Sonuncu xeberdi solan çiçekler

Ağac yarpağ — yarpağ ağılar dèyir,

Bu dili men billem? Bilmeyecekler.” (YR, 2012: 219-220).

“**Bu da** payız, bu da biz,

Bu da biten bir nağıl...

Bu da keder, bu da gem,

Bu da geder ve yazı.” (YR, 2012: 249-250).

Mısrada birbirini takip eden kelime tekrarları: Rüstem Behrudi mısralarda birbirini takip eden kelime tekrarlarına sıklıkla yer vermiştir.

“Dönecekdin göye, **geldi**.

Seni öye— öye **geldim**.

Bu da sonum, niye **geldim**,

Gidi dünya, **gidi**, **gidi**...” (YR, 2012: 234).

“**Yüz defe** oy, **yüz defe dan**,

Mene **gelen gelen** hağdan.

Sen de geldin ucalığdan,

Ğal, gètme, ğalan bilecek.” (YR, 2012: 128).

Türe Göre Kelime Tekrarları

Ad tekrarları

Şiirlerde görülen ad tekrarları bazen ekli bezen de eksiz olarak ele alınmıştır. Mısraların arasında genellikle dağınık olarak verilmiştir.

“**Gècenin** sükutuna

Pıçılıtın hanı, **Tanrım**?

Gèce girib araya

Görmürsen meni, **Tanrım**.” (YR, 2012: 94-95).

“Ölüm **sevdası**dı otuz yeddi yaş,

Yüz sirre açardı söz — söz bu **sevda**.

Ölüm de gelecek günün bir günü,

Bu ömür bitecek, bitmez bu **sévdä**.” (YR, 2012: 160).0000

“Öldürür bu **hava** öldürür meni,

Havalar tek dolmağ isteyir adam.

Hava serxoş, deniz serxoş, men ayığ

İçib serxoş olmağ isteyir adam.” (YR, 2012: 169).

Sıfat tekrarları

Rüstem Behrudi şiirlerinde en fazla işaret sıfatlarını kullanmıştır. İşaret sıfatlarından sonra ikinci olarak soru sıfatlarını kullanmıştır. En az kullanılan sıfat çeşidi ise sayı sıfatlarıdır. Az olduklarından dolayı da şiirlerde tekrarlanmamaktadır.

“Sonuncu xeberdi **bu** ilk xezeller,

Sonuncu xeberdi solan çiçekler

Ağac yarpağ — yarpağ ağılar dëyir,

Bu dili men billem? Bilmeyecekler.” (YR, 2012: 219-220).

“Bellidimi yoldu sene,

Hansı iman, **hansı** dine?

Göyün yere ëndiyine

O subut günden danışım.” (MİG, 1997: 201-201).

“Bu sönen ocağa **nêceköz** göyüm?

Ne geder üz tutum sebrime, Allah!?” (YR, 2012: 51-52).

Zarf tekrarları

Şair şiirlerinde bütün zarf çeşitlerini yer verdiği görülür. Zarfları kullanmasındaki sebep, cümlelerdeki fiillerin yapılış zamanı, tarzı, yeri, zamanı hakkında bilgi vermek, ifadelere detaylar yanında canlılık ve hareketlilik katmaktır.

“Gem çekme, çekilmez bu günün gemi,
Ne yaxşı bir yaşıl **sabah** var, **sabah**...
Silaha yetmeyen elimiz yazığ,
Gelem—kağıza da çox şükür, Allah!!!” (YR, 2012: 47-48).

“Sonbaharda doğduğum
Seher — **seher** bilirsən,
İlk bahar kimsesizem,
Sen ğapımı döy barı.” (YR, 2012: 231).

“Yarımadım **niye** men,
Ne imandan, ne dinden.
Bes **niye** Azərbaycan
Sahibin yandan çıxır.” (YR, 2012: 12-13).

Fiil tekrarları

Behrudi’nin şiirlerinde sıklıkla kullanılan kelime tekrarlarından birisidir. Bu fiil tekrarları zaman çekimlerinde görülmektedir. Fiillerin daha çok emir kipi şeklinde kullanılması şairin sert mizacıyla alakalıdır. Düşüncelerini sert bir şekilde emir vererek tekrarlar. Bunun yanı sıra emir kipinin kullanılması şairin duygu, düşünce ve heyecanındaki vurgu ve üzüntüyü yansıtmaktadır.

“**Gedek** buralardan **gèdek**.
Gèdek yağışlar **yağacağ**.
Biz vaxtsız açan çiçeyik,
Üstümüze ğar **yağacağ**.” (YR, 2012: 216-217).

“Ruhumun ğoşulub ağac olmağa
Allahlar zalımdı. **Ğoymayacağlar**.
Ğoymaz oğlum, gızım, ğadınım meni
Ğoymazlar ğoşulub durnalar ile

Bu yerden köçeri güş olub gëdim...” (YR, 2012: 219-220).

Zamir tekrarları

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde zamirler geniş yer tutar. Şiirlerinde kendini konu eden şairin genelde “men” ve “sen” şahıs zamirleri ile “öz” dönüşlülük zamirini daha sık kullandığı görülür. Behrudi’nin “men” diye ele aldığı birinci teklik şahıs zamiri bazen tüm Türk milletini bazen de kendini yansıtmaktadır. “Sen” ikinci teklik şahıs zamiri ile “Gök Tanrı”, “İblis” ve “Sevgli”yi ele almıştır. Şair, “sen” şahıs zamirini şiirlerinde, canını acıtan, onu üzen, inciten, düşman olarak belirlediği kimseler için kullanmıştır.

“**Menem, men**, ruhum **menim**,

Menem varken, yox olan.

İblis kimi Allahın

Dergahından govulan.” (YR, 2012: 218).

“Ölüm de var, ölümü **sen**

Derd ëleme, ëlemes**en**.

Tabutumdan **sen** tutarsan,

Bir de bir melek çağırın” (YR, 2012: 221- 222).

“Torgovı,, Boş cibim bir de ki, boşluğ,

Adamlar; **onlara** ne geder yadam.

Onlar meni görmür, men de **onları**,

İçib serxoş olmağ isteyir adam.” (YR, 2012: 169).

Edat tekrarları

Rüstem Behrudi şiirlerinde kuvvetlendirme edatlarının tekrarlarına daha fazla yer verilmiştir. Bu tekrarları şair, şiirde anlamı kuvvetlendirmek için tercih etmiştir.

“Bu **da** payız, bu **da** biz,

Bu **da** biten bir nağıl...

Bu **da** keder, bu **dağ**em,

Bu **dağ**eder ve yazı.” (YR, 2012: 249-250).

“Baş götürüb gëdim **daha**,

Unutulsun adım **daha**

Seni defnèledim**daha**

Allah da benimtek tek dèyil” (YR, 2012: 88).

Ünlem tekrarları

Behrudi’nin şiirlerinde görülen bir tekrar türüdür.

“Çèvir sözlerime bu sesi, **Allah!**

Ne vaxtsa yox olan yoxmuş dünyada,

Beden ruhumuzun kölgesi, **Allah!”** (YR, 2012: 160).

“Tanırının ateşgahda oduna.

And olsun! And olsun!

Masmavi göy üzü altında” (YR, 2012: 63-64-65).

4.2.4.2. Edebî Sanatlar

Edebi sanatlar, söze güzellik katan en önemli unsurlardan biridir ve edebiyatımızın her döneminde şairler ve yazarlar tarafından tercih edilen bir kullanım türü olmuştur. Edebi sanatların sık kullanımı, yazı dışında günlük konuşmalarda da göze çarpan bir durumdur. Bunun sebebi ise konuşmalara biraz renk katmak ya da anlamı kuvvetlendirmektir (Elbir, 2006: 144).

Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz 100 şiirinden yola çıkarak, şairin eserlerinde edebi sanatlara da yer verdiğini, bunları yerinde ve ustaca kullandığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Mecaz ve Semboller

Rüstem Behrudi, şiirlerinde kimi zaman mecaz anlatımlar ve semboller kullandığı görülür. Şair, duygu ve düşüncelerini, yaşadığı olayları ya da hissettiklerini açık bir şekilde anlatamadığı durumlarda mecaz ve sembollere geniş yer vermiştir. Mecazları kullanmamızdaki en büyük amaç kimi zaman anlatımı kuvvetlendirmek ve renklendirmek iken kimi zaman da düşüncelerimizin açıkça ifade edilmesinin yasak olduğu durumlarda karşımıza çıkmaktadır.

Mecaz anlam: “Bir kelimeyi ya da sözü gerçek anlamı dışında kullanmaktır. Bir kelimenin gerçek anlamının değil de mecaz anlamının kastedilmesi için iki anlam arasında bir ilgi bulunması gereklidir.” (Altun, 2003: 2).

Behrudi’nin en güzel şiirlerinden birisi de “Salam Dar Ağacı” şiiridir. “Dar Ağacı” şair tarafından sembolleştirilmiş bir kullanımdır ve zorluğun, yasakların çiğnendiğinin, masumların sebepsiz yere canlarına kıyıldığının ve idam edildiğinin bir göstergesidir. Behrudi de “Dar Ağacı” sembolü ile Azerbaycan’da yaşanan 20. Yüzyıl olaylarında nice masum ve günahsız insanın işkenceyle öldürüldüğünü ve asıldığını dile getirmek istemiştir. Behrudi’nin diğer benzetmesi ise “Şam”dır. “Şam” Şamanizmin bir unsurudur ve şair onu, boş yere yitip giden ömre benzetmiştir. Behrudi şiirlerindeki bu benzetmelerle insanların çaresizliğini ve boş bir hayat yaşadıklarını dile getirmek istemiştir.

“Hereni bir cüre derd dillendirir,
Here öz derdine bir alışan **şam**<kişileştirme
Nêyleyim, öldürün, men öz derdime
Gültek eyilmeye doğulmamışam.” (YR, 2012: 51-52).

Şiirde kullanılan “şam” kelimesiyle şair kişileştirme yapmıştır.

“Can pervane, **ömür bir şam**,
Eriyirem seher—axşam.
Men, olandan gül olmuşam,
İçimdeki bir niyete.” (YR, 2012: 55-56).

Şiirdeki “şam” kelimesi ile şair, hayatı ve insanı “Şam”a benzetilmektedir. Behrudi’ye göre “Boz Kurt” kurtuluşun simgesidir. Şair çaresiz zamanlarında, “bozkurt” sembolüyle Türk’ün geçmişteki güçlü zamanlarını hatırlar ve özler. Buradan hareketle şairin geçmişi özlediğini ve o günlerde yaşamak istediğini ya da yaşadığı bugün de güçlü olmak istediğini söylemek mümkündür. O, Türklüğün, Türk tarihinin yılmaz savunucusudur. Türklüğün güçlü olduğu zamanlara özlem duyar bozkur’tu arzular.

“Önünde **gurd** duran ordular kèçer.
İndi gizli gelir yuxuma bir vaxt
Ulaşa—ulaşa ordular basan.

Uluslar, “Bay göller”, Göyçeler seni
Menden soruşurlar, **Boz gurd** hardasan?!” (YR, 2012: 17-18-19).

“Kürklü Tanrım, bir yurdolub,
Doğma olsun sağım, solum,
Dönüb baxır **boz gurd** olub,
Ğalımgıyam—ğıyamete” (YR, 2012: 55-56).

Tezat

Tezat, iki zıt düşüncenin bir arada kullanılmasına denilir. Rüstem Behrudi’nin incelemiş olduğumuz yüz şiirinde sıklıkla zıt düşüncelere rastlanmıştır. Bu tür düşünceler genelde inançla ilgili şiirlerinde ve bu konunun işlendiği mısralarında görülür. Gök Tanrı/Allah, İblis/Melek ikileminde kalan Behrudi, bazen neye inanacağını bilemez. Bu kararsızlığını şiirlerine de yansıtan şairi yaşadığı hayat fazlasıyla etkilemiştir. Allah’tan kaçır, Gök Tanrıya sığınır ve orada da yalnız kalır. Allah’ın ve Tanrı’nın onu terk ettiğini ve yalnızlığa ittiğini anlatır.

Gök Tanrı ve Allah kavramlarının aynı şiir içerisinde yer alması fikrimizce bir tezat oluşturur. Şairin ele aldığı Tanrı (Gök Tanrı) kavramı Şamanizm inancının bir sembolüdür. Şairin şiirlerinde hem “Gök Tanrı”ya hem de “Allah” a inandığı görülmektedir.

“Min il pıçılıtım da **Tanrıya** çatdı,
İndi hayğırırım, özüme çatmır.
Bu gün men **piyada**, isteyim **atlı**, (piyada-atlı=Tezat)
Gör nece tükenib güvvetim, gücüm,
Düşmenim bir yana, sözüme çatmır...
Gör nece gısalıb gollarım benim
Doğma ocağıdaki közüme çatmır.
Bu hele bir yana, derde bax, **Allah**!
Ellerim saçıma, gözüme çatmır.” (YR, 2012: 26-27-28).

“Taléynerbarışdın... **Tanrı dağından**
İndi pıçılıtın da yéter **Allah**.
Tövbeni sirrini aç Mehemmede,

Sen özün **İsasan, Musasan** daha (İsa-Musa=Telmih).” (MG, 1997: 137-138).

Teşhis

Rüstem Behrudi şiirlerinde teşhise geniş yer vermiştir. Yaşadığı dönemin zorluklarını, duygu ve düşüncelerini teşhis yoluyla şiirlerine aktarmaya çalışan şair, bu edebî sanatı şiirlerinde çok güzel kullanmıştır. O, genellikle doğa olaylarını, ağaçları, çiçekleri, yaprakları ve toprağı kişileştirmiş, onlara insanî duygular yüklemiştir.

Şu mısralarda çiçek, ölmek ve yâd etmek gibi insanlara dair özelliklerle kişiselleştirilerek benzetilerek tasvir edilir.

“Yazığ, yazığ her şeye;
Bu çiçeyin en azı,
Sonbaharda ölmeyi
Yadına düşmeyecek.” (YR, 2012: 231).

Vakit, pencereden bakan ve sözünde durmayan insanlara benzetilir.

“Üstüme yağan yağış
Sevdaların gècesi...
Penceremden boylanır
Baxır, vaxt — vedebilmir...” (YR, 2012: 231).

Teşbih

Behrudi’nin şiirlerinde, sıklıkla kullandığı edebî sanatlardan birisi de teşbihtir. Bu sanat, diğer adıyla benzetme sanatı olarak da bilinmektedir. Şairin şiirlerinde teşbih sanatını çok kullanmasının sebebi yaşadıkları dönemde duygu ve düşüncelerini daha açık ifade edememesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple yaşanan olayları benzetme yoluyla şiirlerinde ifade etmiş, toplumu bu şekilde uyarmaya ve bilgilendirmeye çalışmıştır. Sözlerime yağış yağır,

“Eşit pıçılıtsın sesin.
Allah kimi çıxıbgèdek,
Heç melekler de bilmesin.” (YR, 2012: 216-217).

Bu gün bir div kimi canımız
Ayrılığlar elinde. Ayrılığın ne vaxtdır
İxtiyar var elinde.” (YR, 2012: 14-15-16).

İstifham

Behrudi'nin şiirlerinde sıklıkla tercih ettiği bir edebî sanattır. Şair, duygu ve düşüncelerini bu sanat türüyle daha açık ve anlaşılır ifade etmeyi başarmıştır. Sorular sorarak insanların düşündüklerini şu yönüne çıkarmaya çalışmış, dikkati bu konulara çekmiştir.

“Harda ğerar tutum, hara varım men?
Men nêce sığışım ğebrime, Allah?
Bu sônen ocağâ nêce kôz ğoyum?
Ne geder üz tutum sebrime, Allah!?” (YR, 2012: 51-52).

“Min illerdi sinemde ğem,
Gah Türk oldum, gah da acem.
Bele ğetse, ne bilecem?—
Yox oluram ite—ite.” (YR, 2012: 55-56).

Nida

Ünlem yoluyla yapılan edebî sanattır. Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde çok fazla örneği yoktur.

“Gör nêceğısalıbgollarım benim
Doğma ocağdaki kôzüme çatmır.
Bu hele bir yana, derde bax, Allah!
Ellerim saçıma, gözüme çatmır.” (YR, 2012: 26-27-28).
“Bir yêryoxdu buralarda, ruhum benim.
Ruhum benim, en, en!
İçi Allahla dolu bir adam,
İçi Allahladop—dolu bir adamsan.” (YR, 2012: 263-264-265).

4. 2. 5. Şahsilik, Kendine Özgünlük

Rüstem Behrudi eserlerinde açık, yalın ve sade bir dil kullanmıştır. Genellikle günlük konuşma dili tarzındaki ifadelere, deyim ve atasözlerine yer vermesi; mısra ve cümle yapısındaki sadelik; ahenk ve ritmi sağlayan tekrarlar, vezin, kafiye, redif ve diğer edebi sanatlar; kendi duygu ve düşünce dünyasının yanı sıra Türk milletinin sorunlarını ele alışı ve bu konudaki samimi, lirik tavrı ve bütün bu konuları sade bir dille, anlaşılır bir yapı ve muhteva içinde sunuşu incelendiğinde üslubunun şahsi ve kendine özgü olduğu sonucunu ortaya çıkacaktır.

Behrudi şiirlerinde, aynı üslup ve duygu akışını sürdürmeyi başarmıştır. “Türklük ve Turan” kavramlarının kullanımının yasak olduğu XX. yüzyılda bu kelimeleri şiirlerinde büyük bir cesaretle ele almış ve işlemiştir.

Turan şairi olmanın yanı sıra o şiirlerinde kimi zaman “romantik” bir karaktere bürünmeyi de başarmıştır. Sert duran kişiliğinin altında çok duygusal ve kırılgan bir yapısının olduğunu fark etmemek mümkün değildir. “Ölüm” onun için bu kirli dünyadan kurtulmanın yegâne yoludur. Kimi zaman ölümü arzulayarak “kurt” olmayı hayal eder, kimi zaman bir ağaç, bir toprak ya da bir yaprak olmak için Tanrıya dualar eder. Türklük sevgisi şairin yüreğinden şiirlerine yansımıştır ve bütün Türk dünyasını “men” kelimesi altında toplamayı başarmıştır.

O, şair olmanın yanı sıra büyük bir fikir adamı olarak da tanınmaktadır. Eserlerinde ele aldığı konularla, korkusuzluğu ve tarafsızlığıyla herkes tarafından tanınmış ve sevilerek okunmuş, hafızalarda yer etmiştir.

Behrudi yaşadığı dönemden oldukça fazla etkilenen bir şairdir. Bu yüzden şiirlerinde Türklük ve Turancılık konularını işlediği görülür. Olayları sade bir dil ve üslupla anlatarak halkı bu konuda bilinçlendirmeyi amaç edinen şairin yaşadığı dönemde Azerbaycan’da yaşanan Rus baskılarından fazlaca etkilendiğini görüyoruz.

O, şairliğinin yanında bir filazoftur da. Duygu ve düşüncelerini eserlerinde yoğun olarak veren şair, sade dil ve üslubuyla anlattıklarını kanıtlar ve yorumlarla pekiştirir. Bunun yanı sıra eserlerini benzetmelerle, atasözleri ve deyimlerle renklendirerek daha sade ve herkes tarafından anlaşılır bir dille yazmaya çalışır.

5. SONUÇ

Rüstem Behrudi (1957), Azerbaycan Türkleri'nin 20. ve 21. yüzyılda yetiştirmiş olduğu en usta şairlerden biridir. O, üniversite hayatı boyunca şiir yazmanın yanı sıra düşünceleriyle de ön plana çıkmayı başarır. Azatlık düşüncesi çevresinde konuşmalar yapar, onunla aynı fikirde olanları bir araya toplar.

Rüstem Behrudi bir şaman torunudur. Kendini bir şaman olarak gören şairin bu inancı, düşünce dünyasına da yansır. İncelemiş olduğumuz 100 şiirinin 30'unda şaman inancını anlatır. Şiirlerinin çoğun "Gök Tanrı, ruh, gökyüzü, mum," gibi şamanlığa dair unsurlar yer alır. Bunu da "Bir Şam Da Tapmadım, İçimde İman Evi Var, Tanrının Elçisiyim, Bu İş Melek İş Değil, Melekden İblis Gözeldi, Tanrıdan Gelen Sesler" gibi şiirlerinden anlamak mümkündür. Behrudi'nin şiir dünyası, sadece Azerbaycan halkının değil tüm Türk dünyasının ufkunu genişletir. Onun yaratmış olduğu eserler, 1980-1990 yıllarında Azerbaycan millî düşünce tarzının şekillenmesinde büyük rol oynar. Şairin "Salam Dar Ağacı" şiiri vatan hudutlarını aşarak tüm Türk dünyasının azatlık marşı seviyesine ulaşır.

Şair, eserlerinin çoğunda vatan, yurt, Turan, Bozkurt motiflerine geniş yer vermiştir. O, bu üzüntüsünü "Veten, Bu Ne Cür Memleketdi, İncil ve Ğuran, Memleket Üstüne Ağl, Halım Memleketin Halı, Yolculuğ, Olmamışdan, Hara Çıxım Gëdim Bu Yër Üzünden, Yol, And Olsun, Salam Dar Ağacı" şiirlerinde ele almıştır. Bu hayal kırıklıklarını yaşayan şair, artık zamanla diğer insanlar gibi olmaya başladığını, vurdumduymaz bir karaktere büründüğünü "Yolam, Özümü Gëdirem" şiirinde yansıtmıştır.

Rüstem Behrudi, mevsimleri kişileştirerek onlara duygu katmış ve kendini de sonbahara benzeterек sonbahar gibi ayrılıklara alışkın, kederli, hazin, yalnız ve تنها bir kişiliğe sahip olduğunu dile getirmiştir. Şair "Sözlerime Yağış Yağır" cümlesinde gözyaşlarını yağmura benzeterек çaresizliğini dile getirmiştir. Bunun gibi "Sëvecek Her Şeyi Payız Bir Azdan, Payız, 45 Yaşın Payız, Sonbahar Adamı, Kim Bezedi Bu Yazı, Teklendi Yëne Tekler, Ğış Da Geldi, 19 Dëkabr, Ay Allah Gör Nëce Mene Oxşayır" gibi şiirlerinde de şairin mevsimleri ele aldığı görölmektedir.

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde yalnızlık temasının yanı sıra kaçış temasına da oldukça sık rastlanır. İçine düştüğü bu buhrandan kurtulmak isteyen şair, Yunus Emre ve Fuzuli gibi bulunduğu yerden uzaklaşma düşüncesiyle hep karşı karşıya kalmıştır. Bu duygularını da "Avtoportret" şiirinde ele almıştır.

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinin çoğu dördlük şeklinde yazılmıştır. Bunun yanı sıra beş, altı, sekiz ve hatta on bir dizeden oluşan şiirleri de mevcuttur. O, serbest nazım şeklini kullanır. Şiirlerinde uzun mısraları tercih eder. Bunun yanında şiirlerinde sadece hece ölçüsünü kullanmıştır. Bazı şiirler serbest nazım şekliyle yazılmış gibi görünse de aslında cümlelerin ikiye bölünmesi ve farklı mısralara yerleştirilmesi söz konusudur. Bölünen cümleler tek cümle haline getirilince şairin şiirlerinde uzun cümleler kurmayı tercih ettiği görülür.

Rüstem Behrudi, şiirlerinde en çok 8'li hece ölçüsünü kullanmıştır. Dördlüklerle yazılmış 81 şiirin 38 tanesi 8'li, 18 tanesi 7'li, 1 tane 16'lı (Ëlëgiya), 16 tanesi 11'li, 7 tanesi 14'lü ve 1 tanesi hem 7'li hem 8'li hem de 9'lu hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Behrudi şiirlerinde en çok “men” kelimesini kullanmıştır (1060 defa). “Men”in çok kullanılmasının sebebi kendi varlığını ispatlamaktır. Yaşadığı döneme ve olaylara bakıldığında bir “varlık” mücadelesinin yaşandığı açık olarak görülecektir. “Men” kelimesi şairin kendini ifade etmesinin yanında milletini, Türklüğü ve geniş anlamıyla Türk milletini ifade etmek için seçtiği bir kelimedir. Bunu şairin bütün şiirlerinde görmek mümkündür. “Men” kelimesini tamamlayan ama çoğunlukla da karşısında olan diğer bir kelime ise “sen”dir (552 kez). Şair “sen” kelimesiyle kimi zaman sevgilisine, kimi zaman Gök Tanrıya kimi zaman iblise (düşman) ve kimi zaman da uyuyan halkına işaret eder. “Sen” şairin karşısında yer alan ve zarar veren taraftır. Bunlar sevgili, Gök Tanrı, iblis ve uyuyan halktır. Behrudi, şiirlerinin çoğunda kendini ön plana çıkarmıştır. O, dünyaya kimi zaman Azerbaycan'ın gözünden kimi zaman da Azerbaycan halkının gözünden bakmaya çalışmıştır. Bu yüzden “Men” kelimesi “Sen” kelimesinden daha fazla kullanılmıştır. Şair, Azerbaycan'ı ve Azerbaycan halkını “men” kelimesinde bütünleştirmiştir.

Rüstem Behrudi kelime seçiminde oldukça titiz davranmıştır. Şiirlerini her kesimden insanın okuyup anlayabileceği şekilde kaleme almıştır. Rusça kelimelerden uzak duran şairin şiirlerinde Arapça ve Farsça (Farsça=payız, mezar, mısra vs.) kelimelere rastlamak mümkündür. Fakat bu kelimeler Azerbaycan Türkçesine içine girmiş zamanla bu dil içerisinde yer edinmiştir.

Behrudi şiirlerinde şanlı Türk tarihinin kahramanlarına geniş yer vermiştir. Onun için “Emir Teymur (Timur Şah, ĞaraXan (Kara Han), Oğuz, Tanrıgüt (Tanrıkut), Gürşad (Kürşad), Sultan Selim, Şah İsmayıl, Füzuli, Mehemmed (Hz. Muhammed), Nesimi, Atilla, Musa, Mete, İsa (Hz. İsa) Settartxan (Settar Han)” tarihimizde önemli yere sahip kahramanlarımızdır.

Rüstem Behrudi şiirlerinde şahıs zamirlerini sıklıkla kullanır. Onun şiirlerinde “men, sen, o, biz, siz ve onlar” şahıs zamirleri, şahıslar arasında birlik ve bütünlüğü vurgular. Turanı ele aldığı şiirlerinde bütün Türk yurtlarının isimlerini yazmayıp da “biz” (45) kelimesiyle hepsini bütünleştirir. Şair şiirlerinde sadece “o (43), bu (272)” işaret sıfatlarını kullanmıştır. Niteleme sıfatlarına geniş yer vermiştir (123). Şairin niteleme sıfatlarına geniş yer vermesi, okuyucuların hafızasında olayları canlandırmalarını ve hayal kırıklıklarını sağlar. Fiil unsurlarına, ritim ve ahenk unsurlarına, kelime tekrarlarına geniş yer vererek üsluptaki anlamı kuvvetlendirmiştir. Onun şiirlerinin büyük bölümü tezat sanatıyla yazılmıştır. Şairin, mısralarında Gök Tanrı ve Allah kavramlarının aynı şiir içerisinde yer alması fikrimizce bir tezat oluşturur. Behrudi’nin ele aldığı Tanrı (Gök Tanrı) kavramı Şamanizm inancının bir sembolüdür. Şiirlerinde hem “Gök Tanrı”ya hem de “Allah”a inandığı görülmektedir. Bunu da “Şaman Nevesiyem Men Yurd Yerinde, Bu Tövbe Günaha Açılan Ğapı” şiirlerinden anlamak mümkündür.

Behrudi şiirlerinde, aynı üslup ve duygu akışını sürdürmeyi başarmıştır. “Türklük ve Turan” kavramlarının kullanımının yasak olduğu XX. yüzyılda bu kelimeleri şiirlerinde büyük bir cesaretle ele almış ve işlemiştir.

Rüstem Behrudi’nin şiirlerinde bütün kelime gruplarına yer verildiği görülür. İsim tamlamaları sahipliği belirtir. Behrudi, vatanı, halkı ve milli duygularına sahip çıkan bir şairdir. Bu sahip çıkış şiirlerdeki isim tamlamalarının ve dolayısıyla iyelik ekinin sık kullanılmasından da anlaşılmaktadır. Bu sahiplikte seçilen kelimelerin de ekler kadar önemi vardır. İkinci olarak sıfat tamlamalarını çok fazla kullanmıştır. Bu da şairin tasvir yönünün güçlü olduğunu gösterir. İster mevsim temalı şiirlerinde isterse de vatan, millet temalı şiirlerinde tasvirlere geniş yer vererek okuyucuyu sıkılamaya özen göstermiştir.

Behrudi şiirlerinde, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarına da geniş yer vererek hareketli, renkli dünyasını bizlere yansıtmayı başarmıştır.

Şairin şiirlerinde en dikkat çeken özellik ise tekrar gruplarına çok fazla yer vermesidir. Bu da anlamı kuvvetlendirme ve düşüncüyü pekiştirme açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında edat grubunu da mısralarında sıklıkla ele aldığı görülmektedir. Edat grupları benzetme amacıyla kullanılır. Bir varlığı başka bir varlığa benzetmektir amaç. Behrudi’nin de kendini kimi zaman Gök Tanrıya kimi zaman Allaha kimi zaman da Bozkurta benzettiği görülmektedir.

Behrudi'nin şiirlerinin çoğunluğu devrik cümlelerden oluşmaktadır. Bu durum Azerbaycan Türkçesinin genel kullanım özelliğinden kaynaklanır ve şairin de yazılarında çok kullandığı bir cümle yapısı özelliğidir. Aynı zamanda şairin mizacından kaynaklanan bir kullanım türüdür.

Öznelere genellikle belirtilmiştir. Yüklemsiz cümlelere de rastlamak mümkündür.

Rüstem Behrudi'nin şiirlerinde cümle öglerinden nesne oldukça sık kullanılmıştır. Nesneyi fazla kullanması onun yaptığı ya da yapacağı işlerin kesin ve net oluşundan kaynaklanmaktadır.

Şairin yer tamlayıcısını da oldukça sık kullandığı görülür. Özellikle “+dAn” ekiyle kullanılan yer tamlayıcılarının çokluğu şairin, bulunduğu yerden gitmek ve ayrılmak istediği sonucunu verir. Azerbaycan'ın ve halkının zor durumda olması onu üzdüğü için bazen Gök Tanrı olmak isteyişi bazen de Bozkurt olup doğduğu topraklara yani Orta Asya'ya göç etme isteği belirmiştir.

Behrudi'nin şiirlerinde, soru ve emir cümlelerine sıklıkla yer verdiği görülür. Bunun sebebi ise soru sorarak okuyucunun düşünmesini sağlamak, emir vererek ise ciddiyeti vurgulamaktır. Bunun yanında olumlu ve olumsuz cümleleri de fazladır. Olumsuz cümlelerdeki konu hayal kırıklıkları, öfke ve sitemdir. Kimi zaman halkına, kimi zaman millete kimi zaman da Gök Tanrıya olan öfkesini, kızgınlığını belli edecek olumsuz cümlelere başvurmuştur.

Rüstem Behrudi'nin şiirlerindeki en temel özellik dilin açık, sade, samimi ve anlaşılır olmasıdır. Behrudi'nin şiirlerinde kullandığı bu açıklık ve anlaşılabilirliğin iki temel sebebi vardır. Birisi Azerbaycan Türkçesini temiz kullanması, ikincisi de ele aldığı konuların tüm Türk dünyası tarafından kolay anlaşılabilir olmasıdır. Kısacası o, şiirlerinde herkesin anlayabileceği her kesimin anlayabileceği bir dili tercih etmiştir.

Behrudi lirik bir şairdir. Bunu da şiirlerinin çoğunda kendini ele almasının yanı sıra vatanını, milletini ve toplumun hemen her kesimini ilgilendiren sevinç, acı, aşk, ayrılık, özlem gibi bireysel duyguları coşkulu bir tarzda ele almasından yola çıkarak anlamak mümkündür.

Rüstem Behrudi şiirlerinde, sembol ve imajlara geniş yer vermiştir. Ona göre yaşadığımız dünyada her bir olayı, duygu ve düşünceyi karşılayan semboller var. O, kullandığı bu semboller sayesinde yaşanan birçok olayı şiirlerinde daha etraflı anlatmayı başarır. Örneğin; bozkurt onun için kurtuluşu, bağımsızlığı ve özgürlüğü sembolize eder. Bunun yanında sonbahar onun şiirlerinde yalnızlığın sembolüdür.

Rüstem Behrudi'nin incelemiş olduğumuz 100 şiirinden yola çıkarak, şairin eserlerinde edebi sanatlara da yer verdiği, bunları yerinde ve ustaca kullandığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Rüstem Behrudi eserlerinde açık, yalın ve sade bir dil kullanmıştır. Genellikle günlük konuşma dili tarzındaki ifadeler, deyim ve atasözlerine yer vermesi; mısra ve cümle yapısındaki sadelik; ahenk ve ritmi sağlayan tekrarlar, vezin, kafiye, redif ve diğer edebi sanatlar; kendi duygu ve düşünce dünyasının yanı sıra Türk milletinin sorunlarını ele alışı ve bu konudaki samimi, lirik tavrı ve bütün bu konuları sade bir dille, anlaşılır bir yapı ve muhteva içinde sunuşu incelendiğinde üslubunun şahsi ve kendine özgü olduğu sonucu ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

“*Azərbaycan Dili*”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası.

“Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası”, İqtisadiyat.

“*Azərbaycan Tarihi*”, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, 2008, Bakı.

“*Azərbaycan tarixi*”, Yeddi cildə V cild (1900-1920-ci illər). Bakı, "Elm", 2008, 696 səh, 40 səh, illüstrasiya.

“*Azərbaycan tarixi*”, Yeddi cildə. VI cild (aprel 1920 - iyun 1941), Bakı, "Elm", 2008, 568 səh, + 48 səh, illüstrasiya.

“*Azərbaycan tarixi*”, Yeddi cildə. VI cild (aprel 1920 - iyun 1941). Bakı. "Elm". 2008. 568 səh. + 48 səh. illüstrasiya.

“*Azərbaycan tarixi*”, Yeddi cildə. VII cild (1941-2002-ci illər). Bakı. "Elm".

“*Azərbaycan tarixi*”, Yeddi cildə. VII cild (1941-2002-ci illər). Bakı. "Elm".

“Dil Nedir?”, Çankaya Üniversitesi Türk Dili Birimi.

“Himn”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası.

“Mart 1918- ci İl Azərbaycan Qırğınları Səndərlərdə”, Heydər Əliyev Fondu, Heydər Əliyev Mərkəzi, Səyfə 456, Bakı.

“Orta Asır və Kafkaslarda Türk Şiiri”. *Türk Dünyası Kültür Başkenti*, Eskişehir, 2013.

“Türkçe sözlük”, 2005, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara.

2008. 608 səh. + 80 səh. İllüstrasiya.

2008. 608 səh. + 80 səh. illüstrasiya.

Abdullah A. (2013). “*Haydar Aliyev Dönemi ve Azerbaycan*”, Sayı 22, Səyfə 45-56.

Abdullazadə F., Ələsgərov F., Əlirzayev Ə., Əsədov Ə., Həsənov Ə., Xəlilov S., Qafarov T., Mahmudov Y., Rəhimov M., (2001). “*Azərbaycan Respublikası 1991-2001*”, - B. XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 2001. - 280 s.

Adıgözelov A. (1999). “Tarihsel Gelişimi İçinde Azərbaycan Basını ve İlk Basılı Ürünler”, *Marmara İletişim*.

Aksan D. (2004). “*Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*”, Bilgi yayınevi, Ankara.

Ali E. (2011). “Modern Azərbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe

Altun Mustafa (2003). “Edebi Sanatlar”, Ağustos.

Amanoğlu E. (2005). “Bakü’de Ermenilerin Yaptıkları Soykırım (Mart1918) ve Edebiyatta Yansımaları”, *Karadeniz Araştırmaları* Sayı 5, (Bahar 2005), Sayfa 99-107.

Artun, E. (2004). Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler. *Kitabevi Yayınları*.

Aslan B. (2009). “Sovyet Rusya Hâkimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak Birleştirilmiş Türk Alfabesinde Rus Kiril Alfabesine Geçirilmesi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı 40, Erzurum.

Atasagun G. (1997). “Sembol ve Sembolizm”.

Barış PAMİR, A. (2003). “Türkler’in Geleneksel Dini Şamanizm’in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi”.

Baykara T. ve Gurbanova V. (2006). “1900–1978 Yıllarında Azerbaycan’da Yerleşik Hayat ve Şehirleşme”, Ege Üniversitesi, İzmir.

Bayramov A., Məhərrəmov Z., İsgəndərzadə M. (2015). “*Azərbaycan Dili və Nitq Mədəniyyəti (əli məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti)*”, Ulu Yayın evi, Sayfa 236, Bakü.

Behrudi Rüstəm. (2012). “*Yedi reng Bir Rengdir Daha*”, Araz yayıncılık, Bakü.

Behrudi Rüstəm. (2013). “*Din Sevdim Din Üstüne*”, Bakü.

Behrudi Rüstəm. (2015). “*Salam Darağacı*”, Araz yayıncılık, İstanbul.

Behrudi Rüstəm. (2015). “*Görmediğiniz Adam ve Yaxud Xezellerin Tüstüsü*”, Bakü.

Berkmen H. (2007). “Asya Şamanlığı”.

Biray N. (2011). “Ahmet Baytursunlu Şiirleri Üzerinde Dil Ve Üslup İncelemesi”, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul.

Blgin A. (2014). “Din, Dindar, Dindarlık: Öz eleştirel Bir Değerlendirme”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2 Sayı:2 Aralık: 2014

Cabbarlı C. ve Abdullayeva V. (2009). “Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri (1991-2009)”, 21. Yüzyıl Ocak- Haziran 2009.

Çetişli İsmail (2004). “Metin Tahlillerine Giriş – Şiir”, 3. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Delice, H. İ. (2007). “Yüklemın Özne Ve Nesne İlişkisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences*, 31(2).

Derin S. (2014). “Göktürk Kitabelerinde Türk Dini İnancının İzleri”, *Electronic Turkish Studies*, 9(9).

Elçibey E. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebülfaz Elçibey’in “Azerbaycan Türklerine Yapılan Vahşilikler ve Ermeni Terörü Kurbanlarının Hatırasını Ebedileştirme” Konusundaki Beyanatı.

- Eliade, M. (1999). “Şamanizm”, (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara.
- Əliyeva F. Ə. (2012). “Azərbaycan SSR Cənubi Qafqazın Çoxmillətli Respublikasıdır (1920-1930-cu illər)” A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, №2 Humanitar elmlər seriyası, *Bakı Universitetinin Xəbərləri*.
- Elma F. (2015). “Azerbaycan’da Sovyet Sonrası Bağımsızlık Süreci: Demokrasiye Geçiş ve Devlet İnşasının İlk Yılları (1988-1993)”, *Yeni Türkiye*, Sayı:75, Temmuz-Aralık 2015, s.190-201.
- Ergin, M (2005). “Türk Dili”, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul
- Fatma A. (2005). “Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı:1, sayfa 27-50.
- Gemalmaz, E. (1996). “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*.
- Gömeç S. (1998). “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı: 4.
- Gömeç, S. (2003). “Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33, 79-104.
- Gurbanova V. (2007). “1900-1978 Yılları Arasında Azerbaycan’da Şehirleşme Yerleşik Hayat” (Doctoral dissertation, Ege Üniversitesi).
- Gülsevin, G. (2000). “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 122-143.
- Gülşen S. A. “Azerbaycan Türkçesi”, *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi/Türkiye*.
- Gülşen Seyhan A. “Azerbaycan Türkçesi”, *Marmara Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi*, Türkiye.
- Güner G. (2008). *Şekil, İçerik Ve Anlam Bağlantısı Bakımından Türkiye Türkçesi Gramerciliği* (Erciyes, Yıl: 31, Sayı: 362, Şubat 2008, S. 15-18)
- Hacısalıhoğlu F. (2012). “Azerbaycan’da Tarihçilik”, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Hatiboğlu V. (2009). “Kelime Grupları ve Kuralları”.
- http://www.siiir.gen.tr/siiir/m/mehmet_emin_yurdakul/cenge_giderken.htm
- Işık, C. (2012). “Halk İnançlarında Kalıp Değiştirme, Ruh Göçü”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 46-61.

- İbrahimov İ. (2009). “Vetendaş ve Tarix (Tarixin Olaylarında)”, *Qanun*, sayfa 720, Bakü.
- İnan A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi — İstanbul, Birinci Baskı.
- Kabaklı A. (2008). “Şiir İncelemeleri”, *TEV Yayınları*, İstanbul.
- Kahraman T. (2009). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, İzmir.
- Kaplan M. (2016). “Şiir Tahlilleri-2 (Cumhuriyet Devri Türk Şiiri)”, *Dergah Yayınları*, İstanbul
- Karayev Y. (1999). *Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kazan, H. *Azerbaycan Milli Uyanışında Aydınlar ve Basın*.
- Kerimli, L. (2002). “Azerbaycan’da Dil Siyaseti: Alfabe ve İmlâ Meseleleri Tarihinden”, *I. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14(14).
- Kerimoğlu C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*, Pegem Akademi, Ankara.
- Korkmaz Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi) 1 3. bsk.-* Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Söz Dizim*, Akçağ Yayınları. Ankara.
- Labecka-Koecherowa, M. (1995). “Şaman Ayini-Yeniden Yapılanma Deneyi”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 12(12), 077-098
- Mandaloğlu M. (2011). “Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi”, *TSA*, S, 3, 111-122.
- Mehtiyev R. (2000). *Azərbaycanlılara Qarşı Soyqırım Gerçəklikləri*, Bakı. Meselesi”, *Turkish Studies*, 6, 1.
- Mir C. (2000). *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*, Birleşik Yayıncılık.
- Necefli T., Dedeyev B. (2013). *Azerbaycan Tarihi*, Kafkas Üniversitesi Neşri, Bakü.
- Nuriyeva İ. (2015). *Azərbaycan Tarixi (Ən Qədim Zamanlardan XXI. Əsrin Əvvəllərinədək)*, Mütərcim, Bakü.
- Önal Mehmet. (2008). *Edebî Dil ve Üslup. AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*. 2008, (36), 23-47.
- Pamir, A. (2003). “Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Dergileri, C*, 52, 4.
- Perrin M. (1995). *Şamanizm, İletişim Yayıncılık*, (Çev: Bülent Arıbaş), 1995 Presses Universitaires de France.
- Qanıyev S. (2003). *1918-ci İl Şamaxı Soyqırımı*, Nurlar, sayfa 146, Bakü.

Qəhrəmanlıq və ıftixar tariximiz: 20 Yanvar faciəsinin 26-ci ildönümünə həsr olunmuş metodik vəsait /tərt. ed. K.Səmədzadə; red. və burax. məsul Ş.Qəmbərova; F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası.- Bakı, 2016.- 45s.

Radloff W. (1893). "Aus Sibirien", (Çev: Nurer Ugurlu), Leipzig.

Rustəmov və Tohid S. (2013). *Mart 1918-ci il Azərbaycan qırğınları sənədlərdə*, Bakü.

Rüstəm Behrudi. (1997). "İblis Melekden Gözəldir", Dünya nəriyatı, Bakü.

Sultanov A. (2005). *XX. yüzylə Azərbaycan'da Arap Dili Alanında Yapılan Çalışmalar və Arapça Öğretimi, T.C Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı*, Konya.

Süleymanova S.Y. (2005). "Birinci Rus İğlabının Azərbaycan'da İctimai-Siyasi Herekata Tesiri", *Bakı Universtetinin Xəbərləri, Hümanitar Elmlər Seriyası*, Sayı 4.

Swietochowski T. (1991). *1920 Öncəsində Rus Azərbaycan'ında Milli Kimliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası*, (Çev: Saadettin Gömeç), Ethnic and Racial Studies, 14/1, London.

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 2/2 2013 s. 147-160, Türkiye International Journal of Turkish Literature Culture Education Volume 2/2 2013 p. 147-160, Turkey.

Ünal, Ö. F. (2000). *Azərbaycan 1988-1995: Sancı, Kargaşa Ve İktidar*, Bakı.

Vağif A. (2007). "Azərbaycanlıların Soyqırımı (1917-1918. ci illər)", *Nurlan*, Bakü.

Xəlilov B. (2013). *Muasir Azərbaycan Dili (fonetika, yazı əlifba, qrafika, orfoqrafiya, orfoepiya)*, Bakı Çap Evi Nəşriyyatı, 310 Səh, Bakı.

Xəlilov B. (2013). *Muasir Azərbaycan Dili (fonetika, yazı əlifba, qrafika, orfoqrafiya, orfoepiya)*, Bakı Çap Evi Nəşriyyatı, 310 Səh, Bakı.

Yaqublu N. (1999). *Azərbaycan Milli İstiqlal Mübarizəsi və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə*, Bakü.

Yaşar Rızayev. (2010). "Azərbaycan romanı: Siyasət və milli düşüncə", "Elm" nəşriyyatı, 296 səh, Bakı.

Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildiriler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü TÜRKSOY- Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi, Ankara 2007.

Yıldırım İ. M. (2013). "Azərbaycan Matbuat Hərəkətlərinin Başlangıcı, Əhmədov, Elçin.(2016).20 yanvar, Şərəf və qəhrəmanlıq salnaməsi", *Xalq qəzeti*, № 13.-Sayfa 5.

Yılmaz R. (2010). “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2, (2010): 69-93.

Yörükan Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri*, Ötüken Neşriyat A.Ş, 5. Baskı. İstanbul.

Zülfügarlı P. M. (2013). “Azerbaycanın XX. esir Tarixşünastlığına Yeni Baxış”, *Bakı Üniversitesinin Xeberleri*, No: 1, Humanitar Elimler Seriyası.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. RÜSTEM BEHRUDİ’NİN ÇALIŞMAMIZDA İNCELEDİĞİMİZ ŞİİRLERİ

Sözlerime Yağış Yağır

Payızdı, — payıza benzedim.

Bu derdim çekilmez, ağır.

Külek esir sözlerimden

Sözlerime yağış yağır.

Sözlerim üşüyür, gèdek,

Gèdenmi, galanmı, kim hağğ?!

Bu payız, Allah, deliler

Tezeden deli olacağ.

Gedek buralardan gèdek.

Gèdek yağışlar yağacağ.

Biz vaxtsızaçan çiçeyik,

Üstümüze ğar yağacağ.

Gèdek buralardan, gèdek,

Gèyib ayrılığ libasın.

Kölge tek çekilib gèdek,

Gèdek bir kimse duymasın.

İçim boş bir mezar kimi

Ölen sevdalara açığ.

Gètmeye bir yèr var, bir yèr

Yazığ ayağlarım, yazığ.

Sözlerime yağış yağır,

Eşit pıçılısın sesin.

Allah kimi çıxıb gèdek,

Heç melekler de bilmesin.

Payızdı, — payıza benzedim.

Bu derdim çekilmez, ağır.
 Külek esir sözlerimden,
 Sözlerime yağış yağır (YRBRD, 2012: 216-217).

Sèvecek Her Şeyi Payız Bir Azdan

Sèvecek her şeyi payız birazdan,
 Nêylesin bahardan yarımamışlar¹?
 Gécikib payızda açan güllere
 Sonuncu xeberdi köçeri guşlar.

Sonuncu xeberdi bu ilk xezeller,
 Sonuncu xeberdi solan çiçekler
 Ağac yarpağ — yarpağ ağılar² dèyir,
 Bu dili men billem? Bilmeyecekler.

Buludlar sonuncu xeberdir dolub,
 Göyden ismarışdı yağın yağışlar.
 Köçen durnalarla, dönen dumanla,
 Divane könlümün payızı başlar.

Gözümnden gem yağar, sözümnden keder,
 Boylanar misramdan çılpag ağaclar.
 Ruhumun goşulub ağac olmağa
 Allahlar zalımdı. Goymayacağlar.
 Goymaz oğlum, gızım, gadınım meni
 Goymazlar goşulub durnalar ile
 Bu yerden köçeri guş³ olub gèdim...

Gèdim, men üz tutum olacağlara,

¹ yarımamak: memnun kalmamak.

² ağılar: nağmeler.

³ guş: kuş.

Ruhumu köçürüm sözüme bir de.
 Men kaçım¹ özümnden, görüm, ilahi
 Mene ne doğmadı, sevincmi, gemmi?
 Çılpağ ağaclara üz tutum, dësin:
 Sözümden özümtek görünüremmi?

Sëvecek her şeyi payız birazdan,
 Nëylesin bahardan yarımamışlar?
 Gëcikib payızda açan güllere
 Sonuncu xeberdi köçeri guşlar (YRBRD, 2012: 219-220).

Payız

Bu da payız — yëne xezan çağıdır,
 Çöllər boyu bir geriblik goxuyar².
 Düzde çaylar dağ hesretli ağıdır.
 Çöllər onu yana — yana oxuyar.

Yëne payız — pencерemde külekler...
 Ölen yarpağ sapsarı bir gem dadır.
 Ağacların — o — sergerdan³ ruhudu.
 Külek bële geriblikde oynadır.

Vüsal⁴ — hesret, sevinc — keder garişığ,
 Ey xatirem⁵, goy⁶kor olum tüstüne⁷...
 Guşlar köçer gerib ële bu gece
 Yağış yağar bu gëcenin üstüne.

Yağış yağar bu gëcenin üstüne,
 Çılpağ budag, üstündeki o esen

¹ kaçım: Kaçmak.

² goxuyar: Kokar.

³ sergerdan: Boynu bükük.

⁴ vüsal: birine kavuşmak isteyi, hasret.

⁵ xatire: hatıra

⁶ goy: izin vermek

⁷ tüstü: sis, duman.

Üç yüz ili yola vèrib ğarımış¹
 Ğara ğarğa ne danışır, göresen?!

Öz — özünden uzağ düşmüş bu yazığ,
 Çılpağ ağaç ne düşünür, ne hağda?!
 Gör nèce de mene benzer bu payız,
 Ölen yarpağ belke menem budagda.

Üreğimde bir tükenmez keder var,
 Deli sévdam, meni yıxdı ayrılığ.
 Allah, bu il payız — payız deyil ki,
 Ayrılığdı ayrılığdı, ayrılığ (YRBRD, 2012: 233).

45 Yaşın Payızı

Bu da payız, bu da biz,
 Bu da biten bir nağıl...
 Bu da keder, bu da ğem,
 Bu da ğeder ve yazı.
 Kendimizin döşünde
 O تنها mezarlığa,
 Çöken çendi, dumandı.
 45 yaşın payızı.

Payız deyil ölümdü,
 Ölümnden de o yana,
 Terk édilen şaire
 Son baharın axşamı.
 Ruhuma ayna tutan,
 Toz basmış pencereler,
 Sizden baxan adam da
 Daha mene oxşamır.

¹ ğarımak: Yaşlanmak.

Arılığ ayrılığa,
 Derd de derde oxşamır,
 Hansı sözle bezeyim
 Kederlerin ilini.
 Derd meni öldürecek,
 Kime anladım, Allah,
 Bu payız çiçek açan
 Ağaçların dilini?

Bu payız da gelmedi
 Gözlediğim Adam da,
 Ölüm adlı körpüden
 Ona özge yol hanı?
 Meni bilir bilenler,
 Men bextsiz bir dervişem,—
 Deyişirem başa — baş
 Olanla olmayanı.

O olanla, olmayan,
 Bu ğalanla o ğeden,
 Eyni şeydi payızda
 Külekle, yarpağ kimi,
 Küleklere ğoşulan
 Yarpağdı hamı ğetdi.
 Menem ğaldım payızda
 Ğaldım yalğuzag¹ kimi.

Bu da payz, bu da biz,
 Bu da biten bir nağıl...
 Bu da keder, bu da ğem
 Bu da ğeder ve yazı.
 Kendimizin döşünde²

¹yalğuzag: Yalnızlık.

²döşünde: Yamacında.

O تنها mezarlığa,
 Çöken çendi, dumanı
 45 yaşın payızı (YRBRD, 2012: 249-250).

Sonbahar Adamı

Menem, men, ruhum benim,
 Menem varken, yox olan.
 İblis kimi Allahın
 Dergahından govulan.

Menem, men, ruhum benim,
 Sene yol bildim ahı³...
 Can atıb ucalığa
 Gucağladım günahı.

Bu da son — sondan evvel,
 Bu da sonranın sonu.
 Yëndiyim bir an olub,
 Bu da o anın sonu.

Çiçekler bu gün — sabah,
 Solacağ, bilir hamı.
 Gözlemesin¹, neylesin,
 Sonbaharın adamı.

Ayrılığ fesli² çatdı,
 Çiçek tabutlarda gem...
 Men seni çiçeklere
 Tapşırıb³ gèdeceyem.

¹gözlemesin: Beklemesin.

² fesil: Mevsim.

³ ahı: Beddua, ah etmek.

Sen açan çiçeklere
 Sèvinen mabed şamı...
 Men de mebedden kaçan
 Sonbaharın adamı... (YRBRD, 2012: 218).

Kim Bezedi Bu Yazı

Bu da, bu da ilk bahar,
 Esdi yène rüzgarı.
 Tanrı yène sirr açır,
 Açmağa sirrim de yox,
 Çiçek kimi açılır,
 Bax derdimin açarı,
 Bu bedende yorulдум,
 Getmeye yèrim de yox.

Gètmeye yèrim de yox
 Kim bezedi bu yazı?
 Yarpağlar kefen kimi,
 Çiçekler de tabut tek...
 Yazığ, yazığ her şeye;
 Bu çiçeyin en azı,
 Sonbaharda ölmeyi
 Yadına¹ düşmeyecek.

Sonbaharda doğduğum
 Seher — seher bilirsən,
 İlk bahar kimsesizem,
 Sen gapımı döy barı.
 İndi yağan yağışlar
 Yağış deyil bilirsən —
 Yalnızlığın, gorxunun
 Bitmeyen göz yaşları.

¹yadına düşmek: Aklına gelmek.

Gör nèce de yazıǵdı,
 Meni gözlede bilmir,
 Üstüme yağan yağış
 Sevdaların gècesi...
 Pencereyden boylanır
 Baxır, vaxt — vede¹ bilmir...
 Ah, senin o gözlerin —
 Ruhumun penceresi.

Bu da bu da ilk bahar,
 Sene, mene oxşamaz.
 Men payızı gözleyen
 Esir — yèsir² buluddum.
 Çiçeklerin yuxusun
 Sözlerime baxıb yoz; —
 Çiçekler son baharı,
 Men de seni unutdum.

Bu da, bu da ilk bahar,
 Esdi yène rüzgarı.
 Tanrı yène sirr açır,
 Açmağa sirrim de yox,
 Çiçek kimi açılır,
 Bax derdimin açarı,
 Bu bedende yoruldum,
 Getmeye yèrim de yox (YRBRD, 2012: 231).

Teklendi Yène Tekler

Dèkabr³... ǵış da geldi,
 Teklendi yène tekler.
 Üreyimde üzüntü

¹ vede: Zaman

² yesir: kimsesiz.

³ dekabr: aralık.

Penceremde külekler...

Geldi... Payız da geldi,
Ağıyam biten güne.
Söz dësem hönküreceğ,
Ayrılığın üstüne.

Dëkabr, uçdu gëtdi
Çiynimdeki melekler.
Ruhumda külek oynar,
Yuxumda kepenekler¹.

Dëkabr... Ay da yoldu,
Yol vërim gerek ona.
Çıxmağıma az galıb,
Allahın hüzuruna.

Ëy tekliyim, yazıyam,
Ğara daşın üstüne.
Tekliyimi yazıram.
45 yaşın üstüne.

Tekliyimden Tanrıya,
Dëme yol uzağ olur.
Ğarğalar sürü ile.
Ğurdlar yalğuzacağ olur.

Dëkabr... Ğış da geldi,
Teklendi yëne tekler.
Üreyimde üzüntü
Penceremde külekler... (YRBRD, 2012: 251).

¹kepenek: Kelebek.

Ğış Da Geldi

Ruhum benim, meni tanı,
Yalnızlığıdı benim adım.
Tanrı meni elçi yaptı,
Melekleri tanımadı.

Ğış da geldi... Vaxtı gelsin,
Geldi yaşıl yarpağı alsın.
Menim kimi şair ölsün,
Çiçekleri tanımadı.

Sen iblisdin, melekdin?
Ruhuma şübhe ekdin.
Tanrıya olan ehdi¹
Kim pozubdu²? Kim?! Adı?!

Ey gürbete geden gemi,
Yelkenine çek kölgemi.
Men çekdiyim derdin, gemin
Görünmez ki odu, odu.

Dönecekdin göye, geldi.
Seni öye — öye geldim.
Bu da sonum, niye geldim,
Gidi dünya, gidi, gidi...

Sèvdim, sevib canı atdım.
Başımdan sevdanı atdım.
Öldüm, ölümden gayıtdım³
Ölüm meni tanımadı (YRBRD, 2012: 234).

¹ ehd: Ant etmek.

² pozmak: Silmek.

³ gayıtdımak: Geri dönmek

19 D kabr

Bu ay Tanrının bir ayı...
 Gelib k   er a rın¹ — a rın.
 Gelib meni senden alar.
 Atar a zına soyu un.

Y r tapmaram  ıxam g dem,
 D n b baxmaz adam.
 Baxar tekce o cehennem
 Meelekleri O run — O run.

Ellerinde tutub odu
 Onlar meni ister, odu...
 Bir na ıldı  mr m, — adı:
 “Bende bitmi , Tanrı yorgun”.

Tanrı yor un, bende bitmi ,
  l m gelib mende bitmi .
 Melkler de  ıxıb g tmi ,
 Tanrı duymaz ha ba ıram.

Derdnen  ıxan haray bizim,
 Bu haraydan saray bizim.
 Ayımızdı bu ay bizim,
 Men dervişin, sen fa ırın².

 l m de var,  l m  sen
 Derd  leme,  leme sen.
 Tabutumdan sen tutarsan,
 Bir de bir melek  a ırın (YRBRD, 2012: 221- 222).

¹ a rın: Yavaş

² fa ır: Zavallı, masum.

Ay Allah, Gör Nêce Mene Oxşayır

Ğışda yêr üzüne elenib¹yağan
 Mezar daşlarını itiren ilk ğar,
 Bir yaz gêcesinde sehere kimi
 Tepeden dırnağa açan gilenar,
 Ay Allah, gör nêce mene oxşayır...

Dağda bizim kendde, ğardaş payızda
 Bar tutmaz telesib²ikinci defe
 Açan almaların o çiçek ğemi;
 Payız gêceleri ay ışığında
 Çılpağ ağacların ğerib görkemi,
 Ay Allah, gör nece mene oxşayır...

Yağışı yağmayan yay axşamları
 Leçekleri ğurusa, arı azandı³...
 Saralar — sarala sozalıb⁴ batan
 Güneş de üfüğde tale yazandı...
 Nedi bu oxşayış mennen ne bilim,
 Bu güneş gör nêce mene oxşayır,
 Ay Allah, o tale benim taleyim...

... Bêlece⁵ çox şeyde özümü tapdım⁶,
 İçimde baş — başa sêvinc... ğem... keder...
 Bu cüre oxşayış inan, ne vaxtsa
 Deli êyleyecek meni belke de... (YRBRD, 2012: 215).

Tenhalığda Ölüm Ğorxusu Yoxdu

Sene sirrin açmışam Tanrıdan gelen sesin.
 Bes¹ ne oldu, yalnızlığ seni bêle têt yıxdı?

¹ elenmek: İnce ince, narin narin yağan kar.

² telesmek: Hızlı olmak.

³ azmak: Yolunu kaybetmek.

⁴ sozalmak: Solmak.

⁵ bêlece: Böylece.

⁶ tapmak: Bulmak.

Pıçılıtm çatısa² senebu son bahar gècesi,
Bilirsən, tenhalıgda ölüm gòrxusu yoxdu.

Ölüm gòrxusu yoxdu bilirsən tenhalıgda.
Söyle, özge èndiyin bir imanmı, dinmi var?
Yalnızlıgın anası, keder balan ayağda...
Özünden, menden gacıb, getmeye yèrinmi var?
İnanmıram, ne vaxtsa bezsin, doysun, usansın.
Yaşıl yosun denizden, mavi deniz balıgdan.
Yalnızlıg ölen deniz, ölüm de تنها yosun.
Biz ölümədən gòrxuruğ, ölüm de tenhalıgdan.

Men yèrden, göyden gacıb, günlerin bir gününde
İki elli gıpını serxoş tek döysem senin.
Açma benim üzümə. Anla ki tekliyində
Tanrı kimi xoşbextem³, men deli, sersem senin.

Tenhalıgı yaşadığ, ölüm bizi gòrxutmaz.
Özüne mi benzetdi bizi, تنها, tek Allah?
Èy yalnızlıg, sorğumu üz tutub göylere yaz.

«— Hèçlikdenmi⁴ gelmişdik heçliğə gèdek, Allah?!»
Gördünmü, sene açdım Tanrıdan gelen sesini.
Bes ne oldu, yalnızlıg seni bèle tèt yıxdı?
Duam sene çatısaydı bu son bahar gècesi,
Bilerdin, tenhalıgda ölüm gòrxusu yoxdu (YRBRD, 2012: 163-164).

Avtoportret

Bu gòsgoca şəherde, ruhum,
Hèç kim bizimtek tek dèyil.

¹ bes: Peki.

² çatmak: Yetişmek.

³ xoşbext: Mutlu, dertsiz kimse.

⁴ hèçlik: Hiçlik, yokluk.

İblis — melek davasıdı
Davamız bitecek dèyil.

Meni dar macalda¹, dar
Buraxıb gèdib adamlar.
Tanrım, bu boyda² adam var
Birisi de melek dèyil.

Hèç duydunmu niye, hardan
Ruhumuza yağan ğardan
Bir ses gelir: buralardan
Baş götürüb gèdek — dèyir.

Èy hèç neyim yoxdu dèyen,
Bir gün ğebrine baş çeksen,
Ayağ daşın göreceksen,
Başdaşımdan gödek dèyil.

Elinle ruhuma toxunsan,
Hèç kimim yoxdu görersen.
Mene, onda³ bilersen sen
Hèç beden de gerek dèyil.

Baş götürüb gèdim daha,
Unutulsun adım daha
Seni defn èledim daha
Allah da benimtek tek dèyil (YRBRD, 2012: 88).

Boşunadı Can Atmalar

Bu ömür deyilen şeyin,
Sonu teklik, tenhalığdı.

¹ macal: Zaman.

² bu boyda: Bu kadar.

³ onda: Ozaman.

Ruhum, bax, benim heç kimim,
 Seninse heç neyin yoxdu.

Bir gemisen, ayrılıqlar,
 Yelkensizsen seni haqlar¹...
 Ayağ basmağa yerin var,
 El açmağa göyün yoxdu.

Boşunadı canatmalar,
 Çünkü talè² —ğeder var.
 Ruhumda derd — keder var,
 Şeriat, teriğət, din yoxdu.

Hağğ èvidi çölüm³ — içim,
 Bir meleyin ruhu üçün.
 Görürem ki, köz — köz için.
 Alov köyneyin yoxdu.

Hami⁴ “dünya” tamaşadı³,
 Dünya — hamı “oyun” dedi.
 Kim bextini yaşamadı,
 Baxt — talè var, oyun yoxdu.

Bu ömür deyilen şeyin,
 Sonu teklik, tenhalıgıdı.
 Ruhum, bax, benim heç kimim,
 Seninse heç neyin yoxdu. (YRBRD, 2012: 93).

¹ haqlar: Yener.

² talè: Kader, alın yazısı.

³ çölüm: Dışım.

⁴ hamı: Hamı

Ëy İçimde Gezen Bulud

Ëy içimde gezen bulud,
Öldüm, bitdim yağ gurtar.
Yağ, hamı çıxdı gètdi,
Bes mene kim yas tutar.

Bütün yollar tükenib,
Yollar, sene elvida.
İtirmişem, ilahi,
Sene gelen yolu da.

Menzil uzağ gèt — gède,
Yolum incelir daha,
Sesim içime tökülür¹,
İçim dincelir daha.

Tanrım, meleklerine,
Ne dèsen, pıçıldasan.
Meleklerinden evvel,
Men bilirem hardasan.

Hamı bilir sen evvel,
Sen axırsan², İlahi.
Hèç kim bilmir ne cüre³
Darıxırsan⁴, İlahi.

Özünü de ğorxudur,
Yazdığın axır, senin
Yênilme, bax uzağdan
İblisin baxır senin (YRBRD, 2012: 99).

¹ tökülmeg: Dökülmek.

² axırsan: Sonsun.

³ ne cüre: Ne kadar.

⁴ darıxmağ: Özlemek.

Men Ğem Yolçusuyam

Men ğem yolçusuyam, ğem mene nêyler?!
 Allah, fikrimde de yalğuzaq kimi...
 Meni anlayan yox, meni duyan yox,
 Başını itirmiş bu yer üzünde
 Bu cür tekliyimde, tenhalığımda
 Menem bu dünyanın sonu, evveli
 Ne axır bilinir, ne de ki ezel...
 Oturub bir ğerib çölün düzündə
 Ele, bu tekliye, bu tehalığa
 Ürekden ğurd kimi ulamağ gözəl...
 Ulaya — ulaya varıb bir dağa,
 Ordan da özünü sonsuzluqlara —
 Derin bir dereye tullamağ gözəl...
 Ruhumu günahkar canın elinden
 Bir teher¹ ğurtarıb ulu göylərə
 Günahsız, ter temiz yollamağ gözəl,
 Gözəl, yaxınlardan uzaqlar gözəl
 Bayraqlıq parçalar dursun bir yana
 Gülle yarısından çiçeyi açmış
 Köyneklik² parçadan bayraqlar gözəl.
 Səvinci ğem olan, ağrısı neşə,
 Meni “men”əyleyen bu keder gözəl.
 Boylanıb derdimin penceresinden
 Birce yol adamtek özümə baxdım,
 İlahi, içimde gizlənən “men” im
 Görünen menimden ne ğeder gözəl!..
 ... men ğem yolçusuyam, ğem mene nêyler?!
 Könül, yol yoldaşı də yazağ kimi?
 Meni anlayan yox, meni duyan yox,
 Allah, fikrimde de yalğuzaq kimi... (YRBRD, 2012:118).

¹bir teher: Bir şəkilde, zorlukla.

² köyneklik: Gömleklik.

Şair Tövbeye Sıgmaz

Şair tövbeye sıgmaz, bu da axır günahım,
Tanrım, senden kaçmışam, en ağır cezanı vər
Ğoy bu gündən açılsın tenhalığa sabahım.
Ay yalnızlığ, yalnızlığ, ruhumun sıgdığı yer.

Biz özümüzden kaçdığ, dözmedik bu ezaba.
Men Tanrıya yaxınam, sen benim ruhuma, sen...
Men ömrümü, günümü düzdüm gırılmış sapa¹,
Men sene éne — éne ucaldım, bunu bilsen...

“Men” de kaçıb sıgındım “Men” adlı bir geleme;
Yalnızlığı ovudub hönkürdürse o dil, dil,
Demek, Tanrı ğarğıyıb², mene dua éleme³!
Men boşluğdan ğorxuram, tenhalığ boşluğ dèyil.

Ğulağların çınlasa göz yaşımın sesine,
İçinden uçaçağsan: bu ruhdumu, sesdimi?
Men bilirem, ne vaxtsa dèyecek Tanrı sene,
Dèyecek: göz yaşları yalnızlığın resmidi.

Sen andından keçmisen, dèmek günahlarım var
Dèmek duya bilmedim Tanrıdan gelen sesi.
Ayrılığa açılsın, ğoy⁴, döydüyüm ğapılar,
Yalnızlıq da, ğoy olsun ebedi év yiyesi.

Bazar yeri başlanır tenhalığdan o yana.
Men alçaltdım özümü bu bazar yerinde, bil.
İsteyirem bilesen, ruhun bir gün oyana;
Tenhalıq zor bir isdi, her halda bazar dèyil.

¹ sapa: İpe.

² ğarğıyıb: Beddu etmek.

³ éleme: Yapma.

⁴ ğoy: İzin Ver.

Şair tövbeye sığmaz, bu da axır günahım...
 Tanrım, sendən qaçmışam, en ağır cezanı vər.
 Goy, bu gündən açılsın tenhalığa sabahım.
 Ah! Yalnızlıq, tenhalıq! Ruhumun sığdığı yər! (YRBRD, 2012:
 121-122)

Yetişib Gıyamet Vaxtı

Hardan geldi bu tenhalıq?
 Ruh kimi ortağ əlesin?
 Gerek yənsin ayrılığa,
 Son sözünü dağ əlesin.

Eyleşib¹ derdin taxtına,
 Gətsin gıyamet vaxtına...
 Baxıb Tanrının baxtına,
 Bu yazını baxt² əlesin.

Durub melekler müntəzir,
 Görsün kim hağğa yol gezir?
 Cellad gelemə gəl gezir,
 Gəlem derdi taxt əlesin.

Bilsin ki, duysun ki, nədən?
 Vaxtında gətirmir ki, gədən?
 Bu ruhu qoymaz ki, beden
 Yır — yığışa³ vaxt əlesin.

Tanrı ayılıb baxdı ki,
 Yetişib gıyamet vaxtı ki?
 Tanrının vaxtı⁴ yoxdu ki,
 Bəndesin xoşbəxt¹ əlesin (YRBRD, 2012: 127).

¹ eyleşmek: Oturmak.

² baxt: Baht.

³ yır — yığışa: Toparlama.

⁴ vaxt: Zaman.

Tanrıya Ğapı Açıram

Ay beyler, ay efendiler,
 Ğaldım özümle tekbetek.
 Menimki tövbeden kèçib,
 Ne dèsen, yalan bilecek.

Ruhuma gèydirib beden,
 Men neye èndim? Neden?
 Ruh nedi? Beden ölmeden
 Üzbeüz² ğalan bilecek.

Yalnızlıĝ açar her müşkülü,
 Gör xirĝeme ĝonan külü.
 Dervişlik nedi? Keşkülü,
 Esası olan bilecek.

Yüz defe oy³, yüz defe dan⁴,
 Mene gelen gelen haĝdan.
 Sen de geldin ucalıĝdan,
 Ğal, ĝetme, ğalan bilecek.

Bil, men kimem? Kim? — èn azı,
 Tanrıdan gelen bir yazı.
 Sözümü namaz evezi
 Dua tek ĝılan bilecek.

Men göyden, yèrden ĝaçıram,
 Ğaçıram, bax, men ĝaçıram.
 Tanrıya ĝapı açıram,
 Sen kèçme, kèçen bilecek (YRBRD, 2012: 128).

¹ xoşbext: Mutlu.

² üzbeüz: Yüzyüze.

³ oy: Kızmak.

⁴ dan: Kızmak.

Meni Tanımadı Bu Ölüm Melek

Ruhum, ruhum benim, êy tenhalığım!
 Can vèrdin, borçluyam sene can, Allah!
 Ne sesdi, İlhi, ğeybden¹ gelen?
 Kim meni çağırdı arxamca, Allah?

Ğebrime gèdirdim; — 37 yaş-
 Deli şair ömrü besimdi², belke?
 Bu sese ğayıtdım, tenhalığımda
 Düşündüm, hiçğıran sesindi, belke?

Ne sesdi, İlahi ğeybden gelen?
 Mene ğayıt dèdi, ğayıt, ezab çek.
 Yüz defe, min defe ğebrime girdim,
 Meni tanımadı bu ölüm melek.

Ğebrime gèdirem günahlarımla,
 Özüm öz duamı oxudum bèle³.
 İçimde kefensiz yatan derdimi
 Bir de oyatmaram, ğoy yatsın èle⁴.

Bir de oyatmaram, büyük derdlerin
 Çekile bileşi acısı olmur.
 Menimtek şairin, bilsen, ğardaşı,
 Atası, anası, bacısı olmur.

Ğebrime gèdirdim, çağır, ğayıdım⁵,
 Yasım seninkidi onsuz da sonda.
 Bir yer vèr, ğoy⁵ ğalım sükut hiçğıran,

¹ ğeybden: Olmayan bir yer, yokluk.

² besimdi: Yeterli, kafi.

³ bèle: Bile.

⁴ èle: Öyle

⁵ ğayıtmak: Dönmek.

Ayrılığ göxuyan tenhalığında (YRBRD, 2012: 129).

Gèce Bêşin Yarısı

Gèce bêşin yarısı¹,
Tezelendi² yène ay...
Ulduzlar bir—bir ölür,
Gèce xebersiz... Haray...

Gèce bêşin yarısı;
Bu vaxtı kimdi oyağ?
Tanrım, mene söz dènen
Bir kimse duymayacağ.

Gèce bêşin yarısı...
Bayırda can vèrir gış.
Kimin tabutun yuyur
Gèceye yağan yağış?

Bêşin yarısı... Gèce...
Ağaclar puçu—puçur;
Çiçekler sévincinden
Adam var derdden açır.

Gècenin sükutuna
Pıçılıtın hanı, Tanrım?
Gèce girib araya
Görmürsen meni, Tanrım.

Gèce bêşin yarısı...
Bu vaxtı kimdi oyağ?
Tanrım, mene söz dènen¹

¹ bêşin yarısı: Beş buçuk.

² tezelendi: Yenilendi.

Bir kimse duymayacağ (YRBRD, 2012: 94-95).

Ölüm Xoş Geldin

Ğarşı dağdan esib gelen
Yelim, xoş geldin, xoş geldin.
Gelmisen, gey gem — sevinci
Bölüm, xoş geldin, xoş geldin.

Ğem biçenler sevdä ekir,
Kim ne çekir, niye çekir
Neden ruhum göye çekir
Bilim, xoş geldin, xoş geldin.

Könül, daha özüne var,
Hara² çönsen³, ayrılığ var.
Yıxdı bizi ayrılığlar,
Gülüm, xoş geldin, xoş geldin.

Ocağ daşı terse çönen,
Terse çönüb sonra sönen,
Ğayıdıb özüne dönen,
Elim, xoş geldin, xoş geldin.

Vaxtında gelmir gözlenen,
Derdimdir beşe sözlenen.
İçinde ğoru⁴ közlenen
Külüm, xoş geldin, xoş geldin.

Derdimi dil — dil ötmeye,
Söze bendelik etməye,
Varıb Tanrıya yətmeye,

¹söz dēnen: söz söyle.

²hara: Nereye.

³çönsen: Dönsen.

⁴ğor: Kor.

Dilim, xoş geldin, xoş geldin.

Gözlerime baxa — baxa,
Menden ömür ğoparmağa,
Son menzile aparmağa¹,
İlim, xoş geldin, xoş geldin.

Alçağ da sen, uca da sen,
Cavan² da sen, ğoca³ da sen.
Sen, her şeyden ucadasan,
Ölüm, xoş geldin, xoş geldin (YRBRD, 2012: 61-62).

Èlègiya⁴

Yalnızlığım, tenhalığım, senden ğopan ğerib sesem,
Bir ağacam — yaprağından evvel ölen, kölgeme bax.
Ruhum benim! Ölümümünden bir an evvel çiçeklesem.
Ölümüme senden özge bir inanan olmayacağı.

Men ruhumu cehennemnin alovundan ğurtarıb bax,
Bir alova salmışam ki, ateşleri daha derin.
Yerde ne var, göyde her şey, sözlerimden gel ğanad tax.
Men Tanrıdan çox istedim, bil, Tanrının meleklerin

Bil, Tanrının meleklerin men Tanrıdan çox istedim,
Meleklerin ğanadıyla döyülesi bir gün ğapım.
Söz — başdaşım, senden mene mezar olmaz, çıxım ğedim,
Men ruhumun tabutuna ğedim, özge⁵ mezar ğazım.

Ğedim özge mezar tapım⁶, yoxsa èle⁷ evvelki tek,

¹ aparmağa: Götürmeye.

² cavan: Genç.

³ ğoca: Yaşlı.

⁴ èlègiya: kederli, hüznü lirik şiir türü.

⁵ özge: Başka.

⁶ tapım: Bulayım.

⁷ èle: Öyle.

Bu sergerdan ruhumla men tenhalığa dönüm yène.
 Sen olmasan, hansı melek senin kimi hönküreceğ,
 Yas tutacağ benim kimi bir şairin ölümüne?

Yalgınlığım, tenhalığım, senden göpan gerib sesem,
 Bir ağacam, yaprağından evvel ölen, kölgeme bax.
 Ruhum benim, ölümünden bir an evvel çiçekleşem,
 Ölümüne senden özge bir inanan olmayacağ (YRBRD, 2012: 81).

Ölümü Gözleyen¹ Adam

Tanrı yazdığın yazıbdı, —
 Sen bir meleksen men — adam.
 Tanrı kimidi oturub
 Ölümü gözleyen adam.

Allahdan, onan savayı,
 Ölümünde sirr payı.
 Ne iblis, ne melek sayır
 Ölümün gözleyen adam.

Ne eceldi, ne yazıdı,
 Ne şehidi, ne gazidi
 Boş bir mezarın özüdü
 Ölümün gözleyen adam.
 İblis melek dème gardaş,
 Men anladım yavaş — yavaş.
 Boşunaymış üsyan, savaş,
 Ölümün gözleyen adam.

Dünya ile gayıt barış,
 Sene yer ayırsın bês garış.

¹ gözlemeg: Beklemek.

Bendelere goşul¹, ğarış,
Ölümün gözleyen adam.

Tanrı yazdığın pozaram,
Durub bir mezar ğazaram.
Ġazıb üstüne yazaram:
—Ölümün gözleyen adam! (YRBRD, 2012: 98).

Mezarım Üşüdü

Gel, ey tövbe ğulu, gel, gel,
Mezar heğiğet işidi.
Ölüme tövbe yaraşmır²,
O, ebediyyet işidi.

Aç, aç o beden ğefesi,
Göreceksen ruh nefesi.
Tanrıya yol birdi, özgesi
Puçdu, teriğet işidi.

Son — sonu yox ebediyyet,
Ne ğiyam³ var, ne ğiyamet.
Ebediyyet — ulu niyet,
Ölüm de niyet işidi.

Ëy Tanrım, neden, de, neden
Axiret donun⁴ var tövbeden?!
Ne cür ëyleyim tövbe men?!
Tövbe şeriet işidi.

Divane sorsan, mene bax,
Men tek deli olmayacağ.

¹ goşulmağ: Eşlik etmek, beraber hareket etmek.

² yaraşmır: Yakışmıyor.

³ ğiyam: Kıyam.

⁴ don: Kıyafet, elbise.

Burax gèdim, meni burax,
Mensiz mezarım üşüdü.

Bu mezar dèyilen her an,
Sonsuzluğa sökülen dan.
Aç gebrimi girim, ordan
Gelmeyim de bir iş idi (YRBRD, 2012: 104).

Hamı Ğaçır Ölümüne

Eger bu ruh temizdise,
Bu bedende ölümü ne?
Öldür meni! Eh, onsuz da
Hamı¹ ğaçır ölümüne.

Pıçılıtnan puçur — puçur
Ağac yarpağ, çiçek açır.
Açıb sonda yène ğaçır,
Ağaç ğaçır ölümüne.

Derd — gemimin ulu yaşı —
Min üç yüz il! Çekib başı.
Sözüm dèyir kelmebaş:ı:
— Hamı ğaçır ölümüne.

Yüz dua ğıl, tövbe èyle.
Ovunursan gör ne ile?!
Önde ölüm, bile — bile
Hamı ğaçır ölümüne.

Senden ğaçıb sene geldim.
Ğaçıb döne — döne geldim.
Niye axı¹, yène geldim?

¹hamı: Herkes.

Çıxım gèdim ölümüne (YRBRD, 2012: 105).

Mêşede Darıxan Ağac

Gören kimi tanıdım?
Tanıdınmı meni sen?
Ey mêşede² darıxan³,
Tenha ağac, nêcesen⁴?

Geldim baxım boyuna,
Görüm nêçe⁵ haçadı.
Geldim görüm nêynirsen,
Görüm ölüm nêcedi?

Nêcedi yarpağ gözün,
Budağ elin nêcedi?
Hele kökün ölmeyib,
Ölen gölün⁶ nêcedi?

Bu sarmaşığ tanışdı,
Solun — sağın nêcedi?
Boş ğaranğuş⁷ yuvası —
Tenhalığın nêcedi?
Nêcedi yalgız olmağ,
Fesillerin⁸ birinde:
De, bu boyda mêşede
Ağacların içinde?

Men de bəzib usanıb
Geldim evden, nêcedi?

¹ niye axı: Niye peki, niye ama (axı: çaresizliği karşılayan bir kelimedir).

² mêşe: Orman.

³ darıxmağ: Özlemek, yalnız sıkılmak.

⁴ nêcesen: Nasılsın.

⁵ nêçe:Kkaç.

⁶ göl: Kol

⁷ ğaranğuş: Kir türü kuş.

⁸ fesil: Mevsim.

Yaprağından dè, evvel,
Ölen gövden nècedi?

O yaprağın bu gözün,
Bu golun, o budağın
Hönküreler üstüne,
Menim tekin¹ gonağın.

Gören kimi tanıdım
Tanıdın mı meni sen?
Ëy mēşede darıxan,
Tenha ağac, nècesen? (YRBRD, 2012: 109).

37 Yaş

Ölüm sevdasıdı otuz yeddi yaş,
Yüz sirre açardı² söz — söz bu sevda.
Ölüm de gelecek günün bir günü,
Bu ömür bitecek, bitmez bu sêvda.

Ölüm sevdasıdı otuz yèddi yaş,
Ëy Tanrım, açıram sirrimi bir — bir.
O hansı³ şairdi bu yaşında da,
Sevdiği gız kimi⁴ ölümü sevmir?

Ölüm yüz sir açar, öz sirrin açmaz,
Efsunlar özünü nèçe min ildi.
Sığınıb ruhuna, yaşayıb öler
Kim ki ebediyyet nağılı bildi.

Kim ki ebediyyet nağılı bildi,

¹ tekin: Gibi.

² açar: Kilit.

³ hansı: Hangi.

⁴ kimi: Gibi.

Özünü tanıdı divaneler tek;
 Gebrinin üstünde biten yovşanı,
 Başdaşın indiden¹ tanıyır demek.

Bedende ilahi sesdi ruhumuz,
 Çevir sözlerime bu sesi, Allah!
 Ne vaxtsa yox olan yoxmuş dünyada,
 Beden ruhumuzun kölgesi, Allah!

Ölüm sévdasıdı otuz yéddi yaş,
 Yüz sirre açardı söz — söz bu sévda.
 Ölüm de gelecek günün bir günü,
 Bu ömür bitecek, bitmez bu sévda (YRBRD, 2012: 160).

Allahın Êdamı

Öldürür bu hava öldürür meni,
 Havalar tek dolmağ isteyir adam.
 Hava serxoş, deniz serxoş, men ayığ
 İçib serxoş olmağ isteyir adam.

“Torgovı”²,,, Boş cibim bir de ki, boşluğ,
 Adamlar; onlara ne geder yadam.
 Onlar meni görmür, men de onları,
 İçib serxoş olmağ isteyir adam.

Bir deli gışgırır “Passaj” boyunca:
 “Allah asılacağ, êdam var, êdam...”
 Her şeye elvida, goşulub ona,
 İçib serxoş olmağ isteyir adam.

Garşımdan neğmekar bir şair kêçir,
 Canımı birteher¹ gurtardım şadam...

¹ iniden: Şimdiden.

² targovı: Bakü’de bir cadde ismi. En pahalı mekânların bulunduğu bir cadde.

Ne dost var, ne de ki, yeneceyim söz,
İçib serxoş olmağ isteyir adam.

Vaxt ölüb nəynirsən, “Saat meydanı”n
Saati nəynir ki, ölen bir adam?
Zamanı adlayıb, vaxtı öldürüb
İçib serxoş olmağ isteyir adam.

Nəynirsən ay adam, azaldığımda
Bir vaxt düşünürdüm men de bir zatam.
Sen ordan bir şüşə arag² vər, gızım
İçib serxoş olmağ isteyir adam (YRBRD, 2012: 169).

Baş Daşına Yazılacaq Şër

Ah çekdim, gərdaş, ruhumda,
Göy de, yər de, bu ah kimi.
Cehenneme girsem, yıxmaz
Meni bir de bu ah kimi.

Ölsem, öle bilsem, ne gəm...
Söze çevrilib ölürem.
Derdden ölmerem bilirem,
Dirilirem günah kimi...

Söz tabutdu ruha, yazdım,
Yazıb söze mezar gəzdım.
Men bitdim, tükəndim, azdım³,
Tek gəldim, tek Allah kimi!

Ğaz, mezarçı, derin ğaz,
Gelib yərden — yère düşdüm.

¹ birteher: Bir şekilde.

² arag: Votka, alkol.

³ azmak: Yolunu kaybetmek.

Men bu cüre bilmemişdim,
Zalım yoxmuş Allah kimi.

Yerden çıxdı, göyden endi,
Men ne bilim, bilim indi¹.
Bu derd benim talëymdi²,
Ëy ruhum, çek Allah kimi (YRBRD, 2012: 179).

Mezarlığda Biten Yovşan

Etrin³ öldürdü meni,
Bağrım oldu yène şan — şan.
Gördüm ki, boş bir mezera,
Yene menden danşırsan,
Mezarlığda biten yovşan.

Elim goynumda gelmişem,
Efv⁴ ét, hönkürüb ağlasam;
Öz gebrim üste goyacam,
Senen bir deste bağlasam,
Mezarlığda biten yovşan.

Sen arxasız⁵, men kimsesiz,
Sennen axır göz yaşlarım;
Burada daşlar daş dëyil ki,
Bacılarım, ğardaşlarım,
Mezarlığda biten yovşan.

Bu son bahar da ölmedim,

¹ indi: Şimdi.

² tale: Kader.

³ etir: Güzel koku.

⁴ efv ét: Affet.

⁵ arxasız: Güçsüz.

Ölmedim, yaz, yaz günaha.
 Men öz tabutundan tutub,
 Dönen bir ölüyem daha.
 Mezarlıqda biten yovşan (YRBRD, 2012: 213).

Ėoy Ayrılıqlar S vinsin

Durub g nah, g nah d din,
 Bu da bir c r bahanedi.
 Sen bendesen, ne bilirsən?
 Tanrı bilir g nah nedi.

Bu ġış da h   ġış olmadı,
 Ėar yağmadı ġarın  st ne.
  ıxıb ġ dirs n, ne d yim
 Ayrılıqların  st ne.

Bu ayrılığ derd d yil ki,
 Uduzduğ, udan ayırdı
 Derd odur send n ayrılan
 Ruhun Tanrıdan ayrıldı.

H   vaxt olmadı s z d yim,
 H nk rs n senin  st ne.
  l m, g zel s zler d yirler
  len kimse n  st ne.

 l me, s vgiye dair,
 Ruhum, ne yazırsansa yaz,
  l m s vgiye, s vgi de
  l me oxşayır¹ bir az.

Sene  z tutan s zlerim

¹ oxşamağ: Benzemek.

Oxunmaz oldu tütsüne
Payızı gözleyib yazacam
Altun yarpaqlar üstüne.

Yazacam, göy¹ həc olmasa.
Ölen yarpaqlar səvinsin;
Biz səvine bilmedik gèdek,
Göy ayrılıqlar səvinsin (YRBRD, 2012: 261-262).

Bizi Bir Yère Göymazlar

Min ildi cehennemdeyem,
Aldandığım bir cennet var.
Sen bura gelmezsen həc vaxt,
Meni de ora göymazlar².

Söndürdü cehennemi, Allah,
Ruhumda ağır bir günah
Men girdim ora bir sabah;
Daha sönmez bax, yüzü var.

Bu yaz da en gözəl ağac,
Tabut olmağa acdı, ac.
Sen ha can at, bil, son elac—
Girdiğin gora göymazlar.

Ses gelir: tökme göz yaşı,
Ey otun, çiçeyin gərdaşı
Adamsan, dur gèdek derd daşı,
Gəc olar, sonra göymazlar.

Min ildi cehennemdeyem,
Adladığım bir cennet var.

¹ göy: İzin ver, bırak.

² göymazlar: Bırakmazlar.

Ömrümüz— sonsuzluğ ölçüsünde bir güzel, alabazek öz kiçik
ömründe

Kepenekler¹ çiçeklere can atdı, men sene.
Payızda göz yaşlarım üzümü, yağışlar penceremi yudu.
Payızda çılpag ağaclar toprağın ruhudu,
Çılpag ağaclarıdan üzölüb geden sapsarı yarpağlar ağacların.
Sapsarı yarpağlar ağacların ruhudu,— sen benim.
Günahkar bendeler tövbesiz dinsiz, denizler yosunsuz,
Balıklar denizsiz yaşaya bilmez.
Balıklar denizsiz yaşaya bilmez, men sensiz.
Söz ruhun gelibi, beden bu canın.
Şaman Tanrının güludu gopuz şamanın.
Gopuz şamanın güludu, men senin.
Günahlı, günahsız, bu dünya alem,
Giyamet gününü gözleyir,— bu hağğ.
Yer göye gavuşar giyamet günü
Men sene gavuşa bilmerem ancağ (YRBRD, 2012:281-282).

Meni Sözlerime Büküb Defn Éle

Gétsem ayrılığdı, ğalsam keder—ğem,
Dilim söze yatmır, elim ğeleme.
Men dün²en² özümü öldürdüm daha
Üstümde hönkürüb, fikir eleme.

En büyük ezabdan en güzel söze
Geden yola döndüm— sonunda tek sen.
Bilirs²en men nece tekem—tenhayam
Eliynen ruhuma toxuna bilsen.

Daha sözüm çatar, ağaca, ota,
Yarpağa, denize, ğuma, balığa.

¹ kepenek: Kelebek.

² dün²en: Dün.

Düşünme, ezabdır talêden gâçıb
Men nêce sığınmışam bu tenhalığa.

Çekildim özüme ele deniztek,
Sahiltek göründük indi Allaha.
Daha dualarım gulağı dêsmez,
Hêç kesi, bêzdirmez andlarım daha.
İnan başdaşı da gereyim dèyil,
Üstümde hönküren bir yazım olsa.
Men çılpağ ağacam—ğolsuz, budağısız
Ne olar sonuncu payızım olsa?...

Meni bendelikden çıkarıb Allah,
Çıkarıb ruhumu bedenden bêle.
Ne vaxtsa geribtek kefensiz ölsem,
Men sözlerime büküb defn êle.

Ağacdən üzülen yarpağ bil meni,
Sonradan istesen lap al—yaşıl gèy,
Meni sözlerime büküb defn êle,
Bil ki, ayrılığdan başlanır her şey.

Bilirem yoxluğum ağrıdar seni,
Belke varlığım da ömrüne yükdü.
Gètmeye yeri yox, galmağa yurdu,
Yalandı, kim dèyir dünya böyükdü.

Gètsem ayrılığdı galsam keder—gem.
Dilim söze yatmır, elim geleme.
Men dünən özümü öldürdüm daha
Üstümde hönkürb, fikir êleme (YRBRD, 2012: 283-284).

Sen Bir «Şebi—Hicransan»

Söyle ne cür¹ eşğdi bu,
Ayrılığ var, ahı yox?
Bu ne cür ayrılığdı,
Bir kesin günahı yox.

Yênmedin Ğurana sen:
Bütün yox, bütperestsen.
Ne cüre od perestsen,
Odun, ateşgahın yox?

Öldüm, bitdim nesen sen,
Sende itdim. Sen... Sen...Sen...
Sen bir «şebi—hicransan»
Bitmezsən, sabahın yox.

Sözlerim kəcib andı,
Adlayıb, tilit—ğandı.
Bu nəce din—imandı,
Birce mebedgahı yox?

Tanrı dèdi, oldu bu,
Dervişliğe yoldu bu.
Ne cür bende, ğuldu bu,
Ferman vèren şahı yox?

İnanmıram bir kese,
Göyden ulduz tökülse,
Kim mene kafir dèse,
Kafirdi, Allahı yox (YRBRD, 2012:268).

¹ cür: Tür.

Ġoşul Mene Çıxağ Gèdek

Ëy ruhum gètmek vaxtıdır.
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.
 Gel, önde Tanrı taxtıdır,
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.

Gel, ömrümün çiçek vaxtı,
 Yoxluğa var, gèdek, vaxtdı.
 Olmağ èle olmamağdı,
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.

Gör girdiyin hansı dindi?
 Girib ruhun od gèyindi.
 Tövbe senin, hağğ benimdi,
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.

Birce iste—ne var çetin,
 Ne sirri var cümle— bütün.
 açıb—töküm giyametin
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.

Yüz odu var birce ahın,
 Ġorxusunu goyma yaxın.
 «Le İlahe İllellah»ın
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.

Mene yaddı üsyan, giyam,
 Düşmene de çetin giyam.
 Men ayrılığ adamıyam,
 Ġoşul mene, çıxağ gèdek.

Meni hağğa gel yol èle,
 Ya efendi, ya ğul èle.

Bu da yoldu, ğebul ěle
 Ğoşul mene, çıxağ ğedek (YRBRD, 2012: 285- 286).

Biz Bir Yerde Yalnızığ

Biz bir yerde yalgızığ.
 Yıx tekliyi, yıxıb ğet.
 Tekliyinde gözelsen,
 Tekliyinle çıxıb ğet.

Tekliyine ğet, adım
 Yalğuzıağ olsun dëdim.
 Gördün, ğëtdin ölmedim,
 Ölsem yëne çıxıb ğet.

Men nëce tezden durum¹,
 Ya uçurum, ya ğurum;
 Aramızda uçurum,
 Uçurumlara baxıb ğet.

Sözlerimden meni soy,
 Soy, görünsün sözüm ğoy.
 Başdaşımı yonub ğoy,
 Mezarımı ğazıb ğet.

Ğet gözünde yağış, ğar,
 Pıçılıtlar, dualar,
 Göz yaşları, tövbe var,
 Tövbeleri yıxıb ğet.

Kim tenhadı, kim tekdi,
 Cehennemde melekdi.
 tenhalığ—gelecekdi,

¹tezden durmağ: Erkenden kalkmak.

geleceye çıxıb gèt.

Biz bir yêrde yalnızığ,
Yıx tekliyi, çıxıb gèt.
Tekliyinde gözelsen,
Tekliyiine çıxıb gèt (YRBRD, 2012:289-290).

Ne Sen Menimkisen Ne Men Seninki

Tale¹ ulduzudur o yanıb sönen,
Yanan özgenindir¹, sönen benimki.
Seni talëyime yazan yazmadı...
Ne sen benimkisen, ne men seninki.

Derdimden reng alır her yaz çiçekler,
Bu sirdi, hêç kime açmaz melekler.
Kenardan baxanlar bilmeyecekler—
Ne sen benimkisen, ne men seninki.

Sonsuzluğ yaşadır, gülüm, bir an da;
Bu zaman, bu mekan sığışar anda.
Günahkar bir ruhuğ biz iki canda,
Ne sen benimkisen, ne men seninki.

Gözel, ayrılığa garşı dayanmağ,
Bir bitmez, tükenmez alova yanmağ.
Men sene özünden yaxınam, ancağ,
Ne sen benimkisen, ne men seninki.

Êşğ neymiş? İlahi; açılmaz bu sir.
Yêr dëyir, göy dëyir, dëyir, hağg dëyir,
Dilini bildiğim ot— yarpağ dëyir:
—Ne sen benimkisen, ne men seninki.

¹ özge: Başkası.

Ğaçdım tövbesinden daha günahın,
 Erimez odunda ayrılığ ahın.
 Çatmaz govuşdura gücü Allahın
 Ne sen benimkisen, ne men seninki.

Ruhunu yaşatdım ruhumda bilsen...
 Bilsen, başdaşımı bir gün döyersen¹,
 Hönkürüb — hönkürüb özün dèyersen
 Ne sen benimkisen, ne men seninki (YRBRD, 2012: 291-292).

Bir Mektub Yaz Son Defe

Bir mektub yaz son defe
 Son defe bir mektub yaz.
 Yaz ruhum benim, meni
 Deliye çevirdi yaz.
 Bir mektub yaz son defe
 Sözlerin gözü dolsun
 Yağış yağsın üstüne
 İçinde payız olsun.

Bir mektub yaz son defe
 Baxım ǵalxan tüstüne²
 Alım, açım, oxuyum,
 Ayrılığın üstüne.

Bir mektub yaz, her şeyi
 Yaz unuda—unuda.
 Görüm ne cür dönürsen,
 Yağış, külek, buluda.

Bir mektub yaz son defe

¹ döymeg: Vurmak.

² tüstü: Tütsü.

Anlat bir eşğın yasın.
 Lap¹ ölerden sonra yaz,
 Gelib mene çatmasın.

Bir mektub yaz son defe
 Sözlerin gözü dolsun
 Yağış yağsın üstüne
 İçinde payız olsun (YRBRD, 2012:293).

Veten

Ėarşı yatan Ėara dağın — yaylağım,
 Düzenleri, ormanların — oylağım
 Eyilmeyen çınarların — bayrağım —
 VETEN!

Bax, gör, sevgim tezedimi, terdimi?
 Her doğulan oğuldumu, erdimi?!
 Daşlarına yazdım min il derdimi —
 VETEN!

Ağ alnıma Araz Ėara yazıdı,
 Varağ, yol uzağdı— Ėar ayazıdı,
 Kerkükdü, Göyçedi, Ėarayazıdı
 VETEN!

Her ağrılar, her acılar ötendi,
 El uzatsam, Erzuruma yètendi;
 ... Füzulinin mezarı da Vetendi —
 VETEN!

Mene üz tut — yurda ocağ Ėurana,
 “Turan” — dèyib Boz Ėurd kimi durana.

¹ lap: İstersen.

Sonun yoxdu, çevrilmesen Turana —

VETEN!

Menim adım “Ya bütövlük¹, ya ğandı”,

Zalım dostlar, ğebul edin bu andı,

Ğara başım bu yol üste ğurbandı,

VETEN! (YRBRD, 2012: 7).

Bu Ne Cür Memleketdi

Bu ne cür² memleketdi,

Bendesı hağğ istemir.

Torpağ da bizden bəzib,

Veten olmağ istemir.

Ulaşmır daha ğurdlar,

Öldü bitdi umudlar.

Bu boşalan buludlar,

Tezden dolmağ istemir.

Üst — başım tilit ğandı,

Dur sönen şamı yandır.

Niye zülmet — bu andır,

Sabah olmağ istemir.

Zorlanıb ana — bacı,

Ölüm, ğandı elacı³.

Kim alacağ bu öcü,

Sabah olmağ istemir.

Yənilib bac gezirem,

Dervişem, ac gezirem.

¹ bütövlük: Bütünlük.

² ne cür: Nasıl.

³ elacı: Çaresi.

Elimde tac geziem,
Kim şah olmağ istemir

Ruhumu bile — bile,
Yolladım şeytan ile.
Bu yêrde Allah bêle
Allah olmağ istemir (YRBRD, 2012: 10).

İncil ve Ğuran

Bu ne cür memleketdi,
Ne söz dësem ğan çıxır.
İblisin de cibinden
İncil ve Ğuran çıxır.

Uçub, dağılmır neden,
Bu memleket, xanedan.
Hâkimi meyxaneden,
Şairi ğandan çıxır.

Ğan aglayır, ğızıl ğan,
Yolunda ğoyduğum can.
Bes niye Azərbaycan
Sahibin yandan çıxır.

Yarımadım¹ niye men,
Ne imandan, ne dinden.
Bes niye Azərbaycan
Sahibin yandan çıxır.

Memleketim axı sen,
Ne cüre viranesen?
Bekle de divanesen

¹ yarımadım: Memnun kalmamak, istediği gibi olmaması.

Taxtına duran çıxır.

Kendiri boynuma tax,
Bu iş sonda olacaq.
Bu boyda meddah, yaltağ,
Bilmirem hardan çıxır.

Bu ne cür memleketdi,
Ne söz dəsem ğan çıxır.
İblisin de cibinden
İncil ve Ğuran çıxır (YRBRD, 2012: 12-13).

Memleket üstüne Ağı

Bilirsən ruhumdasan,
Şeher, küçe, kendbekend.
Üreğimden içime
Ğanı axan memleket.

Çox yənenlər yənildi,
Növbe yəne senindi.
Can verirsən mil ildi,
Min ildi can memleket.

Bilinmez toyu, yası,
Yazı değıl yazısı.
Şehidinden ğazsi
Evez çıxan memleket.

Sığındığı ona — buna
Biz utana — utana.
Uzağıdan tabutuna
Durub baxan memleket.

Melekler tutsun yasın,

Baxsın, Tanrı ağlasın
Gözlerinin ğarasın
Yada sıxan memleket.

Bil çekemez bu dağı,
Hirayla Tanrıdağı.
Eteyinden aşağı
Ğalib yaxan memleket.

Dêv sêvdası başımda,
Hazırdı başdaşım da
Ürekden bu yaşımda
Meni yıxan memleket.

Ğoy ağlasın bu yêr, göy,
Ğêy matem libası Ğêy.
Yëndirdiler seni bey,
Efendi, xan, memleket.

Bilirsən ruhumdasan,
Şeher, küçe, kendbekend.
Üreğimden içime
Ğanı axan memleket (YRBRD, 2012: 33).

Halım Memleketin Halı

Halım memleketin halı...
Halım memleketin halı, Şahin
Men sadelövh¹, adamlar fendgir²,
Ayrılığlar füsunkar, keder usta;
Halım memleketin halı, Şahin
Ruhumun üstüne ğar yağır...
Fahişeler fahişesi Bakıda avğustda

¹ sadelövh: Yumuşak huylu, tez yola gelen kimse.

² fendgir: Uyanık, çıkarıcı.

Men — tenhaliğın, yalğızlığın balası,
 Sen nağılların gosğoca dèvi.
 Sen — tövbe adamı...
 Men Şuşada minaresi dağılmış sahipsiz— Allah evi...
 Göy üzü ulduzların, yèr üzü de senindi.
 Mene yer yox buralarda, baş götürüb gèdem gerek,
 Gèdem, her şey gedenindi.
 Halım memleketin halı, Şahin
 Sahibsiz Allah èviyem,
 Bu gün — sabah uçar bu év.
 Düşüb başım ayağıma
 Görmedin ki, gos—ğoca dèv.
 Ölüm alnımda bir yazı,
 Bu yazıya ne dèdim, ne,
 Yazıg, çox yazıg;
 Sèvine bilmedin sen ölümün ölümüne
 Halım memleketin halı, Şahin
 Sen gos — goca dèv,
 Men nağılların gırxıncı gıpısında gırx yaşda.
 Sen her şeyle barışdın, men hele de savaşıda.
 Halım memleketin halı, Şahin
 Bir şair yarasına duz basım açar seheri.
 Ruhumun paytaxtı Bakı—
 Xelbirde dèvler şeheri.
 Bu ne könül, bu ne sèvda?!
 Ne pıçılı, ne ah bilir.
 Senden hağğa gèden yolun
 Yolu yoxdu, Allah bilir.
 Halım memleketin halı, Şahin
 Men — Tanrıya meleklerinden de yaxın bir adam.
 Memleketim Turan tek ölürem, yavaş—yavaş, asta¹—asta.
 Ruhumun üstüne gar yağır

¹asta—asta: Yavaş yavaş.

Fahişeler fahişesi Bakıda, Avgustda (YRBRD, 2012: 71).

Yolçuluğ

Men sêvda yolçusuyam, delilik var başımda,
Ona göre sözlerim kederlidir, gem dadır.
Gözlemekden yoruldum, son sebri var daşın da,
Duydum daha dözmerem, dözüm meni aldadır.

Men sêvda yolçusuyam — senetim yolçuluğdur,
Kese¹ bilmez yolumu talê ğarla, yağışla.
Dünya dolu adamdır — yol durub, yolçu yoxdur,
Géciksem de gelirem, êy yol meni bağışla!

Daha ğulam büsbütüm içimdeki sêvdama,
Men sêvda yolçusuyam, benimki menden kêçib.
Men senin olmamışam, Veten hêç vaxt sen dème,
Sene deyən zerbeler adlayıb menden kêçib.

Zaman, mekan bir ğırığ, daha gelmez êynime,
Efsanedir, nağıldır bu yoldan özge her şey!
Sêvdamı zirêh kimi ğeyinmişem eynime,
Ölümsüzem bu gemle, yolum üste duran hêy...
Ğoy işlesin bu yaram gündengüne lap derin,
Men bir sıra neferi—ölmek var dönmek nedir?!
Bil, sonuncu denize varıb gedən erlərin
Ğebrinde ğerar² tutumaz ölmez ruhu mendedir.

Tanrı baxır, yol vèrmez, sêvda ekim gem yèyim,
Menim zamanım gelir... Bax tarix seksekede!
Men seni ğedeceyem, êy yol! —Menim talèyim!!—
Zalım dostlar arxamca gelse de, gelmese de! (YRBRD, 2012: 31-32).

¹kese: Kimse.

² ğerar tutmamak: Sıkılmak, bunalmak.

Olmamışdan

Ġardaşlar, ġurtardı min il daha,
 Ġurtardı, sebrimiz bax dolmamışdan.
 İtir yurd yerimiz, könül, haray sal,
 Sinemde üreyim daş olmamışdan.

Bölündüm—uduldum men ölke—ölke,
 Ah bu daTanrının işidi belke,
 Kimdim? Tarix dësin kişidi belke—
 Gelib ayrılığa tuş olmamışdan.

Ġardaş, ayrılığa min ildir tuşuğ,
 Ġefese salınmış bir ġızıl ġuşuğ.
 Ġoy dëyim, ġoy dëyim biz kim olmuşuğ
 Ruhumuz ġefesde ġus olmamışdan.

Nëce de men uca, başıydım, Allah,
 Tarixe bir mehek daşıydım, Allah,
 Bir söz var—derd kimi daşıydım, Allah,—
 “Bu beden varıydı baş olmamışdan”.

İgid — ġılincında, külde od—ocağ,
 Şair de sözünde gizlenib ancağ.
 Söyle ki, ëy sözüm, döyüş olacağ,
 Dönüb gözlerimde yaş olmamışdan.

Öz elim, öz başım—dëdim... dil yara,
 Èy Veten, öyreşme xoş ġılığlara.
 Men nëce dözecem ayrılığlara?
 Öleydim ayrılığ kaş olmamışdan (YRBRD, 2012: 37).

Hara Çıxım Ġëdim Bu Yër Üzünden

Göy üzü—çadırım, güneş—bayrağım,

Yolunda div duran bir yolçuyam men.
 Göymurlar¹ özüm tek görünüm, Allah,
 Hara² çıxıb gëdim bu yër üzünden.

Hara çıxıb gëdim bu yër üzünden.
 Sonda torpağıyam, bu yër ötürmez,
 Varamsa, günaha batmışam demek,
 Günahkar bir ruhu göyler götürmez.

Atalar üçecen³ dëyb, dëmişem,
 Demişdim bu dëyüş son dëyüş daha.
 Dünen Setterxanı bada vëren kes,
 Yëne kürsüdeydin, ordan düş daha.

Nëce kükremişdi o mëydan nëce
 Bilmedik ëy Veten, gurtuluş nede.
 Sen gızıl almasan⁴ divler elinde,
 Niye dönemmedik Melikmemmede?!

Niye dönemmedik? De, kim goymadı,
 Ağladım, göz yaşım sëvgimden gelir.
 Tanrının işidir “olum”, “ölüm”ler
 Bes bizim yazımız dë kimden gelir?!

Kimlere gucağın açdı kürsüler,
 Hağğ donu gëyindi nahağ söyleyen.
 Niye bilinmedi kimiydi sözün,
 Kimiydi üreyin bayrağ ëylesin?!

Yox, Veten adından danışabilmez,
 Kimin ki bayrağlıg köyneyi yoxdur,

¹goymurlar: İzin vermiyorlar.

²hara: Nere.

³atalar üçecen: Atalar üçten demiş.

⁴alma: Elma.

Eger bütövlüyü yoxsa milletin,
Démeli hêç neyi, hêç neyi yoxdur.

Ėem çekme, çekilmez bu günün Ėemi,
Ne yaxşı bir yaşıl sabah var, sabah...
Silaha yètmeyen elimiz yazığ,
Ėelem—kağıza da çox şükür, Allah!!! (YRBRD, 2012: 47-48).

Yol

Bir yol başlamışam öz üreyimden
O sudan dumduru, o aydan arı¹.
Üz tutub elçatmaz² arzularıma
Ėedirem, Ėedirem ölüme sarı.

Bu Turan yoludur—gerek bu yurdun
Bir kiçik daşı da veten sayıla.
Bu yolun sonunda ders vèrmeliyem
Sultan Selim ile Şah İsmayıla.

Daha üz tutmaram sebrime bir de,
Duzlanan yaramı dèmerem sarı.
Men min il özümnden uzağlaşmışam
Min il Ėètmeliyem özüme sarı.

Ėılnc vèrmelidir xèyir—duamı
Ėisas günüm durur İrandan benim:—
Bir bayram libası biçin eynime,
Yolum keçmelidir Turandan benim.

Min il ümid yèdik sözle—şèrle
Vèrdik elimizden Ėızıl anları,
Gerek kürsülerden Ėalxıb yèndirem

¹aydan arı: Tertemiz, arınmış.

²elçatmaz: El yetmez.

“Veten”, “Veten!” d yib bağıranları.

Turanın min illik ayrılığları,
Div kimi durubdur yolumun  ste.
 oy d şs n sonuncu d y ş  kimi
Menim  ara ba ım  olumun  ste.

Sene ox amı am, Turan — y Veten
Menim de  reyim b l m—b l md .
Bir yol ba lamı am— eminden¹ k  ir²,
Bir yol ba lamı am—sonu— l md r (YRBRD, 2012: 53-54).

And Olsun

And olsun  ecenin g nd zle g r  d y  ana,
And olsun Tanrının  blise  iyamet g n nedek v rdiyi amana!
And olsun g y  z n  direk kimi saxlayan y riyen dağlara,
And olsun    ada minaresi yıxılmış
Sahibsiz Allah  vinin d   en da larının sinesindeki dağlara!
(   a zorlanmış bacı, Teh ir³ olunmu  ana),
And olsun y ddi o ul b y d b ortada  alan ana tabutuna.
Zalım dost! Bu  ece k nl mden ne k  ir?!
Y nilmek  orxusu... K l olma ,  ari ma 
Tanrının ate gahda oduna.
And olsun! And olsun!
Masmavi g y  z  altında
 ip irmızı  anımla suvardı ım yamyayıl memleketin adına
Zalım dost!  oy deyim,
 orxdu um g n de geldi;  blis kimi tek ba ına
 iyameti gizletmek meleklerin xorunda

Allaha dua oxuma dan g zeldi

¹ eminden: Kederinden.

²k  ir: Ge mek.

³teh ir edilmek: Azarlanmak, hakarete u ramak.

Tanrım! Hamı senden kaçır
 Hamı yénfir daha.
 Belke bu gün ya sabah
 Meni de yendireceksen andımdaki günaha.
 And olsun! Turan adlı bir éle
 Daha memleketde kimse yox,
 Yoxdu nöğte¹ ve nida²...
 Dèyim —“salam” galıram
 Dèyim “sağ ol” elvida.
 Memleketim!
 Tabım yoxdu daha derdine, ezabına, acına.
 And olsun, yoxdu daha
 Min ildi üz tutub geldiyim dar ağacına.
 And olsun! Gücsüz, yorğun Allaha.
 Tabım yoxdu daha evvel nedi, axır ne
 Lenet olsun bu güne bir süngünün üstüne
 Yürüyüb ölmeliyim. And olsun!
 Bir süngünün üstüne yürüyüb³ ölmeliyim (YRBRD, 2012: 63-64-65).

Salam, Dar Ağacı

Yolumu gözledin her seher—axşam,
 Salam, Dar ağacı. Eleyküm —salam.
 Ecelle ölmeye doğulmamışam...
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm salam.

O hansı millettir—tarixi sirdi?!
 Yüz adla bölündü... yène de birdir!
 Meni hüzuruna bu derd getirdi,
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm—salam.

¹ nöğte: Nokta.

²nida: Ünlem işareti.

³ yürüyüb: Koşmak.

Xezeri, Baykalı, Aralı gördüm.
 Gördüm can üstedir, yaralı gördüm
 Tanrını bendeden aralı¹ gördüm,
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm—salam.

Çarxı ters fırlanır felek ğarının²,
 Turan kölgesinde budağlarının.
 Rengi bayrağında yarpağlarının,
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm—salam.

Evvelin axırı, sonun evveli
 Buymuş, bilmemişem bunu men deli.
 Ğorxum yox, ne olsun boyun göy delir?!
 Salam, ar ağacı! Eleyküm—salam.

Əli yağmalanan, bölünen, bölen,
 Çayları ğuruyan, gölleri ölen,
 Hağğ—həsab çekmeye gelen menem, men,
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm—salam.

Danış³, Emir Teymur, bu son neydi be?
 Boynumda — ağ kefen, dilimde —tövbe...
 Dersini ters bilen, benimdi növbe.
 Salam, Dar ağacı. Eleyküm—salam.

Seni men ekmişem...
 Mene sene ğenim,
 Seni suvarmağa halaldır ğanım
 Yarpağın reng alsın ğanımdan benim.
 Salam, Dar ağacı! Eleyküm—salam.

¹aralı: Uzak.

²ğarı: Karı, kadın.

³danış: Konuş.

Êy darın ağacı! Kimden kemem... kem...

Ya seni yendirrem, ya sene yennem.

Ya da budağında yaprağa dönem,

Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam.

Ğırğızam, özbeyem, gazax, türkmenem,

Başğırdam, kerkükem êle görk menem.

Senin gözlediyin¹ ğerib türk menem,

Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam.

Ğebul êt, növbeti ğurbanın menem,

Menim canım sende, bil, canın menem

Êle ğürrelenme²... her yanın menem,

Salam, Dar ağacı! Eleyküm— salam (YRBRD, 2012: 8-9).

Her Şey Ayrılığdan Başladı

Çağırsam, eşidersininizmi?

Bilersinizmi ne çekir

Bir igid ğılıncı ğında³?

Sonra ağlasam, duyarsınızmi,

Üreyimi göre bilersinizmi

Göz yaşlaımın parıltısında?!

... Başımda —elçatmazlığdan doğan delilik,

Dilimde — delilikden doğan sözlerim.

Ve bir pencere şüşesinde

Payız yaprağına benzer benizim...

Bextim—gözlerimin renginde, gözlerim denizin.

Ve men bu denizin içinde

Yêlkensiz gemi kimi— ayrılığlar elinde.

...êle bu ayrılığdan başladı—

Sêvmeyimiz, sêvgiden ölmeyimiz,

¹ gözlediyin: Beklediğin.

² ğürrelenme: Gururlanma.

³ ğında: Kafeste.

Ölmeyimiz, ölüme gülmeyimiz.

Bir vaxt sonuncu denize doğru.

Durmadan yüyeren¹ nallı, keher atları cilovsuz goymağımız,

Sonra ardınca, dil dəyən bayatımız— ған ağlayan ağımız—

Her şey ayrılığdan başladı.

Bəyrek kimi baş geyduğ, Nesimi tek soyulduğ,

Sabir olduğ—günbegün içimizde oyulduğ bu ayrılığ ucundan.

Bu ayrılığ ucundan neler çekir başımız?

Yad divara hörülür mermerimiz, daşımız

Bu ayrılığ ucundan.

Bilirsizmi, hardan doğdu fergimiz?

Bilirsizmi Aşkabadda, Altayda,

Daşkənddə, buxarada, Hemedanda, derbende,

Kerkükde, Erzurumda

Yana—yana hönküren

Her sözü gəm şərgimiz

Niye bəle geribdi?

Niye dünya boyda dünyamız

Yox olub eriyibdi?

—Bu ayrılığ üzündən.

Her şey ayrılığdan başladı.

Bu gün bir div kimi canımız

Ayrılıqlar elinde. Ayrılığın ne vaxtdır

İxtiyar² var elinde.

Daş yağdıra felekler,

Ləysan töke buludlar,

Sönmez yəne bu ocağ.

Yıxsa, bizi ne vaxtsa,

Ayrılıqlar yıxacağ.

...Her şey ayrılığdan başladı.

Ayrılığdan başladı

¹ yüyeren: Koşan.

² ixtiyar: İzin, müsaade.

Olum da, ölüm de, doğum da
 Éle bu ayrılığdan başladı
 Menim şêr adlı yolçuluğum da.
 Bu yolda büdresem, çağırsam — Eşidersinizmi?
 Ağlasam— duyarsınızmi,
 Üreğimi göre bilersinzimi...
 Göz yaşlarımın parıltısında?! (YRBRD, 2012: 14-15-16).

Boz Ğurd

Şair yuxusuna gül —çiçek girer,
 Yèner yuxusuna göyden melekler.
 Yuxumda ne gördüm?! Onun elinden.
 Ne çekdim... İlahi! Bilmeyecekler.

Her gèce, her gèce yuxularımda.
 Çadırı dağılmış, ocağı sönmüş,
 Tanrı garğışıyla taléyi dönmüş,
 Taleyi dönenden gem serheddinin
 Bir ucu günbatan, biri gündoğan—
 Dağından, daşından, adamlarından,
 Hetta otundan da geriblik yağan;
 Ğara torpağına ne toxum eksen,
 Bölüne—bölüne yox olub iten—
 Sevgili bir yurd. Sevgili bir yurd—
 Her gèce, her gèce yuxularımda.

Her gèce, her gèce yuxularımda
 Bu yurdla yanaşı, bu yurd boyunca
 Ulaya—ulaya dolaşib gezen,
 Obu, Yéniséyi, İtili kəcib
 Altaytek, Ağrıtek dağ aşib gezen
 Üzü mavi, gözü göyden daha mavi,
 Ağzı ateş kimi bir ğurd.
 Ağzı ateş kimi bir ğurd—

Her g ce, her g ce yuxularımda.
  st me gem g ler ejdahalartek,
 Yuxumda bir ağız g rd ular, k  er.
 Nedense hemi e¹ yuxularımdan
  n nde g rd duran ordular k  er.
  ndi gizli gelir yuxuma bir vaxt
 Ula a—ula a ordular basan.
 Uluslar, “Bay g ller”, G y eler seni
 Menden soru urlar, Boz g rd hardasan?!

Gel, mavi ı ı te  elen ba ımdan,
 Gel,  ı  u ruma  aba a ac tek.
 Meni bu yuxudan alıb   tmeye
  ara u ² oyunla boz atlar gerek.
 Meni bu yuxudan alıb   tmeye
  ara u  oyunla boz atlar  ste
 G z nden od ya an  vladlar gerek.

  idirsinizmi?!  ara  ızıl atların
 Ki nertisi gelir misralarımdan.
 Ne olsun sesime yox  ula  asan³?
 Dalınca   tmeye hazır durmu am,
 Seni g zleyirem, Boz g rd hardasan?!

Her g ce, her g ce yuxularımda,
  z  mavi, g z  g yden daha mavi,
 A zı ate  kimi bir g rd ve s vgili bir yurd—
 Her g ce, her g ce yuxularımda

 airin yuxusuna   l— i ek girer,
 Y ner yuxusuna g yden melekler.

¹ hemi e: Her zaman.

²  ara u : Karaku .

³  ula  asan: Kulak veren, dinleyen.

Yuxumda ne gördüm, onun ucundan.

İlahi, ne çekdim... Bilmeyecekler (YRBRD, 2012: 17-18-19).

Hağg Sèven Bendeye Èle Dindi Türk

Göy Tanrı, Ğara Xan, Oğuz, Güntekin...

Heresi¹ içdiyim bir andan gelir.

Menim ruhumdaki bu üsyan, ğiyam.

Tanrıgut Mètèden, Gürşaddan gelir.

Yène de ğılınclar çıxıbdı ğından,

Ğisas almalıyam dar ağacından.

Başıma bu sèvda Tanrı dağından—

—Ğiblemiz Altaydan— İlk yurddan gelir.

Tanrıdan savayı kime yèndi Türk?!

Ne vaxtsa ruh kimi göyden èndi türk.

Hağg sèven bendeyi èle dindi türk.

İnam da, iman da bu andan gelir.

Bir elinde ğılınc, birinde Ğuran,

Yadlara ğızıl taxt ucaltdı Turan.

Ucaldıb özüne daş atdı Turan

Belamız kim dèyir tek yaddan gelir?

Senden de bil daha dönübdür üzüm,

Min ildir içimi gönyeden dözüm.

Menim ğerib—ğerib ulayan sözüm

Atilla gözleyen Boz Gurddan gelir.

Tek sene inandım kim olursan ol,

Anam ol, bacım ol, ancağ sen “sen” ol.

Tek sevdiğim ğız, bilim birce yol.

¹ heresi: Hepsi.

Bu sêvda göydeki son ğatdan gelir.

Men تنها, ğurd yalĝz, o Tanrı tekdi,

Yalĝızlıĝ içimde bir sêvda ekdi.

Tekce men bilirem, Boz Ğurd ne çekdi

Ne yaxşı, yazdığım umuddan gelir (YRBRD, 2012: 24-25).

Turan Ğalxıb Ayaĝa

Ne ğaldı haĝĝ anına?

Dövrən o ana gelmez.

Men bilirem dalımca

Dost, ğardaş, ana gelmez.

Özüm özüme sirrem.

Cennete çetin girem;

Dêyirler ki, kfirem

Haĝĝ nuru mene gelmez.

On uyĝur, doğĝuz Oĝuz,

İçinde menem yalĝız.

Derdimi sêvdiyim ĝız,

Özge bir dine gelmez.

Tanrı övladıyam men.

Yêddinci ğattan gelen.

Mayası ğurddan gelen

Özge bir dine gelmez.

Şamanam— içim göz— göz

Tanrımız deyir ki, döz.

Neden, Türk haĝda bir söz

Görklü Ğurana gelmez?!

Düşmene doğubdu¹dan,
 Bağırır min ağızdan!
 —Meteden, ya Oğuzdan
 Bir de Turana gelmez.

Bayrağına ğurd yapan,
 Turan adlı yurd yapan,—
 Min ildir gözleyen can,
 Sebrden cana gelmez?

Gün geler dèye— dèye,
 Üz tutduğı sirli göye
 Ğanımı töken niye
 Bes özü ğana gelmez?

Ayrılığ var, var önde,
 Tek olacak gelende.
 Derd odur ki, ölende
 Xeberim sene gelmez.

And olsun Tanrı dağa,
 Ota, güle, yaprağa!
 Turan ğalxıb ayağa
 Ğılınclar ğma gelmez (YRBRD, 2012: 41-42).

Zaman Meni Öldürecek

Yürü, sözüm, yürü, yürü,
 Apar meni bir yana çek.
 Apar, yoxsa hağğı menden
 Uman meni öldürecek.

¹ doğubdu: Doğmuş.

Min ildir mene dikilen,
 Dè nèyleyim gözlerime?!
 Ruhumun üste sökülen
 O da meni öldürecek.

Bilinmez hêç men ha öyüm¹,
 Ne aldığım, ne vèrdiyim.
 Yüz yol düşmene vèrdiyim
 Aman meni öldürecek.

Men ne ğılnc, ne ğınmışam,
 Heder yère sıyrılmışam.
 Gelib ana sığınmışam,
 Bu an meni öldürecek.

Deniz bilir, o dağ bilir,
 Sinemdeki bu dağ bilir;
 Daşı uçmuş ocağ bilir,
 Güman meni öldürecek.

Menden geldi her ayrılığ,
 Günahını üstüme yıx!
 Yazığ mene, yazığ, yazığ!...
 Bu can meni öldürecek.

Ġan sellenir, ğan... yène ğan...
 Ġan içinde üzür Turan.
 Tanrım, bir vaxt yèrde ğalan
 Bu ğan meni öldürecek.

Hağğ işidir, işim—pêşem,
 Ucalığdan çetin düşem.

¹ öyüm: Övmek.

Men zamanı öldürmüşem,—
Zaman meni öldürecek (YRBRD, 2012: 49-50).

Sizi Çağırırım

Özüm olammıram, olammıram men,
Ruhum da bedende —ğefesde güşdu...
Deyirler, sözümnden delilik yağır,—
Bu ömrüm bir gëfil ölüme tuşdu.

Sizi çağırırım, eşidin meni,
Eşidin, kederden evim, odam var.
Siz ey billur suyu yosun bitirmez,
Bulağtek¹ tertemiz şirin adamlar.

Sizi çağırırım, mene üz tutun,
Meni oğul bilin, ya gârdaş sayın.
Ölüme gönderin, gèderem, ancağ
Mene sirli—sirli² ële baxmayın.

Size oxşayıram, ële sizem men;—
Bu elim, bu saçım, bu da gözlerim.
Ne vaxt ki yalnızam, ümitsizem men
Yandırır dilimi deli sözlerim.

Hereni bir cüre derd dillendirir³,
Here öz derdine bir alışan şam.
Nëyleyim, öldürün, men öz derdime
Gultek⁴ eyilmeye doğulmamışam.

Men kimem? — Özüne gılinc galdıran,
Özünden intigam, gısas alan da.

¹ bulağrek: Bulak gibi.

² sirli—sirli: Manalı, imalı.

³ hereni bir cüre derd dillendirir: Her kesi ayrı bir dert sınıyor.

⁴ gultek: Kul gibi.

Menem Çaldıranda, menem Şuşada
 Èle ğalib gelen, meğlub olan da.

Bir vaxt Erdebilden er tek atlanıb,
 Üz tutb bu yurda, üz tutub èle
 Özüne ğayıdan Şah İsmayılın
 Sergerden ruhuyam gezirem èle.

Harda ğerar tutum, hara varım men?
 Men nèce sığışım ğebrime, Allah?
 Bu sönen ocağa nèce köz ğoyum?
 Ne geder üz tutum sebrime, Allah!?

Men ğılıc istedim, dözüm vèirler,
 Sonum bu ğedişle nèce olacağ?
 Nèynim, gücüm çatmır ayrılığlara,
 Nèynim, gücüm çatır sözüme ancağ.

Dèyirler, sözümden delilik yağır,—
 Bu ömrüm bir ğefil ölüme tuşdu.
 Hereni bir cüre derd dillendirir,
 Here öz derdine bir alışan şam.
 Nèyleyim, öldürün, men öz derdime
 Ğultek eyilmeye doğulmamışam (YRBRD, 2012: 51-52).

Bir Derdim Var Çeşid—Çeşid

Ayrılığ, yurdla yaşıd
 Bir derdim var çeşid—çeşid.
 Èy dözümüm, meni eşit,
 Varağ¹, ğèdek heğiğete.

Can pervane, ömür bir şam,

¹varağ: Varıp.

Eriyirem seher—axşam.
Men, olandan gul olmuşam,
İçimdeki bir niyete.

Min illerdi sinemde gem,
Gah türk oldum, gah da acem.
Bele gêtse, ne bilecem?—
Yox oluram ite—ite¹.

Hağğ istesem, zaman vèrmez,
Bütöv olam— aman vèrmez,
Zaman niye ferman vèrmaz
Son göyula xeyanete?

Dünya könlüme aynadı,
Zalım dost, ğanım ğaynadı,
İçimde tufan oynadı.
Baxıb yatan cesarete.

Her derdinin sèvinci var,
Bil ğemin de son ucu var.
Mende yèddi div² gücü var,
Baxma boya, bu ğamete.

Kürklü Tanrım, bir yurd olub,
Doğma olsun sağım, solum,
Dönüb axır boz ğurd olub,
Ğalım ğiyam—ğiyamete (YRBRD, 2012: 55-56).

¹ite—ite: Kaybola ola.

²div: Dev.

Vida Türküsü

Men yalğızam bir gurd kimi,
Mennen birge¹ ğalan gelsin.
Talanmışam bir yurd kimi,
Ġisasımı alan gelsin.

Bir sêvda var— leçek—leçek,
Sen bilmesen, kim bilecek?!
Cehennemde bir kafir tek
Ne çekirem: bilen gelsin.

Ġeyretdirse² ğanındaki,
Ne öndeki, ne sondaki?!
Menim Tanrı dağındakı
Ġismetimi bölen gelsin.

Bu gün Şaman imanını,
Öz içinde Turanını,
“Damarında Türk ğanını
Zerre—zerre bulan gelsin”.

Uymayıb düşmen sözüne,
Güzgüler ğeyib dizine,
Namazını gurd üzüne
Yarpağ üste ğılan gelsin.

Gêdin Çine vara— vara
Xeber vèrin Uygurlara.
tike—tike, para—para
olunmuşam talan, gelsin.

Ne vèribdi tövbe mene?!

¹ birge: Birlikte.

² ğeyret: Namus, şeref.

Tövbe etmek tövbe mene.

Gelib çatıb növbə mene

Mennen birge ölen gelsin (YRBRD, 2012: 59-60).

Şaman Duası

Bu günümde bəlece ötüşüb kəçib, gəder,

Bu yaşımda nəyledim, əy Tanrım, ömür yarı.

Meni rahat bıraxmır içimdəki gəm—keder,

Bir de ki, şəhidlərin gəcə gezen ruhları.

Boylanır gerib—gerib gecələr başım üstən,—

Sonsuzluğ— Tanrı kimi ayıynan, ulduzuynan.

Şaman kimi göylərə üz tutub durmuşam men,

—Durub gəbağ—gəbağa göyüzü yalğızıynan.

Bu cür gerib çağımda gelib mennen dilleşən,

Ağacın yaprağına, gülünə inanıram.

Yurt yerində dayanıb, sönen ocağların men

İçində gor saxlayan külünə inanıram.

Yarama duztek basır səvdalar öz odunu

Bu gün, sabah kül ollam... Gəlmişəm yana—yana:

Tövbe duası kimi pıçıldadım adını,

Sesim sene çatdımı, eşitdinmi, ay ana?!

Tanrı olmağ isterem, dediyim söz de —bendem,

Söze tilsim etmişəm üreyimin ahını.

Men canımı verməyə bir teze söze bendem¹,

Əy mene can vèren kes, bağışla günahımı.

Şaman kimi sözlərdən men talə toxuyuram,

¹bendem: Bağlıyım.

Üreyimde sekseke, ruhumda bir zelzele¹...

Her gèce göy üzüne men dua oxuyuram:—

İlahi, bu milleti yox olmağdan hifz² èle! (YRBRD, 2012: 29-30).

Şaman Nevesiyem Men Yurd Yerinde

Şaman nevesiyem men yurd yerinde,

Hele ki, heçbir şey ağılıma gelmir

İlk yurd yerindeki ocağdan önce...

Hêç zaman gebrine sığmayanların

Ruhudu, danışır benim dilimce!

Bezen gezeb³ kimi, ya hêyret kimi,

Herden de eşğ kimi, mehebbet kimi

Menim bu ğurbanlığ canımdan kêçen,

Şaman duasıtek titredib meni

Ruhumda dolanıb ğanımdan kêçen

Titreyen elimde, esen dizimde...

Gözümde oynayan, dilimden ğopan,

İçimde gömülen ğeyretsen⁴, nesen?!

Men seni dèyirem, seni! Èhèy!... SEN—

Ne ğeder sebrime üz tutub benim

Ağrıtek ruhumu incideceksen?!

Men seni dèyirem, seni! Èhèy!... SEN—

Min ildir ruhumu oxşayıb benim

Ölmeye goymayan ğeyretsen nesen?!

Daralıb ömür—gün, vede, vaxt daha,

Seni çağırırım, sesime hay vèr,

Seni çağırırım, oyan, ğalx daha.

¹ zelzele: Deprem.

² hifz èle: Kurtar.

³ gezeb: Sinir.

⁴ ğeyret: şeref, namus.

Hağgın yoxdur meni eşitmemeye!
 Çünkü men yurd adlı imanda, dinde
 Bir ağzı tövbeli, dili dualı
 Şaman nevesiyem bu yurd yerinde.

Min il pıçıldım da Tanrıya çatdı,
 İndi haygırıram, özüme çatmır.
 Bu gün men piyada¹, isteyim atlı,
 Gör nêce tükenib güvvetim, gücüm,
 Düşmenim bir yana, sözüme çatmır...

Gör nêce gısalıb gollarım benim
 Doğma ocağdaki közüme çatmır.
 Bu hele bir yana, derde bax, Allah!
 Ellerim saçıma, gözüme çatmır.

Nêce yaşamışam min il bèlece?!
 Ancağ ölmemişem —bu da ki... Bir sirr.
 Bu, ne cür gıasadır, nece imtahan?
 Belke, nêylediğin Tanrı da bilmir?!

Div kimi min ildir bu yurdun ruhu,
 Uyuyur şüşede özge bir bağın
 Sarı çiçeyinin leçeyi üste.
 Şaman nevesiyem men yurd yerinde—
 Ruhum bu tilsimi sındırmağ ister.

Men seni deyirem, seni! Èhèy!... Sen—
 Ruhumda dolaşan gèyretsen, nesen?!
 Seni and vèrirem dualarıma—
 Ne olsun, duamı Tanrı eşitmir?..
 Ölmez hağg ğanunu varsa dünyada

¹ piyada: Yayan yürümek.

Hêç yêrde, hêç zaman edalet itmir.
 Mîn ildir sen nêce susdun canımda,
 Bilmedim ruhumun ğemi, derdi ne?
 Seni and vêrirem ğolça ğopuzun
 bitib—tükenmeyen ölmez derdine.
 Meni öz eslime, köküme ğaytar,
 Ğaytar “Bay gölü”ne temizlenmeye,
 Meni Urmiyada, Savalandakı
 Ulu Altaydakı kürküme ğaytar.
 Kêçir köyneyinden, a ğeyret, meni,
 Ğaytar birdefelik ilkime, ğaytar.

Ğaytar serhedleri ucsuz—bucagsız,
 Bir vaxt gûndoğandan bedöy atları
 Güneşin dalınca kişneyib, geden...
 Gêriye dönmeyen ulu yurd êle.
 Vêr oxu, ğoy çekim bu yayı bir de—
 Ğaytar öz eslime meni ğurd êle!

Ğaytar evellkitek yênilmezliĝe,
 Yêne evvelkitek uca baş êyle!
 Bunu bacarmasan, gücün çatmasa,
 Ğaytar! ”ĝac êyle! Torpaĝ, Daş êyle!
 Yarpaĝ ellerinle gözlerimi yum,
 Ğayıdım —bu cüre dönüm eslime,
 Ğarışım torpaĝa... Dincelsin ruhum...

Men seni dèyirem, Seni! Êhêy... Sen—
 Ruhumda dolaşan ğeyretsen, nesen?!
 Şaman nevesiyem men yurd yerinde!
 Menim harayımı êşitdiz dèmek,
 Men bizi öldüren derdi söyledim.

Elacı sizdedir, nêynirsiz görek! (YRBRD, 2012: 26-27-28).

Bir Şam Da Tapmadım

Bu nece ömürdü, nece taledi?
 Men seni çağırıram... Cavab — Öz sesim...
 Tanrı tek o geder uzağdasan ki,
 Yanında oxusam, yetişmez sesim.

Men seni unutsam... Bu da talêdi...
 Güneşi unudar doğan dan bèle...
 Çiynimde gül olan melekler bilir,
 Sen mene yaxınsan Tanrıdan bèle.

Tekçe sen bilirsən, söyle, bu neğmem
 Gıyamet gününden gelen sesdimi?
 Bir şam da tapmadım adına yansın,
 Sözbesöz yolunda yansam besdimi (MİG, 1997: 57).

Sen Göy Adamısan

Sen göyden gelmisen, göy adamısan,
 Tanrının işinden bir xeber denen.
 Ne gəlir sonuncu Tanrı dersine?
 Gıyamet gününe ne gəlir, de, ne?

Bezdim yer üzünde... O göyler niye
 Eşitmir? Sökülüb üstüme axır?
 Yüz ildi, min ildi üzüm göylere...
 Göy üzü bir defe üzümə baxmır (MİG, 1997: 88).

Melekden İblis Gözeldi

İblis gözeldi melekden.
 Başdaşı gözəl çiçekden.
 Gözel şey yoxdu ölmekden
 Ölüb; yaşamağ ne gerek.
 Men — İblise gərdaş, öyün

Daha uçmağa var köyün.
 Ruhumdan uçmuş meleğin
 Dalınca baxmağ ne gerek (MİG, 1997: 91- 92).

Tanrımı Gönderdi

Sen hardan bilirdin tekem, yalgızam,
 Sen hardan bilirdin di danış, di din.
 Durmuşdum bëlece üzü göylere,
 Tanrımı gönderdi, özün mü geldin?

Bizi hansı sevda tuş ëyledi tuş,
 Diline gelmeyen sözünden soruş.
 Ğayıt, birce defe özünden soruş:
 Tanrımı gönderdi, özün mü geldin?

Hardasa ğarışdı bextimin başı,
 Geldi otuz yaşda ömrün ğar— gış1.
 Géciken her şey talè ğarğış1—
 Tanrı mı gönderdi, özünmü geldin?

Géciken sévdalar göz yaşı, ahdı,
 Her eşğın evveli, son başı ahdı,
 Biz nèce görüşek, axı, günahdı!...
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin?

Ömrüm yolculuğa bir bahanedi,
 Biz hardan bileydik bu istek nedi?
 Seni gözleyirdim, gözleme nedi...
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin?

Ne eşğ delisiyem, ne sévda ğulu,
 üreyim başğa bir hiss ile dolu.
 Men nèce anladım ğetdiyim yolu,
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin?

Vardığın bu yolun son ucu ğemdir,
 Kederi neşedir, sevinci ğemdir.
 Ey zalım çekdiğim sonuncu ğemdir—
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin?

Bu eşğе, sêvdaya çetin sığam men,
 Êşit, anam meni doğduğı günden
 Araza dêyilmiş, ğurbanlığam men,
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin?

Güneşle doğulmur her sôkülen dan,
 Ne bunu derd êle, ğayıt bu yoldan,
 Bu yolun sonu yox, ğayıt bu yoldan
 Tanrı mı gönderdi, özün mü geldin? (YRBRD, 2012: 257-258).

Sen Rüzgar Kimisen

Êşidirsenmi ruhum benim, eşidirsen mi?
 Bir son var, evveli yox,
 Ğedeceyim bir yêr var, yolu yox.
 Delixana var, deli yox.
 Her şey var, hêç ne yox,
 Çıxıb ğetmeyin zamanıdı
 Sebeb var, bahane yox.
 Senden ğaçıb sığınmağa
 Bir yêr yoxdu buralarda, ruhum benim.
 Ruhum benim, en, en!
 İçi Allahla dolu bir adam,
 İçi Allahla dop—dolu bir adamsan.
 Sen ne ölüm, ne heyâ
 Ne ğelebe, ne meğlubiyyet,
 Ne an, ne ebediyyet...
 Sen...Sen

Rüzgar kimisen;
 Sene yénmek, seni yénmek geder çetin;
 Rüzgar kimi ötüb keçirsen her gün
 Üstünden ölümün, heyatın,
 Gelebinin, meğlubiyyetin,
 Sen, Sen
 Rüzgar kimisen, ruhum benim!

...Yaşanmamış bir gara sêvda
 Bir yol var gédilmemiş.
 Sen, Sen
 Rüzgar kimisen...
 Bir deli rüzgar kimisen.
 Ruhum sene sığınıb delidi,
 Bu gara sêvda yaşanmalı,
 Bu yol gédilmelidi,
 Gédilmelidi, ruhum benim.
 ... Ruhum benim!
 Men, Sen, Deniz...
 Menim ayağlarım yazığ,
 Denizin rengi, senin benizin
 Sen deniz, men sahil
 Sahil sahil olmağdan bézib
 Üstüne yèriyir denizin.
 ... Ruhum benim!
 Bir axşam üstüne yèridim denizin.
 Sen denizde rüzgar kimisen
 Meni apar ne olar.
 Bir sakit ölüm var garşıda,
 Garşıda bir hüzün, bir hüzün var.
 ... Deniz, sen, men...
 Hele ki gözeldi her şey.
 Baxıram... Menim kederim.
 Senin gözlerin rengindedi, gözlerin denizin.

Biz sahilde ölm hağda düşünen, sonuncu adam dèyilik
 Biz sonuğ,son...
 Sonuyuğ bir—birimizin.
 Sen, Sen...
 Rüzgar kimisen, ruhum benim!
 Sen... Men... Bir de deniz;
 Denizin üstünde ne yol, ne iz var.
 ...Hava ğaranlığ, sahil kimsesiz...
 Denizin üstünde bir deste çiçek
 Ve bir de arxamca ölüme yüyüren melek.
 ...Sen, Sen, rüzgar kimisen!
 Bilirsenmi en büyük derd nedi, ruhum benim.
 Nedi en büyük ğorxum benim?
 Ğedesen ölmeye, arxanca bir kimse gelmeye.
 Sen, Sen rüzgar kimisen
 Rüzgar kimisen ruhum benim (YRBRD, 2012: 263-264-265).

Bu Sèvda Bir Duaydı

Bu sèvda bir duaydı,
 Ne yèr aldı, ne de göy.
 Onsuz da bitecekdi
 Bir ah çek bitsin her şey.

Yaşanan ne vardısı,
 Bir rüzgar apardısı¹,
 Dua èt batma yasa
 Bir ah çek, bitsin her şey.

Menden keçir oyağ ol,
 Cehenneme ğeden yol.
 Ne sen derviş, ne men yol...
 Bir ha çek, bitsin her şey.

¹ apardısı: Götürdüyse.

Gèdirem yolda sal dur,
 Dur, dervişlik anıdır.
 Ah derdin dermanıdır.
 Bir ah çek, bitsin her şey.

Özü gurur, gulağ as,
 Giyamet günün her kes.
 Niye gelmir o gün bes?
 Bir ah çek bitsin her şey.

Ëy ruhum, eyleme gem,
 Büyük derdi bexti kem.
 Hevvadan çekdi Adem...
 Bir ah çek bitsin her şey.

Bitsin her şey, bir ah çek,
 Tağeti bitmiş melek.
 Sonda her şey bitecek,
 Bir ah çek, bitsin her şey (YRBRD, 2012: 279-280).

Derd Ğayıdıb Derman Olur

“Sêvda nedi”, soran adam,
 Dêyim—beden bil, can olur.
 Zaman, zamane dayanır,
 Min il dönür bir an olur.

Men çıxıb söz bazarına,
 Sırr açmaram ona buna.
 Gizledere**m** bahasına¹
 Belke bir gün olan olur.

¹bahasına: Ne olursa olsun (saklarım).

Sene gelen yolun adı;
 Sözüm üste od ğaladı
 Bu ne cür eşğ, ne sêvdadı,
 Derd ğayıdır derman olur.

Men Allaha ğeden yoldum,
 Sırr idim, sêvdim faş¹ oldum.
 Êle bir eşğ tuş² oldum,
 Derviş Yunus yalan olur.

Ayrılığa açdım ğucağ,
 Bu ğollarım boş ğalacağ.
 Sêvda hağdı, ğan sêvmez hağğ...
 Bes ne üçün yüz ğan olur.

Kendde bir mezar ğazılıb,
 Tanrıdan bu an yazılıb.
 Bu tale çoxdan yazılıb,
 Gelib indi olan olur (YRBRD, 2012: 287).

İlahi Dinclik

Duanda ne tövbe var, dilinde ne de andın.
 Yüz andımdan keçmişem men divane, men arsız.
 Men yazdığım, pozduğum gözel söze inandın.
 Doğru söz gözel olmur, gözel söz etibarsız.

Sen günaha, tövbeye açılmayan bir ğucağ.
 ğecikdin— gelim çatım, telesdin ki can atım.
 Könlünde bir iman var— ruhunu oxşayacağ,
 Bu söze ğurban olsun benim ruhum, hayatım.
 Söyle, hansı günahı ğılınan tövbe yudu?
 Dê, ürekde barışmır bu nifret, sêvda, niye?

¹faş olmak: Folup taşmak.

²tuş olmağ: Rast gelmek.

Üreyimde söneydi bu neşe, nifret odu,
 Ruhum gelib çataydı İlahi bir dincliye.
 Ah! Ruhum gelib çata ilahi bir dincliye.
 Dèyem, keçmiş, indi yox... sığmıb ana hamı.
 Yazdığım gözel söze lenetler dèye—dèye,
 Men köçürdüm kağıza pıçılıtlı duamı.
 Èy ruhum! Göy üzü tek èle yalnız, tenhasan,
 Sende gerib göylerin tilsimi, sirri yatır.
 Duymusan mı Tanrıdan bilirsən mi gören sen,
 Yalnızlığa benim tek tek—tenhalar can atır,
 Duanda ne tövbe var, dilinde ne de andın.
 Yüz andımdan keçmişem men divan, men arsız.
 Men yazdığım, pozduğummm gözel söze inandın.
 Doğru söz gözel olmur gözel söz étibarsız (YRBRD, 2012: 296-298).

En Böyük Sèvgi

Sèvgi ölüm kimidi—
 Ancağ ilk bahar kimi gelir hemişe
 Evvel tepeden —dırnağa çiçekleyirsen,
 Xezel¹ kimi tökülürsen sonradan.
 Tenha bir ağaca çevrilirsen ağacların içinde;
 Yarpağlarından evvel gövden ölür, sonra yarpağların,
 Evvel kirpiklerin titreyir, sonra barmağların.
 Ölüm kimidi sèvgi;
 Bir de görürsen ki:
 Sudan çıxmış balıq kimi,
 Unutduğun xalıq kimi,
 Bir deli ayrılığ kimi,
 Adamlar unudur seni.

Ulduzlar aya çevrilir,

¹ xezel: Hazan yaprakları.

Y r d n b g ye  evrilir,
S vgi s vdaya  evrilir,
Tenhalı lar udur¹ seni.

Unudulur  eder², yazı,
Bir g n g r rsen olmazı—
Y rde g yde bir ulduzu
Olmayan ovudur seni.

S vgi  l m kimidi.
Anca  ilk bahar kimi gelir hemi e
Bahar kimi gelib,
Din g ydedir, din i inde
Sonradan Musanı ate e atır,
 z ne da ıdır,  sanın  armıxını,
“La ilahe illallah” g rxusu oyadır Mehemmedin i inde.
Bu s vgi, bu da s vğinin sonu, son adı.
Esa Musanın  armıx  sanın
 uran da Mehemmedin tenhalı dı.
 lk s ven, ilk تنها adamdı,
 lk تنها adam
S vgi g yub tenhalı ın adını Tenhalı !
Bu da sevginin sonu
Fer i yox — s vgi s vgidi,
Allahı s v, ya da bir  adını.
G receksen sonda her bir  irin  eyin
A ızda acı bir tamı³  alır sonda.
 sadan, Musadan, Mehemmedden  z  beri⁴
En تنها adamlar ya ayıb en b y k s vgileri;
S vgi  l m kimidi;
Anca  ilk bahar kimi gelir hemi e.

¹ udur: Yutmak.

²  eder: Kader.

³ tamı: Tadı.

⁴  z  beri: Y z  bu tarafa.

Sévgi ölüm kimidi,
 Ancağ ğan, dar ağacı édam yoxdu.
 Sévgi ölüm kimidi ancağ
 Bu yèr üzünde
 Ömründe héç olmasa birce defe
 Ölmek istemeyen adam yoxdu (YRBRD, 2012: 300-301-302).

Bu Ğara Sévdadı Tanrım

Bu ğara sévdadı, Tanrım,
 Sen meni özüne bağışla.
 Yèr de senin, göy de senin,
 Yèri göy özüne bağışla.

Bu sévda meni yıxacağ,
 Yıxacağ, gülüb baxacağ.
 Ğızlarım var onların bax,
 Gül üzüne bağışla.

Ğırx üç yaş andı— adladım¹.
 Her teref ğandı—adladım.
 Tövbeni, andı adladım,
 Sen meni mene bağışla.

Günah, günah doğacağ,
 Günahkar ah doğacağ.
 Tanrım, sabah² doğacağ,
 Dan üzüne bağışla.

Unut meni, unut daha,
 Öldü son ümid daha.
 Bu ocağ, tabut daha,
 Külü közüne bağışla.

¹ adladım: Varma, atlamak, geçmek.

² sabah: Yarın sabah.

Derdlerim ahın içinde,
 Sözüm günahın içinde.
 Meni Allahım, içimden
 Gelen sözüme bağışla.

Bu ğara sêvdadı Tanrım,
 Sen meni özüne bağışla.
 Yêr de senin, göy de senin,
 Yêri göyü özüne bağışla (DSDÜ, 2003, 63-64).

Bitmelidi Bu Sêvda

Ya men gêtmeliyem,
 Sen gêtmelisen ya da.
 Bitmelidi bu êşğ,
 Bitmelidi bu sêvda.

Ayrılıb gêtmeliyik,
 Artığ göz göre—göre.
 Men tükendiyim bir ana
 Sen de bitdiyin bir yêre.

Men terk êdilmiş bir liman,
 Sen yêlkensiz bir gemi.
 Gülecek üstümüze
 Ayrılığların gemi.

Sêvinecek körpüsüz,
 Uçurumlar, dereler,
 Eksimizi¹ udacağ
 Toz basmış pencereler.

¹ eks: Kölge.

Bitmelidi bu sêvda,
 Derd bizim kime ne?
 Bu sêvda bir bezekdi¹
 Ayrılığın üstüne.

Men deliyem, yoxsa sen,
 Sözlerimi delidi?
 Bitmelidi bu acı,
 Bu hüzn bitmelidi.

Ya men gétmeliyem,
 Sen gétmelisen ya da.
 Bitmelidi bu eşğ,
 Bitmelidi bu sêvda (DSDÜ, 2003: 54-55).

Men Payızdan Gelmişem

Men her şeyi unuttum,
 Senden özge² ne varsa.
 Xeberim olmaz ölüm,
 Bir gün meni aparsa³.

Men her şeyi unuttum,
 Ölüm daha ölüm dèyil.
 Ğayıt özge yol vèr mene,
 Bu yol benim yolum dèyil.

Darıxdım, bitdim, gör meni,
 Odda ne var külü dèyir.
 Ne sêvdadır düşdüm, mene
 Deliler de deli dèyir.

¹ bezek: Süs.

² özge: Başka.

³ aparsa: Götürse.

Her gün öldürür meni,
 Sensizliyin gıoxusu...
 Öldürür, deniz, sahil...
 Ah bu yosun gıoxusu...

Ah bu deniz... Bu sahil...
 Ah bu yosun gıoxusu...
 Dön gıayıt, gıoy ruhumda
 Gıagayılar oxusun.

Seni çiçek tek ekdim,
 Bir vaxt daşın üstüne.
 Gıayıt otuz yaşıdan hönkür,
 Gırx beş yaşı üstüne.

Men payızdan gelmişem.
 Vaxtsiz geldim efv éle.
 Bu yaz benim gebrimdi,
 Gıayıt meni defn éle (DSDÜ, 2003: 36-37).

Cehennemden Mektub

Cehennemde bir mövsüm¹,
 Bir mövsümdü bu ömür.
 Bu ne oddu külü yox,
 Ne candı yandım demir.

Cehennemde bir mövsüm...
 Mövsümü var her kesin.
 Günaha batıram her gün,
 Ateşlerim sönmesin.

¹ mövsüm: Mevsim.

Sen içi sévda dolu, men
 Cehennemde bir mövsüm.
 Sen hüzurun tabutu,
 Men sene sığan ovsun.

İçimi dolduracağ,
 Mene gözel ne dësen;
 Bir ürek parçalayan
 Ümitsizlik, bir de sen... (DSDÜ, 2003: 38).

Bir Şam Da Tapmadım

Bu néce ömürdü, néce talêdi?
 Men seni çağırsam... Cavab— öz sesim...
 Tanrı tek o ğeder uzağdasan ki,
 Yanında oxusam, yetişmez sesim.

Men seni unutsam... Bu da taledi...
 Güneşi unudar doğan dan bële...
 Çiynimde gül olan melekler bilir,
 Sen mene yaxınsan Tanrıdan bële.

Tekce sen bilrsen, söyle bu neğmen
 Ğiyamet gününden gelen sesdimi?
 Bir şam da tapmadım adına yansın
 Sözbesöz yolunda yansam besdimi? (MİG, 1997: 57).

İçimde İman Êvi Var

Êy mene kafır söyleyen,
 Çağır, ğoy görsün her kesi;
 İçimde iman êvi var,
 Kederdendi minaresi.

İnansa da hansı dine,

Dönüb sévine—sévine,
 Bir gün bu iman évine
 Bir kimse var mı girmesin?!

Ëy daş göyub, mescid guran,
 Uzağ yoldur İncil, Ğur'an,
 Çiçek, yarpağ,...yoldu her yan
 Bendeyle Tanrı arası.

Yüz dua ğıl, eyil anda,
 Duyacağsan lap son anda,
 Sen Tanrının dergahında
 Öz içinden gelen sesi.

Senden mene o ses baxdı:
 Ağılıdan deli hağdı;
 Olsa da bir ferğî yoxdu
 Kimin, neyin divanesi.

Tanrım, uduza—uduza,
 Çevirdin meni yalgıza.
 Apar bir soyuğ ulduza
 Bir kes dalımca gelmesin.

Bu iman evinde menem,
 Dinsizem, hağğ dinde menem.
 Dinime gir, sen ëy senem,
 Gir ki dinimiz ölmesin (MİG, 1997: 31-32).

Tanrının Elçisiyem

Tanrı bilir men kimem,
 Ruhumda lerzesi¹ var.

¹lerze: Korku, titreyiş.

O nurun, yaşıl sesin
Canımda lerzesi var.

Ruhuma vaxt vèrilib,
En uca taxt vèrilib.
Yaşıl sesde dirilib,
Ağ nurda ölmesi var.

Yalnızam, salma anda,
Yalnızam, belam onda.
Hağğı ğılını ucunda,
Kimin ki kimsesi var.

Soruşma kimem, neyem?
Ağıllı divaneyem.
Tanrının elçisiyem,
Sözlerimde sesi var.

Göy üzünden ne gelse,
Ey gelem, çevir sese.
Dinmez Tanrı, bilmese,
Menim tek mirzesi var (MİG, 1997: 35-36).

Bu İş Melek İşi Deyil

Yoruldum, bitdim, tükendim,
Hesret dème naşı¹ deyil.
Başımı vurduğum daşlar
Gördüm mehek daşı deyil.

Gücüm var varım, daş yarım
Daşdan da çörek çıxarım.

¹naşı: Yabancı, uzak.

Bu derdi hara aparım—
İşim çörek işi dèyil.

Bitdi sèvda, bitdi o an,
Hèç dèmerem oduma yan...
Gelemimden süzülen ğan
Ruhum çiçek işi dèyil.

Bu biten eşğ, bu da sonum...
Baş daşımı gèdim gøyum,
Yonum, gèdim ora ğonum,
Yaşım melek yaşı dèyil.

Bedenimden ruhunu soy,
Otağna ğapıcı gøy...
Sene baxsam gözümü oy,
Dönüb baxan kişi dèyil.

Yıxdısa derd meni eyer,
Meni sen öyme, derd öyer.
Nèylese Allah èyleyer,
Bu iş melek işi dèyil (MİG, 1997: 47-48).

Tanrının Önünde

Sen ki meni “men” èyledin,
Soruş: Nedi bu ènmeyin?
Derviş yaptın meni, ğayıt
Sen de xirge, eba gèyin.

Gel èy meni özü bilen
Meni Tanrı sözü bilen
Sorma menden mene gülən
“Nedi sevda dilenmeyin?”

Men ǵalxdım sözün taxdına,
 Ǵaldırmaǵ düşdü baxtına.
 Baxıb söz aldı taxtıma,
 Sonradan nedi gömmeyin?!

Hamı söze ǵulam dêyer,
 Nahaǵ haǵğa yolam dêyer.
 Ruhun döner beden ǵeyer,
 Yıxar meni ǵeyinmeyin.

Baxıb Tanrının sözüne,
 Seni tapşırram özüne.
 Bir gün açılar üzüne,
 Ruhdan bedene dönmeyin.

Bir taxt ǵurdum söze sende,
 Tanrı oldun, men de bende:
 Ǵalsın Tanrının önünde
 Ǵayıdıb mene dönmeyin (MİG, 1997: 49-50).

Melekden İblis Gözeldi

Ruhum! Meni haǵǵ bildinse,
 Sene özge haǵǵ ne gerek?!
 Eger sözüm Tanrıdansa,
 Dalında¹ durmaǵ ne gerek?

Cehennemden men bu axşam,
 Ǵovulub teze çıxmışam.
 Söz vèrib söze çıxmışam,
 Tezeden yaxmaǵ ne gerek?

¹dalında: Arkasında.

Gözlediyin gündü geldi;
 Bir sirr açım ğulağ as¹ di:
 Melekden İblis gözeldi,
 Çünkü ona hağğ ne gerek?

“Açma ğapımı” —Bu hede,
 Söyler: —And yérin Ke’bede.
 Men çoxdan uçmuş me’bedem;
 Dè bir de yıxmağ ne gerek?

İblis gözeldi melekden,
 Başdaşı gözəl çiçekden.
 Gözel şey yoxdu ölmekden
 Ölüb; yaşamağ ne gerek?

Men— İblise ğardaş, öyün
 Daha uçmağa var köyün.
 Ruhumdan uçmuş meleyin,
 Dalınca baxmağ ne gerek?

Bu gün hönküren dünenim,
 Sabahkı baxtımdı benim.
 Söz èle taxdımdı benim,
 Mene özge taxt ne gerek (MİG, 1997: 91-92).

Tanrıdan Gelen Sesler

Günahın yox, günahkardı
 O şair ki, öyer seni.
 Èle öyer,— ğebul ètmez
 Ne göy seni, ne yér seni,

Süzüb derdi göz yaşından,

¹ ğulağ as: Dinle, kulak ver.

O şairi at başından.
 Atıb da gör baş daşından
 O terefe ne görsenir.

Sene dëyb “göy adamı”
 Ona vërrem göy odamı.
 Söznen yënsə eyer seni,
 Başdan ëyler o adamı.

Ona üz tut, tapa bilmez
 Ne axiret, ne kor seni.

Men evvelem, men axıram,
 Zamanm, Vaxtam, axıram...
 Her yërden sene baxıram,
 Sen de bir yol gel gör meni.

Mende zaman, vaxt ölecek,
 Sende olan baxt ölecek.
 O şairi bir yana çek,
 Ondan mene yol görsenir (MİG, 1997: 93-94).

Bu Könlüm Allah Èvidi

Ruhum, perdeler çekildi,
 Ruhumuz ruh tek görünür.
 Derviş libasına бүkdüm,
 Ahımız günah görünür.

Kim çekdi bu perdeni kim,
 Dua olsun ruhuna sevgin.
 Kim meni sêvse, meni kim,
 Neş’eleri ah görünür.

Ah dëdim, ahda Tanrı var.

Ahdan Tanrıya yol olar.
Yoldu, döner şah gül¹ olar,
Gül da var ki şah görüner.

Men tek şairin ümidi,
Cehennemde çiçek kimidi.
Günahkar melek kimidi,
Kah yox olar, kah görüner.

Allahdan sonra söz idi,
Söz de ki bir ah évidi.
Bu könlüm Allah évidi,
Gir de bax Allah görüner (MİG, 1997: 95-96).

É'tiraf

Ruhum, ruhum benim;
Éy benim ebedi talé garğışım².
Éy meni ruhumu
Ruhunda Tanrı tek hifz éden ovsun.
Yéter, yéter daha,
Tanrının huzurunda,
Bir tilsimli söz üste
Tanrısına ağ olan³ bendeden el çek.
Deymez o çekdiyin ıztırlara, deymez, gel el çek, el çek⁴,
Sen éy ganadları ezablarımın
Cehennem yükünden titreyen melek!
Bu gün sabah, başğa bir sabah ya da...
Kepenek ellerin donacağ bembeyaz saçlarımda.
Bu gün, sabah özümü gana —gana
Yıxılacam⁴ galxacam ucalığdan sözümün hüzuruna.

¹ gül: köle.

² garğış: beddu.

³ ağ olmağ: cevap verme, kırıncı olmak.

⁴ el çek: yapma, bırak.

⁴ yıxılmağ: düşmek.

Düşecem ucalıġdan düşecem;
 Çünkü sözün ellinde, elinde benim yaxam.
 Bu gün, sabah, bir sabah men de yoxam.
 Bu gün hele bitmeyib, bitmeyib ruhum benim!
 Bu gün hele bu gündü
 Bu gün hele talëyin her sözüne ġul olan
 Genclik allı torunda çırpınan ġızıl balıġ,
 Bu günden sonra sabah, sabah var, ruhum benim...
 Sabah ġapını açmasan da, pencereden girecek
 Ğosgoca bir tenhalıġ
 Bu gün sabah duyacaġsan, bu ömür
 Bir tilsimli naġılmış.
 Naġılın adı: “Ğızıl balıġ”.
 Sonda üç alma yoxdu—
 ġosgoca bir tenhalıġ (MİG, 1997: 99-100).

Men Adam Dëyilem

Bilirem, öldürme meni,
 Gülüm, men adam dëyilem.
 “mene” böldürme meni,
 Gülüm, men adam dëyilem.

Bir ġerib derviş tek acam,
 Tanrı daġına varacam.
 Payızda çılpaġ ağacam,
 Gülüm, men adam dëyilem.

Këçirib haġġ eleyinden,
 Tanrı alıb meni “menden”.
 Çıxarıb bendeliyinden,
 Gülüm, men adam dëyilim.

Men ağac, yarpaġ, çiçeyem,
 Bir çiçek üste leçeyem.

Bir kepenek tek ölecem,
Gülüm, men adam dèyilem.

Sorsalar meni “Kim idi?”,
Nolar, de ki, şair idi.
Şairler Tanrı kimidir,
Gülüm men adam dèyilem (MİG, 1997: 101-102).

And İçsem İnanma

Hêç bir kes tanımaz meni dünyada,
Derd dèyil, gey ölsün, sen tanı barı.
Bil ki men geribi Tanrı gönderib,
Gönderib ovudan ayrılıqları.

Gönderib ènmeyen ucalıqlardan,
Ènmeyen hêç neye men hağdan özge.
And içsem neyese, inanma hêç vaxt,
Ağacdən, çiçekden, yarpağdan özge.

And içsem inanma, ucayam anddan,
Çünkü ucalıqdır o Tanrı dağı.
Men Tanrı dağından geyub gelmişem,
Men tövbe adamı dèyilem axı!

Tövbeden uzağam! Açılmaz hêç vaxt,
Menim tekliyimde gizlenen bu sirr.
Men yalnız adamam, geceler herden,
Könlümden gurd kimi ulamağ keçir.

Bu sesi duyan yox, yıxılıb¹ ölse,
Men özüm özüme gerek yas tutum;
Çiçekler başdaşım, göy üzü gebrim,

¹ yıxılıb: Düşüb.

Yarpağlar kefenim, ağac tabutum...

Yarpağlar kefenim ağac tabutum,
Bëlece ölecem yadında saxla.
Üz tutub Altaya—Tanrı dağına,
Bax, onda tekçe sen oturub ağla.

Tanrıya sen menden yaxınsan min il,
Koruymuş¹ o nuru axtaran gözüüm.
Varlığdan süzülüb ruha dönmeyi,
Ne olar, Tanrıdan dile, èy sözüm.
Gelmişem, kefen ölç, bəzmişem, gədim,
Görüm ne gözleyir Tanrı dağında.
Hèç bir kes tanımaz meni dünyada,
Derd dèyil, gey olsun, sen tanı barı.
Bil ki, men geribi Tanrı gönderib,
Gönderib, ovudum ayrılığları (MİG, 1997: 105-106-107).

Mene Tövbe Olmaz Daha

Hamı döndü adiliye...
Dè, sen de mi, bu yaz daha?
Èledise², Tanrı gelib
Günahını yumaz daha.

Dayan, özünə yol gèden!
Ğaçırsan, ğaçma talèden.
Ğaçıb söz açma taleden,
Açdığın sözü poz daha.

Döndüm yalnız bir ağaca,
Çare yoxdu olacağa.

¹ koruymuş: köriymiş.

² èledise: öyleyse.

Men ölmüşem, galx ayağa,
Mezarımı dur gaz daha.

Menden “meni” uma— uma,
Gelib girdim tabutuma.
Düzlüyümden yalanıma
Ne yoldu ki? — Lap az daha.

Ėapımı döy, Ėapımı vur,
Çatmaz mene çalınan sur.
Çünkü benim ruhum duymur
Tövbe, dua, namaz daha.

Ėaldır yere düşen andı,
Dur, adıma bir şam yandır.
Menim haram müseldandır?
Mene tövbe olmaz daha (YRBRD, 1997: 108-109).

Men Bir Sözün İçinde

Ëy Tanrım sal nurunu,
Ruhum hüznün içinde.
Besdi¹ daha gizlendin
Özün, özün içinde.

Gel özüne çevir üz.
Özüne Ėenim² Oğuz.
Yalana sığınıp düz,
Yalan düzün içinde.

Ocağda od közlenir,
Köz üstüne kül yenir.
Yüz min ocağ gizlenir

¹ besdi: Yeter.

² Ėenim: Günah.

Birce közün içinde.

Ëy nurda gizlenen sirr.
Nurunla könlüme gir.
Görüm niye görünmür
Astar üzün içinde?

Dervişlikden meni poz¹,
Ya şehid, ya ğazi yaz.
Gözüme bax yazı yaz,
Ürek gözün içinde.

Ëy ruhum, ayağa dur,
Düşdüyün tilsimi ğır!
Zaman mende çırpınır,
Men bir sözün içinde (MİG, 1997: 110-111).

Bu Gêce Kimdi Ölen

Bu gêce kimdi ölen
Ġarğalar ğerib oxuyur.
Çiynimden melekler ênib,
Ruhuma girib oxuyur.

Ġiyamet gününe anbaan,
Niye hazırlanmır bu çan?
O ne gündü mezarından
Ölüler durub oxuyur?

O kimdi ki, olmamağdan
Ġorxub ğaçır... Ġaçır hağdan;
Gör, Tanrı da tenhalığdan
Göyde taxt ğurub oxuyur.

¹poz: Sil.

Tanrı olsam da, gör mene.
 Bu böyüklük ne verdi ne?
 Bax güneşin ölümüne
 Yas tutub ğurub oxuyur.

Kimdi evveli, son günü
 Evvel tek, son tek görünür?
 Ferg yox iblis de ömrünü
 Melek tek sürüb oxuyur.

Eyilme, ey ruhum, sen... sen...
 Ferg étmez iblissen, meleksen.
 Derdi sen eşğ bileceksen
 Eşği derd sarıb oxuyur.

Bu gece kimdi ölen
 Ğarğalar ğerib oxuyur.
 Çiyimden melekler enib,
 Ruhuma ğirib oxuyur (MİG, 1997: 114-115).

Ebediyyet Ğorxusu

Senin mene andın yoxdu,
 Sen tek andan keçmeliyem.
 Kime dönsem, neye varsam,
 Gelib senden keçmeliyem.

Don ğeysem de hansı dinden,
 Din adamı deyilem men.
 Ruhum, çıx ğet bedenimden,
 Çünkü ğandan keçmeliyem.

Ey sonsuzluğ, sonrasızlığ,
 Zaman adlı ölçünü yıx.
 Mende duran ana gel çıx,

Çünkü andan keçmeliyem.

Çadır ğurub év tikene
İnanmıram yol tükene,
Yolum, senden Ötükene
Doğan dandan keçmeliyem.

Êşit benim sesimi sen,
Tanrım, ezab yiyesisen.
Niye axı, ğayıdıb men
Yène “men”den keçmeliyem?!
Ruhum, benim ruhuma var,
Ruhun toyu, ne yası var.
Ebediyyet ğorxusu var—
Gédib ondan keçmeliyem (MİG, 1997: 118-119).

Bu Tövbe Günaha Açılan Ğapı

Sen öz talèyinle barışdın daha,
Ne ğeder tövbeni öldürdün daha.
Üzüme ğapını çırp çıxım gèdim,
Sen de ğal ilahi tenhalığında.

Sen öz talèyinle barışdın daha,
Bildin, tenhalığdı bu ömrün adı.
Bu günden çiyinde hağğ—hèsab çeken
Gözel meleklerin işi ğalmadı.

Talèynen barışdın... Tanrı dağından
İndi pıçılıtın da yèter Allah.
Tövbeni sirrini aç Mehemmede,
Sen özün İसान, Musasan daha.

Birdir pıçılıt da, feryad da birdir,
Fergi yox Tanrıya, hönkür, ya ah çek.

Bu tövbe günaha açılan gapı,
Açığıdı bir mescid gapıları tek.

Bêş lècek benövşe dèyil ki talè
Arayım tapmayım... meni bağışla,
Ne vaxtsa men sene gelib sığinsam,
Tövbe qarışmamış bir yalvarışla.

Sen öz talèyinle barışdın daha,
Ne geder tövbeni öldürdün onda.
Üzüme gapını çırp çıxım gedim,
Sen de gal ilahi tenhalığında (MİG, 1997: 137-138).

Tanrım Senin Gapını Mene Bir Melek Açdı

Göyden gelen ne varsa, Tanrım mene tanışdı.
Niye yaddı ruhuma gönderdiyin dört kitab?
Tanrım senin gapını mene bir melek açdı.
Menden hèsab istesen: — ona vèrdiyim ezab.
Ey Tanrım, poz yazdığın yazını birce kere.
Bendelikden çıxarıb özge tale yaz, Allah!
Dervişlik istemirem, dervişe xirge gerek,
Çılpağ ruhum ebaya, xirgeye cıgmaz, Allah!

Ağac ile bir kere, men her gün puçu—puçur
Derd açıb, düzdüm onu tenhalarn baxtına.
Öldür, kime üz tutsam, neye sığinsam, uçur,
Ucalt meni ömürlük divaneler taxtına.

Divaneler taxtına ucalt meni ömürlük.
Goy sürünsün tenhalığ ayağında taxtımın.
Ğopsun benim ruhumdan din adlı göyulan yük.
O göy üzü — sonsuzluğ— gorxa— gorxa baxdığım.

Bu taxtıma men senem, ğebul èt, ètme meni.

Ucalt meni bu taxta, sonradan istesen yıx.
 Men seni çağırırım,  y tanrım seni, seni...
 Menim de bendemi g r, sonsuzluğda tenhalıg.

G yden gelen ne varsa, tanrım mene tanışdı.
 Niye yaddı ruhuma g nderdiyin d rt kitab?
 Tanrım, senin g pını mene bir melek a dı.
 Menden h sab istesen: —ona v rdiyim ezab (M G, 1997: 139-140-141).

Tanrıya Ğapı A ıram

Ay beyler, ay efendiler,
 Ğaldım  z mle tekbetek.
 Menimki t vbeden ke ib,
 Ne d sem yalan bilecek.

Ruhuma g ydirib beden,
 Men neye  ndim? Neden?
 Ruh nedi? Beden  lmeden
  zbe z g lan bilecek.

Yalnızlıg a ar her m şk l ,
 G r xirgemi gonan k l .
 Dervişlik nedi? Keşk l ,
 Asası olan bilecek.

Y z defe  y, y z defe dan,
 Mene gelen gelir hağdan.
 Sen de geldin ucalıgdan,
 Ğal, g tme, g lan bilecek.

Bil men kimem? Kim?— En azı,
 Tanrıdan gelen bir yazı.
 S z m namaz evezi

Dua tek ılan bilecek (MİG, 1997: 142-143).

Men İblise Söz Vêrsem De

Bil, bu ğarĝış meni tutmaz,
Tanrı yapıb uca meni.
Benzetmeyib bendesi tek
Toxa meni, aca meni.

Bu ğarĝışın söyle adı,—
Nifret, sêvda, ahdı, nedi?!
Sêvib tanrım yêndirmedi,
Ne şöhrete, taca meni.

Nê ayaĝda, nê başdayam,
İblisiynen bir yaşdayam.
Tanrı ile savaşdayam
Bil o ğeder ğoca meni.

Dê, ne sirdi ğüle—ğüle
Baş kesirsen dua ile.
İmana gel, dua êle,
Ġarĝıyırsan nêce meni?

Bu ğarĝışla imanım ol,
Aĝla, hönkür, ruhuma dol.
Men kfirem, ilde yüz yol
Göndersen de haca meni.

Men iblise söz vêrsem de,
Son anımda tövbem sende.
Êh, ğarĝısan meni sen de
Kim ğaldırar uca meni? (MİG, 1997: 144-145).

İblis

Aç, yalnız, kimsesiz, tanrısız olmağ...
 Aç, yalnız, kimsesiz, tanrısız olub
 Yalnız bir kimsenin ruhuna dolmağ...
 Bu gèce ruhumda bu deli sèvda,
 Bu gèce dilimde bu deli sözler.
 Bu gèce yazdığım söze goşulub
 Döymeye br gapı, açmağa bir ev tapmadım;

Özüm öz gapımı döydüm, ilahi!
 İstedim indiden o son menzili—
 Soyuğ göy üzüne ruhum öyreşe.
 Buraxıb bu yeri, otu, torpağı
 Èle göy üzünü öydüm, ilahi!
 Menim bu halımı o bilen bilir:
 Men Nuhdan, Ademden, Hevvanadan evvel,
 Göy adlı taxtımda, èle onda da
 Yalnızlığ adında evdim, ilahi!
 Belke ona göre, tanrım belke de
 Ruhu göy üzüne oxşayanları
 Ölümüm, gebrim tek sèvdim, ilahi!

Yaz ötdü, yay gètdi, payız ötüşdü...
 Bu da göy üzüne oxşayanların,
 Soyuğ ulduzların sèvgilisi gış...
 Menim dörd fesile sığmaz bu halım.
 Yüz ildi, min ildi görür o Tanrı
 Gözlerim sonsuzluğa, gollarım boşluğlara
 Göy üzü tek açılmış...
 Göy üzüne açılıb
 En bakire sözüynen açılıb dua gılmış...
 Dualarım yetişdi Tanrının dergahına.
 Èy تنها, yalnız adam,
 Èy mene oxşayan kes!

Ademden, Nuhdan beri
 Cavabını axtarır o göylerden gelen ses:
 Söyle, en gözəl nedi dünyada:
 Baxtın vèrdiyindən bəşelli tutmağ,
 Derdiynen barışıb bu yər üzündə ғalıb unudulmağ,
 Yoxsa ki, yèrden başını götürüb ғedib unutmağ?
 Söyle, en gözeli nedi dünyada:
 —Ğalıb unudulmağ, yoxsa ki yèrden
 Başını götürüb ғedib unutmağ? (MİG, 1997: 162-163-164).

İblisle Ğol—Boyun

Kim ne bilir, ruhundakı
 Sèvda nedi, men danışım.
 Burax yèri, burax göyü,
 Men sene senden danışım.

Bellidimi yoldu sene,
 Hansı iman, hansı dine?
 Göyün yère èndiyine
 O subut¹ gündən danışım.

Ne derviş, ne sufi, ne dede,
 Hağğı bulmadı həc be'de.
 Musa, İsa, Mehemmede
 Sırr ғalan dindən danışım.

Kim danışsa hağğ adından,
 Dèmek indi çıxıb ғandan.
 Meleklerin ғanadından
 Süzülen ғandan danışım.

¹ subut: Kanıtlanmış.

Men boş tabutam, göye çek,
 Ey gana batmamış melek.
 Gıyamet min il çekecek,
 Men sene andan danışım.

Hağg özü bir yoldu, bir oyun—
 Kim dese hağğa yol göyun.
 Mende iblise golboyun
 Bedende candan danışım.

Mene gulağ asan yoxdu
 Dedim ne hağg, ne nahağdı.
 Sözlerimden Allah baxdı,
 Duyan yoxdu, göy danışım (MİG, 1997: 201-201).

Ölüm Bilmir

Tanrı ışığı özümde,
 Üzüm bilir, elim bilmir.
 Men Tanrıya yol gédirem,
 İlim bilir, günüm bilmir.

Temennasız derviş olan
 Bilir birdi ölen, galan
 Ne doğru var, ne de yalan,
 İlim bilir, zalım bilmir.

Çiynimdeki goşa¹ melek,
 Ne çekirem bilmeyecek.
 Heşem oldum leçek—leçek,
 Alem bilir, külüm bilmir.

Hağg da menem, nahağg da men,

¹goşa: Çift.

Ruham, candan uzağda men.
 Odam, sönen ocağda men,
 Ne çekirem külüm bilmir.

Hağğ soruşsa: “kimem, neyem?”
 Tanrı gulu divaneyem.
 Bir kitabam, göyde ayem
 Gelib, kimse dilin bilmir.

Söz gelemin vaxtı deyil,
 Dèmek talè taxtı dè yıl.
 Vallah, ölmek vaxtı deyil,
 Men bilirem, ölüm bilmir (MİG, 1997: 209-210).

Allaha Ağı

Dünyadan çıxıb gètmeyen,
 Derdim daşına galacağ.
 Bu dünya nağıldı, dünya
 Nağıl goşana¹ galacağ.

Bir év yapmışam kederden,
 Döyülür gapısı herden:
 Gacıram talè, gederden
 Bu év boşuna galacağ.

Men son baharda bir ağac,
 Sözbesöz töküldüm, yol aç.
 Yol aç! Aç, yoxsa ki elac
 Gözüm yaşına galacağ.

Sözlerim bir ağır daşdı,
 Derdimden boy vèrib daşdı.

¹goşana: Uydurana.

Gün keçib zamanı aşdı,
Her ilin gışına gələcək.

Men bir menem, “mende” itdim,
Yox olub men yəne bitdim.
Yolcuyam, baş alıb gətdim,
Yol, yol daşına gələcək.

Ne öy meni, ne de gına.
Çek meni dar ayağına.
Giyamet Tanrı dağına
varıb aşana gələcək.

Gel, ey, tövbədən doymayan,
Tövbə günahdı, gel oyan.
Tanrısına gəm gəmləyən
Tanrı yaşına gələcək.

Açıldı mendeki sirler,
Meni de çünkü öyürlər.
Allah ölübdü deyirlər,
Dünya başına gələcək (MİG, 1997:211-212).

Ölüm Ruhun Üsyanı

Her bir səvda hağdan gelir,
Sende ne var, mende ne var?!
Ölüm ruhun üsyanı,
Bu tövbəli dində ne var?!

Bir vaxt alıb meni menden,
Sen çıxardın meni dindən.
Soy ruhunu bedenindən,
Külüm, görüm sende ne var?!

Ön ğaranlığ, son ğaranlığ,
 Görün, Tanrım birce anlığ.
 Görün sirli perdeni yıx,
 Bilim görüm sende ne var?!

Ölüm gele, ömür bite,
 Son anımda elim yete
 Şerietden heğiğete,
 Yolum, görüm sende ne var?!

Doyub daha bözmişem men,
 Tövbe eyle, dëyen dinden.
 Ruhum, çıx gêt bedenimden,
 Ölüm, görüm sende ne var?! (MİG, 1997:213-214).

Ġul Oldum Şahdan Gelirem

Ëy ğemi tükenmez adam,
 Ġemin dermanı ğemdi, ğem.
 Gêtmişdim sonu görmeye,
 Ġul oldum, şahdan gelirem.

Gelişime gözünü sıx,
 Gel ğarşıma derdinle çıx.
 Minareli derdimi yıx,
 Naleden, ahdan gelirem.

Göyden geldim, geldim ğedem,
 Vërib alar göy dembedem.
 Men İsayam, Mehemmedem,
 Musayam, Turdan gelirem.

Kim hağğ üçün ğana girdi,
 Tanrı üçün o hağğ sirdi.
 Dünen, bu gün, sabah birdi.

Birdi, sabahdan gelirem.

Melekler hağg bilib nede,
Ġanad taxtılar mene de?!
Tövbeler ġıldım, yène de
Gör ki ġünahdan gelirem.

Söy èylerem men ahımı,
Söze efv èt ġünahımı.
Ruhundan doğ sabahımı,
Döndüm, Allahdan, gelirem (MİG, 1997: 215-216).

Meniynen Ġètmesen Meni De Ġoyma

Seni and vèrirem içilen anda,
Girmişem tabuta ruhumu soyma.
Meni gözleyen var Tanrı dağında,
Meniynen ġètmesen, meni de ġoyma.

Sen meni de ġoyma, özün ġètmesen.
Ġètsem, Tanrı sorar: “Niye gelmisen?”
Neler çekdiyimi bilen tekce sen,
Meniynen ġètmesen, meni de ġoyma.

Èy Tanrı dağına sedd çekib duran?
Sığmaz ne sèvgiye, ne anda Turan.
Bir yola çıxmışam sonunda Turan,
Meniynen ġètmesen, meni de ġoyma.

Ruhun sözlerinde çırpınan ölke:
—Turan bir ölkedi üstünde kölge.
Tilsimi seniynen açıldı belke,
Meniynen ġètmesen, meni de ġoyma.

Ne ġırğız, ne özbek, ne türk, ne türkmen,

Bilmir ki ğalmışam m ydanda tek men...
 Tenhalıĝ  l me tuş gelir h kmen;
 Meniynen ğ tmesen, meni de ğoyma.

Ruhumda ğurd ular, xeberin olmaz!
 G z yaşım nedendir g z ne dolmaz?
 Men senin balanam  l m h km  yaz,
 Meniynen ğ tmesen, meni de ğoyma.

Seniynen m ğeddes o anı g rd m,
  ncili, Zeburu, Ğur'anı g rd m.
 Men senin ruhunda Turanı g rd m,
 Meniynen ğ tmesen, meni de ğoyma.

Seni soruşana "ruhumsan" d dim,
 "Bu canım o ruhsuz  lecek" d dim.
 Tanrı huzuruna n ce tek ğ dim?
 Meniynen ğ tmesen, meni de ğoyma (M G; 1997: 217-218-219).

Son Yolun Menden K cecek

Tanrı daĝına yol ğ dir,
 Bu yol her yandan k cecek.
 Tanrımız ğurban isteyir,
 Kim g rek candan k cecek?

G r mene Tanrı n yledi?
 Yol v rib yoldan eyledi.
  yleyib, dervif  yledi;
 Bu yol ki ğandan k cecek.

Men ğerib, faĝır dervifem,
 Tanrı daĝından gelmişem.
 Ora de'vetdir iş—peşem—
 Haĝĝ yolun ondan k cecek.

Gözlemişem ne hağg gelib,
 Ne hağg gelib ne baxt gelib.
 Min üç yüz il ne baxt gelib
 Hağg aldı andan kègecek?

Ëy Tanrım, gelblere gel dol,
 Gelbere dol, and yèri ol.
 Kimseni görse birce yol
 İmandan, dinden gèlecek.

Ne yansam günah, sehv ile
 Gètdiyim yola efv èle.
 Üzü Altaya defn èle,
 Son yolun menden kègecek (MİG, 1997: 222-223).

Söz Tanrının Merhemeti

Söz Tanrının merhemeti,
 Ahı, daşı dèlibdise.
 Gerek yènem men gul olam
 Söze, göyden gelibdise.

Arzu peren¹, ümid çilik²,
 Bir zamanın köçündeyik.
 Tamam günah içindeyik,
 Beden ruha gelibdise.

Dèyib axı, ruhu goru,
 Musa, İsa, Mehemmed, Nuh...
 Ruh həc nedi, həc nedi ruh,
 Candan evvel ölümdüse.

¹peren: Param parça.

²çilik: Kırık dökük.

Hağg ortada ite—ite,
 Y r fırlanır ne niyete?!
  ekir bizi ğiyamete,
 Son evvele g l bd se.

B t v iken oldum yarı,
 G nah sende, d me barı;
 Uca Tanrı olanları
 Hağg, nahağa b l bd se.

G rek men de hağga gelem,
 S ze y nem, sirrin bilem
 Bes men kimem? kağız— elem
 S z  Tanrı bilibdis ?! (M G, 1997: 25-26).

 lmezem  le Bilsem

  imdeki pı ıltım
 D  ecek dile, bilsem...
 Men yazardım  z m ,
  z mde bula bilsem...

Derviş kimi yol a sam,
 Temennasız dola sam.
  urdларыnan ula sam,
 Ula ıb gele bilsem...

Menemlik umub herden,
 Batmı am g naha men.
 Niye u mur bedenden
 Bu ruhum? Bile bilsem...

K n l, sebr  t, nahağlar
 Gelib hağg umacağlar.
 Sene bilmez ocağlar,

Ğarışıb güle, bilmez...

Men de sirr, zaman da sirr,
Bir anı min il çekir.
Men enib hağğa, yox şükür,
Ölmezem, öle bilsem...(MİG, 1997: 29-30).

İlahi Sévdiyim Adamı Gönder

Men yüz ildi, min ildi
İçinde ah—nale, keder, inilti
Teklik, tenhalıg adlı mağarada
Tanrının unutduğı
Ğos—ğoca divane देंvdim;
Divane देंvdim
Payızda çiçekleyen ağacları, gışda buludu, yayda ğarı,
Ve bir de ruhuna barmağlarımla toxunabildiyim adamları देंvdim.
Seni görmemişden
Axı ne görmüşdüm bu yer üzünde?
Cennet indi—indi dönür cennete,
Cehennem indi teze—teze alışır Allah.
Adamlar ruhunu gizledir neden
Eliynen, gözüynen danışır, Allah.

İlahi, ruhuna barmağlarımla
Toxuna bildiyim varmı dünyada?
Yoxsa öldür meni, varsa hardadı.
Bekle de min ildi mene yol gelir
Bekle de hardasa ele bardadı.

İlahi ruhuna barmağlarınla
Toxuna bildiyim adamı gönder.
O adam yoxdusa melekleriynen
Bir tabut, bir de ki yas şamı gön—der (DSDÜ, 2001: 80)

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Gülzar Mammadova
Doğum Yeri : Azerbaycan
Doğum Tarihi : 07.06.1989
E-posta : gulzar_1989@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : 2003-2007
Lisans : 2010-2015
Yüksek Lisans : 2015-2018
Yabancı Dil ve Düzeyi: Rusça (orta)

İŞ DENEYİMİ : 2017 Kasım Türkçe Öğretmenliği

ARAŞTIRMA ALANLARI: Dil ve Edebiyat

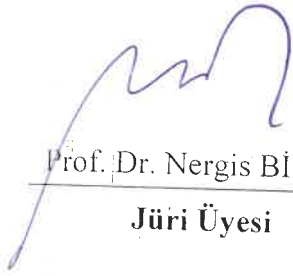
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, - Bilim Dalı öğrencisi 152501801 Gülzar MAMMADOVA tarafından Prof. Dr. Nergis BİRAY yönetiminde hazırlanan "*Rüstem Behrudi – Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 04.05.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

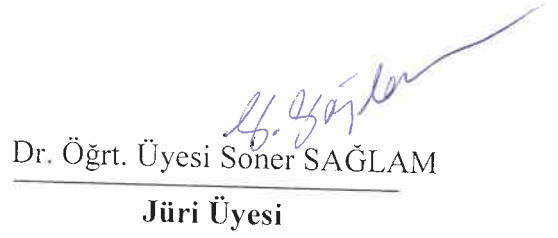
Prof. Dr. Ayşe İLKER

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Nergis BİRAY

Jüri Üyesi

Dr. Öğrt. Üyesi Soner SAĞLAM

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 06/06/2018 tarih ve 24/04... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Müdür

